

george sion

versuri

●
suvenire contimpurane

(I)

EDIȚIE ÎNGRIJITĂ DE RADU ALBALA

Ilustrația copertei : *Victor Feodorov*.

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI ● 1973

EDITURA MINERVA ● BUCUREȘTI

PREFAȚA

Trăitor între 1822 și 1892, viața și activitatea lui G. Sion¹ urmează, la proporțiile respective, destinul generației ce ne-am deprins a o numi „pașoptistă”. Auto-didact (n-are „atestate”, decît două clase la Sf. Sava) sîrguincios însă și stăruitor, își însușește, pe lângă limba română și greacă, deopotrivă limbi materne (maică-sa era grecoaică), limba franceză; debutul în literatură și-l face în 1844 ca traducător, și anume al unei tragedii grecești a lui Atanasie Christopulo: *Achileus*. Ca poet, debutează în periodic în același an, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, urmînd ca tot anul 1844 să-i vadă apărînd și cel dintîi volum: *Cîsurile de mulțumire a lui Gheorghie Sion* (titlu imitat după C. A. Rossetti). Funcționar mărunț la diverse „departamente” și totodată cultivator agricol, G. Sion va participa la mișcarea revoluționară moldoveană, va figura pe listele de proscriși și se va afla prezent în zilele de 3/15—5/17 mai, la Blaj, la marea adunare națională de pe Cîmpia Libertății. În cele aproape trei sferturi de veac de viață, puține sînt genurile literare și culturale pe care nu le-a

¹ Pentru amănunte, a se vedea *Un clasic uitat: G. Sion*, prefața la ediția G. Sion, *Proză (Sovenire contimpurane)*, E.S.P.L.A. (1956), precum și tabelul cronologic la prezenta ediție.

abordat: poezie, proză, largă activitate de traducător (din grecește — începînd de la zisul Christopulo pînă la Dionisie Fotino, frații Tunusli, D. Cantemir sau Spătarul Milescu — și franțuzește — de la Corneille, Racine și Molière pînă la Th. de Banville), dramaturg, editor de cărți (văd lumina tiparului, datorită stăruințelor și, adesea, a cheltuielilor sale, numeroase ediții din operele lui Bolintineanu și Granda) și reviste (unele cfemere, ca *Ziua*, altele, mai trainice și mai prestigioase, ca *Transacțiunile literare și științifice* sau *Revista Carpaților*), conferențiar. Colaborator la numeroase periodice din „vechiul regat“ precum și din Transilvania, cu care anii revoluției i-au plămăduit legături pe atît de îndelungate pe cît i-a fost de scurt refugiul, G. Sion a ajuns curînd o figură cunoscută și apreciată în cercurile literare ale vremii; așa se face că, în 1862, e ales membru onorar al „Astrei“ și, în 1868, membru al Societății Academice. Ca referent și raportor, ca participant activ la mai toate ședințele augustului for, chipeșul cincantelar, cu deosebire și cu, poate, pe deasupra măsură prețuit și susținut de Ion Ghica și de V. Alecsandri, a desfășurat o activitate de critică literară care, astăzi, după cernerea anilor, apare, la bilanț, mai mult decît pozitivă: susține, pentru încununarea cu laurii academici, pe Ion Pop Rețeganul, pe Dobrogeanu-Gherea și încurajează votarea de fonduri pentru cîditarea lăsamîntului răposatului P. Ispirescu.

G. Sion se căsătorește la 36 de ani cu Elisa Mărculescu: el va avea durerea să-și petreacă la mormînt pe nevîrstnicul său fiu, Demir, și nu-l va mai cunoaște ca ginere pe Matei Ion Caragiale, căsătorit, la 38 de ani, în 1923, cu mezina familiei Sion, Maria.

Purtînd vreme îndelungată sechelele stigmatului aplicat lui și altora asemenea de necruțătorul articol al lui

Titu Maiorescu, *Beția de cuvinte* în „*Revista contemporană*“, poetul G. Sion a umbrît ani de-a rîndul valoarea prozatorului, a autorului *Suvenirelor*, acea „*galerie*“ — cum o numește G. Călinescu — *de tablouri de un pitoresc fastuos*¹. Înainte de a trece la analiza acestora, un scurt popas asupra versurilor sale va fi, poate, de folos spre a înlesni nu numai o mai amenă a lor înțelegere, ci și, oarecum, o justificare a includerii lor în ediția de față — ediție care s-a dorit mai cuprinzătoare, mai „reprezentativă“ și, așadar mai „definitivă“ decît prima res-tituire din 1956.

Epocile de prefaceri și răsturnări revoluționare au proliferat, mai mult ca altele, pe așa-zisul „poeta-vates“. Atunci cînd Octavian August a purces la asanarea moravurilor, la revigorarea imperiului și la renașterea națiunii romane, Ovidiu era un poet „cu mai multe volume apărute“: *Amores* și altele asemenea, opere lirice cu bogate caractere artistice; tot astfel Vergiliu scrisese *Bucolicele* și *Georgicele*. Spre a răspunde „comeziilor sociale“, ei au scris, unul *Metamorfozele*, celălalt *Eneida*, opere poetice situate cu mult sub nivelul artistic al celor dinlîi; numai uriașul talent al celor doi poeți (care la Ovidiu a avut nefericitul prilej ca, strălucitor de dureros, să mai răbufnească o dată, în *Triste* și *Pontice*) le-a salvat de la ridicul. De asemenea avataruri n-au fost cruțați nici unii poeți mai apropiați de zilele noastre. Departe de a fi înzestrat cu harul zișilor latini, G. Sion și-a făcut, ca și mulți alții deopotrivă cu el, datoria de intelectual conștient, toboșar al Unirii, gornist al Independenței, situîndu-se „în tabăra cea dreaptă“ pentru înlăturarea corupției și a altor racile „contimpurane“: privite din acest punct de vedere, versurile lui își vor avea oricînd loc într-o antologie de „poetae minores“ și cu atît mai mult

¹ *Istoria literaturii române, Compendiu*, E.P.L., 1968, p. 105.

într-o ediție individuală. Iată câteva exemple. Ridicându-se împotriva recomandării unuia dintre cenzori :

*Fă sonete, scrie ode
Pentru domni, pentru boieri :
Scrie orice despre mode,
Despre coarne sau muieri.
Ciocoism și umilire
Predică cit vei pofti :
Și atunci, cu mulțămire,
Orice fleacuri dacă-i scri,
Îți dau voie-a tipări*

el se situează hotărît pe baricada cealaltă, spre a combate pentru înlăturarea corupției, a nedreptăților sociale, a judecătorilor venali, gata să scrie, cu riscul de a i se refuza lipărirea, satire

*Despre drepturi siluite,
Despre rele trebi de stat.
De hoții meșteșugite
Ce se fac neînțet.*

Tot astfel, *Vrăjitoarea, La Unire, Visul spre Anul nou 1857, Marșul Unirei, Triumful de la 7—9 octobrie 1857*, exprimă dorința fierbinte a poetului de a vedea realizată unirea țărilor românești ; *Mărirea strămoșilor și Movila Răbiiei* vădesc admirația sa pentru marile figuri ale istoriei :

*Ștefan-Vodă era mare,
Orice dușmani răspingea,
Iar Mihai Viteazul tare ;
Nime-n lume nu-l bătea*

*Căci pe dușmani, spun bătrînii,
Pururea-i băteau românii*

(Mărirea strămoșilor)

Zimbetul e, firește, inevitabil. Trebuie, totuși, să recunoaștem că sînt indispensabile o oarecare distanță și degajare pentru a putea zimbi.

Azviruite din circuitul de valori de „timpul ce nu iartă”, unele versuri ale lui G. Sion au ajuns totuși pînă la noi. Sînt acelea care, indiferent de valoarea lor — există și asemenea cazuri ! — au amorsat alît de puternic conștiința contemporaneității, încît aceasta le-a transmis, nu neapărat pe calea tipăriturilor, ci, precum antichitatea prin tradiție manuscrisă, prin tradiție orală. Așa s-a întîmplat cu duiosa romanță pe care, pe la unsprezece ore din *Noaptea furtunoasă*, o fredonează Veta, ofînd și privind portretul lui Chiriac :

*Cînd ore de-ntristare vor turbura vreodată
Frumoasa-ți inimioară, tu vezi portretul meu,
Și crede că eu sufer cu tine deodată
Și c-amîndoi atunce ne lînguim mereu,*

la 25 de ani de cînd îi inseilase, în 1853, versurile, G. Sion, în *Portretul meu*, și pe care mulți ani mai departe au dus-o lăutarii, pînă aproape de zilele noastre. Tot astfel, prin muzicalitatea lor simplă și accesibilă, versurile din *Plușorul* :

*Mîine anul se-noiește
Plușorul se pornește*

*Iarna-i grea, omătul mare :
Semne bune anul are,
Semne bune de bilșug
Pentru brazde de sub plug*

au fost duse de copii din gură în gură, din generație în generație, pînă cînd s-a pierdut și numele autorului. Iar într-o vreme de aprige, savante și atît de adeseori aberante controverse privitoare la ortografia și ortoepia lim-

bii române, versuri ca acelea (pe care G. Călinescu le socoate „rizibile“¹) din *Limba românească*;

*Mult e dulce și frumoasă
Limba ce vorbim,
Altă limb-armonioasă
Ca ea nu găsim*

vor fi avut asupra ascultătorilor sau cititorilor același efect balsamic ca și cutare *Poveste de dragoste* într-o sofisticată epocă de O.Z.N.-uri și de teatru absurd. Am considerat de asemenea că nu poate lipsi din antologie schimbul polemic de versuri cu Grigore Alexandrescu.

Fabulele lui G. Sion nu sînt nici mai bune, nici mai rele decît ale altora; la o analiză mai atentă s-ar putea chiar descoperi unele ipostaze noi ale animalcilor, față de cele lăsate cu blestem de moștenire sutelor de generații de către Esop (sau de către cine știe cine înaintea lui). Stăruim totuși asupra citorva rînduri din *Prefață* unde autorul susține că, de vreme ce „*ziaristica noastră, manipulată mai mult de șarlatani și de ambițioși decît de oameni cu principii oneste, mai mult de ignoranți și de nebuni decît de erudiți și de înțelepți, contribuie mai mult a confuziona spiritele decît a le lumina*“², fabula trebuie să umple această lacună, distrînd și luminînd mințile și dezvăluind ca carențele pe care presa le trece sub tăcere. E o contribuție originală asupra rolului social al fabulei, acela de luare de poziție față de unele obiective concrete și cotidiene.

Memorialistica e faza genuină a literaturii. Funcționarul(a) care, luni dimineață, relatează colegilor ce a mîncat în ajun, cînd a fost invitat la socri, peripețiile prin care

¹ Op. cit., p. 104.

² 161 *fabule*, p. XV.

a trecut pentru a-și procura cutare sau cutare trufanda, sau, fie pe o scară mai elevată, cum i-a plăcut ultimul episod al serialului T.V. copilului care, la, sau fără (după cum e de „expansiv“) îndemnul părinților, istorisește „ce a fost dimineață la școală“, bărbatul care îi povestește soției o furtunoasă ședință, toți aceștia fac memorialistică. Poate că tot un fel de memorialistică e și reportajul — și cînd spunem reportaj ne gîndim la un amplu evantai de pagini, iscălite de Herodot, de Neculce povestind bătaia de la Stănilești, la care a fost părtaș, sau de Kisch și Bögza. Întimplări trăite, relateate cu plăcerea de a povesti, cel mai adesea de către „un uncheș care a văzut multe, știe multe și spune multe“. La un moment dat, povestitorul, și asta mai cu seamă cînd momentul narat e mai îndepărtat, își îngăduie, fie anume, fie fără să vrea, unele broderii: consecința nu dăunează calității literare (și, adesea, nici valorii documentare, căci știut este că amănuntul extraneu câtă să fie mai verosimil plăsmuit decît își permite citeodată să se înfățișeze Adevărul în-suși), în fermecătoarea-i povestire Aubrey de Verre „*fiind fost cu puțină să fi amestecat ce văzuse cu ce citise, sau să fi privit cele văzute prin geamul înșelător al citirii*...“ Să încercăm așadar a desluși cîteva feluri de memorialistică: una, pur obiectivă, al cărui tip ar fi *Insemnările zilnice* ale lui Titu Maiorescu; o a doua, în care întimplările trăite, personajele cunoscute sînt interpretate dintr-un punct de vedere pe cît de personal, pe atît de pătimaș, și cu atîta risipă de culoare, încît naratorul — l-am numit pe Saint-Simon sau pe Ion Ghica — abia dacã se mai vede și, în sfîrșit, o a treia, unde dimpotrivă, așa-zisul „esprit de l'escalier“ (evocînd azi o întimplare mai veche, autorul ne relatează rolul lui nu așa cum s-a desfășurat în realitate, ci așa cum i-ar fi

¹ Alecsandri către G. Sion, la Ștefan Meteș, *Din relațiile și corespondența lui Gheorghe Sion cu contemporanii săi*, Cluj, 1939, p. 13.

plăcut lui, pe urmă, să se fi desfășurat : „și atunci i-am răspuns...”) duce, în ultima sa consecință, la adevărate pagini de mitomanie, ca în *Memoriile* lui Casanova.

Motorul literaturii lui G. Sion e o irezistibilă nevoie de a se exprima în scris. În versuri, am văzut la ce rezultate a ajuns. Iar opera lui de proză este aceea a unui autor care, avînd cum spuneam, incontestabil, „ceva de spus”, și neposedînd nici cultura, nici meșteșugul necesar pentru a construi o operă de ficțiune, purcede sfîtos, la povestire, pe pretextul autobiografic. N-ar fi exclus ca gustul pentru un asemenea gen să-i fi fost inculcat, încă din copilărie, de dascălul rus Ciasnoc, care va fi cunoscut și el voluptatea confesiunii practice cu atîtea delicii de Alexei Spiridonovici Tișin, discipolul lui Julio Juvenito, considerată cu atîta evlavie de pictorul Petiușcov („Fedor Vasilievici își povestea viața” — îi spune el oarecum contrariat unui al treilea ce se așează la masa unde stătea cu Protasov) și nelipsită nici din cele mai recente opere ale aceleiași literaturi.

După ce se „consacrare” ca poet, el își începe cariera de prozator în 1860, la doi ani după căsătorie, cînd, susținut poate și de zestrea dobîndită, s-a aflat în situația de editor al *Revistei Carpaților*. Aici (piesa e și datată 1860—1861) își publică el primele încercări în acest nou, pentru el, gen, ele constituind o operă de pură memorialistică, și nume întîmplările prin care însuși a trecut cu prilejul frămîntărilor revoluționare *Din anul 1848*. Prinzînd pesemne gust de această indeletnicire, dă la iveală, în 1882, numai puțin după consumarea tragediei, episodul *Pe Bărăgan* cuprinzînd uciderea de către tilharu a vărului său Nicolae Schina, *Emanciparea țiganilor*, datată 1884, și *Frații Cuciuc*, datată 1888. Între timp însă prozatorul lucrează : *Din copilărie* și *Din tinerețe*, datate deopotrivă 1888, vor fi fost redactate paralel și simultan

cu precedentele. Considerîndu-le, în succesiunea lor cronologică, constatăm că, pornind de la memorialistica pură, cea din însemnările despre 1848 și din crima de *Pe Bărăgan*, autorul trece la o formă mai complexă, în care întîmplările trăite de el se retrag adesea pe plan secundar, lăsînd loc în avînsenă unor evenimente la care a fost doar spectator, sau mai mult, care i-au fost doar povestite de alții. Astfel, curgerea autobiografică *Din copilărie* și *Din tinerețe* e întreruptă nu numai de digresiuni ca amorul naratorului cu frumoasa țigancă Anca, ci și de povestiri constituindu-se ca nuclele autonome : fatala aventură erotică a poetului Hrisoverghi, țarasconiada de la Stîncă Roznovanu, căsătoria morganatică a lui beizadea Sturdza cu Contesa Dash ; în *Emanciparea țiganilor* și în *Frații Cuciuc*, persoana naratorului e aproape inexistentă : în cea dintîi ea apare doar în prolog, justificînd îndemnul ce i-a fost dat de a scrie povestirea, în cea de-a doua, cunoștința personală a ultimilor frați Cuciuc și prezența lui la execuție e doar un final la povestea lungului șir de generații damnate în respectiva familie, sorgintea damnării urcînd pînă în secolul al XVIII-lea. Este, dacă admitem ipoteza superiorității operei de ficțiune asupra memorialisticii, o evoluție pozitivă.

Comunitatea de preocupări, contemporaneitatea evenimentelor narate, genul memorialistic adoptat de amîndoi scriitorii, impun apropierea lui G. Sion de Ion Ghica, atît de frecvent făcută de inșiși cei din generația lor.

Amîndoi, în aceeași epocă istorică, au ocupat în stat dragătorii, care, deși nu de același prestigiu, i-au pus pe amîndoi în situația de a întreține relații cu diverse personalități politice și de a cunoaște istoria arcană a epocii respective, amîndoi s-au ispitit să istorisească toate aceste întîmplări, cu conștiința importanței istorice pe care rela-

tările lor le vor dobîndi pentru viitorime. Și, în sfîrșit, aceste relatări, amîndoi nu s-au sfiit să le alcătuiască pe măsura propriei lor viziuni lăuntrice, făcînd loc destul simpatiei sau antipatiei personale față de unele persoane și evenimente și continuînd, prin toate aceste însușiri, cele mai bune tradiții ale cronicarilor noștri.

Vorbînd despre deosebirea dintre istoric și memorialist, Sainte-Beuve arată că, pe cînd cel dintîi își întemeiază opera pe cercetarea pieselor și instrumentelor de stat, a documentelor diplomatice, a corespondenței ambasadurilor, a rapoartelor militare și a documentelor originale de tot felul, cel de-al doilea și-o construiește din observațiile personale pe care le face privind și ascultînd cu propriii lui ochi și cu propriile sale urechi. Dacă, pentru cele pe care nu le-a trăit, memorialistul dorește să-și completeze informația, el stă de vorbă cu bătrînii, cu cei căzuți în dizgrație, cu personalitățile retrase din viața politică, ba chiar cu personalul de serviciu al tuturor acestora. Rezultă de aici că, spre deosebire de tabloul construit pe documentele așa-zise pozitive, tablou exact, dar mai mult sau mai puțin sec, pe care îl aflăm la istorici, cel pe care ni-l pune memorialistul în fața ochilor minții va avea mai puțin datoria exactității științifice, cît va avea — dacă va fi opera unui bun observator, dacă privitorul și ascultătorul vor fi știut ce să privească și ce să asculte și dacă, mai ales, vor fi știut picta — menirea de a constitui o imensă oglindă magică a epocii, în care vom vedea toate personajele sculîndu-se în picioare și umblînd, în care vom vedea desfășurîndu-se toate evenimentele povestite, ca și cum am fi participat noi înșine la ele.

Că fiecare din pictorii contemporani — adaugă acest mare clasic al criticii — va reda altfel lucrurile văzute și auzite, va picta adică altfel, este firesc. „*Exactitatea în anume fapte luate separat este de mai puțină importanță; ceea ce trebuie căutat este autenticitatea impresiei (subl. autorului), în care se cade să facem parte dreptă sensibi-*

lității și afecțiunii celui care privește și exprimă. Peisajul, reflectîndu-se în acest lac cu malurile înalte și severe¹ și cu undele puțin amare, în acest lac omenesc mobil și întotdeauna mai mult sau mai puțin prestigios, se colorează desigur în culoarea undelor lui²”.

Izvoarele de informație de care vorbește Sainte-Beuve vor fi însă, în raport cu situația socială și economică a observatorului, determinante nu numai pentru „culoarea undelor lacului“, dar și, implicit — și în memorialistică poate mai mult decît oriunde alturea — pentru însăși realizarea artistică a memoriilor.

De pe aceste coordonate cată să privim astăzi opera lui G. Sion, în raport cu cea a lui Ion Ghica. Boier și os de domn, Ion Ghica era cu adevărat un „cvghenist“, iar Elencăi Dudeasca, sora bunică-sii și văduva poetului Alecu Văcărescu, cînd îl chema să-l sărute pe micul Ianču, pe bună dreptate îi venea amețeală gîndindu-se la evghenia familiei lor.

În ceea ce-l privește pe Sion, am văzut cît de măruntă îi era „boicria“ și cît de însemnate, în schimb, greutatele materiale, pe care încă din copilărie le-a cunoscut.

Următor acestei poziții sociale și economice, Ion Ghica face temeinice și sistematice studii în cele mai bune școli ale Europei, este el însuși profesor la Academia Mihăileană, pe cînd G. Sion rămîne cu cele două clase de liceu de la școala Sf. Sava. În toate scrierile lui I. Ghica se vede ușurința cu care manipulează valorile culturii; la G. Sion, a cărui multilaterală instrucțiune autodidactică este cu atît mai lăudabilă, lacunele scot totuși capul uneori, invitînd la zîmbet. Astfel cu pentametrele și hexametrele lui Conachi, atît de crunt executate de Titu Maiorescu. Astfel, în *Suvenire*, demna lui supărare cînd logofătul Costachi Sturza pune să-i radă barba: „*Pentru*

¹ *sourcilleux.*

² C. A. Sainte-Beuve, *Causeries du lundi*, Paris, Garnier, f.a., vol. 3, p. 460.

că aceste le consider eu ca semnele bărbăției mele ; și precum leului și calului cred că nu le-ar șede bine dacă li s-ar tăia coamele, tot așa mi se pare că nici omul n-ar trebui să-și tundă aceste ornamente de virilitate. De omul spin sau chel nu ride toată lumea ? ; Apoi, în toate tablourile care ne reprezintă pe strămoșii noștri români, nu-i vedem cu plete și cu barbe ? astfel «arheologii» (?), care ar trebui să lămurească problema etimologiei cuvintului Bistrița» etc.

Tot pe seama diferenței de nivel cultural, am spune, credem că trebuie pusă și anume perspectivă, prezentă în toate scrierile lui I. Ghica și adeseori absentă în cele ale lui G. Sion. În toate digresiunile pe care le face, anecdotele povestite de cel dintâi, deși de o imensă diversitate, se încrustează perfect în cuprins, luminându-l ca niște adevărate figuri în text. Așa se întâmplă cu povestea Banului Nicolae, cu cea a tinărului „conte” român de la Paris, cu pogribaniile servite predecesorului său în guvernarea insulei Samos și cu încă multe altele. De aici o senzație cu adevărat clasică, de echilibru, care se degajă din scrisorile lui Ion Ghica. De aici, în ciuda aparentei dezlinări specifice genului epistolar, o senzație de unitate, mai puternică parcă în scrisorile lui Ion Ghica decât în aceea, cu aspect de povestire încheșată, a lui G. Sion. Anecdotele povestite de acesta din urmă se învîrtesc în general în jurul unor romantice icitmotive amoroase : robul țigan Dincă o iubește pe Clementina, o frumoasă franțuzoaică adusă de la Paris. Dar stăpîna lui, mîndra cucoană Profirița, refuză să-i dea carte de iertare și Clementina nu vrea nici să mai audă de un iubit țigan și rob. Exasperat, acesta o împușcă și se sinucide, iar întimplarea este de natură a grăbi emanciparea țiganilor. Beizadea Grigore Sturza, cu pistolul în mîină, silește pe preotul de pe moșia lui să officieze căsătoria sa cu romanciera franceză contesa Dash. Domnitorul, furios, anulează căsătoria morganatică și trimite armata să-l aducă

legat pe fiul rebel la Iași. Acesta însă refuză să deschidă porțile castelului, declarînd plin de superbie prefectului : „Mergi de spune (domnitorului n.n.) că nu s-a născut încă omul care să puie mina pe beizadea Grigori și că el nu se va preda pe cit va fi în viață”. După un inutil asediu de cîteva zile, „într-o dimineață s-a văzut deschizîndu-se poarta și beizadea Grigore, cu o carabină atîrnată în bandulieră, cu patru pistoale la cobur și cu sabia goală în mîină, călare pe cel mai sălbatec armăsar ce avea, iese la galop, apucînd calea spre pădure”¹. Cîteva pagini mai încolo, un asediu identic de inutil se instituie în jurul castelului de la Stîncă Răzvanovanu, spre a elibera pe infidela soată a logofătului Sturza. Cu prilejul unei aventuri adulterine, poetul Hrisoverghi sare pe geam și se alege cu o fractură mortală.

Cît sintem de departe de uriașul registru al beifului de Samos, reprezentant al țării la Constantinopol și la Londra, în relații intime cu cele mai importante personalități politice ale vremii sale, cu care întreținea corespondență de la egal la egal ! Un amănunt. În 1841, Ion Ghica prinzea, regulat la domnitorul Sturza, iar după masă stăteau împreună la ciubuce și cafea, în timp ce înalții demnitari se prezentau cu anaforalele la iscălit. Exact în aceeași vreme, G. Sion era măgulit că ministrul din lăuntru al aceluiași domnitor, după ce glumise cu el punînd să-i radă barba, i-a remarcat frumoasa scrisoare cirilică și spunîndu-i : „Bravo, bine ai înțeles ce ți-am spus și frumos ai scris. Cum văd, ai semne de pricopsală”, i-a numit secretar particular.

¹ Faptele relatate în acest episod par să fie, de altfel, de domeniul fanteziei. Cf. Hortense Hămbășanu, *La comtesse Dash et son mariage morganatique avec le prince Grégoire Sturza*, Bucarest, 1935 (Extras din *Bulletin de la section historique*, tom 19).

Tot pe seama instrucțiunii și a asimilării culturii trebuie pusă în bună măsură și diferența între stilul celor doi autori. Mult mai colorat, mai somptuos, reușind să alcătuiască, după expresia lui G. Călinescu, „un adevărat muzeu Carnavalet al nostru“, Ion Ghica nu pierde prilejul ca, la cea mai scurtă apariție a unui personaj, să-i descrie detaliat aspectul vestimentar. Și trebuie remarcat că o face de pe poziția pictorului, nu a arheologului; senzația de muzeu se dobândește ulterior nu simultan, ca la Odobescu, unde amănunțita descriere a veșmintelor are adesea un ușor parfum de mucegai. Pe G. Sion aspectul vestimentar al eroilor săi îl preocupă prea puțin; descrierea lui se face numai când este absolută nevoie și când portretul, altminteri perfect colorat cu alte procedee, ar rămâne prea palid.

Trăinicia operei de prozator a lui G. Sion se reazămă exclusiv pe darul lui de povestitor. În rarele, ce e drept foarte rarele, cazuri când prozatorul încearcă a ciupi struna lirică, neajutorința poetului dezolează iarăși: „...Bisca. Așa se numește un rinleț furios care se coboară furios din crierii Carpaților pe sub poalele faimosului munte Penteleu și, percurgînd o vale lungă presărată de cătune și livezi, se varsă în riul Buzăului“; fata care, în copilărie, îi stîrnește primele îndemnuri de a scrie versuri i se părea „mai frumoasă decît Elena lui Menelau din Iliada și decît Ileana Cosînzeana din istoria lui Arghîr“ și tot astfel coana Marghiolița Sturza, năzdrăvana ibovnică a Roznovanului îi apare, prima oară cînd o zărește, ca „ceva ce nu-mi putusem visa, ceva ce-mi închipuia în minte pe Ileana Cosînzeana, pe Elena lui Menelau sau pe Afrodita din mitologie“.

Fără să aibă aspectul rafinat al prozei lui Ion Ghica, G. Sion minuieste totuși, după aprecierea însuși acestuia, „o dialectică familiară, ușoară, promptă...“¹ așternînd pe hîrtie cea mai autentică limbă vorbită. În scrierile lui în proză, el se vădește a fi unul din acei povestitori plini de duh, din familia lui Creangă și Sadoveanu. Astfel, în întreg episodul *Din anul 1848* călătoria, cu popasurile pe la hanuri și birturi, se oferă ca prilej de a nara cele mai felurite și năstrușnice întîmplări: un căpitan de jandarmi își ucide pe întuneric fratele, care pătrunsese, beat, în patul autorului; aflat în refugiu politic și în plină activitate revoluționară, povestitorul nu pregetă să abordeze într-un parc o frumoasă necunoscută, pe care o petrece acasă picînd în mijlocul unei sindrofii de nobili maghiari; fugind de o patrulă găsește azil la o prostituată, Olimpia; într-o amplă paranteză aflăm povestea ei, edulcorată și romanțioasă, de altfel, variațiune pe tema fetei de nobil căzută în mocirlă din cauza mizeriei; o epidemie de ciumă, cu tot cortegiul ei de orori, îl impresionează profund, prilejuindu-i o suită de tablouri ce rămîn însă pe marginea descrierii naturaliste, căci autorul nostru nu are suflu tragic. Toate acestea însă, ca și singeroasa povestire despre cerdacul lui Ferent sau legenda Blajului, tocmai prin diversitatea lor, fac ca aceste „amintiri“ de călătorie să capete într-un fel un aspect de povestire picarescă, pe cît de colorată, pe atît de agreabilă la citit.

Înzestrat cu simțul umorului, G. Sion știe cum și unde să plaseze acel „granum salis“ în stare să păstreze viu și atent spiritul cititorului. Logofătul Dumitrachi Pașcanu Cantacuzino, „care era bunătatea personificată, deși trăia cu biserica mai bine decît un hagi, deși era un generos împărțitor de pomene la săraci și prin urmare ar

¹ *Analele Academiei Române*, seria II, tom 11, 1879—1880, Dezbaterei, p. 350.

fi avut dreptul a spera de la Dumnezeuul îndurărilor chiar viața lungă a lui Matusalem, cu toate acestea, într-o dimineață, după o scurtă zăcere, fără permisiunea medicilor, care afirmau că nu va muri nici peste 40 de ani, a răposat ca un bun creștin...“ Cucoana Profirița, care reunea la ospetele ei din capitala Franței pe contesa Montijo, viitoarea soacră a lui Napoleon împăratul și pe cei mai de vază musafiri, văzându-i cît de tare le plac sarmalele și celelalte bucate moldovenești gătite de bucătarul ei, se însuflețea de „o mîndrie care i se părea că o urcă pe treapta cea mai de sus a mării umane“ și „simțea că-i crește inima ca o jimblă de Iași“. Vagabonda țigancă lăutară Anca, ținută de milă pe un „mertic de faină“ pe lângă casa lui, cea care îi dăruise cele mai alese voluptăți ale tinereții, după ce pierde din cercul cunoștințelor poetului, reapare peste ani în chip de vedetă scump plătită a unui taraf celebru și sfîrșește prin a deveni concubina oficială a unuia din corifeii vieții publice contemporane, colonelul Iorgu Sturza. Acesta murind, ea, „care în intervalul concubinajului acestuia realizase o sumușoară de vreo trei mii de galbeni, purtă doliu o săptămînă, cîteva ore și nu știu cîte minute. După aceea... termină... prin a se mărita...“ O scriitoare străină, zăpăcită de niște întîmplări pe care în țara ei nu le-ar fi trăit niciodată, văzîndu-l intrînd pe prefectul care avea să o expulzeze peste graniță, își făcu „bagajele mai repede decît ar fi conceput subiectul unui romanș, fu urcată cam fără voie într-o brașoveancă, care aștepta această misiune, și, escortată de 12 lăncieri, apucă calea Bucovinei... trecu la Cernăuți, unde a căzut bolnavă din cauza emoției și a scuturăturilor brașoven-cei“.

El știe să povestească cele mai dramatice întîmplări cu acel aer degajat, puțin ironic, care poruncește încordarea, dar care îngăduie și urmărirea lor fără nici o urmă de

oboseală : „Iată că un urs foarte mare, ieșind din dosul unui jneapăn, se întilni piept în piept cu Cuciuc. Acesta, avînd pușca descărcată — fiindcă nu se mai aștepta nimeni la asemenea surprinderi — cînd văzu că ursul se aruncă asupra sa, scoase un pistol ce avea la brîu și i-l slobozi drept în cap. Glonțul însă, sfîrtecînd numai o ureche a animalului, nu-i făcuse decît o rană ușoară, dar destul de forte pentru ca ursul, care de două zile suferea de o altă rană ce suferise de la un plăieș, să se arunce asupra agresorului său, să-l apuce în brațe și să-l stringă astfel încît să nu mai poată scoate cuțitul ce avea la brîu. Cuciuc, strigînd și cerînd ajutor, se lupta acuma cu disperare ; apucînd și el pe urs brățiș, cu vînjoasele și puternicele sale mîini, îl ține în stare de a nu se putea servi nici cu ghearele spre a-l sfîșia, nici cu gura spre al omori. Lupta se mărginea într-o luptă dreaptă ca între doi flăcăi cari, cînd n-au ce face, se iau la trîntă : se vedea cînd ursul deasupra lui Cuciuc, cînd acesta deasupra lui. Domnul cu toți arnăuții săi și cu o mulțime de plăieși se apropiase ; dar nici strigarea poruncitoare a lui vodă, nici compătimirea generală a spectatorilor nu foloseau : nimeni nu cuteza să se apropie ; iar ursul, fără a ține seamă de strigătele oamenilor și de pocnetele puștilor care se slobozeau împrejurul său, urma lupta cu înverșunare și cu intențiune ca să sfîșie pe adversarul său...“

Mai cu seamă în povestirea întîmplărilor de dragoste, care, după cîte se pare, l-au preocupat deopotrivă pe om și pe scriitor, G. Sion găsește o deosebită gingășie și prospețime în descrierea sentimentelor eroilor, unită cu acea grație ușoară, savuroasă, aproape boccaciană, care îngăduie povestitorului să nu-și impună altă cenzură decît măsura, sigură, a bunului-gust. Spre a-și croi drum la preoteasă, un turc se roagă de preot să-l pregătească pentru botez : „Stratagama reuși. Sub motiv de catechisire,

junele turc se ducea mai în toate zilele în casa popei. Cînd era popa acasă, el lua lecțiuni de religiuinea creștină ; cînd era numai preoteasa, lua lecțiuni de dragoste. Inainte de a pleca într-o lungă călătorie, „...după miezul nopței, Osman a venit la fereastra Ilenuții ; a intrat în cuibul plăcut și profumat al ei și pînă la ziuă, ca să o console. s-a jurat pe crucea lui Christos și pe pantalonii lui Mahomet că, fie orice o fi, el va trăi numai pentru ea...” Un fecior de domn ține morțiș să se căsătorească ; preotului, care refuză să officieze cununia pînă nu i se arată „peciul” (actul de cununie civilă), „drept peci i se arată o gură de pistol”. Așa văzînd, preotul este nevoit să-și „ia inima-n dinți” și, cu pistolul în piept, „cu jumătate voce” cîntă „Isaia dăntulește”.

Bineînțeles că — în principiu — cucoana Profirița din *Emanciparea țiganilor* este împotriva robiei, de altfel își va elibera — prin testament (!) — toți țiganii ; cu atît mai mult lui Dincă, fecior de trup al răposatului ei soț, îi vrea numai binele. Ba chiar dragostea tiranică pe care o are pentru el, nevoia afectivă egoistă pe care o simte de a-l avea tot timpul lîngă dînsa, o fac să respingă cu îndirjire toate rugămintzile lui și toate intervențiile celorlalți de a-i reda libertatea. Iată cum, cu un straniu amestec de simț al proprietății, de demnitate feudală rănită, de egoism și de afecțiune, se mărturisește cucoana Profirița vărului său, domnitorul care venise și el să-i smulgă cartea de iertare pentru Dincă : „Acuma mă văd într-o situațiune penibilă ; nu mă pot despărți de el ; am contractat așa afecțiune pentru el, că n-aș putea trăi o zi fără să-l văd. Din nefericire poate a ieși băiatul ăsta mai bun decît mă așteptam : bun, blind, ascultător, cu minte, deștept, frumos... (de ! uită-te la el... parcă vezi pe Dumitrachi, Dumnezeuu să-l ierte !) Acuma ce să fac ? Să-l iert ? Dar el a doua zi se duce cu franceza lui la dracu și eu nu-l mai văd și, nevăzîndu-l, ce mă fac eu ?

Apoi, mi se pare că am dreptul să previu cónsecuențele cari pot să mă omoare.”

Bietul Dincă, însă, nu a „prevenit consecuențele”, ci, dimpotrivă, cu un pistol ce adusese de la Paris, o împușcă pe iubita lui și apoi se sinucide.

Remarcabile pentru varietatea de tonalități și pentru dozarea lor sînt și cele cîteva capitole ale nuvelei *Frații Cuciuc*. Conceput într-o policromie vioaie, tabloul veacului al XVIII-lea începe prin a ne înfățișa un grup de negustori turci cherestegii, de boieri, preoți și domnitóri, de căftăniri, rapturi, căsătorii, și vinători domnești. În toată această pitorească atmosferă, de operetă am zice, paricidul săvîrșit de un tînăr amorezat este astfel cocoșoit, încît cititorul aproape că nici nu-i sesizează grozăvia. Cu atît mai impresionantă este partea a doua a narațiunii, unde, după ce luxurianta recuzită de epocă a dispărut, acțiunea rămîne să se petreacă pe scîndurile goale ale unei scene sumbre și sordide, pe care evoluează un părinte pe jumătate dement, care-și maltratează cu sălbăticie copiii și nevasta, un bătrîn rob țigan asasinat cu o cazma în timp ce caută, pe o noapte ploioasă, o comoară, iar blestemul celui ucis în primele acte se împlinește în tabloul final, de o rară forță de sugestie, al unei execuții prin spînzurătoare.

Ca și aiurea în *Suvenire*, G. Sion nu-și „descrie” personajele din *Frații Cuciuc*, nu le „analizează” stările sufletești. El prezintă. Prezintă oameni și povestește întîmplări. Povestește pasionat, curios, cu bună-credință și probitate. Iar personajele lui, cu toată scurta lor petrecere în economia întregii cărți, sînt din acelea care-ți rămîn îndelung în fața ochilor, după ce ai închis-o. Cele cîteva linii, sumare, dar trasate cu un penel muiat în apa tare a pere-nității, dau eroi cîteodată stranii, întotdeauna autentici, care acționează motivați de resorturi psihologice ce se explică de la sinc, prin însăși acțiunea.

Ferite de colbul uitării vor rămâne și cele câteva chipuri de femei¹ creionate în paginile *Suvenirelor*. Iat-o pe coana Profirița, care, aflînd că soțul ei, boierul Dimitrie Canta întreține relații adulterine cu o roabă țigancă, reacționează astfel la îndemnul de a alunga pe vinovată; „*Ba nu, Anghelino, nu! Astea nu strică casa. E pericoid atuncea cînd bărbatul se incurcă pe afară cu nemțoaicele sau unguroaicele care le storc pungile, cu cucoane de ale noastre, care-i silesc să se despartă, ca să le ia pe ele. Dar niște biete roabe... Eh! plăceri trecătoare, ca niște stele sclipitoare!*”. Și iat-o în anul morții ei, și pe coana Marghiolița, portret cu care se incheie cartea, „o ființă mică, gîrbovită și aproape uscată”, aceeași care în tinerețele ei stîrnise atîtea patimi și întîmplări tragice (inclusiv asasinarea fiului ei) neuzînd, după cum rezultă din povestire, de nici o intrigă, de nici un „filtru de dragoste”, ci doar de un uriaș, inefabil și nebiruit farmec personal de femeie frumoasă. Nu lipsită de elocvență e, dimpotrivă, și reacția boierului care, întorcîndu-se pe neașteptate dintr-o călătorie, surprinde un bărbat sărînd pe geam din iatacul nevastă-sii. Uitîndu-se în grădină, vede că nefericitul sărise prost și nu se mai poate ridica de jos. El se întoarce atunci „*către infidelă sa consoartă și-i zice: L-ai mîncat fript pe bietul băiat! Ieși, păcătoaso, din ochii mei!*”, o izgonește la părinți, și pe „bietul băiat” îl îngrijește — deși zadarnic — cu toată sollicitudinea, în chiar patul păcatului.

¹ Chipul „femeii române”, care începînd de la Vochița, a treia și cea din urmă nevastă a lui Ștefan-vodă, de la Chiajna, Anca sau Vitoria Lipan, pînă la doamna Elena a lui Neagoe-vodă Basarab, sau coana Zoitica, ori Mima și Tita din *Craii*, îmbeșugat mînușchi cuprînzînd laoltă spinul celei mai dure intransigente, pînă la sălbatica floare de cîmp sau rafinata orhidee, ar merita, poate, cîndva un studiu aparte.

Ca orice scriere memorialistică, *Suvenirele* lui G. Sion își au — sub beneficiu de inventar — și valoarea lor documentară.

Departate de a întreține relațiile cosmopolite și multiple ale lui Ion Ghica, prozatorul nostru a avut totuși prilejul să cunoască pe mulți dintre contemporanii săi. Din aceste relații, circumscrise la cercul realităților culturii românești, dar cu atît mai interesante, cititorul are la rîndul lui prilejul să afle, și pe această cale, amănunte și fapte aiurea nemărturisite. Astfel, în puținătatea de date ce le deținem, se cuvine semnalată informația strecurată despre contemporanul său Anton Pann, pe care G. Sion l-a cunoscut personal în casa unchiului său Eustațiu Schina din București. Anton Pann venea adesea în această casă cu a cărei gazdă, ea însăși pricepătoare de muzică orientală, profană și religioasă, întreținea relații de prietenie. Aflăm de asemenea că prima ediție Bolinteanu, prefațată de G. Sion, a fost lipărită într-un număr de o mie exemplare și epuizată în trei luni. O *Odă către Dumnezeu* și cele câteva versuri elegiace: *Corabia pe valuri*, publicate pentru prima oară de G. Sion într-un subsol, al *Suvenirelor*, după dictarea fiicei autorului lor, deși îndoelnice ca valoare literară, ne semnalează existența unui poet contemporan cu Conachi și cu Beldiman, vornicul Nicolae Dimache, mort în 1837, după ce și-a distrus „un gros volum de poezii”. Amănunte interesante aflăm și despre viața și moartea poetului Hrisoverghi. În portretul scris cu dragoste, al prietenului său C. Negruzzi, G. Sion ni-l prezintă ca pe unul din pușinii care, deși nu făcea parte din tagma boierilor mari, monopolisți ai marilor dregătorii, izbucite, datorită însușirilor lui excepționale, să parvină cu cînstă pînă la ele.

Note mai ample sau semnalări accidentale, semănate în tot cursul volumului, ne mai aduc informații, adesea

inedite, despre M. Kogălniceanu, D. Bolintineanu, C. Negruzzi, V. Alecsandri, Gr. Alexandrescu, Ion Ghica, mitropolitul Veniamin și alți contemporani.

Frumusețea unui peisaj nu se alcătuieste exclusiv din superba dominație a culmilor alpine, nici din zbuciumul fără odihnă al apelor mării; el nu-și află strălucirea numai sub fulgerarea nocturnă a luceafărului sau sub luxurianta solară a verii. În cultura noastră, G. Sion, alături de ceilalți asemenea lui, închipuie zona reliefului mediu, dulcea zonă prielnică podgoriilor, unde, mîngîiați de un soare șters, de toamnă, nu ne vom sătura niciodată de taclale, snoave, povestiri și „anecdote”, cuvinte care, asemenea multor altele, exprimă mereu neostoita noastră apetență pentru literatură.

RADU ALBALA

TABEL CRONOLOGIC

1822 22 mai Într-o „trăsură cu covîrtir”, pe drumul de la Herța spre Cernăuți, se naște G. Sion, fiu al lui Ioniță Sion și al Frosei, fiica lui Gheorghe Schina, unul din fondatorii Eteriei, decapitat la 1816, la Constantinopol.

Tatăl său părăsind funcțiunile publice, scriitorul își va petrece copilăria la Laza și la Hirșova.

1825 Apare la Buda *Lexiconul romanescu-latinescu-ungurescu-nemșescu (Lexiconul de la Buda)*. Printre autori: Samuel Micu și Petru Maior.

1826 Apare *Însemnare a călătoriei mele Constantin Radovici din Golești făcută în anul 1824, 1825, 1826*.

1827 E cuprins de o mare bucurie văzînd că începe să poată umbla, după ce, tot în urma unei dezvoltări întîrziate, nu putuse nici vorbi pînă la vîrsta de 3 ani.

1828 Apare, la Sibiu, *Gramatica românească* de Ion Heliade Rădulescu.

1830 Apar *Meditațiile* lui Lamartine, traduse de Ion Heliade Rădulescu.

Apare, în *Curierul românesc*, *Ruinurile Tîrgoviștei* de V. Cîrlova.

Apare, la Brașov, *Versuri muzicești* de Anton Pann
Apar *Poezii alese* de Iancu Văcărescu.

1832 „La etatea de 10—12 ani eram, pot zice, un paleograf“, nevoit fiind să-i ajute tatălui său la descurcarea actelor de proprietate funciară.

Apare volumul *Poezii de dl. Gr. Alexandrescu*.

1834 După ce primise unele cunoștințe de limba rusă și franceză (greaca și româna îi erau deopotrivă limbi materne) de la un dascăl rus, trece sub îndrumarea unui „învățat“ dascăl grec, cu care învață gramatică, aritmetică, geografie, istorie.

11 aprilie Are loc la Iași primul spectacol muzical în limba română: *Cantata pastorală sau Serbarea păstorilor moldoveni*.

1835 16 iunie Se inaugurează la Iași Academia Mihăileană.

1836 Se înființează la Iași Conservatorul filarmonic și dramatic, sub direcția lui Gh. Asachi, V. Alexandri și St. Catargiu.

1837 Putea citi și chiar traduce pe Homer „și alți autori clasici, în limbi comune vorbitoare“, dar nu izbutise încă să-și însușească „regulele și secretele sintacticei“.

Pleacă la Iași, împreună cu tatăl său, care-l destina carierei bisericești, și anume rangului

de mitropolit. Îl cunoaște și e impresionat de mitropolitul Veniamin, care ordonă să fie admis și înscris rasofor la Mănăstirea Neamțului; în două zile i se fac și haine călugărești.

vara Întorși la Hirșova, mama sa se opune proiectului. Pleacă împreună cu dinsa la București, la unchiul său, Eustațiu și Alecu Schina, unde va zăbovi doi ani. În casa acestora îl cunoaște și îl admiră pe Anton Pann.

toamna Se înscrie la școala de la Sf. Sava, unde are, printre alții, ca profesori, pe C. Aristia și pe astronomul Genilie; aici îl are coleg pe Bolintineanu, cu care leagă o strinsă și traică prietenie.

14 martie Apare la Iași *Alăuta românească*, prima revistă literară din Moldova.

Apare la București *Curier de ambe sexe*, supliment literar al *Curierului românesc* de sub conducerea lui Ion Heliade Rădulescu.

1838 12 martie Apare la Brașov *Gazeta de Transilvania* (director George Barițiu).

2 iulie Apare la Brașov *Foaie pentru minte, inimă și literatură* (director George Barițiu).

1839 *vara* E rechemat la Hirșova, părăsind cu mare regret Bucureștii, unde „pe lângă alte plăceri, începusem a gusta și deliciul primului amor platonice pentru o fată din vecinătate ce mi se părea mai frumoasă decât Elena lui Menelau din *Eliada* și decât Ileana Cosînzeana din istoria lui Arghir“.

Scrive primele sale versuri, și anume, un număr de acrostihuri pe care le trimite „idolului” său din București și care i se înlore cu mențiunea : „Slăbește-mă, prostule”.
toamna E nevoit să renunțe la continuarea studiilor, spre a se dedica exclusiv conducerii treburilor moșiei, tatăl său simțindu-se prea slab pentru a mai munci.

1840 vara Concepe o violentă patimă erotică pentru Anca, o preafrumoasă cîntăreată țigancă pripășită la conac.

ianuarie Apare la Iași revista *Dacia Literară*, sub conducerea lui M. Kogălniceanu.

18 noiembrie V. Alecsandri debutează în teatru cu *Farmazonul din Hîrlău*.

1842 Moartea Frosei Schina, preț al nașterii celui de-al 14-lea copil al ei ; potrivit ultimei dorințe a muribundeii, se desparte de Anca.

Intră, sprijinit de Vasile Pogor, copist la Departamentul Dreptății din Iași.

1843 Începe a învăța singur limba franceză. Participă la o serată literară în casa lui Gh. Asachi : recită versuri D. Gusti, cîntă la pian Elena Asachi, și la harpă Hermiona Asachi.

24 noiembrie Mihail Kogălniceanu : *Cuvîntul de deschidere al celui dintîi curs de istorie națională*, la Academia Mihăileană.

1844 Scoate, cu creditul ce-i acordă Kogălniceanu, la tipografia *Foaiei sâtești*, traducerea unei tragedii grecești a lui Atanasie Christopolo, *Achileus*.

Volumul se bucură de succes ; G.S. pătrunde în protipendada ieșeană.

4 decembrie Debutează ca poet în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, semnînd G.S. Colaborarea sa la această revistă va dura pînă prin 1858.

Ciasurile de mulțumire a lui Gheorghe Sion, Iașii, La Cantora *Foaiei Sâtești*. [Precedate de] Volter, *Zaira*, tragedie în cinci acte, tradusă de G. Sion.

31 ianuarie Domnul Moldovei, Mihail Sturza, decretează emanciparea țiganilor statului și a mînăștirilor.

februarie Apare balada *Zburătorul*, de Ion Heliade Rădulescu.

Apare *Puterea armată și arta militară de la întemeierea Principatului Valahiei pînă acum*, de N. Bălcescu.

1845—1853 Apar *Letopisetele Țării Moldovei* (3 vol.), editate de Mihail Kogălniceanu.

1847 Trece de la Departamentul Dreptății, la Societatea pentru arendarea vămilor.

A. de Lamartine, *Moartea lui Socrate*. Tradusă de Georghie Sion, Iașii, Tipografia Institutului Albinei.

Părăsește Iașii și se întoarce la Hirșova, să cultive moșia părintească.

Apare, la București, *Proverburî sau Povestea vorbii*, de Anton Pann.

1848 martie Pleacă în grabă de la Hirșova spre Iași, unde începuse fierberea revoluționară.

27 martie La Hotel Petersburg din Iași are loc o întrunire de cca. 1000 de persoane — burghezi din toate păturile, boieri liberali, câțiva boieri conservatori opoziționiști. Întrunirea, printre ai cărei conducători se afla Alexandru Ioan Cuza, marchează începutul mișcării revoluționare din Moldova. Se hotărăște ca un comitet de 16 să redacteze o petiție către domn.

29 martie Ajuns prea târziu spre a semna petiția de la Hotel Petersburg, își scoate, în casele logofătului C. Sturza, o copie de pe această petiție.

29 martie, seara Se află, împreună cu Alexandru Cuza, Vasile Ghica și Vasile Alecsandri, în casa lui Mavrocordat, unde se adunaseră în urma refuzului domnului Mihail Sturza de a accepta din cele 35 de puncte ale petiției—program, pe cele privitoare la dizolvarea Adunării Obștești și înființarea Gărzii cetățenești. Împreună cu ceilalți, e arestat, dar izbutește să scape.

31 martie Aflind că numele lui figurează pe lista celor 17 proscrisi, hotărăște să fugă din țară. Va trece granița în Ardeal și, prin Brașov, va ajunge la Blaj.

3/15 mai — 5/17 mai Ia parte, la Blaj, la marea adunare națională de pe Cîmpia Libertății.

12 mai Se întoarce la Brașov unde elaborează, împreună cu ceilalți emigranți moldoveni, programul *Prințipiile noastre pentru reformarea patriei*.

1 iunie Se află la Cernăuți, în grupul de revoluționari moldoveni exilați, în frunte cu Costache Negri, Alexandru Ioan Cuza ș.a.

11 iunie Izbučnirea revoluției la București.

15 iunie Adunarea maselor bucureștene (cca. 30 000 de oameni) pe Cîmpia Filaretului, numită de atunci „Cîmpia Libertății“.

august Apare, la Cernăuți, broșura lui M. Kogălniceanu *Dorințele partidei naționale din Moldova*.
2 decembrie Premiera la Iași a celei dintîi operete românești : *Baba Hîrca*, de Al. Flechtenmacher, pe un libret de Matei Millo.

1849 19 aprilie—1 mai Convenția de la Balta-Liman numește domni pe Barbu Știrbei în Țara Românească și pe Grigore Alexandru Ghica în Moldova.
2 decembrie Se constituie la Paris „Asociația română pentru conducerea emigrației“, în frunte cu un comitet alcătuit din Ion Ghica, Gh. Magheru, N. Bălcescu ș.a.

1849 Împreună cu ceilalți fugari din Bucovina, se întoarce în țară.

1851 *Din Paradisul pierdut* (Fragment din cartea VII). Traducțiune de Georgie Sion, Iașii, Tipografia Buciumului Român.

1852 D. Bolintineanu : *Cîntece și plîngeri*. Editate sub îngrijirea d. G. Sion, Iașii, Tipografia Buciumului Român.

Tipărirea s-a făcut pe cheltuiala lui Sion, Bolintineanu aflîndu-se în exil la Brusa.

Îi trimite lui Bolintineanu, la Brusa, prima ediție din *Cronicele României* editate de Kogălniceanu.

Apare, la Iași, *Poezii populare ale românilor* de V. Alecsandri.

31 decembrie Se inaugurează Teatrul Național din București.

1854 *Misanthropulu*, de Molière. *Zaira*, de Voltaire. Traduceri de G. Sion, Iassi, Tipografia Franco-Română.

1855 *Istoria și întâmplările baronului de Münchhausen*. Tradusă de x x x [G. Sion], București, Tipografia bisericească din Sfânta Mitropolie.

Editează romanul lui Bolintineanu, *Manoil. Poesiile vechi și noue ale d-lui Dimitrie Bolintineanu*. Editate sub îngrijirea d. G. Sion (Epistolă amicului G. Sion, de R. Ionescu), București, Tipografia bisericească din Sf. Mitropolie.

decembrie Domnul Moldovei, Grigore Ghica, decretază desființarea robiei.

Apare *Cîntarea României* de Alecu Russo.

1856 D. Bolintineanu, *Călătorii în Palestina și Egiptu*. Cu o prefață de G. Sion, Iași.

1857 *Din poeziile lui George Sion...*, București, Iosif Romanov.

Safir, piatră prețioasă, lucrată [după versiunea franceză] de George Sion, [Din operele umoristice ale lui Safir], Iassi, Imprimeria lui Goldner.

Se stabilește la București.

E ales membru onorar al Societății de medici și naturaliști din Moldova, care dorea să aibă printre ei „un bărbat înzestrat cu cunoștințe și cu zel patriotic“.

1858 Se căsătorește cu Elisa Mărculescu. Din căsătoria aceasta au rezultat trei copii : Demir, Florica și Maria. Băiatul moare la 29 de ani,

la Paris ; fata cea mare, Florica, se căsătorește cu pictorul Eugen Voinescu, iar cea mică, Maria, cu Matei Ion Caragiale.

1859 3 martie Scoate, împreună cu G. Baronzi, cotidianul *Dioa (ziua)* (pînă la 10 aprilie). Dionisiu Fotino, *Istoria generală a Daciei, sau a Transilvaniei, Terei Muntenesci și a Moldovei*, Traducere de G. Sion, Tom I—III, București, Iosif Romanov.

1860 Apare, la București, A. I. Odobescu : *Scene istorice din cronicile românești : Mihnea-Vodă (cel Rău), Doamna Chiajna*.

1860 Scoate, la București, *Revista Carpaților*, pe care o dorea un „foculariu, în care să se formeze un muzeu... spre luminare minții și spre perfecționare sufletului românesc“. Publicația va avea numeroși abonați, nu numai în țările române, dar și la Viena, Berlin, Paris. Vor scrie și vor semna regulat în paginile ei : Al. Donici, Theodor Aman, H. Granda, Gh. Cretzianu, Ion Voinescu II etc.

Apare, în *Revista Carpaților*, *Doamna Chiajna* de A. I. Odobescu.

1861 Apare la București, sub conducerea lui A. I. Odobescu, *Revista română*. Aici se vor publica *Istoria românilor sub Mihai-Vodă Viteazul* de N. Bălcescu, *Ciocoii vechi și noi*, de N. Filimon ș.a. Apare, în *Revista Carpaților*, *Nenorocirile unui s'ujnicar sau gentilomii de mahala*, de N. Filimon. Apare, în *Revista Carpaților*, cu modificări esențiale față de ediția princeps, *Friederich Staaps sau atentatul de la Schoenbrunn în contra vieții lui Napoleon I*, de N. Filimon.

- 1861 15 noiembrie Apare, în *Revista Carpaților*, *Scrisoare deschisă d-lui Iustinu Popfju*, în care Sion ia poziție categorică împotriva aberațiilor latiniste și elogiază frumusețea graiului popular.
- 1862 *Preludele lui Haralamb Granda. Cu o prefață de G. Sion*, București, Tipografia jurnalei Naționalul.
30 iulie E ales membru onorar al „Astrei“, Asociația transilvană pentru literatura și cultura poporului român.
- 1863 Frații Tunusli, *Istoria politicoă și geografică a Țerei Romanesci de la cea mai veche a sa întemeiere până la anul 1774, dată mai antaiu la lumina în limba grecească la anul 1805*. Tradusă de George Sion, București.
Se constituie la Iași, sub conducerea lui Titu Maiorescu, „Junimea“.
- 1865 Grigorie H. Granda, *Miosotis*. Poesii. Ediție complectă, cu o prefația de d. Georgie Sion și o analiza critică de d. Mauriciu Flugel, București.
Apare, la București, *Archiva istorică a României*, sub conducerea lui B. P. Hasdeu.
Apare, la București, monografia *Ion-Vodă cel Cumplit* de B. P. Hasdeu.
Apare, la Sibiu, *Peregrinulu transilvanu*, de I. Codru-Drăgușanu.
5 iunie Apare revista *Familia*, întemeiată și condusă de Iosif Vulcan.
- 1866 iarna Petrece „o seară de iarnă“, la gura sobei, la Chateau Chillon, în Elveția, cu Edgar Quinet (căsătorit cu Hermiona Asachi).
ianuarie Apare, la Cernăuți, *Lacrimioarele invățateilor gimnasiaști la mormintul prea iubitelui lor profesoriu Arune Pumnul...* în care se cuprinde poezia lui M. Eminescu *La mormintul lui Pumnul*.
- 1867 28 septembrie Îi trimite lui I. Negruzzi un „episod din viața mea... scris răpede pe un timp de tunete și trăsnete, pe cîmpia Bărăganului“ (povestirea *Pe Bărăgan* din volumul de față) spre a i-o publica în *Convorbiri literare*.
16 noiembrie Îl roagă pe Negruzzi să-i inapoieze manuscrisul care „n-a fost în spiritul foaiei ce dirigeți“.
- 1868 16 septembrie E ales membru al Societății Academice. Va duce aci o susținută activitate; sprijină premiera volumului lui Ion Pop Reteganul, *Datine și credințe populare*; ia, cu ani înainte de realizarea lui, inițiativa ridicării unui bust al lui V. Alecsandri; votează, împotriva lui D.A. Sturdza, pentru premiera *Studiilor critice* ale lui Dobrogeanu-Gherea etc.
- 1869 Publică 101 fabule. Cu o prefația și portretul autoriului, București, și *Influenția morale. Comedia în versuri într-un actu*, București.
Timp de peste zece ani va întreține relații de corespondență cu numeroase personali-

tăți din străinătate : V. Ruscalla, E. Picot, E. Quinet etc.

1870 *Reporta din vissu. Conferința literară ținută în sala Atheneului la 6 Februarie 1868.* București, Tipografia C. Petrescu. Prezentarea cărții cu acest titlu a lui V. Aaron, descoperită de Sion în biblioteca răposatului Andrei Mureșanu, cu prilejul unei călătorii în Ardeal.

6 septembrie Rostește (după doi ani) tradiționala cuvîntare de recepție la Academie, vorbind (în loc de a face elogiul lui Al. Beldiman) despre rolul social al fabulei în general și despre opera lui Al. Donici în special.

1871 În *Convorbiri literare*, debutul lui Ioan Slavici cu *Fata de birău*.

1872 Scoate, împreună cu V. A. Ureche, *Transacțiuni literare și științifice*.

Molière, *Misanthropulu*. Comedia în cinci acte. Traducțiune noua de G. Sion, București.

Apare primul volum al lui Al. Macedonski : *Prima verba*.

1873—1874 Duce tratative cu Baligot de Beyne, aflător la Paris, pentru ridicarea unui bust al lui Cuza-Vodă.

1873 Debutază, în *Ghimpele*, I. L. Caragiale.

1 martie Apare, la București, *Revista contemporană*.

Apare, în *Convorbiri literare*, severul articol al lui Titu Maiorescu *Beția de cuvinte* în „*Revista contemporană*“, studiu de patologie literară.

1874 Apare, la București, *Pseudokineghetikos*, de A. I. Odobescu.

1875 Racine, *Phedra*. Tragedie în cinci acte (1677), Traducțiune noua de G. Sion (Cu o epistolă a domnului V. Alecsandri), București. Racine, *Athalie*, Tragedia în cinci acte (1691), Traducțiune de G. Sion, București.

Corneille, *Horafiu*, tragedie în cinci acte (1639). Traducțiune de G. Sion, București.

Idei și opinii asupra bancelor agricole, București, Tipografia laboratorilor români.

Carte românească de învățătură de la Pravilele împărătești... cu cheltuiala lui Vasile Voievodul... din multe scripturi tâlmăcită din limba ilenească în limba românească. Editor : G. Sion, Botoșani.

1 octombrie În *Convorbiri literare*, debutul lui Ion Creangă cu *Soacra cu trei nurori*.

1876 Apare, la București, *Logica* de Titu Maiorescu.

1877 D. Bolintineanu, *Poezii*. Culegere ordinară de chiar autorul, cu o prefață de G. Sion, sub a căruia preveghiere minuțioasă s-a tipărit această edițiune. Vol. I—II.

Hymnuri pentru Crucea Roșie, București, Noua tipografie a laboratorilor români.

Își arată intenția de a întreprinde un turneu de conferințe în Ardeal, în spitalele cu răniții Războiului pentru independență.

- 12 noiembrie La banchetul „Junimii”, I. L. Caragiale citește *O noapte furtunoasă*.
- 1878 28 ianuarie Ține, la Ateneul Român, o conferință consacrată analizei literare a *Țiganiadei* lui I. Budai-Deleanu.
La Plevna!... Dramă în 1 act (în versuri), *Steoa României, Crucea Roșie*, București.
Evenimentele Cantacuzinilor și Brîncovenilor din Țara Muntenească, de Dimitrie Cantemiru Domnitoriul Moldovei. După originalul scris de autor în limba rusească, tradus mai întâi în limba germană și apoi în cea grecească populară la 1795 de George Ioan Zavira; iar acuma, după însărcinarea Societății Academice Române, din nou tradusă de G. Sion, membru Soc. Acad. Române, București, Tipografia Curții, Proprietar F. Göbl. Invitat, împreună cu V. Alecsandri, la serbările felibrilor de la Montpellier.
- 1879 *Dramatice*, de G. Sion (*Candidatu și deputatu*. Comedia într-un act în versuri. *La Plevna!* Dramă într-un act în versuri (a doua edițiune revediuată), București, Tipografia Academiei Române.
 septembrie La București, premiera piesei *Despot-Vodă* de V. Alecsandri.
- 1881 În *Convorbiri literare*, prima parte din *Amin-tiri din copilărie* de Ion Creangă.
- 1881 1 octombrie Apare, în *Convorbiri literare*, un fragment din *Suvenire*, apariție împotriva căreia Sion protestează categoric.
- 1883 *Plevnăuul (Grivicza bevétele)* Drama egy felvonásban. Forditta: Goldis János [*La Plevna — Cucerirea Griviței*], Arad.
 Apare *Poesii* de M. Eminescu, ediția Maiorescu.
- 1884 Gr. H. Grandea, *Miosotul. Legende și episoade*. (1856—1864). Cu portretul autorului din anul 1864 [Prefață la întâia ediție (1861) de George Sion] București.
- 1885 18 martie Examinînd, ca raportor al Societății Academice, lucrarea *Poeziile populare române* a lui G. Dem. Teodorescu, o socotește ca „cea mai importantă” și o propune spre premiere.
- 1886 *Una sută una fabule*, a II-a edițiune, revăzută, București.
 Theodore de Banville, *Socrate și femeea rea*, Comedie într-unu act, traducțiune de G. Sion, București.
- 1887 5 martie Susține, la Academie, propunerea lui Odobescu de a se veni în sprijinul lui Ispirescu cu cîte 1 000 lei pe an cît va dura publicarea colecțiilor de basme și snoave, propunînd ca, dacă Academia n-are fonduri, să-i vină membrii personal într-ajutor.
 22 aprilie Asistă la solemnitatea sfințirii Mitropoliei din Iași.
- 1888 Spătarul Nicolae Milescu, *De la Tobolsk pînă în China. Note de călătorie de...*, 1675. Traduse după textul grecescu de G. Sion, București.

După ce mai candidase de trei ori la deputăție ca independent, își repetă acum încercarea la colegiul III Ialomița, fiind înfrînt de candidatul guvernului junimist, Aug. Treb. Laurian.

Îi apar : *Sărutarea*, comedie într-unu act în versuri, București și *Suvenire contimpurane*, București, Tipografia laboratorilor români.

1890 În *Contemporanul*, debutul lui N. Iorga, cu versuri.

1891 26 martie Dăruiește pentru colecțiile Academiei „Proclamațiunea cea mare“ a revoluției din Muntenia și proclamațiunea locotenentei domnești de la 6 septembrie 1848, prin care se vestește desființarea clăcii în toate formele ei.

1892 1 octombrie G. Sion se stinge din viață, la București.

R. A

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Față de ediția G. Sion, *Proză, Suvenire contimpurane*, E.S.P.L.A. [1956], aceasta de față se prezintă îmbogățită cu o foarte riguroasă selecție din opera poetică a autorului, oferindu-se cititorului, de-ar fi numai ca valoare de document, câteva piese din volumele :

— *Din poeziile lui George Sion*, București, Iosif Romanov, 1857 și

— *Una sută una fabule*. A II-a edițiune, revăzută, București, 1886.

Cît privește proza, se reproduce o selecție substanțial sporită față de cea a ed. 1956, tot din ediția

— *Suvenire contimpurane*, București, Tipografia Academiei Române (Laboratorii români), 1888, păstrîndu-se aceeași ordine a capitolelor din ediția de bază.

Textul se tipărește în ortografia actuală, înlăturîndu-se grafiile ce țineau de moda ortografică sau de etimologismul epocii, dar pătrîndu-se, în schimb, toate particularitățile dialectale sau arhaizante și evitîndu-se orice unificare a unor forme paralele.

Numele de persoane, atunci cînd sînt categoric atestate, s-au restituit în forma în care le scriau purtătorii lor, în afară de cazurile cînd avem de-a face cu realități de pronunție.

Cuvintele rare s-au explicat în *Glosarul* de la finele volumului al doilea, cu excepția celor care apar o singură dată, cu înțeles particular, și care s-au explicat pe loc. Alcătuit de Radu Roată, un *Indice de nume* numai pentru *Suvenire contimpurane* încheia ediția.

Notele din subsol aparțin autorului. Cele ale noastre s-au semnat : nota editorului (n. ed.).

R. A.

VERSURI

PREFAȚĂ

În oglinda vieții mele
Eu trăind m-am tot uitat
Și cu aste versurile
Anii mei s-au strecurat.
Fi-vor sau nu prețuite,
Eu aci le-am tipărit.
Cetitoriule iubit
Fi-vei oare mulțămit ?

Aici e a mea junie
Cu-ale sale nebunii,
Cu-al său foc de poezie,
Cu-ale sale reverii,
Cu viața-mi trecătoare,
C-orice dor închipuit !
Mulțămit vei fi tu oare,
Cetitoriule iubit ?

Aici lacrimi de durere
Al meu suflet zugrăvesc ;
Aici plingeri de plăcere
Cu amoriul se-ntîlnesc ;

Aici zilele-amărite
Ș-al meu secol aurit !
Dar tu, cetitor iubite,
Fi-vei oare mulțămît ?

Aici viața-mi ideală
Cu-ale sale dezmerdări ;
Aici lumea cea reală
Cu-ale sale zbuciumări ;
Aici satiri mușcătoare
Lîngă glume de iubit !
Mulțămît vei tu oare,
Cititorule iubit ?

Aici patria-mi iubită
România ce ador,
Cu-a ei soarte fericită
Sau cu viersul ei de dor ;
Aici ale ei ursite,
Și tot ce eu i-am dorit
Dar tu, cetitor iubite,
Fi-vei oare mulțămît ?

Iată cartea vieții mele !
Iată ce am făcut eu
Cu aceste versurile
Ce-au ieșit din peptul meu !
Pentru lumea cîrtitoare,
Ce-ar fi oare de vorbit ?
Mulțămît vei fi tu oare
Cetitorule iubit ?

București, 1857. sep:

CENZORUL MEU

Domnul cenzor, om de treabă,
Întîlnindu-mă-ntr-o zi :
„Sionaș, glumind, mă-ntreabă,
Ce ai tu a-mi bănuî ?
Poate foarfeca-mi nu-ți place
Unde știe-a ciocîrți ?
Dar eu, dragă, n-am ce-ți face ;
Așa lucruri dacă-i scri,
Nu-ți dau voie-a tipări.

Știu că-n țară-s multe rele
Care cer a se-ndrepta !
Știu că patimile-s grele
Pentru biata muza ta ;
Știu că de negustorie
Orice post îți pare-a fi.
Dar s-o scrii, e nebunie ;
Și de-aceste dacă-i scri,
Frate, nu poți tipări.

Știu că-n țară nedreptatea
Este-un rău nevindecat
Și că toată răutatea
Este-n oamenii de stat.
Știu că toată țara plinge ;
Dar nu-i chip de a gândi.
Trebuie să curgă sînge...
Și de sînge dacă-i scri,
Nu-ți dau voie-a tipări.

Satire de vrei a face
Trebui să te cumpănești ;
Știi că multor nu le place
Unde-i doare să-i lovești.
Pe judecători ce pradă
De te-i pune-a biciui,
Intru eu cu ei în sfadă :
Și de dînșii dacă-i scri,
Nu-ți dau voie-a tipări.

Despre drepturi siluite,
Despre rele trebi de stat,
De hoții meșteșugite
Ce se fac neîncetat,
N-ai nici un cuvînt a spune ;
Nu ai drept a le lovi.
Trebui să le iei de bune,
Căci oricum dacă vei scri,
Nu-ți dau voie-a tipări.

Fă sonete, scrie ode
Pentru domni, pentru boieri ;
Scrie orice despre mode,
Despre coarne sau muieri.

Ciocoism și umilire,
Predică cît vei pofti ;
Și atunci, cu mulțămire,
Orice fleacuri dacă-i scri,
Îți dau voie-a tipări.“

BUNUL CREȘTIN

Creștini, oameni ce-aveți frică
Pentru lumea viitoare !
Aveți suflet bun oricare ;
Căci făcînd aice bine
Nu vă temeți de nimică.
Luați pildă de la mine :
Eu, deși nu prea mă-nchin,
Dar sînt foarte bun creștin.

Pentru fapte ne-ntinate,
Pentru inimă curată,
La duhovnic nu o dată
Am spus e-aș avea plecare
Să le am nestrămutate ;
Dar călugărul le are ?
Eu deși nu mă închin
Dar, zău, sînt preabun creștin.

Pentru mile, eu dau rîndul
La cei cari au avere.
Eu, la cela care-mi cere,

Întind numai vorbă bună.
Totdeauna însă gîndul
Mi-l păstrez pentru-o minciună
Că, deși nu mult mă-nchin,
Dar sînt foarte bun creștin.

Iubesc să sărut copile ;
Să gust lucrul care-mi place
Și să cînt, cînd n-am ce face,
A-mpilaților dreptate ;
Dar în *Biblie* sînt file
Ce spun e-astea nu-s păcate.
Deși nu mă prea închin,
Însă cred că sînt creștin.

Punga-mi este foarte mică ;
În ea sufletu-mi-ncape.
Vă păziți ca să nu scape
În ea, frați, virtutea voastră ;
Căci în rai cu mare frică
Veți sedea naintea noastră.
Eu, deși nu prea mă-nchin,
Dar în rai trec ca creștin.

De mă laud, ce vă pasă ?
Fanfaroni sînt mulți în lume
Ce ca mine își dau nume.
Așa zic eu înțeleptul
Ce cu fruntea seninoasă
Am să merg în rai de-a dreptul.
Eu, deși nu mă prea-nchin,
Dar trăiesc ca bun creștin.

PĂRUL MEU ALB

Vrei să știi, o, dragă fată,
De ce părul mi-a albit ?
Și nu vrei să crezi odată
Că chiar am îmbătrînit ?
Tu nu crezi că pentru mine
Un an trece-ntr-un minut,
Și că părul cel alb vine
Repede, nepriceput ?
Altfel, zău, iubita mea,
Eu păr alb nu aş avea.

Tu, în lumea asta mare,
Te-ai născut pentru plăceri.
Nu știi soarta celui care
E menit pentru dureri.
Nu știi câte simțiminte
A lui inim-o lovesc ;
Nu știi câte elemînte
Viața lui o războiesc.
Altfeli, zău, drăguța mea,
Păr alb omul n-ar avea.

A ta-ntreagă fericire
Stă în lux și în amor.
Iar a mea cu osebite
Stă în soarta tuturor.
Asupritul de se plînge,
Eu îl plîng, ca el simțesc,
Patriotismul de se stinge
Eu în pieptu-mi îl nutresc.
Și dar crezi, iubita mea,
Că păr alb nu aş avea ?

Cum cînti tu de bunăvoie
Fantazii pe-al tău clavier,
Cînt și eu, dar de nevoie ;
Căci mi-e sufletu-n delir.
Văd pe unii că suspină
Sub tirani nesimțitori,
Și Moldova toată plină
De-mpilați și-mpilători !
Așa nu pot, scumpa mea,
Părul alb a nu-l avea.

Cum tu rîzi de zburdăciunea
Unui flutur ce-a zburat,
Eu rid de deșertăciunea
Ce pe oameni a turbat.
Privesc cum prin desfrînare
Din zi-n zi mai răi se fac,
Și că mai tot omul arc
Cîte-o boală fără leac.
Așadar, iubita mea,
Cum păr alb nu aş avea ?

De puteam și eu ca tine
Pentru mine să trăiesc,
Gustînd numai al tău bine
Fericirea-mi să găsesc;
De voiam să-mi fac un nume
Numai lîng-a-1 tău amor
Și la relele din lume
De eram nesimțitor;
Atunci numai, scumpa mea
Părul alb nu l-aș avea.

ZI-NTÎI APRIL

Azi crezui că fără frică
Cu minciuni m-oi lăuda
Și cu glume de nimică
Pot pe toți a desfăta.
Dar abia am căscat gura,
Ca să spun cite ceva,
Că îndată-mi găsesc ura,
Și îmi zice cineva :
„Domnule, ia-ți seama bine,
Eu văd că te legi de mine“.

De am zis, precum se zice
În zi-ntii a lui april,
Cum că țara e ferice,
Deși mulți sînt în exil;
Așa vorbă nu-i iertat,
Chiar de am cuget curat.
Polițaiul vine-ndată
Și îmi zice-nfuriat :
„Domnule, ia-ți seama bine,
Te mai uită și la mine“.

Dacă-am zis că oarecäre
Deputat nu ştie-a scri
Şi că merge-n Adunare
Numai pentru a subscri ;
Cel întâi ce mă-ntilneşte
Mi se uită mînios
Şi în cale mă opreşte
De îmi zice furios :
„Domnule, ia-ţi seama bine,
Nu te tot lega de mine“.

De am zis cum că ţăranul
De-arendaşi este-mpilat,
Şi că de-asupriri sărmanul
Nu mai poate fi scăpat ;
Denunţat mă văd îndată
Ca hoţ, ca tulburător ;
Şi cu gura înspumată
Mă-ngrozeşte-un dregător :
„Domnule, ia-ţi seama bine,
C-oi băga pe dracu-n tine“.

De am zis că-n tribunale
Sînt judecători coţcari,
Cari ştiu lua parale
Şi ruşfeturi cît de mari ;
Mă trezesc că-mi cade-n spate
Un proces neaşteptat
Şi mă văd pe nedreptate
Osîndit şi dezbrăcat ;
Şi îmi zice oarecine :
„Te mai legi de-acum de mine ?“

De am zis cum că cutare
Damă are-amorezaţi,
Şi că tot copilul are
Cîte doisprezece taţi ;
Mindruliţa cea şireată
Leşină de şapte ori
Ş-a ei patimă-nfocată
Mi-o arată cu fiori :
„Ah, ingrature, văd bine
Că-i să mă omori pe mine“

Ce păcate, ce păcate !
Să n-aibi cap ca să vorbeşti,
Macar azi cînd sînt iertate
Minciuni, glume şi poveşti.
Fapte rele, fapte bune,
În deşert să spun voiesc.
Adevăr, minciuni, de-oi spune,
Tot beleaua îmi găsesc.
Bine, fraţilor, prea bine !
De-acum v-oi vorbi de mine.

DORUL ȚAREI

De țara mea departe
Împins de vîntul greu,
De-a soartei crudă parte
Mă plîng lui Dumnezeu.
Plăcerile cu mine
De fel nu se-nvoiesc,
Mereu să strig îmi vine :
O, țară, te doresc !

Nesuferit mi-e vîntul
Orideunde mi-ar veni,
Uscat și sec pămîntul
Străin îmi pare-a fi.
A țarei mîndre sinuri
Prin vis cînd le privesc,
Mă scol, strig în suspinuri :
O, țară, te doresc !

O, dulce, mîndră țară,
Ce zile te-au găsit !

De suflet te-a lipsit.

Al tău suflet în lume
Sînt cei ce te iubesc
Și strigă l-al tău nume :
O, țară, te doresc !

În mîinile tirane
Tu zilele-ți petreci
Și în cumplite rane
Durerile-ți îneci.
Aleșii tăi suspină,
În lume rătăcesc,
Și inima le-i plină
De țara ce doresc.

Pe amărita-ți cale
Sînt așternute flori
Și-n sinurile tale
Tu ai triste comori...
Pe toate le visează
Cei ce te părăsesc
Și strigă cînd oftează :
O, țară, te doresc !

Dar Dumnezeu e mare !
Și timpuri vor veni
Cînd lanțul tău cel tare
De sine s-a zdrobi.
Pe ceri încă lucește
Luceafăr românesc.
Românul tot trăiește,
O, țară ce doresc !

RÎNDUNELELE PROSCRISULUI

Mindre, negre rîndunele,
Ce zburăți în jos și-n sus ?
Au din sinul țării mele
Vreo știre mi-ați adus ?
Vai, un an acuma trece
De cînd țara n-am văzut ;
Ș-am iernat în climă rece
Și reci vînturi m-au bătut !
Zburăți, mindre rîndunele,
Cîntați cîntecele mele.

Ați văzut voi a mea țară ?
Pe-acolo voi ați venit ?
Nu-i pe-acolo primăvară,
Că pe-aici v-ați rătăcit ?
Vai, pe-acolo nu e bine,
De aceea-ați emigrat !
Ați fugit și voi ca mine
De ochi răi ce v-au trădat !
Zburăți, mindre rîndunele,
Urmați pașii muzei mele,

Ați văzut voi a mea casă ?
Cuibul vostru nu-i sfărmat ?
De sub streșina-mi umbroasă
Nimeni nu v-au alungat ?
Vai, căsuța mea-i pustie,
Văduv este patul meu !
Eu, fugit de tirănie,
În străini trăiesc cu greu.
Zburăți, scumpe rîndunele,
Plîngeți plîngerile mele.

Ați văzut acolo-n țară
Ai mei frați, amici, surori,
Ce ca voi în timp de vară
Zburau peste cîmpi cu flori ?
Vai, m-or fi plîngînd pe mine,
Căci și eu am fost iubit ;
Și-ntre buni am trăit bine,
Căci la toți bine-am dorit.
Veniți, mindre rîndunele,
Sorbiți lacrimile mele.

Ați văzut a mea grădină
Unde-odată mîndra mea
A plăcerii cupă plină
Cu plăcere mi-o-ntindea ?
Ah ! a mîndrei suvenire
Al meu suflet au umplut
Și trecuta fericire
În venin s-a prefăcut !
Zburăți, mindre rîndunele,
Duceți visuri mîndrei mele.

Zburați, mindre rîndunele,
Și de mergeți înapoi,
Spuneți patimile mele
La cei ce vă văd pe voi.
Urări dulci de fericire
Celor care m-au iubit !
Cuget drept și mulțămire
Celor ce m-au prigonit !
Cale bună, rîndunele,
Duceți suflet țarei mele.

LA MOARTEA LUI PETRU CAZIMIR ¹

Plîngi, o muza mea română !
Petru Cazimir e mort !
A ursitei crudă mină
L-a dus la al morței port !
Blestemă orice durere,
Fugi de orice trist delir,
Dă la toți o mîngîiere,
Însă plîngi pe Cazimir,
Aideți frați, aideți surori,
Pe mormînt să-i punem flori.

¹ Familia Cazimir este foarte veche în Moldova ; se crede că se trage din origină polonă.

Unul din fiii lui Răducanu Cazimir — Petru, la a cărui moarte am făcut versul acesta — era un tînăr carele promitea mult. După ce-și făcuse doctoratul de legi în Berlin și mai studiase apoi și în Franța, viind în țară la 1847, avu a suferi mult cu ocaziunea întîmplărilor de la 1848 ; fu legat și bătut în cazarmă de către amicii ordinei, zbirii patrioților celor sinceri — și apoi ca din grație dat peste hotar în Bucovina.

După venirea lui Grigore Ghica la domnie, Cazimir fu chemat în trebile publice, numit director Departamentului Cultului. În acest post, tînărul laureat dezvoltă o energie rară, un zel lăudabil pentru progresul școalelor, un caracter onest, fără prejudețe ; promitînd a se face un bărbat perfect. Muri de un absces ce făcu la veșica urinară (v. și vol. II, p. 91, nota 1).

Plîngeți, frați, cu lăcrămare
Pe-acest june ce-a murit,
Pe-acest om ce fiecare
Cunoscîndu-l l-a iubit.
El era pentru toți frate,
El virtuței se-nchina,
Patimă sau răutate
El în suflet nu purta.
Veniți frați, veniți surori,
Pe mormînt să-i punem flori.

Plîngi, o patrie iubită,
Plîngi pe-un fiu iubit al tău,
Carele-n a ta ursită
Credea ca în Dumnezeu.
Demn era el pentru tine.
A sa inimă bătea
Numai pentru al tău bine,
Căci pe tine te iubea.
Aideți frați, aideți surori,
Pe mormînt să-i punem flori.

Plîngeți toți cari-l cunoașteți,
Plîngeți cei cari-l stimați ;
Plîngeți, prunci care vă nașteți
Și voi, mume ce-i purtați !
Cazimir cu bărbăție
Pentru școale se lupta ;
El dorea ca toți să fie
Vrednici de patria sa.
Veniți frați, veniți surori,
Pe mormînt să-i punem flori.

Plîngi și tu, societate,
Ce ai lipsă de bărbați
Cu curagi, cu fermitate,
Pentru viitor chemați.
Cazimir era modelul
Pentru tineri și bătrîni,
Cazimir era inelul
Lanțului de buni români.
Aideți frați, aideți surori,
Pe mormînt să-i punem flori.

Plîngi și tu, moarte turbată,
Dacă poți să te căiești,
Dacă voia-ți blăstămată
N-ai putut să-ți stăpînești ;
Cazimir era o floare,
Care nu a meritat
Să o smulgi cu necruțare
De pe-un țarm nevinovat.
Veniți frați, veniți surori,
Pe mormînt să-i punem flori.

Dacă ale mele
Versuri mititele
 Ar avea aripi,
Nu ți-ar mai da pace,
Ci într-o zi te-ar face
 De amor să țiți.

LA EA

Dacă ale mele
Versuri ușurele
 Aripi ar avea ;
Ele de la mine
Ar fugi la tine ;
 Nu le-aș mai ținea.

Dacă ale mele
Scurte versurile
 Ar putea zbura :
Prin a ta căsuță
Sau prin grădiniuță
 Mereu ar umbla.

Dacă ale mele
Versuri drăgănele
 Aripi ar purta ;
Ele-ar sta în cale
Grațiilor tale
 Și te-ar desmerda.

CINTEC

Ce ar face astă lume
Și cel riu ce curge-n spume,
Dacă soare-n ceri n-ar fi ?
Așa-i, dragă, c-ar pieri ?

Spune-mi, dragă copiliță,
Ce ar face-o garofiță,
Dacă rouă nu ar fi ?
Așa-i că s-ar vesteji ?

Noaptea cea întunecoasă
Și atât de fioroasă,
Dacă luna n-ar luci,
Doamne, dragă, trist-ar fi !

Vesela privighetoare,
Ar putea cînta ea oare
Primăvara de n-ar fi ?
Sărmanica, ar muri !

Sufletul ce pătimește
Și de doruri se zdrobește,
Cînd speranțe n-ar nutri,
Crezi tu, dragă, că-ar trăi ?

Dar eu care-ți închin ție
Orice vis sau poezie,
Daca tu nu m-ai iubi,
Oare, dragă, n-aș muri ?

AZI NEBUN ȘI MÎINE CUMINTE

Oameni buni, am prins la minte.
Astăzi iată că vă spun
Că de mine înainte
Nu mai sînt așa nebun.
Pentru cea din urmă dată
Astăzi ca nebun glumesc,
Iar de mîni inima-mi toată
La răbdare-o osîndesc.
Zău, de mîni o osîndesc.

Numai astăzi cătră țară
Eu mai zic că-s patriot.
Iar de mine, lumea piară,
Mă fac blăstămat de tot.
Astăzi pe cei cari o pradă
De dreptăți îi mai hulesc ;
Iar de mîni cu cî fac nadă,
Și de bine-am să-i vorbesc.
Zău, de bine-am să-i vorbesc.

Numai astăzi înc-o dată
Ca nebun mai spui la toți
Cum că patria-i trădată,

Dacă crede-n fanarioți ;
Iar de mîni cu hotărîre
Cuget ca să-i măgulesc,
Căci pe nalta cirmuire
Ei în toate-o hățuiesc.
Zău, în toate-o hățuiesc.

Numai astăzi berbant mare
Sînt cu vechiul meu amor ;
Iar de mîni cu înfocare
Pentr-un înger am să mor.
Numai azi ca totdeauna
C-orice fată mai glumesc,
Iar de mîni numai pe una,
Mîndra mea, am să iubesc.
Zău, pe ea am să iubesc.

Numai astăzi versuri rele
Ca aceste voi lucra ;
Iar de mine muzei mele
Îi dau voie-a mă uita.
Numai astăzi poezia
De-adevăruri o iubesc ;
Iar de mine rapsodia
La minciuni o hărăzesc.
Zău, de mîni o hărăzesc.

Numai astăzi voi mai spune
Că multe capete mari
Iar nu pentru posturi rari.

Dar de mini vrun om cuminte
De-mi va spune că greșesc,
Îi spui drept în trei cuvinte
Că nebun îl socotesc.
 Zău, nebun îl socotesc.

LIMBA ROMÂNEASCA

Mult e dulce și frumoasă,
 Limba ce vorbim,
Altă limb-armonioasă
 Ca ea nu găsim.
Saltă inima-n placere
 Cînd o ascultăm,
Și pe buze-aduce miere
 Cînd o cuvîntăm.
Românașul o iubește
 Ca sufletul său.
O, vorbiți, scriți românește,
 Pentru Dumnezeu !

Româncuțe tinerele,
 Visuri de amor,
Ale voastre drăgănele
 Le iubesc de mor.
Dar vorbind în limbi străine
 Nu pot să v-ascult ;
A fugi în lume-mi vine,
 Căci mi-i ciudă mult ;

Inima mi se recește,
Moare visul meu,
O, vorbiți, scriți românește,
Pentru Dumnezeu !

Glumele sînt mai bogate,
Au ton mai firesc.
Românește cuvîntate,
Așa să trăiesc !
Pe o glumă românească
Sufletul mi-aș da,
Iar pe una franțozească,
Zău nici o para ;
Ce-i străin nu se lipește
De sufletul meu ;
Glumiți dar și românește,
Pentru Dumnezeu !

Frați, ce-n dulcea Românie
Nașteți și muriți,
Și-n lumina ei cea vie
Dulce viețuiți !
Voi pe cîți patria cheamă
Dragi copii ai săi,
Fără ca să ceară seamă
La bravi sau mișei,
Arătați cum că trăiește
Elementul său ;
Și vorbiți, scriți românește,
Pentru Dumnezeu !

De ce limba strămoșească
Să n-o cultivăm ?
Au voim ca să roșească
Țărna ce călcăm ?
Limba, țara, vorbe sfinte
La strămoși era,
Ei ar plînge în morminte
Cînd ne-ar asculta.
Al lor geniu ne șoptește
Din mormînt mereu :
O, vorbiți, scriți românește,
Pentru Dumnezeu !

Iar tu, mîndra mea iubită,
Tu dacă voiești
Să-mi spui că ești fericită,
De cînd mă iubești ;
Dacă vrei de fericire
A mă îmbăta
Și în ceri cu-a ta iubire
A mă străpurta ;
Dacă inima-ți simțește
Ceea ce simt eu ;
Spune-mi-o în românește,
Pentru Dumnezeu !

GLUMĂ

*Poetului Gr. Alexandrescu,
fostul arhivist al statului.*

Iată un poet ce tace
Și nici versuri nu mai face !
Șoarecii de la arhivă
I-au ros peana cea activă,
Ș-altă peană nu găsește,
Ca să scrie de trăiește.

O MUZĂ ÎN SPITAL

Suvenir de 25 ianuarie 1855

Amicului G. Alexandrescu

De demult Alexandrescu încetase de-a cînta,
Și de trista lui tăcere toată lumea se mira ;
Unii bănuiau că poate glasul său a amortit,
Unii că de-atîta cîntec acum va fi ostenit ;
Alții că pe ceea lume spre Olimp s-a înălțat
Ca s-aibă o conferință cu-Apolon ce l-a chemat ;
Alții că i s-a rupt lira și a dat-o la dires
La un faur care încă ce-i stricat n-a înțeles ;
Fel de fel de bănuiele !... Iar eu unul ce știam
Că e șef peste arhivă, negreșit că bănuiam
Un motiv mult mai puternic și eram incredințat
Cum că șoarecii de-acolo până lui i-ar fi mîncat ;
Și că alta nu găsește, ca să scrie de e viu !
Astfel dînd cu socoteala, mă scol de la Iași și viu
Pînă chiar la rezidența bardului ce eu iubeam
Și-o pană de filomelă pentru scris îi aduceam,
Căci doream mult și din suflet să mai văd p-acest
poet
Că s-apucă de scris iarăși și că iar a înviet.
Deci sosesc în capitala mare-a Țării Românești,
Care știți că toată lumea o numește București ;
Mă port mai întii pe unde oamenii se veselesc,
Pe la cluburi, pe la birturi, unde viața-și
cheltuiesc ;

Unde Vincrea, sub mască, de Amoriu-și bate joc.
Unde intrigile toate și orgia-și află loc.
Caut pe poetul nostru... nicăiri nu-l urmăresc,
Ba nici chiar pe la arhivă urmele-i nu le gădesc.
Negreșit, mi-am zis atuncea, i s-a întâmplat ceva ;
Și vrun fel de răzbunare el s-a pus a medita !
Intr-un Colțea, la spitaluri, unde oamenii gădesc
Azil și tămăduință, când de boale pătinesc ;
Mă uit bine-n dreapta-n stînga, fără însă-a cuteza
A gîndi c-Alexandrescu între bolnavi s-ar afla ;
O asemenea idee, chiar și chiar dacă-mi venea,
Însumi eu aș fi gonit-o, n-aș fi zis că e a mea ;
Conduc în apartamentul unde sexul cel frumos
De efectele plăcerii plînge fără de folos,
Văd pe un crevet dcoparte, coperit c-un

baldachin,

O ființă cam ciudată, care se-neca-n suspin,
O cunună de flori veștezi fruntea îi încunună
Și-o liră fără de coarde l-al ei cap în cui era ;
Mă duc, o apuc de mină ; ea tresare ca în vis
Și recăpătînd putere cu glas plîngător mi-a zis :

„Vino, poete, vin' de mă plînge !
Căci în ce stare eu am ajuns ;
Vărs toată ziua lacrimi de sînge
Zac în durerea ce m-a pătruns.

Odinioară eram serbată,
Lauri frumoase primeam mereu,
Junimea toată era-njugată
Și fericită la carul meu.

Dar de cînd bardul vieții mele,
Alexandrescu, m-a părăsit
Îmi trec viața în chinuri grele.
Vezi, ca o floare m-am veștejit.

Acum amoriul nu-mi mai zîmbește,
Pegasul fuge, cînd îl chem eu,
Corul de grații mă ocolește
Și-Apolon rîde de plînsul meu.

Lira mea iat-o neîncordată
Aș da-o-n flacări, de aș putea.
Duc în spitaluri viață uitată
O ! plîngi, poete, de soarta mea.“

O așa descoperire vă puteți închipui
Ce durere-nfricoșată mi-a putut pricinui,
Pentru că Alexandrescu era bardul ce iubeam
Și în muza lui speranțe prea frumoase îmi puneam.
Cauza voind s-o aflu, eu, vai ! am descoperit
Cum că el peste spitaluri director s-a rînduit
Și că minios pe muză, căci prea mult îl necăjea
Și-l făcea să-și piardă timpul care-n trebi îi
trebuia,

Într-o zi a aruncat-o în spital, pe un crevat,
Poruncind ca să nu-i dea de băut, nici de mîncat.

PLUGUȘORUL

Miine anul se noiește,
Plugușorul se pornește
Și începe-a colinda,
Pe la case ș-a ura ;
Iarna-i grea, omătu-i mare ;
Semne bune anul are,
Semne bune de bilșug
Pentru brazda de sub plug.
Doamne, binecuvintează
Casa care o urează
Plugușorul fără hoi,
Plugușorul tras de noi !

Urați, flăcăi !

Strigați, măi :

Hăi ! hăi !

Hăi ! hăi !

Sus pe ceriuri strălucește
O stea nouă ce vestește
Că se curmă de acum
Al nevoilor greu drum.
Asta-i steaua României
A unirei ș-a frăției.

Stea de viață, stea de spor,
Stea de bine-n viitor.
Fă-o, Doamne, să lucească
Steaua noastră românească,
Și să stea tot între noi,
Să nu mai avem nevoi !

Urați, flăcăi !

Strigați, măi :

Hăi ! hăi !

Hăi ! hăi !

Lumea toată ne ascultă
Căci avem dreptate multă,
Căci destul am suferit
Fără ca să fi greșit.
De acum ni se cuvine
Ca să mai trăim și bine :
Să se ducă dintre noi
Orice rele și nevoi ;
Să se ducă pe pustie
Și în veci să nu mai vie ;
Să se ducă hăulind
Și cu dinții clănțănind !

Urați, flăcăi !

Strigați, măi :

Hăi ! hăi !

Hăi ! hăi !

Anul nou ne-aduce nouă
Timp mai bun, viață nouă,
N-om să fim tot moldoveni,
Ci-ntr-o țară românească,
Liberă și voinicească,

Noi și ei om să trăim
Și români să ne numim.
Cu o patrie, c-un nume,
Noi ne vom mândri pe lume ;
Și cât lumea vom trăi
Și-n tărie vom spori.
 Urați, flăcăi !
 Strigați, măi :
 Hăi ! hăi !
 Hăi ! hăi !

Anul nou o să ne fie
Început de veselie ;
Mari pe mici n-or prigoni,
Mici pe mari nu vor rivni.
În frăție și-n dreptate
Or să fie legi lucrate ;
Mari cu mici mîna vor da,
Și-ntr-o horă vor juca.
Dumnezeu care ne-ascultă
Va trimite mană multă,
Și pămîntul ce-om ara
Grîne de-aur ne va da.
 Urați, flăcăi !
 Strigați, măi :
 Hăi ! hăi !
 Hăi ! hăi !

UNA SUTĂ UNA

„Una sută una !... floricele-alese,
Din grădina mare a lumii culese !
Îngrijite bine, cu plăcut miros,
De gust, de plăcere, și chiar de folos !“

Astfel striga-n piață un grădinar care
S-așezase-n cale cu flori de vinzare.
Însă o cochetă care se-nvîrtea
Mereu pîntre oameni, și mereu cirtea,
Acea nempăcată doamnă efemeră
Care se numește Critica severă,
Se oprește-ndată drept la grădinar
Și îi zice iute, cu un ton amar :

„Astfel lauzi marfa ce mini poate moare ?“
Grădinarul zice : „Flori nemuritoare
Nu voi zice, doamnă, că vînd astăzi eu ;
Dar zic că-s frumoase, căci sînt lucrul meu.“

ȚĂRANUL ȘI BARZA

Pe-o cîmpie semănată
Cu porumb ce răsărea,
O mulțime însemnată
De cioroi mereu venea.
Boabele-n pămînt băgate
Ei le scormoleau mereu,
Și așa calamitate
Prevestea un mare rău.
Un țaran se tot gîndește
Cum să scape de-așa foc,
Și în fine-nchipuiește
Un ingenios mijloc :
Punînd curse pe-arătură,
Cite patru-cinci prindea,
Îi scotea în bătătură
Și la iad îi trimitea.
Într-o zi, din întîmplare,
El găsește-n cursa sa
Și o barză cu cioc mare,
Care moartea-și aștepta.
El o prinde și îi zice :
„Aha ! bine te-am găsit !
Ce cătai, mă rog, aice
Pe porumbu-mi răsărit ?

Între corbi și între cioare
Ți-a plăcut să-ți cați mormint ?
Pentru voi am pus eu oare
Păpușoiul în pămînt ?“

Barza tristă îi răspunde :
„Te rog nu fi așa rău.
Orișicînd și orișunde
Stricăciune nu fac eu.
Niciodată a mea gură
Boabe n-a știut mînca,
Și pe-această arătură
Cătam, crede, altceva.
Cătam șerpi, șopîrle, broaște :
Alt nimic nu mănînc eu.
Și de vrei a recunoaște
Cătă în gîtlejul meu.
Fie-ți judecata dreaptă,
Și dă-mi drumul să mă duc :
Patru puișori așteaptă
De mîncare să le-aduc.
Noi în om vedem, știi bine,
Un amic ospătător ;
Ar fi dar păcat pe tine
Dac-ai stărui să mor.“
„Ehei, doamnă cu cioc mare !
Bine-mi știi a te-ndrepta ;
Dar cum vrei să-ți dau crezare
Fără pieptul a-ți crăpa ?
Cînd cu făcători de rele,
Păcătoaso, te găsești,
Trebuie cu a ta piele
Stricăciunea să-mi plătești.“

TREPTÉ DE SCARĂ

Vrabia odată prinde un gîndac.

El atunce strigă : „Nici un rău nu-ți fac ;

De ce voiești dară a mă omori ?“

Vrabia răspunde : „Taci, și nu vorbi.

Nu e trebuință lucrul să-ți explic :

Vezi, eu sînt mai mare, iară tu mai mic“.

Uliul odată prinde-un vrăbioi.

El atunce strigă : „Nici un rău nu-ți voi.

De ce voiești dară a mă sfîșia ?“

Uliul răspunde : „Asta-i treaba mea.

Nu e trebuință lucrul să-ți explic :

Vezi, eu sînt mai mare, iară tu mai mic“.

Vulturul apucă uliul din zbor.

El atunce strigă : „De ce vrei să mor ?

De cînd sînt pe lume nu ți-am făcut rău“.

Vulturul răspunde : „Ăsta-i placul meu.

Nu am trebuință ca să-ți mai explic :

Vezi, eu sînt mai mare, iară tu mai mic“.

Um om dă cu pușca : Vulturul din nori
Cade jos și strigă : „De ce mă omori ?
Nici un miel din turmă nu ți-am răpit eu“.
Omul îi răspunde : „Ăsta-i gustul meu.
Nu e trebuință lucrul să-ți explic :
Vezi, eu sînt mai mare, iară tu mai mic“.

Moartea dă cu coasa într-un muritor.
El atunce strigă : „De ce vrei să mor ?
Ce nu mergi la alții care te doresc ?“
Moartea îi răspunde : „Așa eu voiesc.
Nu e trebuință lucrul să-ți explic :
Omul cel mai mare pentru mine-i mic“.

STRUȚUL ȘI VULTURUL

Într-o țară oarecare
Unde vulturul domnea,
Struțul, pasărea cea mare,
Funcțiunii mereu cerșea.

O persoană-așa-nsemnată
La noi poate n-ar fi fost
Așa crudă-abandonată,
Fără piine, fără post.

Într-o zi se-naintează,
La tot pasul dînd din cap,
La vultur se-nfățișează
Cu o jalbă în proțap¹

Regele vultur ascultă
Pe-acest solicitator

¹ În timpul domnilor fanarioți, pentru ca să poată un petiționar se atragă mai bine atențiunea domnitorului, punea petiția în virful unei prăjine lungi, despicate la virf. Aceasta se numea : a merge cu jalba în proțap.

Cu atențiune multă
Și cu părintesc amor.

Apoi plin de voie bună
Pentru struțul ce-aștepta,
Pe miniștrii săi adună
Și începe-ai întreba :

„Spuneți mie drept și bine :
Credeți voi că ar fi bun
Ca să-l iau pe lîngă mine
Și în vreun post să-l pun ?“

Un erete atunci zice :
„Sire, nu te îndoi ;
Are un stomac fericit ;
Poate orice mistui“.

OSIA NEUNSA

Şase boi odată la un deal urcau
Un car cu cinci kile şi grozav suflau.
Un argat cu biciul plesnea neîncetat ;
Dar părea că carul este-mpiedecat.
Greutatea mare la car o făcea
O osie care grozav scîrţia.
Ca să înceteze ăst zgomot cumplit,
Care mai tot satul a fost ameţit,
Un om dintr-o casă iese deodată,
Zice să stea carul şi s-apucă-ndată
Osia s-o ungă ; apoi carul greu
Fără greutate luă drumul său.

Vai ! dar cîte osii, cu ochi şi cu gură
La a mea ureche cer mereu untură !
Postulanţi, oratori, doctori, avocaţi,
Vă rog d-astă vorbă nu vă supăraţi.
Daţi, vecini, unsoare, pentru Dumnezeu !
Căci îmi iau auzul scîrţîind mereu.

FIUL DE REGE ŞI PRIVIGHETOAREA

Într-o grădină încîntătoare
Un fiu de rege odată stă,
Şi vede o mică privighetoare
Care în imnuri se răsfătă.

Atunci îi zice : „O, păsărică !
De a mea vedere nu te sfii.
Vino la mine ; nu-ţi fie frică
Şi-ţi promit, dragă, a te iubi.

Chiar de acuma eu te voi face
În fericire a înota ;
Vei avea hrană orice îţi place ;
Chiar cu-a mea cupă te-oi adăpa.

Societatea cea mai luxoasă
Voi aduna-o în jurul tău.
Şi-n colivia cea mai frumoasă
Ca pe-o regină te-oi pune eu.“

„O fiu de rege ! mulțămesc ție !
Dar fericirea care-mi gătești
Nicum nu-mi poate surîde mie ;
Nu-mi plac palate împărătești.

Crîngul și lina singurătate
Îmi place mie să locuiesc ;
Cu pitulicea în libertate
Îmi place hrana să o găsesc.

Chiar aurită, o colivie
Nu e locașul care doresc ;
Viața într-însa este sclavie ;
Adio, dară ! căci mă grăbesc.“

VEVERIȚA ȘI COȚOFANA

Coțofana cea limbută întilnește într-o zi
Pe un nuc o veveriță și începe a-i vorbi :
„Cunoști tu, draga mea, pe lume vreun dobitoc
mai trist,
Mai nerod și mai nemernic, ca poetul fabulist ?
Pe-acești făcători de rime, ce se cred și inspirați,
Cum aș vrea să-i văd odată ca pe asini urecheați !
Nu-i destul că sînt obraznici, fanfaroni și
mincinoși,
Dar au încă și păcatul de-a fi chiar răutăcioși.
Mie-mi zic că sînt limbută și că numai flecăresc,
Deși știi că ca profeții oaspeții le prevestesc.
Ție-ți zic că ești o proastă care sari neîncetat.
Astfel de pedanterie este oare de iertat ?
Oare-asemine insulte mult o să mai suferim ?
Vreun mod de răzbunare nu e chip ca să găsim ?“

Veverița îi răspunde : „Mi se pare, draga mea,
Că cuvînt de supărare eu ca tine n-aș avea.
Eu nu pot fi criticată ; căci sărînd din pom în pom,

SUVENIRE CONTIMPURANE

EMANCIPAREA ȚIGANILOR

Memoriei neuitatului meu fiu Demir

CITEVA CUVINTE

În vara anului 1883 mă aflam cu familia mea la Bisca. Așa se numește un riuleț furios care se coboară furios din crierii Carpaților pe sub poalele faimosului munte Penteleu și, percurgînd o vale lungă presărată de cătune și livezi, se varsă în riul Buzeului. Tot așa se numește și locul pe care un proprietariu bine inspirat, d-l Stefan Borănescu, a făcut un stabiliment balnear, unde cei oboșiți de căldurile caniculare ale cîmpiei să poată găsi loc de ospățare și de petrecere plăcută, la răcoarea și la aerul parfumat al munților. În adevăr nici cred că se putea alege, în regiunea aceasta, o localitate mai bine situată, cu o climă mai dulce și mai igienică. Aice în adevăr este unicul stabiliment balnear unde, fără să fie izvoare minerale și băi sistematice, ci numai cu ajutorul naturii, anemicii pot căpăta singele care le lipsește, bătrînii puterile cari i-au părăsit, copiii dezvoltarea mușchilor și a corpului, iar cei sănătoși buna dispozițiune a sufletului necăjit și amărit în luptele continue ale vieții. În adevăr, după cît cunosc localitățile frumoase ale munților noștri, nu știu să fie altundeva un loc mai cu fericire împodobit de natură. În adevăr nu știu de ce să te bucuri și ce să admiri mai întîi : răcoa-

rea și aerul parfumat al brazilor ? Forma capricioasă a munților ? Frumusețea vegetațiunii și a pădurilor ? Murmurul asurzitor al cascadelor ? Vesselia ce pare că domnește pînă și în pietrele de pe malurile pîraielor ?

Acolo, fără a se resimți de arșița soarelui — ale căruia raze par a-și pierde puterea — fără a suferi nici de răcorile crepusculare, care în alte părți sunt supărăcioase, găsind locuințe confortabile pentru toate necesitățile viețuirii, călcînd în toate zilele cărări nouă și locuri cari de cari mai frumoase pentru preumblare, avînd pentru pofta gurei lapte, zăr, fructe diverse, băutură și mîncare bună, iar pentru pofta inimei cîntecele unei bune bande de lăutari, călătorul în adevăr nu are de dorit decît doară sorגיnți de ape minerale cari lipsesc ; iar cînd stagiunea îl silește a pleca, se simte cuprins de o adevărată jale văzînd că se desparte de o localitate care i-a încîntat sufletul, sau i-a întremat sănătatea zdruncinată.

Ce bine ar fi dacă asemenea stabilimente balneare s-ar mai înmulți pe la noi, pentru ca să nu fim nevoiți a ne duce verele în țări străine, unde nici munții nu sunt mai frumoși, nici aerul mai bun, nici distracțiunile mai oneste, nici apele mai dătătoare de viață ! Dar ca să se încurajeze asemenea întreprinderi, guvernul ar trebui, înainte de toate, să se ocupe de îmbunătățirea drumurilor ; și de aceea să prefere a numi prefecți moldoveni, fiindcă, nu știu cum se face, dar este constatată că ei au predilecțiuni speciale pentru facerea șoselelor. În adevăr, buzoienii comemorează cu adevărată venerațiune epoca prefecturilor unor moldoveni, cari singuri s-au ocupat cu mare interes de șoselele dintre Buzeu și Bisca, șosele cari însă, după retragerea sau transferarea prefecților ce le-au făcut,

au ajuns nepracticabile fiindcă urmașii lor s-au ocupat mai mult cu politica decît cu administrațiunea.

Dar nu numai greutatea comunicațiunilor contribuie la nereușita așezămintelor balneare la noi. O cauză mai mare este variabilitatea gusturilor atît de caprițioase la români, cari se vede că sunt dispuși ca fluturii :

„Astăzi ici, mîine colea,
Premenesc viața mea !“

Cu toate acestea, stagiunea anului 1883 a fost mai extraordinară. Stabilimentul era coprins : toate apartamentele ocupate. Societatea mai toată era română. Deși veniți unii de la răsărit și alții de la apus, între oaspeți îndată s-a încins o familiaritate intimă : bătrîni, tineri, dame, fete, copii, adunați mereu în grupe, se jucau, danșau, se preumblau, toată ziua, pe toate cărările, pe toți munții, pe toate văile, cînd pe jos, cînd călări, cu risete, cu hohote, cu cîntece interminabile.

Bătrîni, în genere amatori de liniște, se vedeau mai adesea retrași cînd sub pavilioane, cînd sub arbori umbroși, ocupați sau cu lectura, sau cu admirațiunea munților, sau cu inalațiunea aerului parfumat al brazilor din apropiere. Eu singur nu mă puteam bucura de asemenea mulțămire : îndată ce mă așezam undeva, mă vedeam asediat, mai ales de tineri și de copii, ca să le spun *lucruri frumoase* — așa calificau ei anecdotele, istorioarele și aventurile ce le povesteam, luate sau din cărțile ce cetisem, sau din suvenirile vieții mele. Astfel, pre cînd cîntecele bandei lui Năstase (fiul vestitului răposat lăutariu, cunoscut în București sub numele de *Ochi-Albi*) îi provoca la danșuri, narațiunile

mele îi deprindea să asculte pe bătrâni, cu gurele căscate.

Într-una din zile, stînd într-un pavilion de pe malul gîrlei în care mișunau o mulțime de copii mai mari și mai mici, la vederea unui grup de țigani cari se coborau de la munte și se îndrumau spre vale, un copil curios mă-ntreabă :

— Ce fel de oameni sunt aceștia ? Creștini sau păgîni ? Oameni sau fiare ?

Cînd mă gîteam a răspunde, o mulțime din cei mai măricei s-au adunat ca să asculte ce am să spun, fiind deprinși a pune atențiune la narațiunile mele.

— Aceștia sunt vechii robi, dragii mei, cari poate au purtat în brațe pe părinții voștri : sunt oameni ca toți oamenii, creștini ca și românii, veniți cine știe de unde pe pămîntul Daciei noastre, multe veacuri supuși la jugul sclaviei, iar acuma liberi ca toți liberi.

— Ne-ai promis odată că ne vei spune istoria emancipării lor. Ar fi tocmai bine timpul să ne-o spui, zise fiul meu. Să asculte și copilandrii aceștia, cărora le plac istoriile tale.

— Ei, hai să vă fac plăcerea. Dar numai să aveți răbdare de ascultat, căci istoria e cam lungă.

— Avem, avem răbdare ! strigară cu toții.

— Așadar gătiți-vă urechile și ascultați.

Cum se răspîndi vorba că am să spun o istorie lungă, mai toți părinții și mumele copiilor se grămădiră pe foisor ca să mă asculte.

Îmi aduc aminte cu fericire de plăcerea și atențiunea cu care am fost ascultat.

Fiiul meu mă ruga cu mare stăruință să scriu istoria aceasta, așa cum am narat-o. Eu, cuprins de nevoi și de ostenelele bătrînețelor, l-am fost însărcinat pe el ca s-o scrie. N-a avut însă timp s-o facă

aceasta ! Peste un an, Dumnezeu i-a chemat între îngerii săi !

Iată pentru ce am scris această istorie mică, petrecută alături cu istoria mare și veridică din timpul meu.

I

Pină înainte de Unire (1857), locuiam în Iași, cînd ca funcționar, cînd ca cetățean privat.

În una din podgoriile ¹ ce înconjoară vechea capitală a Moldovei, numită Valea Adîncă, situată despre apus de Galata, aveam o vișoară moștenită de la părinți. Acolo mi-a fost leagănul tinerețelor. Acolo mă duceam, în zile de ferii sau de sărbători, să mă retrag de zgomotul Capitalei și, în reveriile plăcute ale singurătății, să spicuiesc primele inspirațiuni ale muzei, pe care răposatul și regretatul meu amic C. Negruzzi le numea *păcatele tinerețelor*.

Dar, oricît voiam să mă sustrag de la lume și să mă ascund sub arborii cei mai stufoși, totuși, de cum începeau a se coace cireșele și pînă ce se culegeau strugurii, mă vizitau pe neașteptate numeroșii mei amici studenți din clasele gimnaziale, cărora le concedasem privilegiul de a se bucura de fructele proprietății mele ca de ale lor proprii. Adeseori mă vedeam silit să trimit ca să aduc chiar cîte doi-trei miei, pentru ca să improvizez prinzuri pe iarbă verde, unde degetele ne serveau drept furculițe și

¹ Moldovenii numesc așa locurile cultivate cu vii, care în Muntenia se cheamă *dealuri* : *Dealul Mare*, *Dealul Drăgășanilor* sau al *Tîrgoviștei* și celelalte. Împrejurul Iașilor sunt mai multe podgorii : a *Socolei*, a *Galatei*, a *Nebunii*, a *Răpedei* și altele.

dinții drept cuțite ; iar dacă niscăi lăutari se întim-
pla a se rătăci pe acolo, *hora* sau *brîul* făceau să
se bătătorească iarba de sub copaci și valea să ră-
sune de țipete de veselie.

Vă mai aduceți aminte, o, vechii mei amici ? Sau
că anii, strecurați pe sub perii voștri albiți, ca și
ai mei, v-au șters din memorie acele minute deli-
cioase ale tinereții, trecute ca scripările stelelor că-
zătoare ?

II

Personagiul cel mai important de la viaa mea,
carele cumula funcțiunile de intendent, de major-
dom și de fecior, mai propriu vorbind vieriul meu
Ion Buruiană, rămăsese văduv. Nevasta lui, Gafița,
care mulți ani îmi servise ca bucătăreasă la viae și
era artistă în facerea borșului și a fripturilor, mu-
rise (Dumnezeu s-o ierte) și lăsase pe bărbatu-său,
tocmai cînd avea mai mare nevoie de ea, cu doi
copii în vatră. Multe lacrimi a vărsat bietul Ion,
mai un an de zile ; dar după această trecere de
timp, mai tirziu poate decît alții, a căutat să se
console, căci de ! așa e făcută lumea aceasta mare
și largă.

Deci după ce a iscodit toate văduvele de pe Valea
Adincă și de la Galata, ca doară își va găsi o pă-
reche potrivită cu care să se însoțească, după ce
cercările lui în acele părți au rămas mult timp
nefructuoase, în cele din urmă el și-a îndreptat cer-
cetările spre Capitală ; și într-o bună dimineată,
aducîndu-mi cireșe și zarzăre de la viae, îmi spune
totodată scărpinîndu-se la ureche, că a hotărît să
se însoare, căci — zicea el — îi vine foarte greu
fără femeie : n-are cine vedea cumsecade de copii

ca să-i hrănească și să-i spele, căci soră-sa, care-l
ajutase pînă atuncea, voiește să se mărite.

— Bine ar fi, Ioane — îi zisei — numai de ai
găsi o femeie potrivită cu tine. Ochit-ai vreuna ?

— Apoi... cam așa... Am găsit una și am avut
vorbă s-o iau pe cercare : să trăim o lună îm-
preună ; de ne-om împăca, ne-om cununa ; de nu,
cale bună !

— Înțeleaptă tocmeală, Ioane ! Să știi că de va
ieși treaba bine, eu voi fi nașul tău. Dar cine e ?
De unde e ?

— O cunoști și d-ta, căci în curtea d-tale am
cunoscut-o.

În momentul acela venindu-mi spălătoreasa cu
albiturile, Ion, arătîndu-mi-o, zice :

— Iaca ! Asta este, cocoane... dacă mă ierțați să
vă spun...

— Hei ? Ce spune Ion, Mario ?

— Ce ? Ți-a spus și d-tale ? Ei, bată-l sănătatea !
Daca-i așa, te rog să-mi spui și d-ta dacă aș face
bine să-mi leg capul cu dînsul. Nu-i vorbă, doresc
să am și eu casa mea, dacă se poate, căci mi s-a
urît cu văduvia.

— Ai dreptate, Mario, și cît despre om, cred că
nu-i găsi altul mai bun : îl cunosc de opt ani ; e
harnic, cinstit, nu bețiv, deștept. Dar este ceva la
mijloc : nu știi tu că corbul cu porumbița nu se pot
împărechea ? Tu, din păcate, ești țigancă, roabă.
Ce-ar zice stăpînii tăi ?

— Cred că n-are cine să zică nimica. Eu, dacă
stau în curtea boierească, stau fiindcă am odaia și
tainul meu ; dar altfel nu mai sunt supusă la robie.
Am carte de iertare de la răposatul boier, Dumne-
zeu să-l ierte !

— Mult îmi pare bine de ceea ce spui, Mario.
Daca e așa, să știi că eu sunt nunul tău. Dar pen-

tru ca să nu se facă vreo gălăgie sau să se zică că eu m-am apucat să însor pe un român cu o țigancă, ceea ce foarte rar se întâmplă la noi, să-mi aduci să văd și eu cartea care zici că o ai.

— Numaidecît, căci locuința mea e la doi pași.

Nu trecură zece minute și Maria, întorcîndu-se, îmi puse dinainte un plic cam afumat de vechime, în care găsii o hîrtie strînsă în patru, cu cuprinsul următor :

„Fac cunoscut că pe țigancă Maria, fiica lui Dumitru Cracău, coborîtor din robii moșteniți de la părinții mei, văduvă prin moartea barbatului ei, fiindcă din copilărie crescînd în curtea mea a slujit cu credință și vrednicie, cu tragere de inimă și cu neadormire, așa încît a atras totdeauna mulțămirea mea și a soției mele, prin această carte ce-i dau la mîna, o iert de robie și o las să se ducă oricînd și oriunde va vrea, iar cît va voi să stea în curtea mea, se va bucura nesupărată de camera în care locuiește și de tainul ce capătă, ca toți ceilalți robi ce locuiesc în curte. Aceasta să fie spre pildă de îndemnare și pentru fiul ei Dincă, care, de se va purta bine ca muma sa, va căpăta și el iertare la vreme. 1849, iunie în 8 zile.

DIMITRIE CANTA LOGOFAT⁶⁶

Lectura acestui frumos document făcînd-o cu voce tare, provocă mai întîi suspine și apoi lacrimi în ochii Mariei.

— Hîrtia este bună, Mario, și nu cred că va putea cineva să o tăgăduiască. Ca unul care am cunoscut pe răposatul, voi putea mărturisi că este în adevăr scrisă de el. Dară spune-mi, cucoana știe de asta ?

— Zău, nu știu dacă știe. Cînd mi-a dat-o boierul, mi-a zis să mă slujesc de ea numai cînd o fi

ca să ies din curte. Numai băiatul meu, după ce a învățat carte, a cetit-o. Cuconiței nu i-am spus, fiindcă și dumneaei a fost bună pentru mine și așa ședea toată viața în curtea d-sale, dacă nu mi-ar veni să mă duc după omul acesta. Dar oricît de fericită aș fi în casa lui, nu cred că mi s-ar usca lacrimile de pe obraz pînă nu voi vedea pe copilașul meu lingă mine... și cine știe cînd se va întoarce de la Parisul acela, arde-l-ar focul !

— Eu cred că dacă, înainte de a pleca la Paris, te-ai fi rugat să-i dea iertare, poate...

— Așa ! Ferească Dumnezeu ! Cucoana, după cît am văzut, s-a deprins cu el așa, încît cred că nu l-ar slobozi pentru toți sfinții din cer. Băiatul meu a avut două noroace pe lumea aceasta : mai întîi pe mine, că l-am născut, și apoi pe cocoana, care de mic l-a luat în dragoste : de mic l-a îmbrăcat cu straie pot să zic boierești... Cînd ai ști d-ta de cite ori mi-a dat ghionturi cînd nu-l vedea destul de curat, destul de pieptănat și destul de îmbrăcat !... Apoi de la vîrsta de șase ani l-a pus să învețe carte mai dehai decît un cuconaș, cu dascăl care venea acasă de-l învăța... Acuma, ce să zic ? E bine băiatul, bine de tot ; mai bine nu-i pot dori. Dar oricît de bine e, nu știu cum și de ce, cînd mă gîndesc că poartă numele de rob, mi se sfișie inima și mă blestem pe mine însămi că n-am știut cum să fac ca să-i fi scos lui iertare în loc de a-mi scoate mie. Acuma, de ! Cocoana îl iubește și cît o trăi ea o să-i fie bine și rog pe Dumnezeu seara și dimineața ca să-i lungească viața ; dar, Doamne ferește, moare, poate înainte de a apuca să-i dea carte. Cine știe atunci pe ce mîna de stăpîn o s-ajungă bietul băiat ? Cînd mă gîndesc la asta, mă cutremur !

— Lasă grija asta deoparte, Mario. S-avem credința în Dumnezeu. Cu ajutorul lui multe minuni

se fac. Trebuie să știi că boierii cei tineri lucrează din toate puterile ca să se prefacă lucrurile în țara aceasta ; și m-aș prinde ca să mă dau eu ție rob, dacă pînă în doi-trei ani vor mai fi robi pe lume. Da, da, în curînd țigănimă toată va juca hora iertării de briu cu toți românii.

— Să vă ajute Dumnezeu !

III

Maria avea pe atuncea treizeci și cinci de ani tre-cuți. Cu toate acestea, purta încă trăsurile sau ur-mele unei adevărate frumuseți țigănești. Talia ei naltă și zveltă, extremitățile mânelor și ale picioarelor fine și delicate, regularitatea trăsurilor feței care-i da aerul de o statuă indiană, pielea ei fină în care părea că luptă albeața și rumeneala ca să gonească vinețea înăscută în rasa ei primitivă, ochii ei mari albaștri azurii, umbriți de niște gene lungi și sprincene negre și dese, ușor arcuite, cătră virf răsfrînte spre tîmple iar spre mijlocul frunții împreunîndu-se mereu, ca cum voiau să arate grijele și întristările sufletului... iată pe scurt tipul, sau idealul căruia Ion Buruiană închina bărbăția lui românească, cu toate că număra cinci-șase ani mai puțin decît ea, cu toate că pe fața ei zbîrciturile, acum pronunțate, arătau o stare de decadentă. El însă nu căuta să-i numere anii, nici dinții din gură, pe cari în adevăr i-ar fi putut invidia orice regină, ci căuta să se convingă dacă ea are celelalte calități cari le așteaptă un muncitor de la tovarășa vieții sale. Întru adevăr n-a trecut o lună și el a fost în stare să aprecieze comoara care o căpătase și pe care a găsit-o mai prețioasă de cum o visa. Casa lui numaidecît a schimbat fața ei cea posomo-

rită : curățenia domnea în toate ungherile ; copiii, păsările, vitele lui Ion Buruiană se uitau la Maria ca la providența lor, fiindcă niciodată pînă la ea n-au văzut îngrijire și dragoste mai multă. Atîta armonie se desfășurase în noul menaj, încît și unul și altul mă rugau ca să mă grăbesc a-i cununa ; căci ei credeau că cununia va pecetlui mai bine dragostea lor și legătura între ei se va face atît de tare, încît să nu se mai despartă. Ea vestise pe fiul său la Paris și el, primind știrea cu entuziasm, i-a trimis cincizeci galbeni ca să întîmpine cheltuiala nunții. Eu însă n-am lăsat-o să cheltuiască nimica ; și fiindcă ajunsese la timpul cînd culesul viei se terminase, într-o veselă dimineată de octombrie, îi cununai și le stropii nunta cu cîteva vedre dintr-o bute care a fiert cu vrana astupată, pentru ca să le fie viața mai veselă și fericirea mai durabilă.

Noua mea vieriță acuma era și pentru mine o sorginte de mulțămire. Camera rezervată pentru locuința mea, sub îngrijirile acestei femei experimentate și inteligente, nu numai că era mai curată, dar prin așezarea și arangiarea lucrurilor, mi se părea mai confortabilă, mai veselă, mai plăcută. Prînzul sau dejunul ce cîteodată trebuia să iau acolo, preparate de dînsa, mi se păreau din zi în zi mai plăcute și mai suculente. Copiii vierului, pînă atuncea murdari și scîrboși, acuma curați, pieptănați și binișor îmbrăcați, totodată bine disciplinați, îmi făceau plăcere. Iar în lungile seri de toamnă, cînd necesitățile mă rețineau la viae sau timpul de afară mă ținea în casă, orele mele se strecurau cu mulțămire : Maria, cu limbuția ei naivă, îmi risipea uritul. Ea avea întru adevăr un talent particular pentru narațiune : poveștile populare, anecdotile cite le știa, atît din copilărie de la rude și

părinți, cit și din curtea boierească de la atîta lume cu care stăpînii săi se afla în relațiune, le spunea cu atîta gust și spirit, încît simțeam cea mai mare plăcere s-o ascult. Ea știa scandalurile din toate familiile, amorurile tuturor ducurilor, cucoanelor și cuconițelor. Ea evita totdeauna de a-mi vorbi despre sine, dar încetul cu încetul reușii a o îndupleca să-mi spuie viața sa, văzînd că mă interesa așa de mult ca s-o aflu. Narațiunea aceasta în fine mi-a făcut-o : ea a durat mai multe zile, fiindcă a voit, spre a mă satisface, să mi-o spuie în toate amăruntele ; apoi trebuia adesea să se întrerumpă, căci unele părți nu voia să fie auzite de Ion Buriană, *pro pudore*¹.

Mă voi încerca, pre cit memoria mă ajută, să schițez aicea biografia interesantă a acestei femei care, dacă soarta n-ar fi voit să o nască roabă, ci ar fi pus-o pe o treaptă socială mai ridicată, ar fi trecut prin lumea aceasta ca atîtea altele, care nici prin frumusețe, nici prin aventuri n-au lăsat suvenir nepieritoare. Biografia acestei țigance însă va rămînea memorabilă prin aceea că din pîntecele ei a ieșit robul care a accelerat emanciparea robiei.

IV

Mai înainte de a ajunge la bordeiul umilit care a legănat copilăria Mariei și soarta mizerabilă a părinților ei, este necesariu a face silueta stăpînilor ei despre cari am vorbit mai sus.

Este știut că familiile cele mai mari boierești, mari după rolurile ce au jucat în țară și după averile ce au avut, au venit în decursul secolelor din

¹ În original : *pro pudorem* — din pricina rușinii (lat.) (n. ed.).

Bizanț sau din Italia. În România, cu capitalurile ce au adus, cu educațiunea și inteligența cu care au fost dotați, și-au dobîndit proprietăți imense, s-au încuscrit cu familiile române, și unii s-au identificat cu țara așa, că au ajuns a o reprezenta ca boieri pămînteni, ba și ca domnitori a o governa.

Din acele vechi familii se trăgea marele logofăt Dumitrachi Cantacuzin, stăpînul roabei despre care voim a vorbi. El se numea însă și era cunoscut mai mult și mai bine cu calificativul de Pășcanu ; căci trebuie să se știe că Cantacuzineștii ajungînd foarte numeroși, spre a se distinge între ei, mai ales cînd purtau același nume din botez, unii își luau calificative după moșiile lor, iar alții își prescurtau numele de familie : astfel unii își ziceau *Deleni*, după moșia Delenii, alții *Pașcani*, după moșia cu acest nume, alții *Canta*, *Rîfoveanu* șcl.

Boierul despre care e vorba se distingea prin sentimentele lui frumoase, prin spiritul lui drept și blînd, prin caracterul său onest, prin patriotismul său neinteresat. Poporul de jos îl numea *omul lui Dumnezeu*, iar casa lui *Casa lui Avraam*. Cel întii epitet și l-a dobîndit prin generozitatea cu care ajuta pe săraci și contribuia la orice facere de bine ; iar casa lui s-a poreclit astfel pentru că nicăiri ca în ea nu se păstrează mai intacte și mai nealterate obiceiurile patriarcale, virtuțile religioase și imbelșugarea fără fanfaronadă. El vorbea cu milă și considera ca bolnavi la minte pe ambițioșii cari se ruinau vinătorind funcțiuni și posturi înalte ; și departe de a merge pe povîrnișul unei asemenea slăbiciuni, se mulțamea cu strălucirea numelui său de familie, iar cu frumoasa avere ce moștenise de la părinți și cu aceea ce-i venise ca zestre, se mulțamea să trăiască modest, dar boierește, făcînd

bine oricînd i se prezenta ocaziune și lucrînd, nu pentru ca să-și înmulțească moșiile și palaturile, ci pentru ca să-și crească veniturile prin muncă și mijloace oneste și prin dezvoltarea sorginților locale ale proprietăților sale.

Casa lui din Iași, situată în ulița mare, formînd colțul stradei care în cele din urmă timpuri a luat numele de strada Pogor, avea aspectul unui adevărat palat și în adevăr era una din cele mai pompoase case din vechea Capitală a Moldovei. Această casă în care se vedea, pre cînd trăia, un personal de domesticitate care poate se urca la cincizeci de suflete, [...] este mi se pare un fel de *hôtel garni*, cu alte cuvinte o casă de speculă.

Cocoana Profirița, consoarta sa, era de o viță nu mai puțin nobilă, coborîtoare și ea din vechile familii cunoscute în istoria țării. Această damă, deși mai înaintată în etate decît bărbatul său, deși nu prea frumoasă, totuși avea calități morale care o puteau pune în rîndul matroanelor celor mai venerabile: instrucțiune, înțelepciune, bunătate de inimă, nobleță de suflet, modestie, nimica nu-i lipsea pentru ca lumea să-i dea epitetul meritat de damă mare, sau cum se zicea pe atuncia *cocoană mare*. Pe lîngă aceste calități sufletești, ea mai adusese soțului ei ca dotă două moșii mari pe valea Jijiei și vreo două sute salașe (familii) de țigani, din care se trăgea actuala mea vieriță. Pentru aceste înalte merite, el, chiar de nu era răpit de farmecul fizicului ei, totuși o trata cu o delicatete și o considerațiune extremă; așa că părechea aceasta era arătată ca model de conjugalitate fericită. La preumblări, la vizite, la biserică, la baturi, în călătorii, în toate părțile, pretutindeni și oriunde, coconul Dumitrachi și cocoana Profirița erau nedespărțiți și totdeauna împreună. Afară de

aceasta, în casa lor domnea cea mai perfectă armonie: nici o contradicere, nici o controversă, nici o divergență de opinii nu venea să le turbure liniștea: la tot ce spunea boierul, se supunea cocoana; la tot ce dorea cocoana, se supunea boierul. Singura condescendență ce nu-și putea face unul altuia — și la care ar fi dorit amîndoi să coroboreze — era progenitura de descendenți; se vede că sau unul sau altul din soți erau urșiți să fie sterpi; și aceasta îi făcea foarte nefericiți.

V

Boierul nostru — care, din cauza sentimentelor sale pure patriotice, nu prea era bine nici cu curtea domnească, nici cu cabinetul politicei rusești care cîrmuia pe atuncia țara — se ferea de a face politică cu toți ceilalți boieri din țară. El se ocupa în tăcere de administrarea moșiilor sale, pe cari le căuta în regie. Mai la toate proprietățile lui se vedeau crescînd erghelii de cai, cirezi de vite cornute și oi de cele mai bune rase, iar agricultura prosperînd prin experiențe și îmbunătățiri diverse. În paralelă cu activitatea lui, cucoana Profirița, cu o energie rară, se ocupa cu cultura grădinelor, a stupilor, a lăptăriilor, a fabricațiunilor de velințe, covoare și diverse țesături și broderii, pe cari le esecuta cu ajutorul brațelor numeroaselor sale sclave. Dar mai ales despre soarta sclavilor cocoana se ocupa cu predilecțiune, după bunătatea de inimă care i-o dedese Dumnezeu.

Dar să vorbim ceva mai mult despre aceasta.

Generațiunile de astăzi nu-și pot face idee despre soarta acestor dizgrățiate creature numite țigani, cari pînă cu un pătrar de secol în urmă se

aflau sub jugul sclaviei. Această seminție de oameni, originară după toate probabilitățile din Indii, tirită în sclavie de alte popoare cuceritoare — precum turci sau tătari — și vîndută în asemenea condițiune prin țările noastre, era așa-zicînd apanajul claselor domnitoare : mai toți boierii țării aveau robi ; orice țigan trebuia să fie rob al vreunui boier. Iar dacă cumva se iveau țigani fără stăpîni, emigrați din altă țară, aceia se declarau robi ai domniei și erau supuși dacă nu la o sclavie similară cu a celorlalți, dar la prestațiuni și impozite atît de oneroase, încît nu puteau duce o viață mai facilă sau mai fericită.

Boierul dispunea de robul său cu putere nemărginită : putea să-l supună la orice muncă și la orice pedeapsă, să-l bată, să-l închidă, să-l pună în coarne sau în lanțuri, să-l tortureze, să-l mutileze chiar ; să-i ia orice va avea, chiar soția și copilul ; să-l vinză, să-l schimbe, să-l dăruiască, să-l trimită chiar la ocnă ; dar numai drept să-l spînzure sau să-l împuște nu avea. Era datoriu însă să îngrijească de existența lui : trebuia să-i dea locuință, haine, mîncare, căci fără de acestea i-ar fi expus viața la pericol, lucru de care trebuia să se îngrijească, căci oricum pierderea unui rob era simțitoare, fiindcă el reprezenta o avere reală.

Puterea boierului adesea se calcula după numărul țiganilor ce avea : cu cît avea robi mai mulți, cu atîta se considera mai bogat și mai puternic ; cu cît avea brațe mai multe, cu atîta avea lanuri mai mari de bucate, pluguri mai multe, gospodărie mai bogată și curte mai îmbîlsugată. Din țigani se recrutau argați, văcari, herghelégii, bivolari, porcari, salahori, prășitori sau săcerători — apoi bucătari, pitari sau franzelari, sofragii, vizitii, surugii, grădinari, croitori, cizmari, fierari, lăutari. Din țig-

gance apoi, cocoanele își formau servitoare, cusătorese, spălătorese, găinărese, bucătărese și altele. Lăutarii prin excepțiune și pentru considerațiunea talentului lor muzical se bucurau în genere de oarecare scutiri : plăteau o dare anuală către stăpîni și trăiau cîștigîndu-și piinea, tocmiți să cînte la circiume, la nunți, la hore și la diverse veselii. Totuși, cînd veneau boierii la moșie, lăutarii erau datori să fie nelipsiți la curte. Căci dacă boierii erau cheflii, trebuia să veselească casa cu cîntecele lor ; cocoana dacă era tînără, trebuia s-o deștepte dimineața un cîntec de inimă albastră, executat numai pe o strună, după placul boierului ; în unele case erau cîte două tarafuri de lăutari : unul cînta în permanență la masă, iar altul, cînd se căra bucatele de la cubne, le acompania pînă la masa boierească, anunțîndu-le cu cîtece combinate după felul bucatelor mai mult sau mai puțin acre sau dulci, piperate sau sărate. Fericite timpuri ! V-ați trecut și v-ați uitat ca cîntecele cele bătrînești ale lui Barbu Lăutarul !

VI

Într-una din veri, boierul nostru venind la moșia unde era așezată familia tatălui vierifei mele, a adunat toată numeroasa sa țigănime, bărbați și femei, de la prunc pînă la moșneag, ca să o confrunteze cu catagrafia cea veche, să constate numărul morților și al celor adăogiți prin nașteri.

După ce a făcut inspecțiunea minuțioasă a numeroasei sale turme, convingîndu-se că înmulțirea sa nu merge destul de răpede, a găsit cu cale ca să ia măsuri plauzibile pentru aceasta. De aceea imediat a și decretat ca toți băieții de la 16 ani și fe-

tele de la 13 în sus să se căsătorească cât mai curînd : fără a-i întreba despre consimțimîntul lor mutual, s-a și dresat o listă prin care s-a determinat care pe cine să ia și, în duminica viitoare, preotul de la biserică, după țidula boierească (cum era legea pe atuncea) a celebrat răpede peste 50 de nunți țigănești. Nu tocmai vesele erau asemenea nunți, unii din părinții tinerilor aveau poate alte dorințe ; dar nu era iertat nimănui a arăta nemulțumire la ordinul boieresc, care trebuia numai decît să se execute căci biciul și falanga¹ aducea la supunere pe recalcitranți.

Nu trebuie să credem, cu toate aceste, că vreun sentiment de reavoință sau de cupiditate îndemna pe boierii noștri la asemenea fapte pe cari le considerăm ca violente. Ei amîndoi, și boierul și cucoana, aveau convicțiunea că făceau o faptă umană prin aceasta. Coccoana, bunăoară, credea că cea mai frumoasă și mai binecuvîntată de Dumnezeu mișiune a unei femei era aceea de a face copii ; așa dar credea că cu cît va contribui a se naște mai mulți copii pe lume, cu atîta face o faptă bună. De aceea ea avea în mare stimă pe roabele cari făceau copii mulți : pe acelea care făceau șase copii le gratifica cu ajutoare anuale ; iar pe acele ce treceau peste numărul de șase, le da carte de iertare din robie. Apoi cînd i se raporta că o țigancă a născut, punea de boteza copilul cu cheltuiala ei și

¹ Falanga era un supliciu care se administra adeseori asupra țiganilor mai cu seamă. După ce se lega mînele pacientului, i se legau picioarele de un par, ale căruia extremități se ridicau în sus de doi oameni ; apoi cel însărcinat cu execuțiunea bătea cu nuiiele talpele nefericitului, dînd atîtea lovituri cîte decreta stăpînul. Bătăia aceasta se prelungea uneori pînă cădea carnea de pe tălpi și pînă ce leșina bătutul !

trimitea noului născut pînă ca să-i facă pelinci, iară mamei cîte o haină sau o vișea.

Boierul pe de altă parte, în sentimentele lui de umanitate, nu se gîndea decît la binele negrei sale turme. El avea convicțiune că emanciparea acestei rase de oameni înainte de a o prepara spre a o face să știe cum să uzeze de libertate n-ar fi decît o faptă pripită fără nici un rezultat uman. De aceea, pre cînd tinerimea entuziastă cerea ca emanciparea să se facă cît mai curînd, pentru ca să dispară rușinea ce o purta românii cu mîntinerea sclaviei în secolul al 19-lea, el, ca un progresist moderat, propaga, printre rudele și amicii săi, ideea de a da țiganilor o educațiune preparatorie : a-i pune adică să învețe forțat cîte o meserie manuală, care ar fi folositoare atît lor ca să trăiască, cît și populațiunilor rurale cărora țiganii atunci le-ar fi folositori.

Asemenea idei ajunseseră a prinde rădăcină în țară. Tatăl meu, cu toată strîmtorarea de mijloace în care se afla pentru ca să poată întîmpina necesitățile a doisprezece copii ce-i dedese ursita, totuși întreținea totdeauna cîte patru-cinci băieți din țigănimia ce o avea la Iași pe lîngă diferiți meșteri, pentru ca să învețe cîte o meserie oarecare. Grație acestei inițiative, luată de bătrînii noștri încă din timpul sclaviei, s-au perpetuat în unele familii de țigani unele meserii, fără de care unanimitatea lor poate ar fi și astăzi vagabonzi, fără căpătii, făcători de rele și pernicioși societății.

Astfel boierul nostru mai în fiecare cinci ani recruta cîte o serie de băieți, din acei cari atingeau etatea de 10—12 ani, pe cari îi trimitea la Iași la învățătură și cu încetul ajunsesese a face mai la

toate moșiile sale cizmari, croitori, lăcătuși, curelari, plapomari, cu cari se înlesnea nu numai curtea boierească, dar și locuitorii.

VII

Odată — anume în care an nu ținea minte Maria — boierii noștri venind la o moșie pe care de mult nu o vizitase, a adunat țigănimea pentru ca să facă recrutațiunea de copii, după datină la fiecare cinci ani. Se alese deci o duzină și jumătate de băieți pentru meserii și o duzină de fete pentru serviciul interior al curții din Iași. Îi spălară, îi tunseră, îi pieptănară, îi îmbrăcară, sub ordinul unei jupînese din casă și după vreo trei zile îi porniră încărcăți în trei care sub conducerea a doi feciori boierești, însărcinați să-i escorteze pînă la Iași.

Nu-și poate cineva inchipui vaietele și bocetele sfișuitoare ale părinților, care au avut voie a-i petrece pînă la hotarul moșiei, decît doară dacă au asistat la vreun recensiment militar pe timpul domniei lui Cuza. Oricît s-ar fi silit cineva să-i convingă că această măsură era pentru binele lor, era la neputință ca să consoleze mai ales pe mame, cari sunt atît de duioase pentru copiii lor.

Ajunși la Iași, băieții fură primiți de către vătaful de curte, carele, după ordinul boierului, pe unii îi așeză pe la diferiți maiștri pentru ca să facă din ei fierari, tîmplari, curelari, pantofari și altele; iar pe cîțiva îi opri pentru trebuințele curții ca ajutoare la grajdi, la cuhnie, la grădină, la bufet și la altele. Fetele fură primite de jupîneasa Anghelina cămărășița, personagiu foarte

important în casa marelui logofăt, cu care iarăși trebuie să facem cunoștință.

Jupîneasa Anghelina era o vicleană servitoare, care crescuse de mică în casa pășcănească; ea purtase pe boier în brațe și pentru aceea se bucura de întreaga încredere chiar a cocoanei. Ea atuncea era ca de cincizeci de ani, văduvă, nu prea frumoasă, crupită de vărsat și chioară de ochiul drept pe care-l pierduse într-o bătălie ce avusese cu răposatul ei soț. Singurul defect sau vițiu ce i-ar fi putut cineva imputa ar fi fost, poate, beția: căci în adevăr îi plăcea să bea, însă numai vin și numai de cel mai vechi, de Cotnari sau de Odobești. Aceasta însă o făcea cu atîta tact, încît boierii ar fi putut jura că ea nu abuzează de pimnița lor: serile, după ce se culcau toți, venea în apartamentul ei un cobzar din țigani pășcănești, care îndulcea cheful jupînesei, întîi fiindcă și el era chior de ochiul stîng și apoi fiindcă cînta foarte frumos cîntece de inimă albastră, cîntece care o făcea să ofteze mult și să deserte cu plăcere o ploscă care se aducea plină din pimniță în toate serile. Singura Maria, pe care vreun an de zile o culca jupîneasa în camera ei, vedea bachanalele ei, dar de frică se făcea că doarme, ghemuită într-un colț după sobă și asculta, fără a se mișca, cîntecele frumoase ale cobzarului, cari-i rămăsese așa de bine întipărite în gusa ei, încît mai tirziu făcea admirațiunea tuturor.

Astfel, jupîneasa Anghelina trecea ca model de virtute în ochii boierilor, căci ziua ea nu da cel mai mic indice despre adorațiunea zeului Bachu. Ea se purta cu o corectitudine admirabilă. Proviiziunile din pimnițe și din cămară, ce-i erau încredințate, le conserva și le distribuia după cea mai bună rînduială, fără cea mai mică risipă. Cură-

țenia în toate părțile se executa cum nu se putea mai bine, sub vigilența unicului ochi care-l avea. Dulcețele, conservele, sosurile, șuncile, vutcele, halvalele, baclavalele, se făceau toate la timp și de cea mai bună calitate.

Dar pre cât cocoana Profirița era blîndă și bună, pre atîta jupîneasă Anghelina era gîmplită. De aceea ea se considera ca a varga lui Dumnezeu pentru turma ce-i era încredințată spre administrare. Bietele țigăncușe ce erau sub ordinele ei tremurau cînd o vedeau ; pentru cea mai mică greșeală ea le dezmiarda cu sfînta Ana ; așa numea ea un șireag de mătânii înșirat pe o strună de vioară groasă, care-i servea și ca ocupațiune de petrecere și ca instrument de corecțiune. În așa rol, erau teribile mătâniele jupînesei Anghelinei : cînd le repezea peste corpul vreunei culpabile, lăsau urme care se cunoșteau și peste o lună, cauzînd dureri simțitoare, urmate de plîsete și vaiete care cu greu se puteau întrerupe sau stîmpăra.

Dar oricît de repețite și de răpezite era exercițiile sfintei Anei, din nefericire nu putea ajunge la auzul bunilor stăpîni ai bietelor roabe care-și purtau lanțurile sub teribila jupîneasă ; căci aceasta așa de bine știuse a căpăta confidența lor și a organiza încunjurul lor, încît nu puteau să afle nimica de toate acestea ; ci, din contra, credeau că jupîneasă Anghelina le trata ca o mumă blîndă și generoasă. Cînd cocoana Profirița auzea că vreo fată a pierit, îi spunea că a scos-o din minți vreun crai de mahalale, cînd auzea că vreuna s-a spînzurat sau s-a aruncat în puț, îi spunea că a mîncat mătărgună și a innebunit. Și nu e nici de o mirare dacă credea biata cocoană Profira, care avea o inimă atît de duioasă și un suflet atît de creștinesc : nu vedem oare în toate zilele petrecîndu-se groză-

viile cele mai mari și făcîndu-se abuzurile cele mai revoltătoare din partea funcționarilor celor mici, pre cînd superiorii lor îi cred ingerii lui Dumnezeu ?

Sosirea caravanei de fete umplu de bucurie pe jupîneasă Anghelina, fiindcă poșidicul pus sub ordinele ei se cam împuținase din diferite împrejurări și din cauza aceasta nu se puteau executa cu destulă punctualitate lucrările multiple ale curții. Deci îndată ce le primi, mai întii le puse să se spele și să se primenească și apoi să le inițieze în ocupațiunile diverse ale serviciului ; iar într-o cameră mare în care era un pat lung și lat așternut cu rogojine, a destinat culcușurile lor, așezîndu-se noaptea una lîngă alta ca sardelele.

Între aceste fete a fost și Maria, viitoarea mea vieriță. Părinții săi, cînd s-a despărțit de ea, au arătat mai puțină durere decît alții, fiindcă din tinerețile lor au fost în serviciul intim al curții, tatăl ca potcovar, iar muma ca spălătoreasă ; și astfel cunoșteau caracterul generos al stăpînilor, încît prevedeau bine, iar nu rău pentru fata lor. Maria împlinise atunci douăsprezece primăveri și intrase în a treisprezecea ; dar după prematura sa dezvoltare, jupîneasă Anghelina îi da cincisprezece ani și, îndată ce a văzut-o, a chibzuit că ar fi cu deosebire bună și capabilă pentru serviciul buduarului cocoanei. De aceea a și deosebit-o de celelalte fete, punînd-o să doarmă chiar în camera sa și începînd a o iniția în amănunțele serviciului, așa ca să fie perfect instruită pînă la întoarcerea cocoanei de la țară. Alegerea aceasta a făcut-o mai ales în considerațiunea fizicului fetei, ca una ce știa că stăpîna sa ținea foarte mult să aibă o cameristă cît se poate mai frumoasă. Maria în adevăr, mai mult decît toate celelalte fete răspundea la condițiunile

cerute ; căci pe lingă o figură cu trăsuri de o frumusețe perfectă avea și o deșteptăciune admirabilă : esecuta cu punctualitate orice i se ordona, nu aștepta ca să i se repete niciodată datoriile ei, era laborioasă și neobosită, curată și veselă, așa că ju-pineasa Anghelina era desperată că nu găsește motive ca măcar o dată s-o pună sub dezmierdările sfintei Anei ; și ca să-și potolească pofta ce avea pentru exercițiul acesta, poftă foarte legitimă mai ales cînd era escitată de libașuni copioase, își revărsa avînturile pe spinările celorlalte fete, vinovate sau nevinovate.

VIII

Pe timpul acela mai toate damele casnice — sau gospodine bune cum se zicea în Moldova — aveau în casele lor ateliere de lucrări de mîna servite în genere de fetele de țigani, dintre cari adesea se distingeau foarte îndemînatice uvriere. În acele ateliere se fabricau nu numai scoarțe și covoare de toată frumusețea, dar se esecutau și broderii de tot felul ; căci pe atuncea era moda ca toată rufăria în genere, precum cearșafuri, perdele, cămeși, pantaloni, fuste, șervete, prosoape, fețe de perine sau de mese să fie pe margini garnisite cu cusături mai mult sau mai puțin fine. Asemenea lucrări negăsindu-se gata ca acuma la prăvălii, cocoanele le făceau în casă cu mîinile lor proprii sau cu ale roabelor lor ; de aceea prepararea trusoului unei domnișoare cerea adesea muncă de doi și trei ani. Apoi moda cerînd ca mai toată rufăria să fie ieșită din industria casnică, cocoanele și fetele se întreceau care de care să țeară prosoape, șervete, fețe de mese și altele, cît se poate mai fine, iar acele ce

se serveau cu pînzeturi de fabrici străine se considerau ca lenese și ignorante.

Cocoana Profirița avea o manie pentru dezvoltarea și perfecționarea industriei casnice. Trei-patru camere din casa sa erau ocupate cu stative (războaie) de țesut și cu gherghefuri de toate dimensiunile, la cari se aplicau 15—20 fete sub conducerea unei meștere jupinase sau cocoane de mîna a treia sau a patra. Ea nu făcea un comerț din produsele atelierelor sale : singura ei plăcere era ca să știe că ea la dînsa nu se mai lucrează în altă casă ; iar de lucrurile frumoase care le făcea se bucurau mai mult nepoatele și strănepoatele ei, cari preferau să-și întrebuițeze timpul cu clavirul și cu franțuzeasca decît cu războiul și cu ghergheful. Deci cînd se afla în Iași, petrecerea ei de predilecțiune era atelierile sale : de dimineață pînă seara sta împrejurul fetelor și al femeilor ce lucrau, observînd progresul celor începătoare, conducînd pe cele mai deștepte, îndemnînd, sfătuind, muștrînd pe cele stîngace, lăudînd pe cele iscusite, mai mult ca o mamă decît ca stăpînă ; iar cînd în zile de lucru îi veneau dame la vizită, ea le primea în mijlocul stativelor și se mindrea a le arăta ce poate produce stăruința și voința ; își făcea iluziuni buna femeie că exemplul ei va produce o emulațiune în clasa cocoanelor mari, convinsă că aceasta e adevărata misiune a femeiei : să lucreze, să muncească, să producă, iar nu mereu să consume și să risipească.

În doi ani fata potcovarului Cracău făcuse așa de mari progrese în lucrările atelierului, încît ajunsese favorita cocoanei Profiriței : aceasta nu numai că o arăta cu mîndrie cătră toate cocoanele ce o vizitau, dar o îmibuiba cu daruri și cu generozități și o tracta cu o adevărată afecțiune maternă.

Maria ajunsese camerista ei predilectă și confidenta cea mai intimă ; ei îi încredința garderoba, sculele și tot ce avea mai scump, fiindcă după mai multe încercări s-a fost asigurat că era fată onestă și că merita încrederea ei. Și cum s-ar fi putut ca cocoana Profirița să nu aprecieze atâtea alte calități cari distingeau pe fata potcovarului ? Maria avea talentele mai multor artiste : cu o dexteritate surprinzătoare ea imita orice lucru vedea cu ochii ; fără să o fi învățat nimeni, spăla, călca și cirpea dantelele ca o dantelieră ; ajusta și cosea hainele ca o cusătoreasă ; făcea gătelele de cap după moduri ca o modistă ; făcea zuluții și coafura cocoanei ca o artistă consomată (lucru foarte prețios pe atunci, când frizerii nu erau în țară și când zuluții erau la modă). Afară de aceste, Maria avea darul muzical foarte pronunțat : avea nu numai voce admirabilă, dar chiar pasiune ; de o lovea jalea după părinți, cînta de jale de făcea pe toți să plîngă ; de avea momente de mulțămire, cînta arii de hori vesele, de rîdeau toți cîți o ascultau ; apoi, cu memoria ei prodigioasă, învăța ușor orice arie, orice versuri auzea. Cînd fetele din ateliere se lăsa la certe și la gilceve de nu le putea nime să le facă a tăcea, Maria întona cîte un cîntec care le făcea pe toate să caște gura și să-și uite necazurile. Accentele cîntecelor ei adeseori ajungeau și pînă la auzul cocoanei Profiriței ; aceasta însă, cu toată seriozitatea și gravitatea ei, se simțea răpită și, departe de a o muștra, îi arăta mulțămire și o lăuda. Nu numai atîta, dar după aceasta a început să se laude către toate rudele și cunoștințele că are o cîntăreață minunată. Mai tîrziu a început a o aduce în salon serile cînd avea lume și o puneă să cînte. Și cînta Maria așa de frumos, încît părea că nu mai încape vocea ei

în salon ; iar cînd întona arii de jale, multe din auzitoare, cari poate aveau un dor la inimă, își aduceau batistele la ochi ca să-și ștergă lacrimile ce nu le puteau împiedica de a curge. Mai tare decît toți însă se entusiasmau doi tineri, nepoți ai cocoanei Profiriței, cari păreau că vor s-o soarbă cu lingura, dupe cum se zice. Aceștia contribuiau a face seratele de sintrofie mai dese, pentru ca să poată asculta cîntările Mariei, cari din ce în ce păreau a plăcea mai mult, totodată ca să poată admira frumusețile țigancei, cari din ce în ce se arătau mai încîntătoare și mai amestitoare.

Aici este locul și timpul să mai vorbesc despre un curios tabiet ce avea cocoana Profirița ; și să nu se pară nici curios nici exagerat ceea ce voi spune, fiindcă era adevărat. Boierii și cocoanele noastre vechi aveau niște datine și deprinderi cari astăzi s-ar părea ridicole, dar pe atunci erau foarte comune. Astăzi, de exemplu, știm să facem ca în sofragerie, sau în camera de culcare, să nu ne supere muștele : sau punem ochiuri de sîrmă la ferestre, sau tragem transparentele. Pe atunci nu-și bătea nimeni capul cu asemenea procedimente : ci se aducea patru-cinci fete sau băieți de țigani cu apă-rători, și muștele erau puse în neputință de a ne supăra. Între asemenea obiceiuri cari astăzi prin Orient și prin Rusia au mai rămas, era și frecatul picioarelor : boieri, cocoane, chiar vlădici și mitropoliți nu puteau adormi pînă nu le dezmiarda cineva epiderma de la picioare, cu ușoare frecături.

Nu se va părea, prin urmare, ca ceva escentric dacă voi spune că și boierii Pășcănești aveau tabietul acesta. După mai multe încercări, cocoana Profirița găsi că și în serviciul acesta Maria escela : și în adevăr curățenia ei, minele ei grăsulie

și moi, adresa și delicatețea cu care știa ea să atingă vinișoarele și fibrele picioarelor, produceau cocoanei niște senzațiuni de plăcere care o aduceau într-o adevărată stare de beatitudine; iar dupe ce, în delirul mulțămirei, cocoana adormea, frumoasa fată se strecura ușurel pe vîrfurile degetelor și se ducea în dormitoriul ei.

IX

Boierul Pășcanu, care și el avea acest tabiet, auzind laudele esaltate care le prodiga soția sa Mariei pentru arta masagiului, a avut curiozitate să vadă și el dacă lucrul e adevărat. De aceea, nu știu cum se făcu că Maria se deprinsese ca, dupe ce adormea pe cocoana, trecea în apartamentul boierului. Acesta, după cîteva ședințe, se convinge că fata esercita masagiul în adevăr cu mare meșteșug: cu diferența aceea că, în loc să adoarmă ca cocoana, se lăsa în visările cele mai ferme-cătoare: ochii lui, în loc să se închidă, se fixau asupra sinului și a formelor frumoase ale corpului fetei; gura lui, în loc să-i ordone a înceta cu gîdilitura, o îndemna mereu să-i spuie la povești; buzele lui, în loc să caute a se potoli cu un pahar de apă la sete, năzuiau până la bujorii ce străluceau pe obrajii Mariei. Era, ce e dreptul, și diabolică tentațiune fata aceasta: acum nu mai era copilă, căci trecuse patru-cinci ani de cînd se făcuse curteancă și era frumoasă ca ruptă din soare; și boierul Pășcanu, deși era acum om de 40 de ani trecuți, deși era mîndru ca un adevărat aristocrat, deși pentru nobila sa consoartă care împlinise cincizeci de toamne avea o perfectă simț și considerațiune, totuși nu putea să stea ne-

simțitoriu lingă o creatură așa de perfectă, care după legi era proprietatea sa și de care era în drept să se bucure în orice mod, în orice timp, în orice caz. Biata Maria, pe lîngă sentimentul datoriei care știa că-i impunea condițiunea sa de sclavă, simți cu încetul născîndu-se în inima ei și un alt sentiment, care la început nu și-l putea esplica, dar pe care în cele din urmă l-a putut numi amoriu, fiindcă acesta era primul bărbat care se apropiase de ea și care îi spunea c-o iubește. Așa e natura umană!

X

Acum de vreo doi ani romanțul se răsfirea în modul cel mai natural. Boierul, în orele sale de dis-tracțiune, sorbea din cupa plăcerii fără nici o grijă sau turburare; iar sclava sa, în esaltațiunea ei juvenilă, nu cugeta decît cum să-l mulțamească mai bine și să-i arate dragostea sa, mai respectuoasă și mai vie.

Cocoana Profirița nu știa, nu simțea nimica. Dar în cele din urmă, observînd că talia cameristei sale din ce în ce lua proporțiuni de îngrășare, pre cînd figura ei strălucitoare de fericire o arăta în toate zilele mai frumoasă, înțelese că ea își pierduse inocența. Nu voi însă să o întrebe pe ea de-a dreptul. În cazuri de așa natură, care deseori se întimpla în casa ei unde totdeauna mișunau cîte 10—15 fete și cite tot atîția băieți, ea avea de regulă că pe amanți îndată îi cununa și-i trimitea la țară. Deci, voind să știe pe complicele Mariei, chemă pe jupîneasă cămărășița.

— Bine, Anghelino, Maria s-a făcut de măritat și tu nu-mi spui?

— Mă iertați, coconiță, dar nu i-am băgat de seamă.

— Dar cu cine trăiește ea ?

— Nu știu ; n-am simțit, nici n-am văzut pe ni-meni rotindu-se împrejurul ei. O văd prea mândră și nu cred să se fi dat în dragoste cu cei de prin curte.

— Nu crezi... Ce va să zică asta ? Doar n-o fi venit duhul sfânt și pe la ea. Pune-te numaidecît să-mi afli.

— Ea nu se duce pe nicăiri. Din curte nu iese. Din camera ei, nu vine decît la d-voastră, ziua cînd vă piaptănă și serile cînd vă freacă pe picioare. Eu cred că d-voastră mai bine ați putea-o iscodi.

— Nu-mi vine mie să stau de vorbă cu țigan-cele, nu mă cunoști ? Asta e treaba ta.

— Dacă voiți, eu v-aș spune, dar...

— Dar, ce ? Spune dacă știi ceva.

— Dacă-mi cereți cu atita stăruință, vă mărtu-risesc că știu ceva. Eu mai demult am simțit pe Maria în stare de îngreunare și am făcut-o să mi se spoveduiască și de ! Mi-a spus un nume care nu-mi vine... și nu știu de trebui să vi-l spun... Mă tem să nu vă turburați.

— Dupe vorbele astea, înțeleg ceva. Maria se vede că vizitează ietacul boierului... nu-i așa ?

— Cam așa spune ea... Acuma dumneavoastră puteți chibzui ce e de făcut.

— Bine... Dar ascultă : să rămîie lucrul știut numai de noi. Așa poate să fie : o cred, fiindcă e și frumoasă, bat-o Dumnezeu ! Ce e dreptul a putut să cadă în ispită bietul Dumitrachi. Dar nu mă supăr : toți bărbații cad în păcate de aceste, dar mai ales boierii cărora noi cocoanele, ca niște proaste, le aducem pe sub nas fete așa de fru-moase.

— Ați face bine ca pe toate astea mai frumu-sele să le dați dracului afară din casă.

— Ba nu, Anghelino, nu ! Astea nu strică casa. E pericol atuncea cînd bărbatul se incurcă pe afară cu nemțoaicele sau unguroaicele cari le store pungele, cu cocoane de ale noastre, care-i silesc să se despartă, ca să le ia pe ele. Dar niște biete roabe... Eh ! plăceri trecătoare, ca niște stele scli-pitoare !

XI

Peste patru-cinci zile, pre cînd boierul Păș-canu se afla în valurile unui proces la Divanul domnesc, cocoana Profirița, pretextînd că are afa-ceri urgente la moșie, a plecat la țară cu butca cu patru cai, cu Mihai, vizitiul ei cel bătrîn, luînd și pe Maria, care totdeauna o însoțea de cînd o fă-cuse cameristă. Calea n-a fost lungă, căci moșia sa pe valea Jijiei nu era mai departe de două poste.

A doua zi dimineată, fiind duminică, cocoana, dupe ce-și făcu toaleta, plecă la biserică, zicînd Mariei ca să se îmbrace și ea cu rochia cea mai bună, ca în zi de serbătoare. După ce ascultă sînta leturghie și se închină pe la icoane, cînd luă ana-foră, depunînd un irmilic de argint pe discul de lîngă iconostas, zise șoptind preotului ca să fie gata a cununa o păreche de țigani după ieșirea din biserică.

După ce se întoarse acasă, însoțită de familia unui boiernaș vecin care venise să-i facă o vizită respectuoasă, după ce se luă dulceața și cafeaua ca de obicei, cocoana chemă pe vătaful care în-grijea moșia și-i spuse ca să-și ia femeia și să

meargă el însuși să cunune pe Maria. Apoi, chemând-o și pe aceasta, după ce-i esamină toaleta, îi recomandă să mai pună niște flori la cap : se dezbracă de scurteica sa de samur, zise țigancei s-o îmbrace, își scoase mânușile din mâini, ordonându-i ca să le pună ea ; apoi îi declară că este mireasă și să se ducă îndată la biserică ca să se cunune. Uimirea bieteii fete nu ținu decât un minut : ar fi voit poate să vorbească sau să întrebe : de ce ? cum ? cu cine ? dar limba i se prinse de rușine în prezența musafirilor cari asistau la o asemenea comedie și plecă, înecându-și lacrimele, urmată de vătaf, care ca un călău o ducea dândărept. Coborînd scările, cu fruntea aprinsă de rușine și cu mintea frământată de gânduri, ea în această situațiune vedea începutul torturilor care, ca sclavă, trebuia să le îndure pentru păcatul în care căzuse, de a se da în dragoste cu soțul stăpînei sale. În capul de jos al scării Maria simți că picioarele n-o mai țin : se lăsă jos, ceru să-i dea apă. După ce dete curs lacrimelor sale, simți puterile revenindu-i ; atunci se sculă plină de rezignațiune ca o martiră și, întorcîndu-se către vătaf :

— Să mergem ! zise ea. Dar care-mi este mirele ?

— Iată-l ! răspunse vătaful, arătîndu-i pe Mihai vizitiul, care venea despre grajd către dînsa.

— Moș Mihai ?... Mulțumesc lui Dumnezeu ! zise ea, făcîndu-și cruce și alergînd spre el cu un fel de bucurie prefăcută.

Pînă în momentul acela Maria se temea, crezînd că va fi măritată cu vreun țigan de acolo și va fi relegată a trăi departe de omul pe care-l iubea. Cînd văzu însă că era destinată să fie soția

vizitiului, care locuia la Iași, se consolă puțin și primi cu rezignațiune partea ce i se făcea.

Mihai vizitiul era în etate de peste șasezeci ani. El mai fusese de două ori însurat ; de vreo zece ani era văduv — căci ambele lui soții muriseră -- și nu-i mai fulgera prin minte ca să se mai însoare. Cucoana Profirița, înainte de a intra în biserică, trecînd pe lângă grajd, îl chemase și-i spusese că a hotărît să-l însoare. El voi să cîrtească, să se roage ca să scape de asemenea rușine ; dar cucoana nici nu-l îngădui să-și isprăvească ieremiadele și-i spuse cu ton decisiv că trebuie să facă ceea ce-i poruncește și că lucrul va fi pentru binele lui. De aceea, ca unul care văzuse multe căsătorii făcute așa din caprițiul boierilor, nu mai ripostă, ci, resignat în soarta sa, își făcuse toaleta de mire : se îmbrăcase cu hainele cele mai bune ; își pusese chiar flori la pălărie și, cu surisul pe buze, merse înaintea miresei care venea.

— Iac-așa, Mario ! Nici tu, nici eu, ieri cînd veneam, nu gîndeam c-o să ne luăm. Nu-i așa ? Ce mai nevestică o să am ! Or să crape flăcăii de ciudă !

În dreptul porții, un taraf de lăutari întona cîntecul de nuntă, care, ca o trîmbiță de chemare, adună într-un moment toată țigăניה și mai tot satul.

Cununia se făcu în biserică. Apoi nunta întorcîndu-se în curte se făcu o horă mare, înveselită cu cîteva vedre de vin scoase din pivnița boierească. Iar a doua zi cucoana Profirița, înturnîndu-se la Iași, aduse pe Maria cu titlu de femeia lui Mihai vizitiul, spuindu-i pe drum că, deoa-

rece s-a măritat, nu va mai putea fi cameristă, ci va fi însărcinată cu privegherea spălătoriei și cu călcatul broderiilor și al dantelelor.

XII

S-a cam supărat coconul Dumitrachi Pașcanu pe procedura cucoanei Profiriței, dar ca unul care se știa cu musca pe căciulă, nu cuteză să zică nimica, mai ales că cucoana se conformase cu o regulă de mai înainte stabilită cu nobilul ei soț, adecă de a mărita imediat pe fetele care ar veni în pozițiune interesantă, pentru ca să nu se facă vorbă în târg că în casa lor se nasc copii bastarzi, fie chiar țigani.

Maria, după ordinul cucoanei, se mută în camera de lângă grajd, destinată vizitiului. Bătrînul ei bărbat, pe care ea n-a voit să-l sufere ca s-o atingă cituși de puțin, fără a face nici o pretențiune, nici o reclamațiune, s-a retras în fundul grajdului, unde și-a improvizat un pat alături cu ieslele. El nu vedea pe Maria decît atuncea cînd ea îl chema ca să-i aducă apă, lemne și alte lucruri de care avea nevoie, sau la ora mîncării pe care o luau la aceeași masă împreună. În apropierea iernei, bătrînul Mihai, lovit de un junghi căpătat din răceală, într-o dimineață fu găsit mort în culcușul său. Dar pre cînd moartea lui împruțina numărul sclavilor marelui logofăt Pașcanu, Maria corobora la echilibrarea lui, prin nașterea unui alt sclav, voinic și frumos, care, după ce s-a botezat, s-a înregistrat în codica robilor cu numele de Dincă al lui Mihai.

Pre cînd Maria trecea prin fazele aceste, funcțiunile ei de onoare fură ocupate de alte fete, care

mai mult sau mai puțin se deprinseseră a face serviciul în ietacul cucoanei; iar pentru picioarele boierului și ale cucoanei se găsiră alte brațe de fete frumoase, care s-au esercitat spre a le satisface plăcerea după pofta inimei. Cuconul Dumitrachi mai că uitase pe frumoasa sa favorită; iar cucoana Profirița, deși acum o cam degradase, făcînd-o din cameristă spălătoreasă, totuși nu uitase serviciile ce-i făcuse și adeseori îi trimitea tain din resturile de la masa boierească și chiar bacșuri generoase.

Maria, care știa din tradițiune că mizeria, privațiunea și suferințele numai pentru țigani le-a făcut Dumnezeu, comparîndu-se pe sine cu alții, recunoștea că nu se afla pe cea din urmă treaptă a ticăloșiei. Cu toate greșelile ce simțea ea că făcuse, totuși vedea că se bucură de mila stăpînilor ei, pentru care nu știa cum să mulțamească lui Dumnezeu. Adeseori simțea că i se strînge inima de o durere, pe care n-o putea bine înțelege. Ea iubea încă și iubea cu o speranță nebună, pe primul și unicul bărbat pe al cărui umăr rezemase fruntea sa visătoare. Ea vedea bine că împrejurările îi ordona să renunțe pentru totdeauna la un om care nu era nici de clasa, nici de rasa ei; dar uitîndu-se în oglindă și văzînd frumusețea ei necomparabilă, nu putea a nu-și înălța iluziunile și a nu crede încă că Dumnezeu a făcut-o pentru o soartă mai bună.

Dar cînd simțirile inimei o frămîntau mai tare, ea alerga la singurul mijloc care i-l dăruise natura spre a-și găsi o mîngiere. Cînta și cînta Maria cu așa foc, încît nu putea să fie om care să o audă și să nu lăcrimeze. În mijlocul ocupațiunilor sale de spălătoreasă și călcătoreasă, mai ales cînd era singură, vocea puternică și melo-

dioasă a Mariei părea că spârgea zidurile și bolțile curții boierești, de se auzea pînă în cabinetele boierilor ; și era atît de dulce, atît de plăcută cîntarea Mariei, încît nimenea nu cuteza să o cheme la tăcere ; ba chiar cucoana Profirița, ascultînd-o, cădea în extaz.

Într-o zi, marele logofăt, vizitîndu-și acarelele, după ce a ieșit din grajd, a intrat și în camera Mariei, însoțit de vătăful de curte. Ea își alăpta copilul. Era mai frumoasă decît totdeauna. Se uită lung la ea fără să-i vorbească nimica. Apoi ieși, aruncîndu-i o pungă cu bani. După o oră vătăful veni la ea și-i dete cartea de iertare, pe care i-o ceti. Maria plînsese și se rugă de vătăf să nu spuie nimărui despre aceasta, căci ea nu va părăsi curtea decît atuncea cînd vor goni-o. Vătăful, care era un foarte bun bătrîn, care se vede că avea cunoștință de aventura cea mare a Mariei, despre care credea că nu trebuia să fie divulgată, îi promise a păstra secretul.

Cucoana Profirița, după ce s-a incredințat că boierul n-a avut o slăbiciune serioasă pentru Maria, că era tot atît de indiferent pentru ea cît și pentru celelalte roabe care-l frecau pe picioare, veni la alte sentimente pentru ea : o înălță iarăși la rang, făcînd-o vătășită peste fetele care lucrau la gherghefuri și la scoarțe, fiindcă după mai multe cercări nu putuse găsi altă femeie mai meșteră pentru asemenea ocupațiune. Întîmplîndu-se apoi ca camerista ce-și formase după Maria să se facă de măritat și să o trimită la casa ei, mai dete Mariei și această sarcină suplimentară, fiindcă la nici una din fetele ce mai avea în casă nu găsise abilitatea în facerea zuluilor, lucru foarte important pentru ea.

XIII

Slăbiciunea cucoanei Profiriței pentru roaba sa merse mai departe. Avînd ocaziune de a vedea pe copilul ei totdeauna cînd se ducea în atelierul de lucru, simți mai întii un fel de milă pentru el : îi dedea mai totdeauna cîte ceva bun de mîncare, preveghea îmbrăcămîntea și curățenia lui ; apoi în toate zilele recomanda inteligenței sale mume cele mai bune principii de creștere, principii pe care ea le observa cu rigoare ; așa că Dincă nu știa ce e furțișagul, minciuna, sau alte apucături rele, comune în educațiunea și deprinderile vieții țigănești. Afară de acestea, cucoana știu să esalteze chiar în inima ei sentimentele nobile de mumă ; așa că Maria nu mai cugeta la nici o plăcere, la nici o fericire, la nici o afecțiune alta decît la copilașul ei.

Cu cît creștea Dincă mai răpede, cu atîta se făcea mai durduliu, mai frumos și mai drăgălaș ; cu atît și simpatiile cucoanei Profirița creșteau pentru el. Cînd se făcu de zece ani, Dincă știa și carte. Paraciserul de la biserica Sintului Nicolae cel Sărac, plătit de cucoana, venea și-i da lecțiuni : băiatul, cu minte și aplicativ, în curînd ajunsese să citească binișor pe orice carte, pe orice scrisoare, ba chiar scria destul de bine, după vîrsta lui.

În paralel cu cartea, Dincă învăța și slugăria. De la etatea de 12 ani îmbrăcînd livrea, era aplicat, după ordinele cucoanei, la diferite servicii domestice. Adesea chiar se mîndrea cucoana Profirița cînd se ducea la biserică, la vizite sau la preumblare : nici o altă cucoană în Iași nu avea un *groom* mai frumușel, mai gingaș, mai deștept și mai drăgălaș. Cînd ajunsese la etatea de

șasesprezece ani, Dincă se făcuse un sofragiu consumat, capabil să concure chiar cu sofragii nemți sau leși, cari erau prin Iași, și să dirigeze serviciul chiar la o masă domnească. De aceea și cucoana Profirița îl culmina cu favorile : haine bune, leafă, bacșișuri, de toate avea cu îndestulare. Iar când Dincă ieșea singur la preumblare și mai ales când se ducea și cu birja la Copou, mulți îl luau de un cuconăș elegant ; ba încă cucoanele cele de mîna a doua și a treia se făceau luntre¹ și punte ca să-i afle numele și să-i facă cunoștința și cine știe cîte cuceriri nobile nu a făcut robul fericit al casei păcănești !

XIV

Minutele ca orele, zilele ca săptămînele, lunele ca anii, trec, trec, trec și să strecoară, tîrînd după ele primăveri și ierne, scuturînd mereu frunzele arborilor și ale plantelor, răsfirînd pe nesimțite viața muritorului care se crede rege al creațiunii. Omul cît de bun, cît de rău, cît de avut, cît de sărac, cît de uman, cît de cumplit, nu poate scăpa de coasa neîndurată a Morții. De aceea și logofătul Dumitrachi Pașcanu, care era bunăteata personificată, unul din cei mai fruntași boieri ai țării, unul din cei mai onești patrioți, deși trăia cu biserica mai bine decît un hagi², deși era un generos împărțitor de pomene la săraci și prin urmare ar fi avut dreptul a spera de la Dumnezeu îndurărilor chiar viața lungă a lui Matusalem — cu toate acestea, într-o dimineață, după o scurtă

¹ În original : *munte* (n. ed.).

² Hagi se numește în orient cel ce se duce pentru devoțiune ca să se închine la locurile sînte : la Ierusalim, Sinai, Athos, Meca și altele.

zăcere, fără permisiunea medicilor cari afirmau că nu va muri nici peste 40 de ani, a răposat ca un bun creștin, înainte de a ajunge nici măcar la șasezeci de ani de viață !

Plînsu-l-a cocoana Profirița, Dumnezeu să-l ierte ! Plînsu-l-au toți servitorii și sclavii, pentru cari fusese atît de bun ; plînsu-l-au calicii și cerșitorii, pentru cari fusese atît de generos ; dar biata Maria l-a plîns mai mult decît toți, văzînd mai ales că, cu stingerea omului căruia-i închinase comorile inimei sale, vedea că se stinge și speranța ei pentru liberarea fiului ei, fără de care se simțea legată ca cu un lanț de vechea ei sclavie.

XV

Să lăsăm acuma pe Maria, pentru ca să urmărim viața fiului ei, care, după cum văzurăm, se făcuse servitorul predilect al cocoanei Profiriței.

După ce a îndeplinit cu atențiune toate grijile sufletului răposatului ei soț, făcînd cu prodigalitate parastasele, colivele și pomenele cerute de rînduiala popilor, după ce i-a pus și o lespede frumoasă pe mormînt, cu o inscripțiune daurită, după ce și-a împlinit anul de doliu, cocoana Profirița, deși se afla în drept ca să lepede hainele de doliu, totuși, îngrijită ca nu cumva să dea cuvînt lumii să zică că prea curînd s-a consolată, s-a decis să facă aceasta afară din țară. De aceea mai întii ea și-a dat moșiile în arendă, ca să scape de tracaseriile exploatațiunii, pentru care nu prea au aptitudine femeile. Atuncea, văzînd că are un venit mai mare decît se aștepta, își făcu planul ca să se așeze pentru cîțiva ani la Paris. Aceasta era un vis pe

care-l avea din tinerețe și pe care venerabilul său soț nu voise să i-l satisfacă, fiindcă răposatul, neștiind nici o limbă străină — decît doară greceasca, care nu-i putea servi în Occident — nu voia să călătorească pe la Viena sau Paris, de teamă să nu riză nemții sau francezii de el.

Curioasă și vanitoasă cum era, cocoana Profirița voi să facă călătoria aceasta ca cocoană mare. Deci alegînd pe cel mai voinic din surugii săi, un țigan tînăr și deștept, și acesta alegînd șase postalionî din douăzeci și patru cari-i avea în grajdurile boierești, cu carita cea mai nouă și mai bună și cu Dincă pe capră, într-o bună dimineată din luna lui iulie 1851, cocoana noastră ieși din Iași și apucă calea spre frontiera Mihăilenilor, iar de acolo înainte prin Bucovina, Galiția și Germania, în direcțiunea Parisului. Călătorind numai cîte patru ore pe zi, oprindu-se la oțelurile sau burgadele pe unde trebuia să odihnească bine caii sau să petreacă noaptea, fără a-și sminti orele pentru dejun sau pentru prînz, fără a se priva sau a se incomoda de ceva, după patruzeci și cinci de zile, originalul echipagiu al cocoanei moldovence făcu intrarea sa triumfală în Paris. Pocnetele repetate și țîpetele originale ale lui Ion surugiu stîrniră toți cîinii din suburbii ; iar cînd au intrat în stradele principale, o escortă numeroasă de ștregari se făcuse împrejurul trăsurii, imitînd ruladele surugiului și urînd buna-sosire a cocoanei, care saluta în dreapta și în stînga, luînd aceasta ca o manifestațiune de onoare ce i se făcea.

A doua zi mai multe ziare pariziene, în rubrica faptelor diverse, amuzară pe lectori cu narațiunea intrării cocoanei moldovence la Paris ; iar peste două-trei zile, alte ziare, la pagina a 4-a, anunțară

vînzarea originalului ei echipagiu. Un gentleman englez, care văzuse echipagiul, se prezentă ca amatoriu să-l cumpere. Tocmeala nu fuse lungă, căci cocoana nu ceruse mult și apoi englezul era foarte avut ; dar cocoana voia să vînză și pe țigan, ca să nu facă cheltuială cu înapoierea lui în țară și pentru acesta cerea un preț echivalent cu al unui cal. Englezul ezita de a cumpăra om, fiindcă era antisclavagist : voia să dea prețul ce i se cerea, dar nu voia să ia pe rob ; cocoana însă ținea una și bună, că nu vinde caii fără surugiu. În fine englezul primi ; dar după ce ținu pe surugiu vreo lună ca să dea lecțiuni de echitațiune unui vizitiu al său, îl trîmise cu cheltuiala sa prin Marsilia la Galați, cu o lungă carte de iertare și cu cîteva lire sterlinge bacșiș.

XVI

O paranteză. Amănuntele ce urmează le am culese și notate chiar din scrisorile ce adresa Dincă mumei sale, din Paris. În toate săptămînele ea venea de la viie, se ducea la curtea Pășcanului și, cînd găsea o scrisoare de la fiiul ei, alerga răpede la mine ca să i-o cetesc. Simțeam și eu o plăcere întru aceasta. Stilul epistolar al lui Dincă, la început simplu și prostălan, dintr-o lună într-alta căpăta o înflorire progresivă, amăsurat cu cunoștințele ce le culegea și, fără a afecta vreo pretențiune de cultură, se făcea din ce în ce mai plăcut. Scrisorile lui, de le-aș fi putut păstra, sunt convins că aș fi publicat o foarte interesantă colecțiune ; dar mi-a fost peste putință, căci duioasa lui mumă, după ce i le citeam, le lua îndată, le săruta, le băga în sîn

și noaptea le puna sub căpățiiul ei, inchipuindu-și că adoarme lângă sufletul copilului ei iubit.

După ședere de câteva zile în otel, cocoana Profirița s-a mutat într-un apartament somptuos în Rue de la Paix. Acolo Dincă, care acuma făcea serviciul de lacheu, avu o cameră comodă și bine luminată, alături cu camera de mâncare. Din primele zile, cocoana i-a ordonat să se apuce să învețe franțuzește, pentru care să-și caute un profesor. El aflând că în cartierul latin sunt mai mulți studenți români, se duse și găsi pe unul care se prinse a-i da lecțiuni cu o bună plată din punga cocoanei. Se mai ajută la aceasta și de colegialitatea subretelor, care mai ținea cocoana pentru grija apartamentului și a buduarului ei.

Ocupațiunea lui nu era prea copioasă: făcea mici comisiuni câteodată, însoțea pe cocoană la preumblare sau la vizite, îi căra bucatele de la restaurantul unde era abonată; iar cea mai mare parte de timp ce-i rămânea disponibilă o întrebuinta spre a face studii și excursiuni instructive. Dascălul său de limba franceză, pe lângă lecțiunile de gramatică ce i le da, îl punea totodată în curent și cu toate focularele de lumină cari erau în Paris; îl purta în toate părțile, arătându-i muzeele, monumentele, grădinele, palaturile, bibliotecile, pinacotecele, școalele, teatrele și făcând ca să profite nu numai ochii, dar și inteligența lui din vederea acelor minuni cari le admiră și astăzi lumea.

În timpul cînd stăpîna sa dejuna sau prînzea, el adesea îi povestea cele ce vedea și impresiunile care le simțea. Cucoana, cu nespuse mulțămire atuncea, făcea din el pe ciceronele ei și-l lua pentru ca s-o poarte și pe dînsa și, de cîte ori rămînea mulțămîtită de cele ce-i arăta, îi dăruia cîte

10 pînă la 15 franci, încît Dincă avea totdeauna o punguliță umflată, în stare să-i satisfacă plăcerile și mulțămirile.

XVII

Oricît de bune erau bucatele restaurantului de la „Frères Provençaux“, unde era abonată cucoana Profirița, totuși pe ea nu o mulțămeau, ba încă credea că-i atacă stomachul. Deci, se decise a găti acasă. Dincă cumpără mai întîi bateria necesară pentru bucătărie, apoi aduse un bucătariu recomandat de una din damele ce cunoscuse în Paris. Făcea bietul bucătariu ce putea și ce știa, dar gustul cucoanei nu-l putea nemeri. Alerga Dincă pe la biurourile de informațiuni: găsea bucătari nemți, leși, ruși, englezi; îi aducea, îi punea la cercare; dar nu trecea săptămîna și trebuia să-i congedieze, neputînd nemeri gustul cucoanei.

Într-una din zile, Dincă întîlni la un biou o bucătăreasă care, deși era cam tînără — între optsprezece și douăzeci de ani — dar fiindcă era foarte frumoasă, părea că ar avea destule garanții de capacitate culinară. El o duse la cucoana Profirița și aceasta o primi, cu condițiune de a o pune la cercare, să vadă ce știe și ce poate. Dar fiindcă era mai mult decît sigur că trebă n-o să facă Clementina, se decise ca să pună și el mîna la trebă. Cu spiritul său de observațiune, Dincă, fără să fi fost vreodată aplicat la serviciul bucătăriei, s-a pus să-și aducă aminte de cele ce văzuse făcîndu-se la cuhnia din Iași și s-a încercat a face cînd sarmale, cînd ostropel, cînd iahnie, cînd musaca, cînd capama, cari mergeau la inima cocoanei mai

cu plăcere decît tot ce gustase pînă atunci la Paris.

Clementina era bucurată de concursul care vedea că i se da în bucătărie, căci nu numai că era scutită de a lucra, dar încă avea ocaziunea a-și păstra totdeauna minile în mănuși și a nu le scoate decît cînd cerea Dincă, ca să i le sărute. Dar într-o zi, fiind chemată ca să primească o haină ce voia să-i dăruiască cucoana, ca primă de încurajare pentru bunele bucate ce mîncase, Clementina n-a mai putut suferi mistificarea și a spus cucoanei că bucatele acele lăudate nu erau făcute de ea, ci de Dincă.

Această descoperire plăcută suggeră cucoanei Profiriței o idee. Sună și Dincă intră.

— Bravo, Dincă ! Îmi aduci bucate atît de bune și nu-mi spui cine le face ? Dar cum de-ai învățat bucătăria ? Te cunoști că ești fiul mă-tei ; îți prinde mina la toate ; de asta te iubesc eu pe tine.

— Spre a vă dovedi devotamentul meu...

— Bravo ! Află dară că pentru aceasta m-am hotărît să fac ceva bun pentru tine. Am să te dau să înveți bucătăria. Dar să nu-mi spui că poate nu-ți place. Voința mea este nestrămutată. Mergi de alege cel întii și mai bun restaurant din Paris : vorbește cu patronul, oricare ar fi, și poștește-l pînă la mine ca să mă învoiesc cu dînsul, gata fiind să fac orice sacrificiu pentru ca să fii cel întii *maitre d'hôtel* în Iași, cînd ne vom întoarce. Mergi și pînă în trei zile să-mi vii cu dascălul la care trebuie să înveți.

Ar fi voit să cîrtească ceva bietul Dincă la asemenea propunere neașteptată pentru soarta sa ; căci el, deprins acuma a frecuenta mai cu plăcere muzeele, școalele și bulevardele, se simțea prea puțin dispus a se condamna la atmosfera unei bu-

cătării și a se învăța toată ziua cu pestelea dinaintea împrejurul tingirilor cu bucate. Cu toate acestea, nu cuteză să zică nimic, pe cît timp știa că el era sclav și că stăpîna sa, oricît de providențială se arăta pentru el, era de natura ei foarte încăpățînată și nu suferea cea mai mică contrazicere. El ceru deocamdată avizul Clementinei. Aceasta, de parte de a dezaproba pe cucoana, cu autoritatea adorațiunii ce el îi manifesta în toate zilele, îi spuse că ar trebui să binecuvinteze ocaziunea că i se deschide o adevărată carieră ; că dacă ar ajunge a învăța știința culinară, ea va putea asculta propunerile lui matrimoniale, căci atunci l-ar urma în Moldova, unde ar deschide un restaurant care, condus după gustul și maniera franceză, le-ar aduce foloase bune și solide.

Planurile acestea le făcea biata fată fără a ști că acest om, căruia acuma se îndupleca a-i consacra inima, se trăgea dintr-o seminție degradată prin legile barbare ale țării în care s-a născut ; ea ignora cu totul că Dincă era țigan și rob al cucoanei la care servea ; ea își închipuia că bogata moldoveancă avea afecțiuni pentru el ca pentru un copil sărac, ai căruia părinți vor fi avut legături vechi cu casa sa. Rămînea acuma ca Dincă să-și găsească locul unde să intre la învățătură. Clementina îl conduse la un restaurant în Rue de la Paix, unde funcționase odinioară vreo trei luni, cînd a căpătat puținele ei cunoștințe bucătărești. Acel restaurant era sub direcțiunea unui bucătar al detronatului rege Louis Phillipe, numit Felix Durijot¹. Dincă fu prezentat acestui restaurator și,

¹ Jurnalele franceze din 1884, între *Faits divers* au anunțat moartea acestui bucătar în etate de 75 ani, cu însemnarea că a lăsat o avere însemnată și a obligat pe

după ce se propuse ca elev, îl duse la cucoana Profirița, cu care se învoi cu o bună remunerațiune și cu condițiune ca elevul să aibă voie a-i prepara și ei două-trei feluri de bucate pe zi.

XVIII

Resignat pentru noua sa soartă, Dincă se puse cu toată asiduitatea să învețe mai curînd știința culinară, care francezii se laudă că au înălțat-o pînă la rang de artă. Cu spiritul său de observațiune naturală, în trei-patru luni el în adevăr ajunsese a se familiariza cu toate secretele acestei științe. Spre a-și ajunge scopul, pe lângă practica de toate zilele, el avea recurs chiar la studiul științific al meseriei. Cunoscînd acuma bine limba franceză, cu ajutorul dicționarului viu care avea în Clementina și procurîndu-și tot felul de tratate culinare, le studia cu multă atențiune în orele de cari putea dispune și mai în toate zilele făcea cîte o nouă experiență, metodă prin care reușise a produce lucruri ce treceau de invențiuni proprii ale sale. Deci, cînd se simți în stare de a declara stăpînei sale că nu mai are ce învăța și cînd voi să-și ia adio de la d. Durijot, căpătă de acolo un certificat plin de laude și de recomandațiuni.

Cocoana Profirița, reușind a-și înmulți cunoștințele și văzînd necesitatea de a avea saloane de recepțiune mai mari și mai multe, își închiria un hotel în suburbiul St.-Germain, unde este leagănul aristocrației vechi franceze. Lui Dincă, fixîndu-i

moștenitori ca pe mormîntul său să se puie în toate zilele cîte o rețetă de bucate din acele inventate de el, spre a se folosi publicul de cunoștințele lui și după moarte.

o leafă galantomească, îi dete sarcina de a dirige totul și, pentru că grija lui principală era de a organiza prînzurile, îi dete epitetul de majordom, promițîndu-i că, după ce se va întoarce în țară, îl va numi stolnic. Clementina rămase în funcțiunea de a doua bucătăreasă, subordonată lui Dincă.

În noua sa locuință, unde de la poartă era lumea primită de un portariu în uniformă și cu un buzduhan de doi stînjeni de lung, cocoana noastră, care se intitulase *Princesa Cantacuzène, née comtesse de Miroslava*, avea o domesticitate mai numeroasă decît îi trebuia: lachei, valeți, subrete, cameriste, spălătorese, cusătorese mișunau în toate părțile. Echipagiul, închiriat o dată cu oțelul, se compunea din patru cai minunați și din două trăsură, o calească și o caretă, pe care pusese inițialele și armele familiei răposatului cuconului Dumitrachi.

Saloanele oțelului, mobilate cu cel mai mare lux, serele se iluminau cu sute de lumini, căci îndată ce însera, ele erau locul de întîlnire a unei societăți strălucite de duci și ducese, principii și principese, conți și contese, baroni, marchizi, secretari de legațiuni, ambasadori, generali, miniștri, artiști de toate neamurile, din toate țările, fel de fel de caractere și fel de fel de categorii.

Ca să dăm o idee mai clară despre viața care o ducea principesa moldoveancă, vom cita între însemnatele persoane cu care ea se pusese în relațiune și pe o comitesă spaniolă, care mai pe urmă a jucat mare rol în Franța: era comitesa Montijo, care avea o față blondă, de o frumusețe uimitoare. Magnetul acestei frumusețe atrăsese și pe d. N. Bonaparte, care pe atuncea era principe președinte al Republicii Franceze, iar mai tîrziu, făcîndu-se

împărat, urcă pe tron alături cu el și pe frumoasa Eugenia, fiica comitesei acesteia.

Ceea ce atrăgea mai cu seamă atita lume ilustrată în casa cucoanei Profiriței era prinzurile ei. Ea avea întru adevăr un fel de pasiune nebună pentru asemenea onori; și când vedea că atitea persoane celebre lăudau masa sa, simțea o fericire și o mândrie care i se părea că o urcă pe treapta cea mai de sus a mării umane. De aceea ea nu cruța nici o cheltuială și Dincă avea deplină putere să comandeză ca să-i aducă vînături și pescării din toate punctele cardinale ale globului, pentru ca să-și arate știința și arta. Unii din oaspeții — din aceia cărora francezii le zic *des gourmets*¹ — așa de încântați se arătau de producțiunile domnului Dincă, încît, în mijlocul mesei, se sculau (cu permisiunea societății) și alergau la bucătărie pentru ca să complimenteze pe măiestrul *maitre d'hôtel*; atuncea comeseții făceau mare haz, iar cucoana Profirița, de bucurie și de mulțumire, simțea că-i crește inima ca o jimblă de la Iași.

XIX

Asemine viață însă în Paris trebuia să facă mare spărtură în finanțele cucoanei. În doi-trei ani, ea observă că se află în fața unui însemnat deficit, care o silea sau să vîndă vreo moșie, sau să se oprească din cheltuieli. Cea din urmă măsură o găsi mai înțeleaptă; căci își aduse aminte de promisiunea ce dedese răposatului ei soț, ca averea ei să o unească cu a lui și să o dedice spitalului din Tătărași, care-l făcuse spre a le ră-

¹ *Gourmet* — amator și pricepător de vinuri și bucate alese (fr.) (n. ed.).

mînea numele nemuritor. Deci s-a decis a se întoarce în țară. De astă dată însă n-a scris să-i vină trăsura cu poștalioni; ci, după ce și-a desfăcut din lucrurile ce le avea de prisos și a împachetat pe acelea ce a voit să ia cu sine, a plecat cu calea ferată, care pe atunci ajunsese pînă la hotarele Galiției. De acolo veni cu deligența pînă în capitala Bucovinei. Aci o aștepta trăsurile trimise de acasă, care o aduseră la vechea sa reședință din vechea capitală a Moldovei, ca pe o adevărată cucoană mare.

Pe lingă majordom, cucoana Profirița aduse și pe Clementina, în calitate de cameristă; făcu aceasta mai întii pentru considerațiunea lui Dincă, înțelegînd că se iubea foarte mult, apoi voi totodată să arate la Iași luxul, nemaipomenit pînă atuncea, de a avea o cameristă pariziană, pre cînd mai toate cucoanele, asemenea servitoare le recrutau în genere în seminția roabă a lui Faraon.

Vierița mea, care aștepta întoarcerea fiului ei ca vreii pe Mesia, era la scară cînd a sosit cucoana. Dincă, cum o văzu, sări de pe capră și se aruncă în brațele-i deschise, cu toată efuziunea amorului filial ce-i păstra, fără a cugeta nici la respectul ce era datoriu stăpînei sale, nici la efectul ce această efuziune putea produce asupra amantei sale. Pre cînd muma săruta bocindu-se pe fiul ei și-l ținea de gît cu duiosie, Clementina, neînțelegînd ce va să zică această scenă, urcînd scările alături cu stăpînă-sa, o întrebă:

— Cine este femcia aceasta?

— E o țigancă!... Mama lui.

— Cum? Mama lui?... Țigancă?

— Negreșit; Dincă este unul din sclavii mei. Cum de nu știi aceasta?

Clementina, ca lovită de trăsnet, scăpă sacul de voiagiu ce ținea în mână și căzu leșinată, drept ușa salonului de sus. De acolo fu ridicată de fețele și servitoarele casei și transportată în camera ce-i era destinată, alături cu buduarul cucoanei.

Toată casa se grăbi a veni împrejurul ei spre a-i da ajutoarele posibile ca să o deștepte; o descheară la rochie, îi freară tâmplele, miinele și picioarele, îi deteră să aspire spirturi și oțeturi tari. În fine, după câteva minute Clementina deschise ochii și se ridică. Buimăcită încă de amețală, se uită împrejurul ei la figurele necunoscute ce avea sub ochi, întrebând în limba ei unde se află, unde se găsește?

— Lingă amicul tău, îi răspunse cu vocea tremurînd Dincă, carele pînă în momentul acela îi ținuse capul pe minele sale.

— Tu, amicul meu? Tu!... Eu, amica ta?... Nu, niciodată! Niciodată!... Fugi, sclavule, din ochii mei! Blestemată să fie ora cînd te-am cunoscut!

Apoi căzu iarăși cu capul pe perină, suspinînd și plîngînd cu hohote de desperare.

XX

Cred că e inutil de a descrie sfîșierile lui Dincă și ale mumei sale cînd el i-a spus legăturile ce-l uneau și cauza ce produsese leșinul și lamentațiunile Clementinei. Orișicine-și poate închipui scenele ce vin în asemenea situațiuni.

Cucoana Profirița, care la început nu înțelegea motivele leșinului cameristei sale, auzind că și-a mai venit în fire, s-a dus s-o vadă. Bîta fată îi spuse amorul ce avusese pentru Dincă, planurile ce făcuse cu dînsul ca să ducă o viață mai bună în

Moldova și în fine ororile ce a resimțit aflînd că el este țigan și mai ales sclav. A doua zi ea îl chemă și-i făcu aspre muștrări pentru ce n-a spus Clementinei adevărul; pentru ce a mistificat-o, făcînd-o încă să-și părăsească patria, în speranța unei căsătorii care el trebuia să știe că n-ar fi putut-o contracta.

— Mă iertați, cuconiță! Am socotit de prisos de a-i vorbi despre robia mea, pe cît știam că măria voastră niciodată nu m-ați tratat așa, din copilăria mea și mai ales...

— Mai ales... ce?

— Că sunt fiul unei mume libere.

— Fiul unei mume libere? De unde ai luat-o aceasta? Cine ți-a spus-o?

— Maica mea, care astăzi este măritată după un român moldovean.

Cucoana Profirița sări în sus ca lovită de o izbitoră electrică. Alergă la clopoțelul de pe masă, sună; o fată de țigan intră.

— Cheamă-mi pe vătaful de curte și pe muma lui Dincă, dacă este aicea!

Apoi începu a se preumbla prin salon frîngîndu-și degetele, turburată, schimbată la față, apucată de crîspățiuni nervoase.

Peste câteva minute ea zise lui Dincă arătîndu-i ușa:

— Ieși!

În același timp intrară vătaful de curte, un om vechi al casei și Maria.

— Ce fleacuri s-au petrecut, vătășe, pe aicea în lipsa mea? Mi se spune că asta (arătîndu-i pe Maria) s-a măritat după un moldovean și mai știu eu... Cum se poate să nu știu eu nimica despre asemenea fapte?

— Cuconiță, să mă ierțați... de ! poate am greșit de nu v-am scris. Dar nu s-a făcut nici o necuviință. Maria are carte de iertare. Răposatul cuconu Dumitrachi, Dumnezeu să-l ierte ! mi-a dat cartea cu însași mina sa și mi-a poruncit s-o dau Mariei, fără să spun nimănui nimica. Așa am și făcut, căci porunca și cartea boierului le-am socotit ca sfinte. Apoi nu m-am îndoit că și d-voastră vă era cunoscută.

— Unde este cartea ? s-o văd și eu, căci nu știu nimica.

— La mine este, cuconiță, să trăiți ! zise Maria. Iat-o ! Și dacă măria voastră nu veți voi s-o cunoașteți, puteți s-o rupeți ; eu sunt gata a veni înapoi la robie.

Cucoana Profirița luă cartea, o ceti de sus pînă jos cu un profund sentiment de venerațiune ; o îndoi la loc, ștergîndu-și cu batista o lacrimă care-i căzu din ochi, apoi o întinse Mariei zicîndu-i :

— Bine ! Cartea e sfîntă, precum sfîntă este pentru mine și pomenirea răposatului. Mă bucur că te-ai măritat : numai să-ți dea Dumnezeu trai bun, după cum și tu ești bună.

— Să vă dea Dumnezeu sănătate și ani îndelungați, după inima bună care o aveți ! zise Maria plîngînd și ea.

— Ascultă acuma : înainte de a te duce la casa și la libertatea ta, să-ți spun cîteva vorbe, care cred că am drept să ți le spun ca vechea¹ ta stăpînă. Tu îți aduci aminte cu ce bunătate te-am crescut și te-am tratat, atît pe tine cît și pe copilul tău. Vezi că pe Dincă al tău l-am făcut om. L-am învățat o meserie bună, pentru care chiar de astăzi îi fac, pe cît voi trăi eu, cîte zece galbeni pe lună leafă. El nu va fi tratat mai rău decît pînă acuma.

¹ *Vechea* : franțuzism pentru *fosta* (n. ed.).

Va avea camera sa și ajutoarele sale la bucătărie : prin urmare nu va simți nimica din greutățile robiei cu care neamul și soarta au condamnat semînția voastră. Povățuiește-l și sfătuiește-l, ca mumă bună și cu minte, să se poarte bine cu mine : să-mi fie credincios și să mă mulțumească, dacă dorește să capete libertatea care ai căpătat-o tu ; să nu se ia după gîrgăunii care văd că i-au băgat în cap franțuzoaica asta, care s-a ținut de mine și pe care am adus-o mai mult ca să nu-i fac lui supărare. Înțelegeți tu ce-ți spun ?

— Înțeleg, cuconiță. Voi face după cum porunciți și Dumnezeu să vă dea sănătate !

— Acum du-te la casa ta și cînd vei putea, vino să te mai văd.

Maria sărută mina cucoanei Profiriței și ieși urmată de vîtaful de curte.

XXI

Îndată după această scenă, Maria, înainte de a pleca la viae, veni și-mi spuse cele petrecute la casa vechei sale stăpîne ; totodată mă preveni că fiul său are să vie să mă vadă, rugîndu-mă să-l primesc cu bunăvoință.

A treia sau a patra zi — bine nu țin minte — mi se prezentă Dincă. Era un băiat frumos, înalt, bine făcut, oacheș, cu trăsuri fine, cu mustați mici negre, cu bărbuța încă neatînsă de brici, cu costum curat și bine croit, cu maniere nobile și respectuoase. El voi să-mi sărute mina ; refuzai a i-o da și cu mare greutate îl înduplecai să șază.

Ținărul, care acuma avea 23 de ani, se afla încă sub farmecul suvenirilor sale din Paris. El nu cunoștea Parisul numai ca simplu turist, dar își da

seamă de progresul ce făcea civilizațiunea omenirii în acest mare foculariu de inteligență și de cultură; căci era în curentul ziaristicii și a mișcării intelectuale. Avusese cunoștința cu mai mulți din românii ce studiau la Paris și adesea se introducea în școale, unde asculta cursurile de istorie, de filosofie, de economie politică și altele. Veteranul dintre elevi, Vîrnav, fondatorul bibliotecii și capelei române din Paris — pre care mai târziu bucureștenii îl cunoscuseră sub numele de Popa Vîrnav — fusese mai ales omul pe care-l așteptau cu deosebire, pentru ideile lui sincer liberale și patriotice și pentru sufletul lui devotat la orice faptă bună și frumoasă. De aceea îmi și vorbea despre el cu mare entuziasm. Îmi spunea că acesta îl îndemna să nu se mai întoarcă în țară, la robia boierească, ci să rămână acolo, ca să se bucure de viața libertății și să-și cultive mintea și spiritul și că, ca mijloc de existență, îi oferea un post modest de custode la bibliotecă și la capelă.

— Găsesc că bine te consilia. De rămîneai acolo, cocoana nu te-ar fi putut reclama și rămîneai liber. De ce n-ai ascultat pe Vîrnav?

— Aș fi făcut-o, căci simț și știu ce este dulceața libertății. Dar mai întii nu m-am îndurat să las pe cucoana asta, care a fost atît de bună pentru mine, care din copilărie mi s-a arătat ca o providență, dîndu-mi și principii de educațiune și mijlocul de a-mi face o profesiune, căci vă mărturisesc, acuma meseria de bucătaru îmi place. În cele din urmă, dorul de a vedea pe mama mea...

— Bravo! Bravo, băiete! Asemenea sentimente te onorează. Cît despre libertatea care acuma poate să fie dorul inimei tale, să nu contenești de a spera că vei avea-o. Spiritul secolului are să o aducă. Apoi acuma, și la noi ca și la Paris, este

o generațiune întregă care lucrează pentru dobîndirea nu numai a libertății țiganilor, dar și a tuturor libertăților de care se bucură popoarele civilizate.

— Știu, dar cu atîta mă simț mai nenorocit, căci în condițiunea mea de rob nu pot lua parte activă în pleiada domniei-voastre de regenerare. Rog pe Dumnezeu însă să vă ajute ca să izbutiți. Apoi, uitîndu-se la orologiul său: Mă iertați... e ora... datoria meseriei mă cheamă. Dați-mi voie, domnul meu, să mai viu, căci voi avea nevoie să vă cer și sfaturi, de care am mare trebuință.

XXII

Pe timpul acela Moldova era frămîntată de frigurile progresului. Domnia țarei, dată, după Convențiunea de la Balta Liman, pe șapte ani bunului patriot Grigori Ghica, se bucura de o liniște aparentă. Oricît de blind era guvernul acestui domn¹, totuși era un regim oligarhic care nu mulțamea toată lumea: abuzurile, escesele de putere, neorînduielele, nedreptățile nu se puteau ușor înfrina, căci cei mari căutau totdeauna să trăiască în sarcina celor mici, voind să-i aibă totdeauna sub picioare. Cîteva familii privilegiate, îngimfate de prejudețele aristocratice, tindeau să se ție totdeauna în capul bucatelor să ocupe toate posturile și funcțiunile însemnate ale statului, nu în puterea capacității sau a instrucțiunii, ci în puterea nașterii. Sub domnia despotică de 14 ani a lui Mihai Sturza, primul domn regulamentariu, [...] asemenea ideii prinseseră rădăcini adînci în țară.

¹ În original: *guvernul acest domn* (n. ed.).

Era o lume întregă, majoritatea boierimei care credea că acesta este regimul potrivit pentru țara aceasta barbară : că boicrul trebuia să domnească preste tot, că țăranul singur trebuie să fie supus totdeauna la impozite, la bellicuri și la clacă, că țișganul trebuia să trăiască sub biciul boierului, că fără a fi boier de viță mare să nu poată fi nimeni ministru, judecător de curte, prefect sau director de minister, că numai funcțiunile de tot subalterne să se poată da la boierii mici sau la oamenii cari se ridică din straturile inferioare. Cît despre ideea de naționalitate, aceasta era o utopie de minți stricate, condamnată ca și alienațiunea. De aceea, pe acei ce cutezau a predica sau măcar a enunța prin alegorii asemenea idei, guvernul îi esila ne-judecați pe la mănăstirile cele mai depărtate și mai sălbatice, spre a le citi moliftele sîntului Vasile.

Dar în mijlocul acestei societăți ruginite, se formase o nouă generațiune, care reprezenta oarecum reversul medaliei. Aceasta se compunea mai întii de prima serie de tineri ieșiți din școalele naționale, cari deși nu aveau poate cunoștințe solide și studii sistematice, dar prin lectura cărților în limbele moderne, cari începuseră a se răspîndi în țară, căpătaseră cunoștințe enciclopedice destule spre a înțelege spiritul secolului. Această junime se mai adăpa de idei liberale și progresiste din cîteva cursuri libere ce cu mare greu se permisese lui Ion Ghica, M. Kogălniceanu, N. Docan și alții, ca să țină în sala Academiei. Mai venea apoi junimea claselor privilegiate, cari își făcuse studiile în Franția și în Germania și cari ambiționa să lucreze spre a spăla țara de rugina barbariei și a introduce reformele civilizațiunii occidentale. Spirite distinse, secundate și de pozițiunea

lor socială, începură, cu pene măiestrite, a scrie și a predica, chiar sub foarfecele censurii de stat, idei regeneratoare. Poezia înălța sufletele și inimile la aspirațiuni frumoase, satira biciuia prejudețele absurde și abuzurile, istoria deștepta sentimentele naționale, comedia rușina partea ridicolă a societății, știința rădica vâlul de pe mîntea întunecată de ignoranță, literatura forma gustul lecturii, precursoriu al luminei și al regenerării naționale.

Spre asemenea direcțiune lupta, cugeta, lucra în înțelegere tacită și simultanee, generațiunea născută și rădăcată între anii 1820 și 1840. Lupta ei a fost lungă și grea pînă să ajungă a pondera generațiunea ruginită a trecutului, mai lungă și mai grea pînă să ajungă a prepondera în țară. Încetul cu încetul, ea ajunse a atrage între prozelii săi pe bunul Grigori Vodă Ghica. Acest domn, puțin dispus a considera consulatul rusesc ca oracol, începu a împărtăși ideile tinerimei și chiar a le îmbrățișa ; începu a da funcțiunile după merite, iar nu după ranguri sau legături de familie. El pentru prima oară puse la posturi înalte tineri cari nu aveau ranguri și încă din aceia cari treceau de revoluționari. El era pentru realizarea tuturor dorințelor și aspirațiunilor partidei progresiste, dar nu avea curagiul a le decreta, fiindcă era numit domn pe un timp determinat de șapte ani și nu se credea destul de tare spre a înfrunța complicațiunile esteriore ce s-ar fi provocat prin ceva avînturi pripite. El dorea din suflet să facă improprietărea țăranilor și emanciparea țișganilor, dar nu cuteza să-și rădăce focul pe cap cu rezistența numeroaselor sale rude și a numeroasei boierimi care ținea la prerogativele și privilegiurile trecutului.

De aceea, suspinînd, totdeauna zicea că asemenea reforme numai un domn străin putea să le facă.

Sperăm că lectorul va ierta această digresiune, căci în curînd va vedea că era necesarie pentru concluziunea subiectului.

XXIII

Nu tirziu, junele bucătariu mai veni pe la mine. Trist  i melancolic, el îmi comunică situa iunea aventurii sale amoroase. El se afla turmentat p n a la disperare v z ind rezolu iunea amantei sale de a-l respinge de la inima ei pentru totdeauna. Clementina era grav bolnavă : avea atacuri de nervi în toate zilele  i doctorii cei  mai buni se îngrijeau de o boală de inimă. Aceasta făcea totodată lui Dincă o situa iune de cele mai teribile : ca om cu inimă, el acuma sim tea o amară mustrare de cuget pentru marea gre eal  ce făcuse de a nu spune amantei sale adevărul asupra originii sale. El venea să implore consiliul meu. Nu aflai altă părere dec t să cerce ca să capete o carte de iertare de la st p na sa ; atuncea franceza, v z indu-se în fa a cu un om care nu mai poartă lan ul sclaviei, negre it  i-ar schimba ideea cumplită care o sf ia. Așadar îl îndemnam ca să se ducă pe la rudele  ntime ale stăpînei sale, să le roage ca să apuce pe cucoana Profirița să-l ierte.

Acuma nu numai acele rude, dar toată societatea înaltă din Iași cunoștea aventura  ceasta. Cucoana Profirița nu pierduse mania de a da prinzuri  i de a vedea multă lume la masă  i c nd avea un bucătar at t de maestru, avea  i mijlocul a- i satisface această plăcere, căci pentru masa bună totdeauna se găsesc doritori mulți. Apoi, c nd

asculta laudele comesenilor, cucoana Profirița nu se putea opri de a spune cu ce sacrificiuri de cheltuieli a putut forma un asemenea bucătar, capabil de a servi chiar pe  mp ra i cu mul amire. Ea spunea cum îl cheamă ; la finele mesei îl chema  i-l arăta la lumea sa  i suridea cu plăcere când auzea mai ales pe dame zicînd : „*Et quel joli gar on !*”¹.  nsu i domnitorul, care era nepot cucoanei Profiriței  i care era un bun m nc u, venea nepoftit la mesele suculente ale m tu ei sale  i at t se sim tea de mul amit, încît după masă cerea să vină bucătarul, pe care după ce-l vedea, îl bătea pe umeri  i-l gratifica totdeauna cu galbeni  i  rmilicii de aur².

Peste trei-patru zile tinărul veni să-mi dea relațiuni despre demersurile ce făcuse. Mai multe din rudele cele mai intime, vere, nepoate, cumna i, cumnate, după rugămintea ce el le adresase, se duseră să solice cu cea mai mare căldură liberarea lui. Toate silin ele însă rămăseră de serte : cucoana era ne nduplecat . La cei ce o rugau, răspundea că ea nu vede necesitatea de a-i da carte de iertare, căci ea nu-l tratează ca rob, că-l consideră ca copil de suflet, că a făcut sacrificii neinteresate, pentru dînsul, că ea are afecțiuni de mumă pentru el, că s-a deprins a-l avea pe l ng  ea  i a-l vedea în toate zilele, în fine că se teme că, dacă l-ar libera, el se va duce cu franceza cine  tie unde  i că aceasta nu-i convine.

Cu toate acestea, tinărul era dezolat. Știa că amanta lui suferă ;  i el, el, care o iubea at t de

¹  i ce băiat frumos ! (fr.) (n. ed.).

² P n  la baterea monedei noastre naționale, se mai vedeau monede turcești de aur  i de argint ;  rmilicii, care în Muntenia se numeau *icosari*, aveau valoare de 5 lei ; unii erau de argint, alții de aur.

mult, nici se putea apropria de dinsa ! Ea îi trimisese răspuns că, pre cât va fi sclav, nu va suferi s-o vadă și că, de va cuteza să-i violeze voința, ea va muri.

— Atuncea — îi zisei eu — nu ai decât o singură cale. Vodă, după cum mi-ai spus, te cunoaște. Aleargă la el. Cazi la picioarele lui, roagă-l. După cât știu, el este bun și milos ; se va îndura de soarta ta. Sunt sigur că el va stăruii cu mai mult succes pe lângă mătușă-sa. Voi vorbi și eu cu dînsul, poate.

— Vă mulțumesc de inspirațiune. În adevăr alta nu mi-a rămas. Mă duc... Vă ascult...

— Dumnezeu să-ți ajute !

XXIV

Încă din timpul emigrațiunei patriotice din 1848, în timpul petrecerei de aproape un an în Bucovina, învățasem a juca cărți. Între planurile noastre de a reforma țara prin cărți (tipărite bineînțeles) deocamdată jucam cărți : cu răposatul Negri, cu Cuza — care mai pe urmă s-a făcut domn — cu frații Alecsandri și alții de ai noștri ne adunam adesea serile în casa patriarcală a bătrînului Eudoxiu Hurmuzaki și făceam partite de vist sau preferență ; dar mai ales cînd de frica holerei ne grămădisem mai toți la moșia Cernăuca, în casa îmbelșugată a neuitatului bătrîn Hurmuzaki, acolo nu numai serile, dar și ziua ne exercitam cu aceste jocuri, spre a ne petrece de urît.

La început jucam numai pentru ca să ne pierdem timpul mai cu plăcere. Dar unii din noi, găsind că jocul fără interes este stupid, aducînd de exemplu chiar pe copii cari, cînd se joacă cu nu-

cele, joacă pentru ca să cîștige nuci, am început a juca pe bani ; mai întîi două fise de o para, apoi cu o para fisa, apoi cu două, apoi cu patru și chiar cu zece. Cînd pierdeam cinci-șase sfanți ziceam : „He ! mi-am făcut gustul... nu e nimica... cu atîta nu mă ruinez...” Iar cînd cîștigam ceva, simțeam o plăcere nespusă și mă îndemnam să joc cât de des și cit de scump. Mi-aduc aminte că într-o zi la Cernăuți, Cuza, trecînd pe la gazda mea, îmi bate în fereastră, mă cheamă și mă invită să merg să fac partidă de preferență cu o cucoană ce venise din Basarabia. Îmi făcui toaleta și mă dusei cu dînsul. Era cucoana Smărăndița Balș, pe care o văzusem de cîteva ori în Iași la frate-său, marele logofăt Costachi Sturza : se ducea spre Paris și se oprise pentru cîteva zile în Cernăuți. Ne primi cu o plăcere nespusă și cu grăbire mare zise să puie masa de cărți, invitîndu-ne a lua scaune. Oricît de pasionată părea cucoana Smărăndița pentru preferență, care zicea că o joacă de 40 de ani, cu toate acestea, sau că nu avea noroc în ziua aceea, sau că voia înadins să se lase a fi bătută, dar făcea erori foarte dese și foarte mari. Eu aveam o venă nespusă : nu făceam un joc fără să pun platcă pe cocoana Smărăndița. Partenerul nostru ridea cu un chef nespus. Cicoana cînd făcea greșeala, făcea mină de supărare : eu ca s-o consolez îi sărutam mîna. Cînd din asemenea greșeală se vedea Cuza în cîștig, atuncea el îi săruta mîna. Apoi, blestemîndu-și mereu ceasul cînd a plecat din Basarabia, biata cucoană sfîrșea prin a ride și a se lăuda că o să-și ia revanșa. Făcusem un talon și paguba cucoanei fiind vederată, Cuza propunea ca să încetăm. Cucoana însă a stăruit să tot continue, pînă ce am jucat trei taloane. Și atuncea, adunîndu-se cifrele, s-a văzut datoare cu

aproape 2 000 de fise, din care 1 500 erau ale mele... Când ne-am pus la joc nu fusese cea mai mică vorbă despre valoarea fiselor : credeam că va fi sau degeaba, sau cel mult un crăițar (fiindcă ne aflam în Austria) fisa. De aceea, când m-am sculat de la masa de joc, m-am grăbit a ieși în balcon ca să mai iau puțin aer (fiind prea mare căldură) și să-mi fac o țigară. Peste puțin, partenerul meu mă strigă, zicînd :

— Vino, frate, de-ți ia ciștigurile !

Era o moviliță de galbeni pe masă. Trage Cuza a patra parte, iar restul mi-i împinge mie. Eram uimit : nu puteam să-mi esplic și ezitam de a pune mîna pe bani. Cicoana Smărăndița atunci îmi zise :

— Alecu a făcut socoteala : vezi, dacă o fi greșit, punga mea este pe masă.

Cuza începu a ride, căci a înțeles cauza uimei mele, ia galbenii și mi-i viră în buzunarul pantalonilor. Am sărutat mîna cucoanei și am ieșit, promițînd ca să mergem și a doua zi.

Ieșind, Cuza îmi zice :

— Nu-i așa c-a fost bună ziua de astăzi ? Douăzeci și șapte de galbeni să capete în trei ceasuri un emigrat sărac, e un adevărat noroc.

— Dar bine, mă rog, spune-mi cum am jucat ? Cum s-a calculat fisa ?

— Cîte 10 creițari.

— Cum se poate ? Dar eu n-aș fi primit să joc nici cu un creițar.

— Atuncea n-ar fi jucat ea, dragul* meu. Cucoana este bogată și nu joacă mai ieftin.

— Cu toate acestea, te rog găsește pe mîine alt partener ! Pe mine nu mai mă prindeți.

A doua zi m-am scuzat către cucoana Smărăndița prin o scrisoare în care i-am spus că am o

migrenă cumplită, arătîndu-mi părerea de rău că nu pot s-o mai bag platcă.

Dar oricît mă sileam să mă moderez și să evit chiar tentațiunile jocului, în cele din urmă am rămas cu pasiunea aceasta, puternic întărită în mine, așa că după ce m-am întors din emigrațiune, în loc să alerg la umbra arborilor singurateci spre a mă întilni cu șoaptele zefirilor și ale muzelor, în loc să mă închid ca mai înainte între cei patru pereți ai camerei mele cu capul între cărți, mă făcusem un adevărat om desfrinat. Îndată ce însera alergam la partide și jucam pînă după miezul nopții cu o adevărată beție, de care nu m-am putut dezbăra decît foarte tîrziu.

Erau pe atunci în Iași cîteva case în care se făceau alternativ întilniri de petreceri serile. Se adunau bătrîni și tîneri, dame și fete. Se începea cu muzică ; se învîrteau cîteva polci, mazurci și valsuri, apoi se organiza hartoforia. Trei feluri de jocuri erau în uz : jocuri de noroc, precum vist, lanskenet, macao ; jocuri speculative, precum șos, preferență, pichet și jocuri distractive ușoare, precum ghiordum, calul alb, ramț și altele. Cele întii erau pot zice jocuri infernale : se vedeau cîte 2, 4 pînă la 10 mii galbeni pe masă ; se punea cîte o mie și două mii pe o carte și se întîmpla că un partener să piardă patru și cinci mii de galbeni într-o seară. Eroii cunoscuți pe atuncea în jocurile acestea erau : Ionică Greceanu (zis și Badașcu), Vasilică Ghica, Nicu Pavli, N. Negruzzi, Leonida Mavrodin. Mai toți aceștia aveau cîte 40—50 mii de galbeni, cari, rulînd mereu de la unul la altul, în cele din urmă s-au risipit ca pozderia pe care o spulberă vîntul și mai toți au ajuns să piardă tot, ajungînd la mizeria cea mai estremă. La jocurile

distractive, luau parte damele, fetele și tinerii cari le făceau curte, sau cari nu știau cum să-și petreacă timpul, pe atuncea neexistind cluburi sau cafenele de lume bună ca acuma.

Eu eram unul din partenerii jocurilor zise speculative, la cari se dedeau oamenii cumpătați ce pretindeau că, fără să se ruineze, petrec în mod onest și onorabil ; însă în realitate nu făceau decît a-și pierde timpul, ba adeseori pierdeau și parale, lăcomind fără succes a face jocuri în cari sperau să câștige. Cunoscut între preferențiarii cei mai iscusiți, eram căutat și așteptat mai totdeauna de câțiva amici, cari pretindeau că am eleganță și nobleță la joc, așa că le plăceam chiar cînd le luam parale.

În seara zilei cînd mi-a venit Dincă, m-am decis să sacrific partida, pentru ca să încerc a face ceva în cauza lui. Îmi făcui o toaletă mai îngrijită și mă dusei la văduva unui colonel adiutant domnesc, cu care mă aflam în intimitate încă de cînd trăia cu dînsul, căci și acesta fusese unul din partenerii cari mă iubeau. Văduva la care m-am dus era o foarte frumoasă femeie și distinsă mai cu seamă prin spiritul și graciile ei fermecătoare. Ea atrăsese atențiunea lui Vodă Ghica care n-au avut (pare-mi-se vede) mare dificultate de a o posede : era în adevăr și greu pentru femeia cea mai virtuoasă de a rezista unui om ca acesta, căci după ce că era unul din cei mai frumoși bărbați pe atuncea, apoi era și domn al Moldovei și mai ales cunoscut pentru frumusețea sufletului și sentimentelor sale nobile. Adiutantul, care și el iubea pe domnitoriu cu devotament, se retrăsese din casă cu resignațiune, deși avea doi băieți, și detese loc lui vodă îndată ce simți că inima femeiei bătea în struna domnească, mai ales că divorțul se făcea

cu mai mare înlesnire pe atuncea decît acuma. Întru adevăr, vodă atît de mult se răpise de graciile acestei femei, încît se decisese a se și căsători cu ea, pentru ca să legitimizeze totodată nașterea unui băiat ce făcuse cu dînsa.

Deși servitoarea îmi spuse că cucoana este bolnavă, îi trimisei cartă mea. Mă pofti înăuntru și mă primi în camera de culcare, spuindu-mi că e foarte bolnavă, că doctorii i-au spus că are schiros (cancer) la sîn și că trebuie să meargă la Paris să se opereze. Îi spusei istoria lui Dincă și o rugai să intervîie la vodă dacă se poate. Ea mi-a promis, dar iată că se anunță vizita lui vodă. Voi să plec, ea mă opri. Vodă, cum intră, merse de-i sărută mîna, întrebînd-o cum se mai simte ; apoi întorcîndu-se la mine, îmi mulțumi că viu să țin tovărășie *acestui inger nenorocit*, după cum o numea el. După trecere de cîteva minute, ea mă invită ca să povestesc istoria mea relativ la Dincă. Vodă o ascultă cu mult interes și mă binecuvîntă de ze-lul ce arătam ca să viu în ajutorul bietului rob. Dar iată că bolnavei îi veni un acces de dureri teribile. Vodă o apucă de o mîină, chemîndu-mă ca s-o țin eu de cealaltă. Țipa femeia scrișnind din dinți în crîspățiuni teribile, încît mi se părea că-mi stringe mîna cu un clește. Vodă atît era de pătruns, încît îmi dete și cealaltă mîină ca să o țin spre a da avînt durerilor sale, gemînd, frîngîndu-și mînele și tăvîindu-se pe canapea ca un copil. După o jumătate oră trecu accesul. Bolnava rămase ca leșinată, în mare slăbiciune, cu ochii întorși spre nobilul ei consorte, făcîndu-mi semn ca să mă ocup de el. Atuncea intră și medicul. Eu mă strecurai pe ușă și plecai, pătruns pînă la lacrimi de scena de dureri la care asistasem.

A doua zi seara, pe cind se gătea cucoana Profirița să se coboare la masă, se anunță venirea lui vodă. Vreo zece persoane cari fusese invitate la prînz îi ieșiră înainte în capul scării. Domnitorul salută pe mătușa sa și-i spuse că vine să mănince la ea. Cooana de gazdă, fericită de asemenea surpriză, îl așeză la masă în față cu ea, între două cocoane frumoase, o verișoară și o nepoată. Acestea găsiră momente favorabile ca să-i spună, pe întrerupte și ferite de auzul cocoanei Profiriței, scena ce avusese cu mătușa lor pentru liberarea robului bucătariu, ca unele ce doreau ca romanțul lui cu Clementina să se încheie cu bine. Vodă le spuse că cunoaște istoria și le recomandă tăcere și răbdare, asigurindu-le că pentru aceasta a și venit.

În adevăr, după ce s-au sculat de la masă și societatea s-a răspîndit prin saloane și prin grădina ca să-și ia cafeaua, vodă rămînînd singur cu cooana Profirița într-o cameră unde-și sorbea ciubucul și cafeaua, după alte convorbiri banale, cugetînd poate mult cum să înceapă vorba într-o cestiune așa de delicată, în fine îi zise :

— Știi, mătușică, că daca am venit astăzi să măninc la d-ta, m-am decis totodată să-ți cer, ca pe timpul de urgie turcească, o plată pentru osteneala dinților.

— Bucuros, mărite nepoate ! Numai să mă asigurați că în adevăr vi s-au ostenit dinții.

— Ba șaga deoparte ; am o rugăminte la d-ta.

— Un nepot care domnește are dreptul să ordone.

— Cu toate acestea, el te roagă să faci un schimb : pentru una, el îți ofere o sută.

— Mare generozitate, care nu știu dacă o merit ; dar despre ce e vorba ? Nu cumva ești plătit de frumoasele verișoare ca să-mi repeți scena ce mi-au făcut-o ele ieri ?

— Ce perspicacitate răpede ! Dar dacă ai ghicit-o pot spera că nu mă vei refuza ?

— Nu șuguiți ?... Serios ?...

— Pentru un rob îți dau o sută.

— Nu se poate.

— Două sute !

— Măria ta ai bucătari destul de buni.

— Ți-l las tot d-tale, numai fă-l liber.

— Nu se poate.

— Dragă mătușică, dă-mi voie să-ți spun că în această opunere văz o răutate, la care aș putea răspunde ca un domn.

— Ce fel ?

— Pot să fac pe bucătariu d-tale, în momentul acesta, șetrariu sau slugeriu și atuncea el nu va mai fi rob.

— Frumos și comic, zău, ar fi ! Cu toate acestea nu cred că-ți vei mînji domnia ridicînd la boierie pe țigani.

— Dar și țiganul e om, dragă mătușică. Și apoi cînd un rob a supt din laptele civilizațiunii...

— Adu-ți aminte, măria ta, că ești domn și trebuie să fii drept. Acel lapte al civilizațiunii, de care vorbești, știi că i l-am dat eu. Nu mă pune în pozițiune să mă căiesc de ce am făcut.

— Oricîtă dreptate să aibi, cu toate acestea n-ai cuvînt să ții în robie pe un om, pe care toată societatea dimprejurul d-tale îl reclamă și-l găsește demn de libertate.

— Măria ta, dă-mi voie să-ți mărturisesc aici, între patru ochi, secretul care mă face atît de îndă-

rătnică în ochii lumii. Nu țin nici la robia lui Dincă, nici la robia nimăruî. Știu că robia este un lucru uricios și când voi închide ochii, toți robii mei vor fi iertați. Asta să o știi, măria ta ; sunt gata să o jur acuma și pe sfinta cruce.

— Apoi mă iartă... Nu te înțeleg...

— Îți voi spune ca să mă înțelegi. În nașterea acestui băiat, căruia niciodată nu i-am dat epitetul de rob sau de țigan, eu am avut și am prepusuri că s-a amestecat singele nobil al răposatului bărbatului meu. Am fost indignată poate în sufletul meu, atuncea când am simțit lucrul. Dar știi cât am venerat eu pe soțul meu : trebuia să-i iert un mic păcat. Nu i-am imputat lui nimica, nici am spus căiva ceva. Dar când s-a născut acel copil în care am văzut imaginea acelui om pe care l-am iubit, m-am simțit coprinsă de niște sentimente neînțelese, de un amor nebun pentru copilul acesta, pe care sterpu-l meu pîntece nu l-a putut concepe. De aceea l-am crescut cu o dragoste secretă și cu deciziunea ca să-l fac om, iar după moarte să-l fac și moștenitoriu peste o parte din avere. Eu acestea lui nu i le-am putut și nici nu i le pot spune : nu pot și nu-mi vine a afișa în lume o slăbiciune care la mulți poate să pară ridicolă. Acuma mă văd într-o situațiune penibilă : nu mă pot despărți de el ; am contractat așa afecțiune pentru el, că n-aș putea trăi o zi fără să-l văd. Din nefericire poate, a ieșit băiatul acesta mai bun decît mă așteptam : bun, blînd, ascultător, cu minte, deștept, frumos... (de ! uită-te la el... parcă vezi pe Dumitrachi, Dumnezeu să-l ierte !). Acuma ce să mă fac ? Să-l iert ? Dar el a doua zi se duce cu francheza lui la dracu și eu nu-l mai văd și, nevăzîndu-l, ce mă fac eu ? Să mor ? Apoi, mi se pare că

am dreptul să previn consecuențele cari pot să mă omoare.

— Curios ! Curios de tot ! zise vodă.

XXVI

Oaspeții cucoanei Profiriței văzînd pe vodă vorbind atît de mult cu dînsa, să strecurară cu încetul fără a-și lua adio, fiindcă noaptea era acum înaintată, nevoind oarecum să le turbure conversațiunea.

Domnitorul, ascultînd confidențele mătușei sale, care pînă la un grad îl înduioșau, rămase mult timp pe cugete, apoi, sărutîndu-i mîna, după cum fusese obicinuit din copilărie — și ea la rîndul ei sărutînd pe a lui, ca pe a unui domn — îi zise noapte bună și ieși.

Dincă, aflînd că vodă rămăsese singur cu stăpîna sa și știînd că convorbirea lor era despre soarta lui, aștepta pe o treaptă de jos a scării, în frămîntături de cugetări cari făceau să-i bată și tîmplele și inima. Cînd văzu pe domnitoriu coborîndu-se, se sculă mașinalicește și cînd se apropiă îi sărută mîna.

— N-am făcut nimica cu stăpîna-ta, îi zise el cu voce blîndă și întristată. Dar tu nu-ți pierde speranța. Mai aibi răbdare cîteva zile...

Vodă plecă, iar el, sfișiat de durere, începu a plînge. În acel moment se auzi un sunet de clopoțel. O copilă dintre servitoare se văzu răpede scoborînd scara. Aceasta, îndată ce văzu pe Dincă, zise :

— Alergam să te caut... bine că te gălesc... Cuconița te cheamă să te duci îndată la domnia-ei.

Dincă urcă scările și în mai puțin de două minute era în camera cucoanei Profiriței.

— Pînă cînd ai să mă necăjești, domnișorule ? Pentru asta te-am crescut, te-am alintat, te-am învățat, te-am îndopat cu de toate ? Mi se cuvin mie supărările cari neconțin le sufăr de la tine de cînd am venit în țară ? Meritam eu să fiu tratată cu atîta nerecunoștință de un rob, pentru care am avut inimă mai mult decît de mamă ? Te-am chemat ca să-ți spun cea din urmă a mea hotărîre pentru tine. Înghite-ți lacrimile ce vād că le verși și ascultă-mă. Cît voi trăi eu nu vei avea iertarea care-ți zbirnie prin oap. Nu vei avea-o fiindcă precum tu, după legi, ești robul meu, și eu, după inima mea, sunt roaba slăbiciunii mele : voi să te am lîngă mine, să te știi sub coperemîntul casei mele, să te vād în toate zilele, în toate orele ; asta-i plăcerea mea. Înțelesu-m-ai ? Nimeni nu te va smulge de lîngă mine, afară de vei avea infamia să fugi ca un mizerabil țigan. Atuncea voi zice că ți-ai arătat arama. Ieși !

Dincă, care în cursul acestui discurs plîngea cu hohote, voi să zică încă ceva. Lacrimele însă îl înecau ; totuși, bolborosind se auzi cuvîntul : Cle... men...

Cucoana Profirița, plină de furie, se repezi asupra lui și, trăgîndu-i o palmă :

— Na o Clementină, țigan fără obraz !

Apoi deschizînd ușa, îl îmbrînci afară.

Dincă, văzîndu-se pîlmuit și tratat de țigan, lucră ce pentru prima oară i s-a întîmplat în viața lui, veni la desperarea cea mai extremă. El acuma își vedea toate iluziunile zdrobite, toate speranțele pierdute. Un moment subit de nebunie îl cuprinse. Alergă îndată în camera sa, puse mîna pe un pistol frumos cu două țevi ce-l cumpăraseră de la Paris ; apoi, ieșind, urcă cu pași răpezi scara, intră în ca-

mera Clementinei, care-și făcuse bagagele, gata pe a doua zi să plece.

Două detunături succesive răsunară în casa cocoanei Profiriței. Cînd alergară să vază ce este, aflară două cadavre : unul al Clementinei, străpuns de glonț sub țîță, în inimă ; celalalt, al lui Dincă, cu creierii săriți în tavan !

XXVII

Acestea se petreceau în seara de 27 noiembrie 1855.

Vodă, după plecarea sa de la cocoana Profirița, se grăbise a se coborî la curtea domnească unde-l aștepta consiliul de miniștri. Mai totdeauna avea el obicei a convoca consiliul în orele de seară.

Era în urma evacuării țării de ocupațiunea rusească. Războiul oriental era concentrat în Crimeea, și Principatele noastre, ocupate de oștiri turcești și austriece, se guvernau iarăși de domnitorii care părăsiseră țările [...]. Grigore Ghica de astădată se emancipa [...] urma o politică cu totul națională, iar către marile puteri europene pleda abolițiunea protectoratului, Unirea Principatelor și numirea unui domn străin de viță regală, luat dintre familiile domnitoare în Europa occidentală.

El numise un minister din elementele progresiste ale țării, din bărbați cunoscuți prin virtuțile lor civice, prin patriotismul și liberalismul lor. Erau : Costache Negri, cel cu inima de aur, la Lucrările Publice ; P. Maurogheni cel experimentat și cuminte, la Finanțe ; Dimitrie Ralet, stoicul, la Culte ; Anastasie Panu, cel cu sufletul mare, la Justiție ; Milicescu, vechi colonel, la Rezel ; Costache Ghica, fiul cel mai mare al domnitorului,

la Esterne ; Ștefan Catargiu, bătrînul, la Interne. Acest din urmă singur era luat din elementul ruginit al aristocrației, numai în considerațiunea capacității și integrității sale cunoscute.

Iată cum îmi povesti răposatul Anastasie Panu, a doua zi, cele petrecute la palat în scara aceea :

— Venind vodă și punîndu-se în capul mesei, ne invită să ședem. Pînă a nu veni la ordinea zilei, se rezolviră cîteva recomandățiuni de numiri de prefecți și alți funcționari mai inferiori. După acestea, eu, luînd cuvîntul, zisei că sub președința domnească s-ar cădea să ne ocupăm de cestiunile cele mari, a cărora dezlegare le așteaptă opiniunea publică cu nerăbdare. Ralet zicea că ar fi timpul favorabil să se ia averile monastirilor acaparate de greci și să se dea pe egumenii greci peste hotar. Negri stăruia ca mai întîi să se desființeze censura și după ce organele de publicitate vor demonstra mai clar drepturile poporului și aspirațiunile țarei pentru diverse îmbunătățiri, apoi guvernul să se facă esecutorul cererilor sale legitime. În fine, după ce mai toți miniștrii, uniți altfel în principii, cereau fiecare prioritatea tractării subiectelor de care se interesa mai mult, domnitorul ne spune că părerea sa este a se tracta mai întîi cestiunea emancipării țiganilor, care i se pare mai ușoară, fiindcă oricum am rezolva-o, nu e de natură a provoca complicațiuni esteriore. Eu cu Ralet opinam că pentru aceasta să se emită un simplu decret care să declare că sclavagiul se desființază fără nici o dezdăunare. Catargiu a început a striga că aceasta ar fi o spoliațiune. Eu susțineam că țiganii, prin îndelungata lor robie, și-au plătit prețul și apoi adăogam că ar fi crimă a taxa valoarea sufleteilor omenesți, fixînd un preț oarecare. Cuvintele mele au provocat o discuțiune foarte violentă,

cînd un adiutant domnesc veni și anunță că a venit aga de oraș. Vodă zise să între și îl întrebă de are ceva nou a-i spune.

— O curioasă tragedie, măria ta ! zise aga. Bucătariul cucoanei Profirița Pașcanu, nu știu pentru ce, dar se zice că pentru o intrigă amoroasă, a ucis pe o franceză, cameristă a cucoanei, apoi s-a sinucis și el.

— Și a murit ? întrebă vodă.

— Amîndoi.

Vodă se sculă în sus palid și începu a se învîrți răpede prin casă, frecîndu-și tîmplele și bătîndu-se pe frunte.

Ministrul de Interne începe a ordona prefectului poliției ca să meargă numaidecît să constate cauzele ce a provocat asemenea crime.

— Ce să constate ? zise vodă. Noi suntem răspunzători înaintea lui Dumnezeu pentru asemenea crime... Noi, cari tolerăm încă niște legi cari ele înseși sunt niște crime... Ce cercetare se mai încape ? Cauza o cunosc eu... Nu e o oră de cînd am vorbit eu cu acel nenorocit tînăr. Nu știu ce-l va fi silit a-si da moartea... dar știu că, dacă aveam mai multă tărie de inimă, cu un cuvînt l-as fi declarat liber și acuma, în loc de două cadavre, ar fi văzut lumea două suflete fericite. Păcatul este al meu... Oh ! Dumnezeule ! cum îl voi plăti oare ? Vă conjur, domnilor miniștri, să nu părăsiți palatul, înainte de a rezolvi cestiunea emancipării țiganilor, căci consider ca crimă de a mai suferi sclavia aceasta barbară.

Vodă ne părăsi și trecu în apartamentul său de culcare, plin de emoțiuni și de supărare.

După mai multe discusiuni, convenirăm să facem emanciparea cu despăgubire, acordînd cîte zece galbeni de fiecare suflet. Se prezenta însă o

mare dificultate : de unde vom găsi bani ? Finanțele țării sunt sleite ; țara este stoarsă și scursă de atâtea ocupațiuni. Capitaluri și capitaliști nu avem. Fiscul credit nu are, pentru ca să facă apel la un împrumut național. Ministrul Maurogheni însă ne-a arătat singurul mijloc practic. Legea s-a și făcut pe baza ca posesorilor de țigani să li se dea bonuri fiscale, plătibile din impozitele ce se vor arunca asupra emancipaților.

XXVIII

Renunț de a descrie consternațiunea tuturor locuitorilor din casa cucoanei Profiriței. Voi spune totuși pe scurt că această nobilă damă, care purta un adevărat interes de inimă pentru Dincă, care însă altfel înțelegea ideile de libertate, de dreptate și fericire, s-a simțit zguduită pînă la inimă. Ea a luat un adevărat doliu : și-a închis casa pentru totdeauna ; prinzuri n-a mai dat, vizite n-a mai făcut, nici n-a mai primit. Văzînd că puterile fizice din zi în zi îi slăbesc, s-a grăbit a-și face testamentul. Auzînd de legea emancipării țiganilor, a trimis domnitorului o declarațiune prin care făcea cunoscut că nu primește nici o despăgubire pentru robii săi, cu condițiune că zece ani să fie scutiți de orice dare personală. Completînd testamentul răposatului său soț, inaugură fundațiunea spitalului din Tătărăși, dedicîndu-i toată averea și punîndu-l sub tutela Epitropiei Sintului Spiridon. Apoi nu întirziă a se stinge ca o candelă, rugîndu-se Creatorului a-i primi sufletul într-o împărăția sa și a o ierta de răul ce a făcut lui Dincă.

XXIX

Mama lui Dincă, neputînd mult timp a suferi durerea de pierderea fiului său, fu lovită de ftizie. Toate îngrijirile mele de a-i prelungi viața fură deșerte. Ea pînă într-un an muri, lăsînd soțului său economiile ce-i păstrase iubitul ei fiu în zilele lui de prosperitate și o bunicică sumă de bani ce-i donase vechea sa stăpînă.

XXX

Emanciparea țiganilor fu primită cu bucurie ne-spusă și aclamată de toate elementele progresiste din Moldova. Mai întii junimea din toate părțile s-a grăbit a trimite declarațiuni că nu primește despăgubirea acordată de lege¹. După acest esemplu, urmară asemenea declarațiuni din partea mai multor boieri, chiar din cei mai mari și mai bătrîni, precum : Ghiculăști, Rosetești, Cantulești, Sturzești, și alții cari, în fața acestei legi atît de populare, se grăbeau a se arăta generoși și a proba că nu sunt rebeli spiritului de civilizațiune al secolului.

După emanciparea țiganilor, veni și emanciparea cugetării : se suprimă censura.

Cu aceste două mari acte, moldovenii prin fapt au rumpt protectoratul rusesc : căci după Regulament, și chiar după Convențiunea de la Balta Li-man, guvernele Principatelor nu puteau face cea mai mică lege fără autorizarea celor două puteri

¹ Eu însumi, care moștenisem de la părinți 46 suflete și pe care le emancipasem de fapt, lăsîndu-le de demult să trăiască în libertate, am renunțat la despăgubire.

protectoare, și mai ales a cabinetului de la Petersburg.

Începutul făcut de moldoveni păru a încuraja și pe frații munteni. La București [...] domnitorul nu cuteza a lua nici o măsură care ar fi avut reminiscențe cu revoluțiunea de la 1848. De astă dată însă, s-a văzut tîrit de moldoveni. Consiliul de miniștri în ziua de 14 decembre 1855, a propus și el emanciparea țiganilor din România pe aceleași baze¹. O populațiune de peste două sute de mii suflete a înălțat rugile sale către Dumnezeu, mulțămindu-i că pot trăi sub razele libertății și toată lumea civilizată a aplaudat mișcarea progresului națiunei române, care, pînă într-un pătrariu de secol după aceea, a cucerit toate libertățile : independența, regatul și numele său în hora popoarelor cu drepturi la viața națională.

FRAȚII CUCIUC

¹ Acel consiliu era compus de Manolachi Băleanu, Ioan Cîmpineanu (bătrînul), Nicolachi Băleanu, Iancu Oteteleșanu, Alexandru Plajino, Ioan A. Filipescu și G. B. Știrbei, fiul domnitorului.

Încă din secolul trecut, pînă aproape de al nostru, comerțul de cherestele în Moldova se făcea prin turci. Aceștia nu așteptau ca lemnăria de brad să se coboare la Dunăre, pentru ca de acolo să o ducă mai departe, ci se urcau pînă în crierii munților pentru această întreprindere. Prin satele cele mai înfundate se vedeau turcii mișunînd și tîrguindu-se, aci cu proprietarii pentru ca să cumpere brazi, aci cu țărani pentru ca să facă catar-turi, grînzi și scînduri, aci cu plutașii pentru ca să le ducă pînă la gurile Dunării și mai departe. Unii din turci atît de mult petreceau prin Moldova, că în unele localități erau cunoscuți și de copii : vorbeau românește foarte bine și se însinuau atît de bine printre creștini, încît adesea se încumetreau cu ei, botezînd și cununînd pe băieții și fetele clienților lor. Aceste relațiuni de intimitate adeseori serveau spre bine, căci dacă se întimpla vreo turburare care aducea invaziunea turcilor, negușitorii turci se făceau protectorii clienților lor și în multe ocaziuni și cazuri îi scăpau de asupriri și nevoi.

În partea de sus a Moldovei, pînă a nu se răpi Bucovina de către Austria, era pe valea Cîmpu-

lungului de mai mulți ani cunoscut un neguțător numit Ali Efendi, care se credea că este reprezentant al unei bogate tovărășii de capitaliști, fiindcă avea bani mulți și făcea un comerț foarte însemnat. Acest turc era un om foarte bun : punga lui era totdeauna deschisă pentru ca să ajute pe cei nevoiași, pentru ca să facă orice bine ; de aceea el se bucura de o mare considerațiune între toți locuitorii de pe acolo. Afară de bunătățile ce le făcea, Ali mai avea și darul înțelepciunii : toată lumea alerga și se consulta cu dînsul ; toate certele și gilcevele el le împăca ca un drept judecător ; toți ascultau și se supuneau sfaturilor lui, pe cari le considerau ca ieșite din gura unui sfînt.

De două ori pe an, Ali Efendi se ducea la Stambul pentru afacerile lui și, totdeauna cînd se întorcea, aducea un car încărcat cu lucruri mărunte : cercei, mărgelile, săpunuri, testemele, fesuri, papuci, miroase și altele, pentru ca să dăruiască la copiii și nevestele numeroșilor lui clienți, cari cînd îl vedeau că se apropie de casa lor, nu știau cum să-l primească și să-l ospăteze mai cu căldură.

De mai bine de douăzeci de ani, Ali petrecea la Cimpulung, venerat și iubit de toți cei ce-l cunoșteau, atît de locuitorii din partea Moldovei, cît și de cei din Ardeal, pînă pe la cetatea Bistriței. El vorbea atît de bine românește, încît dacă ceal-maua de pe cap, pistoalele de la briu și șalvării cei largi nu-l arătau turc, lumea l-ar fi luat drept moldovean neaoș ; l-ar fi luat chiar drept creștin, fiindcă deși nu ținea posturile și nu se închina la sfinți, se purta însă foarte creștinește și vorbea totdeauna cu sentințe religioase cari mai curînd păreau a fi luate din *Evangelhie* decît din *Coran* ; pe lingă acestea, despre Christos vorbea cu mare

respect, zicînd că a fost un mare proroc și că Mahomet a fost ucenicul său.

Întorcîndu-se o dată de la Stambul, Ali se opri la Tulcea și de acolo se pogori la Babadag, pentru ca să vadă pe un vechi capiioldaș al său (camarad), Iusuf Halil, cu care se cunoștea din copilărie și cu care mulți ani a fost trăit ca cu un frate în Asia Mică. Cu douăzeci de ani în urmă, cînd se despărțise de acest amic spre a veni și a se așeza în Moldova, fiindcă nu putea lua cu¹ sine nici una din cele două cadîne ce le avea, pe una o vîndu în tîrgul robilor, după cum era datina pe atunci, iar pe a doua, care era mai favorită, o dăruî amicului său Iusuf Halil, ca suvenir de neuitare. Cînd ajunsese la casa acestuia în Babadag, Ali se vede întîmpinat de o femeie care-i spune că Iusuf de zece zile a murit și în care recunoaște pe vechea lui cadînă, numită Ghiuzel, acum bătrînă și zbîrcită. Aceasta îi spune plîngînd că a rămas în mare mizerie, cu patru copii de gît, fără nici o protecțiune, fără nici o avere ; căci băiatul cel mai mare, deși avea acuma optsprezece ani, totuși, cu meseria lui puțin productivă, nu putea să o susție și pe ea și pe cele trei fete mai mici ce le avea. Atuncea ea îi spuse confidențial că copilul cel mare nu este al lui Iusuf, fiindcă ea fusese însărcinată cînd Ali a dăruit-o amicului său. Drept probă de convingere, ea îi recomandă să observe la băiat o aluniță mare pe țîța stîngă, întocmai ca a lui Ali.

Ali plînsese despre pierderea bunului său amic, dar confidențele Ghiuzelei îi cauzară niște emoțiuni neînțelese, pe care abia le putu stăpîni. După cîteva minute de cugetare, el o întrebă :

¹ În original : pe (n. ed.).

— Spus-ai lui Iusuf aceasta ? Crezutu-te-au el ?
Ce ți-a spus ?

— Eram datoare să-i spun. Nu putea să nu mă creadă, dacă tu i-ai spus că nu cunoscusem alt bărbat decât pe tine. Băiatul nu știe nimica, fiindcă Iusuf așa a ordonat.

— Unde sunt copiii ?

— Băiatul este dus în târg. Fetele le vei vedea. Mă duc să le aduc.

Cîțetrelle fetele, una de 14, a doua de 13 și a treia de doisprezece ani, fură aduse înaintea lui Ali, care le sărută și le binecuvîntă. Nu tirziu veni și Osman, căruia Ali îi spuse că maica sa cu fetele trebuie să se tragă la Stambul pe lângă rudele lui, iar că el are să-l însoțească la Moldova, unde, de va fi cuminte, va ajunge bine.

A doua zi casa lui Iusuf fu vîndută. Cadina cu fetele ei se urcă spre Tulcea ; de acolo se coborîră la Ismail, iar peste două zile, urcîndu-se pe o corabie ce pleca, se duse la Stambul, recomandată rudelor lui Ali.

Ali plecă spre Cimpulung cu tînărul Osman, care părea plin de fericire că și-a găsit un al doilea părinte.

Osman avea o figură cu trăsături regulate, de acelea cari numai în Orient se pot întîlni : obrazul oval, pielea albă, sprîncenele negre aproape imbinat, ochii mari negri și scînteioși, nasul prelung și frumos determinat, mustățile lui, puțin mai groase decât sprîncenele, abia copereau cea mai frumoasă gură ce se poate închipui. Înalt de talie și bine făcut, s-ar fi putut zice că e creatura cea mai perfectă, dacă n-ar fi avut o nenorocită infirmitate : avea sârmanul un picior mai scurt decât celălalt : cînd umbla, mergea șchiopătînd și de aceea îl supranumiră, după obiceiul ce au turcii, *Cuciuc*, care însemnează *schiop* ; acest epitet

devenit prenume, îl purtă nu numai el cît trăi, dar, și după moarte, familia lui. Din cînd în cînd îl vom numi și noi așa.

Cuciuc, pe lângă calitățile fizice arătate mai sus, avea și calități intelectuale : era foarte deștept, dulce și simpatic ; avea o memorie extraordinară, cu ajutorul căreia în foarte scurt timp a învățat a vorbi românește perfect, a cunoaște numele și familiile tuturor clienților patronului său, precum și numirile localităților pe unde avea afaceri și relațiuni comerciale.

Ali, care apropia etatea de șezeci de ani, începuse a simți acuma necesitate de un ajutoriu și în curînd văzu cu plăcere că Cuciuc era cel mai bun ce putea găsi. De aceea îl recomanda în toate părțile nu numai ca omul său de încredere, dar chiar ca fiu de suflet ; apoi nu cruța nici o cheltuială spre a-l îmbrăca totdeauna cu hainele cele mai frumoase, de a-l căpătui cu armele cele mai luxoase și de a-l face să călărească pe cai de Missir de cei mai buni și pe șele îmbrăcate cu postav stacojiu, cusute cu fir de argint sau de aur.

Dotat cu asemenea calități, Cuciuc ajunsese la o reputațiune periculoasă. Toate fetele și nevestele tinere de primprejur căutau care de care să-l atragă în undițele lor. Printre cele mai frumoase el făcea neîndurate cuceriri și în urma lui, în toate părțile, lăsa lacrimi și suspine de dor. Citeodată se vedeau chiar scene scandaloase : cite trei-patru neveste dintre favoritele lui amante se certau și se luau la bătaie cu așa înverșunare, încît bărbații lor le considerau ca nebune, le legau și le duceau la biserică la popa ca să le citească molitvele sîntului Vasile. Cu bărbații amantelor lui însă, Cuciuc era așa de bine împrietinit, încît ei jurau că

el este cel mai de treabă băiat, cel mai cumsecade neguțitor.

Dar aceste mici păcate n-ar fi fost nimica și ar fi trecut nebăgate în seamă, dacă Cuciuc nu s-ar fi întins mai departe cu cuceririle lui sentimentale. Într-o sârbătoare, ducându-se împreună cu Ali Efendi ca să privească la horă și punându-se a vorbi cu preotul satului care venise acolo cu familia, a fost văzut de preoteasa, care îndată s-a simțit săgetată la inimă de dragostea lui, pe cînd el se uita mai cu drag la fata preotesei, care era lîngă dînsa ; și-apoi cînd dracul își bagă coada în casa popii, poznele se fac cu mare ușurință. O babă fără dinți a doua zi veni la Cuciuc și-l pofti la preot, cu cuvînt că are să-i spuie ceva. Cuciuc se duce. Preoteasa îi spune că preotul e dus la satul vecin, dar că ea știe pentru ce l-a chemat. Pe cînd însă aștepta ca să-i spuie cauza, tînrul Cuciuc fu luat cu asalt de brațele preotesii cei frumoase, care nici nu calcula imensitatea păcatului ce comitea cu un nebotizat, păgîn fără de lege. Junele turc însă, departe de a cugeta la păcatul ce a făcut cu o ghiaură, de care, chiar creștin de era, nu trebuia să se atingă, dar clocea în mîntea lui un cuget și mai nelegiuit : cum să facă ca să posedeze pe fata preotesei, care, fiindcă nu avea decît cincisprezece ani și era mult mai bălaie decît mămă-sa, credea el că trebuie să fie mult mai drăgăstoasă și mai bună de iubit. Deci, chibzuindu-se amîndoi cum să facă, ea pentru ca să poată aduce pe Cuciuc mai des prin casă, iar el pentru ca să se poată apropia de fată, au venit la ideea ca turcul să se arate către popa că voiește să se boteze și prin urmare că dorește a învăța carte românească și a se catechisi. Găsind această nemerită idee, se felicitară unul pe altul plini de fericire,

iar preoteasa, după ce-l ospătă cu ce avea mai bun de mîncare și de băutură, după ce-l mai gratifică cu cîteva îmbrățișeri călduroase, îi permise a-și încinge briul (pe care-l scosese spre a se face mai comod) și a-și pune în scleaf pistoalele și iataganul, după care îi zise un duios drum bun, cu promisiune ca a doua zi să vie spre a se prezenta la popă.

Stratagema reuși. Sub motiv de catechisire, Junele turc se ducea mai în toate zilele în casa popei. Cînd era popa acasă, el lua lecțiuni de religiunea creștină ; cînd era numai preoteasa, lua lecțiuni de dragoste. Iar vechile lui amante, văzînd că el nu le mai vizitează, au început a trage bănuiele grele asupra vizitelor de la popa și chiar a murmura de necaz. Nu știau însă anume pe cine să-și descarce veninul și făceau felurite conjecture. — Să fie oare cu muma ? Se poate : ea are aproape treizeci și doi de ani ; apoi e ținută bine, ca orice preuteasă, și traiul bun o arăta tot tînără, rumenă și frumoasă. Dar oricum, la dracul ! E preoteasă, femeie de om sfințit ; cum s-ar spurca cu un nelegiuit ? — Să fie cu fata ? Se poate : ea este de măritat, nu mai e copilă ; apoi e și frumoasă. Dar oare părinții cum ar închide ochii la asemenea poznă ? El nu este creștin, pentru ca să poată, la adecă, să o ia în căsătorie. — Din cauza unor zăpăcele ca acestea, rivalele nu cutezau să vorbească tare, mai ales că era vorba despre casa popei și popa pe atuncea avea mare putere : pe clevetitori, pe birfitori, mai ales pe cei ce se atingeau de cele sfinte, îi punea la greu canon : la mătăanii lungi și multe, la post și chiar la jug, în față cu pridvorul bisericeii, în sârbătorile cele mai mari.

Ilenuța, fata popei, era o blondă de o frumusețe ideală. Nu avea mai mult de cincisprezece ani, dar era așa de naltă, voinică și dezvoltată, încît ar fi putut oricine să-i dea optsprezece și chiar douăzeci de ani. Cu toată inocența ei, ea la început avea o ușoară îndoială despre slăbiciunea mă-sei pentru Osman. Dar cînd i s-a spus că el are de gînd să se creștinească, că învață de la părintele carte și că se pregătește pentru botez, i s-a rădicat de pe inimă orice bănuială; i se părea că în acest tînăr vede un înger care se gătește să zboare către împărăția cerurilor, ca păzitor al tronului lui Dumnezeu. De aceea, din cînd în cînd se uita la el cu o inimă încîntată și plină de adorațiune. Osman, fixînd-o adeseori cu ochii, părea că i se înfinge în inimă; de aceea el, cînd pleca de la casa popei, găsea pe un răzlog de lingă portița o florică pe care ea o purtase la tîmplă și, luînd-o, pleca cu ea și o tot mirosea pînă se usca. Osman, oferind adeseori preotesei mărunțișuri și cosmeticiuri de Tarigrad, aceasta împărțasea și pe Ilenuța, care le savura cu o plăcere nespusă, știînd că erau de la el.

Atît este de adevărat că dracul cînd se bagă în casa popei face poznele cele mai boacâne, încît Ilenuța, pierzîndu-și mintea după Osman, a găsit mijlocul să-l aducă noaptea în camera ei pe fereastră, pentru ca să-i poată spune că-l iubește, că-l adorează și că nu poate trăi decît pentru el. E de prisos a mai spune că Osman, din partea sa, nu s-a arătat mai puțin simțitor și în curînd s-a încredințat că fata popei e cea mai plăcută bucățică ce a gustat în viața lui.

Într-o zi Osman vine la popa, foarte turburat și supărat. Întrebat de cauza acestei supărări, el spune că Ali Efendi a primit tescherea de la Stam-

bul, chiar de la vizirul, ca pînă în trei luni să se tragă în cetățile turcești despre Nistru sau Dunăre, fiindcă împărăția este amenințată de război din partea nemților, și că nu voiește ca supușii turci să cadă sub robia lor. Această știre a făcut mare turburare în casa popei. Preoteasa a ieșit din cameră cu ochii lăcrimați; fiică-sa, cînd i-a spus maică-sa de ce plînge, a leșinat, iar popa nu știa ce să facă ca să le împace. Osman, văzînd scenele acestea, a tulit-o; iar dezolatele, provocate de popă ca să se esplice, spuseră că le-a venit rău, gîndindu-se că o să vie războiul cu foc și cu sabie în țară, aserțiune care părea admisibilă.

După miezul nopței, Osman a venit la fereastra Ilenuții; a intrat în cuibul plăcut și profumat al ei și pînă în ziuă, pentru ca să o console, s-a jurat pe crucea lui Christos și pe pantalonii lui Mahomet că, fie orice-o fi, el va trăi numai pentru ea și că, chiar de va fi război, după ce se va încheia pacea, el va veni iarăși la dragostele ei. El a doua zi veni iarăși la popa, pentru ca să-l încredințeze și pe el că planul de a se creștina nu-l va schimba; că deocamdată are să meargă cu Ali Efendi la Akerman¹, pentru ca să-și încheie socotelele și să-și poată lua partea lui de cîștig din comerț, dar că după aceasta, îndată ce se va face pace, are să se întoarcă, pentru ca să-și împlinească hotărîrea și făgăduința dată către biserica lui Christos.

Oricît s-a silit Ilenuța să-și ascundă intristarea, oricît a încredințat pe maică-sa că leșinul ei a fost provocat de lacrimile ei, totuși preoteasa cea și-reată a bănuît că inima fetei bate a dragoste pentru Osman. Un raționament foarte natural făcea în mintea ei: dacă ea, preoteasă și măritată, a

¹ Cetatea Albă.

fost răpită de frumusețea lui Osman, de ce n-ar avea și fiică-sa asemenea înclinare? Au doară nu era ea acuma destul de fată mare pentru ca să simțā de dragoste de bărbat? Au doară ea însăși, cînd avea tot etatea de cincisprezece ani, n-a simțit dragoste pentru sfinția sa?

Dar oricît se cerca să scuze simțirile probabile ale fetei, totuși nu i-ar fi tolerat ca amorul ei să treacă peste marginile platonismului, fiindcă pe Osman ea îl considera ca proprietate a ei și n-ar fi voit pentru toate comorile din lume să-l schimbe sau să-l împartă cu alta, atîta mai puțin cu fiică-sa. Ea a comunicat Ilenuții bănuielele ei și a cercat s-o facă a i se mărturisi; Ilenuța însă a negat și n-a voit să-i spuie nimica, fiindcă promisese lui Osman să păstreze secretul dragostelor sale.

Preoteasa, scormonită mereu în inima ei de viermele geloziei, dacă văzu că cu binișorul și cu vorbe dulci nu poate descoase inima fetei, se hotărî ca s-o ție cît mai tare de aproape. Bănuielele ei din zi în zi i se păreau mai justificate, fiindcă pe fața Ilenuții observa adese semne de acele cari se manifestă la femei în urma insomniilor prelungite, sau în urma emoțiunilor ce produc plăcerile sensuale precipitate și excesive. Ea se decise să se puie serios la pîndă. Pentru ca să poată descoperi adevărul mai bine, într-o zi trimise pe fată în sat după o afacere. În lipsa ei, chemă pe un vecin cu un sfredel și-l puse să dea o gaură mică prin pereți, chiar în dreptul poliței, unde nu se putea observa. Iar seara, culcîndu-se, a spus popei că, dacă peste noapte îl va trage de barbă, el să se scoale și să vie încetișor după ea, pentru ca să puie mîna pe un mișel care bănuiește că vine la fiică-sa. Popa se învoi; el se culcă și adormi, iar preoteasa se puse cu urechea la gaură. Deci, cînd

la miezul nopții amantul veni, preoteasa nu numai că auzi semnalul, dar îl și văzu în zare intrînd în camera fetei; atunci trase pe popă de barbă cu atîta necaz, încît acesta era cit pe ce să țipe. Cu toate aceste, popa tăcu și, condus de preoteasă, ieșiră amîndoi afară, fără să facă cit de puțin zgomot, fiindcă ușele fusese lăsate deschise și balamalele bine unse ca să nu scîrțîie. O dată ieșiti afară, preoteasa puse pe popă să stea la fereastră, spuindu-i să puie mîna pe el în caz de a voi să fugă pe acolo, iar ea s-a dus la ușa, strigînd ca să deschidă numaidecît. Osman atuncea se îmbracă răpede ca fulgerul și, deschizînd fereastra, spune fetei ca să deschidă ușa; dar cînd văzu la fereastră pe popă și că acuma nu era de glumit, scoase un pistol și strigă la popă să se dea în lături. Popa, care nu avea poftă să se certe cu pistoalele, își făcu cruce și fugi, mai ales că cu Osman, care-i făcuse atîtea îndatoriri și căruia îi era dator și însemnate sume de bani, nu voia nicidecum să se strice. După aceea, deschizîndu-se ușa și preoteasa găsind în camera fetei iataganul lui Osman, care nu avusese timp să-l ia, o inhăță numaidecît de coadă, o scoase afară și începu să țipe cît o lua gura, bătînd-o și călcînd-o în picioare. Aceasta petrecîndu-se în revărsatul zorilor și oamenii din sat începînd a se deștepta, au alergat să vadă ce este; dar unde lumea credea că s-a făcut o călcare de hoți, au văzut pe preoteasă bătîndu-și fata ca o turbată și pe popă încremenit și făcîndu-și cruce sub strașina de la colțul casei. Femeile mai întăi au alergat de au scos pe fată din mîinele ei, iar ea, căzînd la pămînt, începe a se boci și a se plînge că ticăloasa de fiică-sa a făcut-o de rușine, dîndu-se în precurvie cu păgînul de Osman. Atuncea răsună un hohot înfricoșat din gurile a cîtorva

zecimi de neveste, vechi amante iar acum rivale ale fetei popei.

În aceeași zi, în deseară, Osman, călare pe armăsarul lui cel frumos, ducînd un alt cal cu șaua pe el în pohod, traversa în fuga mare satul Cîmpulung; iar cînd se apropie de casa popei, Ilenuța, care de vreo două ore sta cu ochii la fereastră, se răpede în fuga mare la portiță, o deschide și, cînd Osman se apropie de poarta popei, ea se aruncă pe calul destinat pentru dînsa; iar cînd mumă-sa a ieșit ca să vadă unde se duce, ea se întoarce și-i zise:

— Rămii sănătoasă, mamă, că eu mă duc cu Osman!

Peste două ore ei au ajuns la satul numit Cornul Luncei.

Acolo Osman trase întins la un hangiu, vechi client al său, care curînd înhămă doi cai la o căruță; și puind pe Ilenuța în ea, în două ore și jumătate ajunse la monastirea Văratecul. La Cornul Luncei el lăsase costumul turcesc și se îmbrăcase în haine neguțitorești. La Văratec el trase la o rudă a hangiului din Cornul Luncei, maica Fevronia, căreia s-a recomandat ca neguțitor grec, cu rugămintea ca să găzduiască pe Ilenuța (fără să-i spuie de unde și cine este) vreo lună, două, pînă se va întoarce. El puse în mina călugăriței vreo zece rubiele drept plată de găzduire, dete și Ilenuței vreo cincizeci de rubiele, însoțite de o sută de îmbrățișeri, și apoi se întoarce de unde a venit.

Ali Efendi, care de două-trei zile își făcuse preparativele de plecare și care nu pleca numai fiindcă Osman mereu se codea sub diferite pretexte, de astă dată nu mai prelungi, ci a doua zi, încă-

ecînd amîndoi pe caii lor cei buni, pe șelele cărorora au pus și desagiile lor încărcate de rubiele și mahmudiele, au apucat drumul cel mare care, prin Iași și Țuțora, trebuia să-i scoată spre cîmpiele Buceagului, ce se întindeau pînă la Akerman și pînă la Marea Neagră, locuite de tătari.

Ali Efendi cunoștea drumurile, fiindcă el de mai multe ori colindase locurile acestea și călătoria pe cîmpiile acele nemărginite i se părea plină de plăcere fermecătoare, fiindcă își aducea aminte de zilele din tinerețe, cînd cu ostașii venea în garnizoană la Hotin. Nu tot acele simțiminte însă avea Cuciuc. El, de ce mai mult înainta în cîmpie, de ce mai mult se simțea cuprins de melancolie și de cugete negre. Apoi, ceea ce-i frămînta inima mai tare, era dorul Ilenuții. Ochii minții lui n-o vedeau decît pe ea. Simțimintele lui, nu după mult timp, un lăutariu de pe atunci le-a descris prin cîntecul următor:

„Daca se culca
Dorul îl sălta
Și mereu oșta.
Daca adormea
Visul îl trudea:
Pe ea o zărea!
În oricare stea
Sus pe cer vedea,
Ea și numai ea!
Iar cînd se scula,
Pe cînd se spăla,
În apă căta
Și-n apă vedea,
Of, of, tot pe ea!
Cuciuc ture era,
Dar inima sa
Se încreștina;

*Căci în gândul său
Al ei Dumnezeu
Îi zicea mereu :
Fugi de la păgîni,
Du-te la români,
De nu azi, dar mâni !
Vino-n al meu sin,
Fă-mi-te creștin
Să scapi de suspin.“*

Cuciuc, aiurit și frămîntat de gânduri, de zece ori pe zi întreba pe Ali dacă mai e mult pînă la Akerman, spuindu-i că i s-a urît cu drumul.

— Ehei ! răspunde Ali. Trebuie să te cam deprinzi cu uritul, fiindcă și dacă vom ajunge, la Akerman n-o să ședem tocmai pe moale. De se va face război, Alah știe ce viață vom duce.

— Și cam pe cînd avem să ne întoarcem ?

— La asta nici să te gîndești, dragul meu. Războiul cu ghiaurii ține uneori doi, trei și patru ani. Numai Alah știe de vom scăpa măcar cu zile, căci dacă vom intra în luptă, poate și viața să ne pierdem.

— Ce fel ? Avem să ne batem și noi ?

— Dar cum crezi tu, că vom sta cu mînele în sin cînd frații noștri vor fi în foc ?

— N-ar fi oare mai bine, Efendi, să ne întoarcem de unde am venit ? În munții Moldovei am putea să ne adăpostim foarte bine printre nenumărații prieteni ce-i avem, pînă va trece focul războiului.

— Aceasta nu se poate. A călea porunca padișahului ar fi a călea porunca lui Alah. Eu, cu bătrînețile mele, mă prind a ucide zece ghiauri. Tu, cu tineretele tale, trebuie să ucizi douăzeci.

— Dar dacă mă va ucide cel dintîi asupra căruia m-aș arunca ?

— Atuncea vom crede că așa a voit Alah și sufletul nostru va merge fericit la Eden.

— Dar la Eden ce este ?

— Prea frumos : tutun foarte bun, riuri de cafea, munți de pilaf și nenumărate hurii.

— Ce va să zică hurii ?

— Fecioare foarte tinere, frumoase și multe. Are să-ți treacă dorul de fata popei.

— Nu se poate, Efendi. Nu cred că poate fi vreo hurie pe lume care să se apropie de frumusețea Ilenuței. Rău ai făcut că mi-ai adus aminte, Efendi, căci iată, simț că mi se sfișie inima de dorul ei și-mi zvînesc timplele.

— Copil nebun !... Dar să descălțăm, căci e ora popasului.

*

Descălțecară lîngă un puț ce era în marginea drumului. Cuciuc luă șelele și desagii de pe cai, priponi vitele pe o pașiște cu iarבă deasă și plină de flori. După aceasta, cu un cearsaf mare ce luseră cu dînșii formînd un mic cort, se puseră de mîncară din merindele ce aveau. În timpul mîncării, Cuciuc ruga pe Ali ca să-i dea drumul să se întoarcă, căci simțea că nu poate trăi departe de Ilenuța și fără de ea ; se ruga să-i dea măcar o miie de rubiele drept plata ostenelelor ce a făcut în cinci ani cît l-a servit, jurîndu-se că, dacă se va întoarce, va reveni la dînsul să-l servească ca un rob. Ali clătină din cap în mod negativ și-i spuse să tacă din gură, căci are să doarmă. În adevăr, peste două-trei minute, Ali sforăia cufundat în somnul cel mai greu.

Ce fericit ar fi fost și bietul Osman, dacă ar fi putut dormi ! Dar somnul fugea de el împreună cu gândurile cari îl răpeau și-l țirau pînă la chilia maicei Fevroniei. Acolo vedea pe Ilenuța, strălucitoare de frumuseță ca soarele din ceriu, dar tristă ca o floare nestropită de rouă, care nu știe pînă cînd va trăi și pînă cînd își va putea conserva mirosul ! După ce stete cîtva timp cu capul între pumni, se sculă în picioare, mai aruncă o privire asupra cailor, ca să vadă de nu s-au dezlegat din pripon, se mai uită la armele ce le purta la brîu și, dacă văzu că toate sunt în regulă, mai esamină și hangiarul scoțindu-l din teacă și, cu mîna pe el, ca cum se temea de atacul vreunui inamic, se culcă alături cu Ali și închise ochii, silindu-se să doarmă.

Somnul în adevăr se coborî peste genele lui, dar veni însoțit de un vis, înspăimîntător : vedea — așa i se părea — pe Ilenuța lungită la pămînt, doi oameni cari o țineau de cap și de picioare, iar pe maica ei venind cu un vătariu înroșit la foc pentru ca să-i ardă cărnurile. Atunci el se sculă drept în picioare cu hangiarul rădicat, se uită împrejur și, cînd văzu că a fost prada unui vis, a rinjit cu amărăciune și iar s-a trîntit lîngă Ali, cu mîna pe hangiar. Somnul iarăși îl cuprinse, de astă dată însoțit de un vis de altă natură. Părea că din pieptul său ieșise și inima și sufletul și, filfiind dasupra capului său, păreau că voiau să zboare către ceriu.

Atuncea s-au arătat doi îngeri, unul negru și altul alb. Cel negru i-a apucat inima, iar cel alb sufletul. Atunci auzul său părea că ascultă următoarele vorbe, care cei doi îngeri îi adresau :

Ingerul negru : De nu vei grăbi a merge la ea, eu îți voi strivi această bucată de carne, care se numește *inimă*.

Ingerul alb : Ea este sigură de iubirea ta ; te va aștepta pînă vei putea merge la ea. Nu e nevoie să te grăbești.

Ingerul negru : Eu viu de la dînsa. Ea plînge, geme și te cheamă. Mii de pericole o amenință.

Ingerul alb : Datoria ta este de a urma pe stăpînul tău. Sufletul tău va fi cumplit pedepsit de nu-l vei asculta.

Ingerul negru : De vei merge după el, vei pieri și corbiî vor mîncă cărnurile tale, iar ea va cădea la zăcere, sau cu altul se va mîngîia. Omul pe pămînt trebuie să se bucure de averea ce o are la îndemină. Desagii cu bani sunt în mîna ta. N-ai decît a-i lua și a te întoarce la ea. Viața cea mai fericită te așteaptă.

Ingerul alb : De-l vei asculta pe el, sufletul tău se va pierde. Nerecunoștința este pentru sufletele negre și înjosite. Consiliul ce ți se dă este funest ; fugi de el, sau de nu, nu mai răspund de sufletul tău ; îl voi arunca în prada infernului.

Ingerul negru : Minciuni și basme sunt toate aceste. Infern nu există decît în mințile slabe și rătăcite. Nu există decît rai și raiul este viața în plăceri și în bani. Desagii !... iată-i colo ! Acolo în ei este fericirea și raiul. Ca să-i capeți, nu ai decît o lovitură să dai.

Ingerul alb : O lovitură în binefăcătorul tău va fi o muștrare de cuget eternă. Ferește-te.

Ingerul negru : Muștrare de cuget vei avea cînd o vei pierde pe ea, căci alta ca dînsa nu vei mai afla : frumoasă, drăgăstoasă și credincioasă. Iată,

cu mă duc cu inima ta la dinsa. De nu vei veni după mine, vei pieri și tu și ea.

Ingerul alb : Datoria mi-am făcut. De nu mă vei asculta, ține ! Ia sufletul tău și mergi cu dîn-sul în infern.

După aceste vorbe, ingerul cel alb a dispărut, iar cel negru îi sfîșia inima cu ghcarele ce le avea la miini, încît simțea dureri înfricoșate. Corpul său căzu în niște convulsioni ; întoarse miinele, rugîndu-se ingerului negru să-i redea inima ; o luă, o puse iarăși în sinul său. Atuncea, fără a ști de e deștept sau de visează încă, scoase hangerul din teacă și, cu pumnul său puternic, îl înfige răpezit chiar în inima lui Ali, care dormea pe partea dreaptă. După lovitură pare că se deșteaptă, se scoală în picioare și, rădicînd hangerul în sus, îl privește cu înfiorare plin de sînge. Ali, lovit de moarte, îndreptîndu-și în acel minut vederile asupra lui, cu un gemet dureros zise :

— Tu, Osman ! Tu fiul meu !... Ucigătoriu de părinți fie neam de neamul tău !

Cu acest blăstem pe buze, Ali a expirat. Nu știm de ce sentiment se va fi simțit pătruns Osman atuncea ; nu știm dacă în minutul acela s-a căit de ce-a făcut, dar înaintînd asupra puțului și azvîrlind în el arma sa însingerată, după o puternică zguduitură ce a simțit în toată ființa sa, zise :

— Alah a voit ! Așa a fost scris ! Alah fie binecuvîntat !

După patru zile de călătorie, Cuciuc se întorcea la Iași, trăgînd la un neguțitor armean în mahalaua Tătărașilor, unde mai găzduise cînd a trecut cu patronul său spre a merge la Akerman. El a

spus gazdei sale că în apropiere de Bender au fost loviți de o ceată de hoți, cu care s-a bătut cît le-au ajutat puterile ; că stăpînul său, după ce a ucis pe trei din hoți, a căzut sub loviturile celorlalți ; că el, după ce a mai ucis patru hoți, pe ceilalți i-a risipit, iar după aceea, fiindcă nu cunoștea nici locurile, nici oamenii pe la Bender sau Akerman, s-a hotărît să se întoarcă.

Cuciuc se învoi cu armeanul ca să-i dea găzduire și mîncare lui și vitelor lui o lună de zile, pînă să-și facă rost în trebile ce pretindea că are. În camera ce i-a dat-o armeanul, el și-a pus desagi ce avea pe amîndoi caii. Seara, după ce a închis ușa și a văzut că s-au culcat toți ai casei, el a deschis desagi ca să vadă ce coprind. În doi din ei el a găsit hainele și primenele lui Ali, iar în ceilalți doi, un catastih de sacotele sau daraveri comerciale și douăsprezece săculețe cu bani sunători. A numărat săculețele de două-trei ori, cumpănind pe fiecare în mînă ca să vadă cît e de greu ; le-a deschis pe toate ca să se încredințeze ce coprind ; a văzut că unele erau cu rubiele, unele cu irmilici de aur, unele cu mahmudiele, două cu galbeni olandezi, dar toate, toate, cu aur de cel mai curat ! După aceasta a pus pungele iarăși în desagi, pe cari i-a încuiat bine ca mai înainte și s-a culcat pe ei ca pe o perină de puf, adormind și șoptind de mai multe ori :

— Toate aceste pentru Ilenuța !

Cuciuc, după planurile ce-și făcu peste noapte în mintea sa cea ageră, a doua zi se duse la curtea domnească, care atuncea era unde este acuma monastirea numită Frumoasa.

Aceasta era pe la anul 1710. Pe tronul Moldovei era Neculai vodă Maurocordat, primul domn fanariot, care fusese mare dragoman al împărăției otomane, moștenind în această funcțiune pe tatăl său Alexandru Maurocordat.

Cuciuc mai întâi se prezentă la portar-bașa care avea funcțiunea de a primi și a introduce la domnitoriu pe turcii cari cereau audiențe sau aveau afaceri la domnie. Acestuia îi dăruî o frumoasă pungă de tutun cusută cu fir și cu mărgăritare, care o găsisese în desagiile lui Ali; cu acest dar el se alipi de dînsul și prin el căpătă audiență la vodă.

După ce făcu temenelele¹ obișnuite, el sărută poala domnitorului, care s-a văzut surprins de a vedea pe un turc umilindu-se așa de mult înaintea lui.

— Ce ești? Musulman? îl întrebă domnitorul.

— Pină astăzi credincios al lui Mahomet, de care voi să mă lepăd.

— Pentru ce?

— Pentru că toți ai noștri au primit poruncă ca să se tragă în Bugeac, în prevederea unui război cu musulmii; pentru că eu nu voi să mă bat, pentru că voi să rămîn în Moldova ca moldovan, pentru că sunt legat cu inima de o femeie fără de care nu pot trăi, pentru că inima și mintea mă trag spre legea creștină și pentru această dorință viu să mă pun sub scutul măriei tale.

— Cum te cheamă?

— Cuciuc Osman.

— Voiești dară să te botezi?

— Așa, măria ta, și cît mai curînd.

¹ Salutațiunile ce consistau în ingenuncheri și sărutări de mîini.

— Dar știi că, pentru ca să faci aceasta, trebuie să te pregătești?

— Este jumătate de an de cînd un preot din Cimpulung, unde am stat pentru negoț, m-a luminat, pentru ca să primesc sînta voastră lege. Vă rog acum să primiți tributul ce un supus datorește domnului său.

Atuncea el, scoțînd din brîu o pungă de mătăasă, o întinse domnitorului. Acesta, surprins și mulțămît mai ales de sunetul auriu al pungei, întrebă:

— Ce este aicea?

— Cinci sute de rubiele.

— Bine! Dorința ți se va împlini. Vei primi îndată țidula noastră către mitropolitul și chiar fiul meu te va boteza.

— Să trăiești, măria ta!

— Ce mai vrei de la noi? Cere. Nu voi să mă întreci în dărnicie.

— Fiindcă cu negoțul în țara aceasta am făcut puțină avere și, dacă mă voi creștina, voi fi în stare să-mi cumpăr și o moșie, m-aș ruga măriei tale să mă cinstești cu caftanul unei boierii care să-mi dea drepturi și privilegii în țara aceasta.

— Bine, Cuciuc! Te voi face și boieru: de boieri ca tine are nevoie domnia noastră.

— Să trăiești, măria ta!

Pină într-o oră, marele muhurdariu¹ dete lui Cuciuc țidula domnească, cu care el se duse întins la mitropolie. Ce putere au banii!

Mitropolitul, după ce citi țidula domnească, începu să-l cerceteze dacă este convins de preceptele religiei creștine. Osman depuse mai întâi pe masa mitropolitului o pungă cu o sută de rubiele, apoi îi spuse că el este catehisit de un preot din

¹ Păstrătorul sigiliului domnesc sau secretarul curții.

Cîmpulung. Mitropolitul, după ce văzu că în pun-guliță era aur frumos, i se arătă binevoitor și-l întrebă cînd voiește să fie creștinat. Cuciuc răs-punse că aceasta voiește s-o facă cît mai curînd, dar se roagă ca să se aducă chiar preotul care l-a catechizat pentru ca să-l boteze, fiindcă așa i-a fost făgăduit.

Mitropolitul chemă pe archidiaconul său și-i spuse ca să facă o poruncă cătră preotul Vasile din Cîmpulung să vie în graba cea mai mare la Iași. Cuciuc, pentru aceasta, reuși a face ca să se ducă pe cheltuiala sa un poslușnic de la mitropolie, or-donat ca să nu spuie nimica lui la mitropolie despre botezul ce are a celebra.

După trei zile, popa Vasile veni și primi ordin prin archidiaconul mitropoliei ca a doua zi, dumi-necă, să se afle în biserica sintului Nicolae cel Mare, care era biserică domnească, pentru ca să boteze pe cineva. Pe la amiazăzi o cadă mare cu apă fu pusă în mijlocul bisericeii, iar popa Vasile, împreună cu alți doi preoți ai bisericeii, așteptau îmbrăcați în altariu.

Atunci se auzi meterhaneaua¹ cîntînd și o tră-sură cu alai domnesc oprindu-se la intrarea bise-riciei. Intră fiul domnitorului, un copil de cinci-șase ani, și după dînsul Osman neofitul care, tră-gîndu-se răpede într-un colț, se dezbracă, lăsîndu-se într-o cămașă albă și lungă. De astă dată Cuciuc nu era îmbrăcat în hainele lui turcești : își răsese barba și se îmbrăcase în costum boie-resc, din care cauză popa Vasile nu-l putu cu-noaște. După citirea rugăciunilor și cîntărilor tra-diționale, Osman se băgă în cadă : preoții cu mîne-le pe capul său, îl cufundară de trei ori în apa sfin-

¹ Muzica care cîntă la paradele domnești.

tită. din care apoi ieși afară, creștin ca toți creș-tinii și cu numele de Constantin, după numele bei-zadelei. Îndată ce se termină ceremonia, beiza-deaua plecă, iar Cuciuc, după ce se îmbracă, fu condus să sărute icoanele și să se închine la ele, după cum îi șoptea că trebuie să facă un dascăl de la biserică, care-i servea ca călăuză. Popa Va-sile, ieșind din altariu dezbrăcat de odăjdii, se puse să mai privească pe noul creștinat : obser-vîndu-l mai bine la față, văzînd mai ales că mer-gea soldiu ca vechiul său cunoscut Osman, l-a re-cunoscut și deodată se aruncă asupra lui, răcnînd:

— Hoțule, tu ești ! Ce mi-ai făcut fata ? Spu-ne-mi, că te string de gît chiar aici în biserică.

— Tacă-ți gura, popo ! Nu vezi că te-am făcut să mă botezi, pentru ca să te fac socru ?

N-avu timp bietul popă să mai spuie ceva, căci se văzu întrerupt de intrarea subită a lui portar-bașa, care-i spuse că este așteptat la curte. Cuciuc, cînd ieși, se văzu invitat a încăleca pe un cal de paradă, îmbrăcat cu o harșa cusută cu fir și cu armele domnești ; după care, însoțit de vreo două-zeci de slujitori călări, unii înainte iar alții după el, apucă drumul spre poarta care da în curtea pa-latului domnesc.

Atuncea popa Vasile, care ieșise la ușa biseri-ceii, făcîndu-și cruce, zise :

— Mari sunt minunile tale, Doamne !

La curte, Cuciuc se urcă pe scara cea mare, care de astă dată o găsi așternută cu postav roșu, în onoarea sa. Trecînd pe lîngă meterhaneaua care cînta jos pe scară și printre o droaie de ediclii¹ cari nu încetau de a-i ura sănătate și berechet, arunca în dreapta și în stînga rubiele și irmilici de

¹ Servitorii palatului domnesc.

aur. Vodă cu doamna și cu nașul său îl așteptau în sala domnească, unde, ca în toate zilele de sărbătoare, se aflau mai mulți vizitatori și câțiva boieri de Divan. Cuciuc, după ce sărută mâna lui vodă, a doamnei și a beizadelei, ținu un mic discurs, mulțămind lui vodă pentru protecțiunea ce-i dă, jurându-se a fi supus și credincios pînă la jertfirea vieții, atît lui, cît și urmașilor săi. Doamnei îi oferî un tas de aur în care se vedea strălucind o mină bună de pietre scumpe : diamante, rubinuri, smaragduri și mărgăritare, găsite într-o desagă a lui Ali ; iar nașului său îi spuse că la scară îl așteaptă un cal de Anadol, alb ca laptele, iute ca șoimul, voinic ca leul și blînd ca mielul.

— Să-l vedem ! strigă beizadeaua, bătînd în palme și alergînd spre ușă în fuga mare.

Atuncea, după un semn al lui vodă, postelnicul cel mare îl îmbracă cu caftan și-l felicită, zicîndu-i :

— Să trăiești, serdar Cuciuc !

Doamna, încîntată de vederea frumoaselor secole ca primise, adresîndu-i și ea cuvîntul, îi zise :

— Acuma ai face bine să te însori.

— Voi urma porunca măriei voastre, zise el.

— Poți să-ți alegi o fată din haremul nostru : avem vreo douăzeci fete de boieri din Tarigrad. Poți să-ți alegi pe cea mai frumoasă.

— Alegerea mea este făcută ; sunt logodit cu una care nu seamănă cu alte frumuseți de pe pămînt.

— Creștină ?

— Da, creștină și fată de preot ; cea mai frumoasă floare de pe valea Cîmpulungului.

— Bravo ! Să vii cu ea, să te cununăm.

— Să trăiți, măria voastră ! zise el fără a promite.

*

Ieșînd de acolo cu paradă domnească, după obiceiul celor ce se onorau cu caftane, fu condus la gazda sa, unde meterhaneaua îi cîntă vreo două ore. Atuncea, văzînd pe popa Vasile, care, luîndu-se după paradă, venise pînă la poarta gazdei lui Cuciuc fără a cuteza să intre, el îl chemă înăuntru. După aceasta, în urma unui prînz bun și vesel, stropit cu vin vechi, dete drumul paradei și meterhanelei, aruncîndu-i bacșișurile obișnuite, zise să-i puie caii la noua trăsură ce-și făcuse și, cu popa Vasile alături, merse la mitropolie. Acolo, îndată ce se anunță, ușele i se deschiseră. Cerînd binecuvîntarea mitropolitului, acesta i-o dete cu amîndouă minile și-l întrebă dacă are să stea la lași sau la țară.

— Deocamdată trebui să mă însor, preasînțite — zise el — și iată că viu să vă cer binecuvîntarea ca să iau pe fata acestui preot, care m-a pregătit și m-a luminat în credințele legii creștine.

— Aceasta nu se poate. Fetele de preoți trebuie să se mărite cu tineri meniți a se face preoți. Nu știi aceasta, preote ? Cum de vii la mine cu asemenea cereri ? Nu vă e rușine ?

— Să iertați, înalt preasînțite ! Un păcat mare s-a întîmplat în casa mea. Fata mea acuma nu se poate mărita decît cu dumnealui.

— Ce fel ? De ce ?

— Nu știu : să spun, să nu spun ?... Dar trebuie să spun.

— Spune o dată.

— Apoi pe Ilenuța mea a spurcat-o boierul acesta încă pîn-a nu se boteza.

— Dacă e așa, să te duci să-i cununi și să spui preotesei tale să-și păzească mai bine fetele, dacă mai are. Acuma s-o pui numaidecît la canon : jumătate de an să nu te atingi de ea, să mănînce numai pine și apă și cite trei sute de mătănii pe zi să facă la pragul bisericei ! Haide, pleacă !

— Porunca preasînției voastre se va împlini, zise preotul ingenușind și sărutîndu-i mîna.

A doua zi de dimineată, fără a pierde timpul, Cuciuc, cu popa Vasile alături, într-un rădvan nou și frumos, după cum era moda pe atuncea, cu patru cai ca zmeii, cumpărați anume pentru mireasă, și cu un sipet mare legat cu fier, în care, pe lingă desagi cu bani, mai băgase o mulțime de tîrguiele pentru nunta Ilenuții, după o călătorie plină de nerăbdare, pe aproape de apusul soarelui, intrînd în mănăstirea Văratecului, traseră la chilia mamei Fevroniei. Ilenuța, văzînd mai întii pe tatăl său, a fugit iute pe o scară de-n dos, ca să se ascundă în pod ; numai după ce auzi și recunoscu vocea amantului ei, care o chema strigînd-o din toate puterile, sări din pod drept în brațele lui deschise.

Vom lăsa pe lectori să-și închipuiască espansiunile lor de bucurie și de fericire și ne vom grăbi a spune că nu mai departe decît în aceeași seară popa Vasile le citi cununia în biserica mănăstirii, după porunca ce luase de la mitropolitul ; și ne-am grăbit de a spune aceasta, fiindcă și tînăra pereche se grăbea ca e-o oră mai nainte să intre în viața liniștită și legiuită a căsniciei.

*

A răsunit valea Cîmpulungului de mirare și de mulțămire cînd a auzit despre întoarcerea lui Osman, cu fata popei, despre creștinarea lui și despre

căsătoria lui cu Ilenuța. Numai mama preotesea turba de necaz și cînd a văzut pe popa apropiindu-se de casă a început să-l ocărăscă, să-l facă prost, dobitoc și bun de legat la iesle. Cînd însă a auzit că șase luni are să doarmă cu rogojina, că are să mănînce numai pine și apă, ba încă să facă și mătănii la biserică, după canonul rinduit de mitropolitul, care trebuia să se cescute, atuncea abia i s-a mai muiat limbulița ; iar după împlinirea canonului s-a dus împreună cu părintele Vasile să viziteze pe fiică-sa, pentru ca să se împace cu ea.

Cuciuc, așezat tot în casa închiriată pe mai mulți ani de vechiul său patron, nu mai putu continua comerțul de cherestele, în care avea destulă experiență. Acest comerț, ca și altele care le escricitau turcii, încetase cu totul din cauza evenimentelor mari care se precipitau. Vodă Mauroordat nu împlinise încă anul de domnie și se văzu înlocuit cu Dumitrașcu Cantemir, protegiat de Gherei, hanul Crimeei. Atuncea rușii declarînd rezel Turciei și vodă Cantemir făcînd alianța cu Petru cel Mare, toți negustorii turci ciți au mai rămas în țară au fost măcelăriți. Aceasta a contribuit mult la înăbușirea omorului și disparițiunii lui Ali, fiindcă nici unul din foștii lui clienți musulmani nu mai trăia. Prin urmare, minciuna inventată de Cuciuc despre lupta cu hoții n-a avut cine s-o dezmință sau să ceară a se verifica.

Cuciuc nu tirziu a cumpărat o moșie mare și frumoasă în apropiere de Valea Homorului, de la fiul unui boieriu mare, care se muncea să-și risipească moștenirea. Acolo, găsînd o bună așezare și un sat destul de populat, s-a stabilit cu familia, care în curînd s-a făcut numeroasă, fiindcă Ilenuța, pe cît era de frumoasă și de drăguță, pe atîta

era și bună de sămînță : pe tot anul făcea cite un copil, iar la trei ani îi făcea gemeni, toți frumoși, toți durdulii și voinici.

Viața lui Cuciuc se strecura într-un mod cum nu se poate dori mai bine. Neînvidiat de nimeni, el vedea întreprinderile lui prosperînd și averea lui sporînd. De toată lumea onorat și iubit, la toată lumea făcînd bine și îndatoriri, toată lumea părea că se bucură cînd cumpăra cite o nouă moșie, știînd că sporirea averei lui sporea dărnicia către cei săraci și ajutorul către cei neputincioși. Cu toate acestea, cu cit înainta în vîrstă, cu atîta se vedea o melancolie pronunțată pe fața sa și nimeni nu știa dacă seara cînd se culca sau dimineața cînd se scula nu-și aducea aminte de scena din cîmpia Benderului și de ultimele cuvinte ale lui Ali ! Oricît se silea el să-și înădușe suvenirile în dragostele conjugale sau în cele paterne, oricît se nevoia să-și ocupe mintea cu faceri de bine și cu griji de tot felul, în creierii lui totuși simțea că rîcîie un vierme nevăzut decît de conștiința lui, care nu-i lăsa inima în liniște și în pace.

Deși nu avea mintea luminată prin niscai învățături serioase pentru ca să îndrepteze creșterea copiilor săi, totuși o avea destul de deșteaptă din natură pentru ca să vadă că numai prin o creștere îngrijită și solidă copiii săi putea să-și facă cariera în viață.

De aceea, pentru singurul băiat ce avea (căci fete avea vreo nouă) n-a cruțat nici o cheltuială pentru ca să-i dea o bună învățătură. Băiatului său îi pusese numele de Nicolae, în memoria lui vodă Maurocordat, care se arătase atît de bun pentru el. Pînă la etatea de cincisprezece ani, i-a dat învățătura în casă prin dascăli greci, după

cum era moda timpului de atuncea. Ultimul dascăl grec ce avusese întîmplîndu-se să moară și negăsînd un altul, luă hotărîrea să-și ducă băiatul la Liiov (Lemberg), unde începuse deja boierii din Țara de Sus să-și trimită copiii la învățatură. Acolo Nicolae făcu studii serioase în limba latină și polonă, pe cari le vorbea și le scria în perfecțiune. La etatea de 22 ani junele Nicolae, terminîndu-și studiile, se întoarse la casa părintească.

Atuncea, auzînd că a venit la scaunul domniei nașul său, Constantin Maurocordat, fiiul lui Nicolae Maurocordat, s-a decis ca să meargă la Iași, spre a i se inchina și a-i prezenta pe fiiul său. Dar pentru ca să nu meargă cu mîna goală la cel care-l botezase, se decisă să-i ducă doi cerbi pe cari-i crescuse în grajdii doi ani și-i învățase a trage la trăsură inhămați. Pentru ca să nu-i ostenească pe drum, puse de făcu cite o cușcă pentru fiecare cerb și astfel îi duse foarte bine la Iași. Acolo le polei coarnezle și, inhămîndu-i la o trăsură de lux, zise ca să-i aducă la curte, unde el s-a dus înainte cu fiiul său. Asemîne lucru nemai-pomenit și nemaivăzut a fost pentru ieșeni un adevărat spectacol, astfel că, pînă să ajungă echipagiul la curtea domnească, jumătate orașul mergea pe lîngă el.

Constantin vodă primi cu plăcere pe finul său, fiindcă încă ținea minte impresiunile de mulțămire ce-i făcuse cu calul cel bălan și simți și mai mare plăcere văzînd că are un fiu¹ ajuns, nu numai cavaler frumos și elegant, dar chiar bine crescut și instruit în limbele clasice, elena și latina. Auzînd un huet neobișnuit despre partea curții, își aruncă ochii pe fereastră și, văzînd atît de multă lume, întrebă ce să fie.

¹ In original : *fină* (n. ed.).

— Lume ciudată, măria ta!... Însoțește niște vite pe care le-am adus ca peșcheș pentru nașul meu.

— Ce fel de vite ?

— Niște cerbi prinși din munții mei de mici și imblânziți, ca să fie de petrecere coconilor măriei tale.

— Minunat lucru ! Nici n-am mai văzut așa ceva... cerbi înhămați... cu coarnele poleite!... Mulțămesc... foarte mult îți mulțămesc. Ai vreo treabă în Iași ? Ai vreo nevoie ? Ai să-mi cei ceva ? Spune.

— Nimica, măria ta. Laudă lui Dumnezeu, toate-mi merg bine : nu pot să mulțămesc îndestul Celui-de-sus. Am avut numai dorința de a vedea pe acel ce m-a creștinat și a-i ura ca să trăiască mulți ani.

— Ce nume poartă fiul d-tale ?

— Numele tatălui măriei tale.

— Să trăiască ! Ce aş putea face pentru el ?

— Ce va binevoi măria voastră ; l-am adus ca să-l închin preaputerniciei voastre, ca să faceți din el ce veți pofti.

— După învățăturile pe care le are, și-ar face soarta mai bună la Stambul. Să-l trimit la capuchehaiaua noastră, ca să-i pregătească calea înaintării. Știe turcește ?

— Știe numai a vorbi, cit l-am învățat eu din practică.

— Acolo va învăța carte.

— Să trăiți, măria voastră ! Doară să-i dați ra-gaz de vreo lună, ca să se gătească.

— Am să viu și eu în Țara de Sus. Voi să văd cetatea Sucevei, monastirile cele vechi : Putna, Sucevița, Dragomirna și celelalte. Pe aproape c moșia d-tale ?

— Foarte aproape.

— Voi veni să văd casa și familia finului meu.

— Vă voi așterne sufletul și inima mea în calea măriei voastre. Să veniți cu berechet !

— Să ne vedem cu bine ! Acolo vom regula ple-carea lui Nicolae.

*

Imprejurările și trebile domniei n-au dat răgaz lui vodă ca să vie în călătoria ce proiectase decit toamna, târziu, pe cind se scutura frunza de pe arbori. Atuncea luind cu sine pe vistierul și pe postelnicul cel mare, vreo douăzeci de trăsuri încărcate cu edicii¹ și bagage, precum și vreo două sute de slujitori călări, a vizitat Botoșanii, Herța, Cernăuții, Rădăuții, Suceava și monastirile. În toate părțile pe unde umbla lua note, asculta plîngerii și însemna cu de-a mărunțul neajunsurile, lipsurile, defectuoșitățile instituțiilor ce erau în vigoare, ca să aibă materialul necesariu pentru reforma cea mare care o proiecta în mîntea sa și, în adevăr, după cîțiva ani, în domniile lui successive în ambele principate, el a introdus multe și mari reforme cari l-au însemnat între cei mai capabili organizatori și pentru care istoria i-au consacrat pagine de mare laudă.

Serdarul Cuciuc a ieșit înaintea domnitorului la Suceava, pentru ca să-i aducă aminte de promisiunea ce i-a dat de a-i onora casa, invitîndu-l totodată de a lua parte la o vinătoare ce a organizat în munții de pe moșia sa, căci — după cum zicea el — cîrbii și căprioarele sunt doritoare ca să facă

¹ Așa se numeau oamenii ce făceau serviciul privat al domnului, precum ibriciarul, peșchirgiul, ciabușciul, cafegiul, cupariul și alții.

cunoștință cu fața lui vodă. Maurocordat primi cu plăcere. La marginea moșiei mai multe sute de munteni, cu femei și fete, ieșiră întru întâmpinarea domnului cu pâine și sare, cu faguri de miere și cu tarv încărcate de fragi¹ și alte fructe de munte, urându-i bună venire și sănătate.

În pragul casei, soția lui Cuciuc, jupineasa Ileanuța, fata popei (care deși avea aproape patruzeci de ani era încă foarte frumoasă), a primit pe domnitoriu cu buchete de flori, înconjurată de cei zece copii ce-i avea, unul mai frumos și mai drăgălaș decât altul, așa că domnitorul nu știa încotro să-și îndrepteze privirile fermecate de mulțămire : la mamă sau la copii ?

Casei lui de la țară, Cuciuc îi detese numele de conac, după tradițiunile ce le avea din orașele turcești ce le văzuse, unde locuințele persoanelor mai însemnate se numesc *conace*. Ar fi putut însă să se numească chiar *serai*, fiindcă putea să găzduiască chiar un împărat : o construisese cu meșteri anume aduși din Stambul și fără a cruța cheltuielile, mai ales că, piatra, varul, lemnăria și brațele avându-le pe moșia sa proprie, avea toată înlesnirea ca s-o facă cât mai mare, mai solidă și mai frumoasă. În cele patruzeci de camere ce cuprindea s-a găsit destul loc spre a se găzdui vodă cu toată curtea sa, afară de cei 300 de slujitori cari s-au găzduit pe la casele din sat. În imensa sală de mîncare a casei, domnitorul, cu toată curtea lui, cu ministrii, cu ispravnicii ținuturilor vecine, cu episcopul de la Rîdăuți, cu mai mulți boieri vecini veniți cu jupinecele lor și în mijlocul familiei de gazdă, prînzi și cină cu mulțămirea și veselie cea mai mare, în des-

¹ În munții Bucovinei fragii se produc pînă în iarnă. La Crasna, în 1848, am cules eu însumi fragi în decembrie, căutîndu-i pe sub zăpadă.

fătarea ce o adăogea armonia unei bande de muzicanti aduși într-adins de la cetatea Bistriței de peste munți din Ardeal. În curte cînta o altă bandă de lăutari ; împrejurul acestora dănuiau cu veselie flăcăi și fete, nu numai ziua, dar și noaptea, la lumina masalalelor și a focurilor mereu ațîțate cu ramure verzi de brazi, cari scînteiază la cea mai mică apropiere a cărbunilor ; iar în sala de sus, hora se învîrtea de boieri și de jupînese cu fetele lor, toți încuragiați de popularitatea lui vodă, care și însuși țupăia în horă cu mare entuziasm și plăcere.

Trei zile și trei nopți a durat veselia și cheful în curțile serdarului Cuciuc. Vodă Maurocordat spunea că aceste au fost zilele cele mai plăcute ce a gustat în viața sa. În intervalul acesta s-a organizat vînătoarea domnească, care trebuia să ție trei zile, pentru ca să bată toți munții cunoscuți că conțin fiare mari. Patru sute de plăieși cu sinețe ghintuite, adunați din satele vecine, și peste o mie de hăitași sau bătăiași, dispuși ca cei cu armele să țină piscurile, iar ceilalți să mîie vînatul din vale spre deal, au fost împărțiți în cete de cîte cincizeci, fiecare ceată sub comanda unui aprod și toți sub comanda supremă a lui Cuciuc. Vodă trebuia să meargă însoțit de tînărul Cuciuc și înconjurat de cîțiva arnăuți cari erau în cortegiul său. Timpul era frumos ; pe văi iarba se arăta încă verde și înflorită ; numai florile cari erau mai nalte erau cam opărite de brumă ; pe culmile munților însă, ușoare straturi de ninsoare albeau vîrfurile stîncelor și mușchiul ce le învelea.

Curioasă senzațiune a adus lui vodă prima pornire a bătăii : cînd, la semnalul dat de buciume, după înșirarea oamenilor, au început a se repercuta răcnetele și țipetele bătăiașilor din vale, fiori a

simțit furnicându-i tot corpul, de la talpe pînă în creștet. El, care nu avusese ocaziunea să asiste la așa ceva, simțea că i se zburlea părul sub calpăcul de samur care-l purta; iar cînd auzea cîte o pușcă trosnind în linia în care se afla așezat, simțea în temple și în piept o zvîcnitură care-l făcea să se îngălbinească la față; așa că la semnul ce-i făcea tînărul Cuciuc ca să dea în caprioara care venea spre el, vodă, în loc să puie arma la ochi, i-o întindea lui spre a o descărca; iar cînd cerbul sau căprioara cădeau pe aproape de el, se arăta foarte simțitor de milă la omorîrea lor. Cu toate aceste, deși n-a dat niciodată cu pușca, lingușitorii l-au fost făcut să creadă că el a ucis un cerb, o capră și un porc, încredințîndu-l că de gloanțele lui au căzut. La locuri și răstimpuri anumite, se făcea repausele; atuncea bucătarii îndată improvizau prînzurile chiar din vînaturile dobîndite, frîgîndu-le sau gătîndu-le la focurile ce erau prea ușor de a se aprinde; iar domnul și toți oaspeții mîncău cu o plăcere nespusă șezînd pe stînci sau pe ramuri moi de brad. Serile neputîndu-se, din cauza depărtării, întoarce acasă, trebuia ca vînătorii să se culce în munți. Pentru vodă se improvizase o colibă din rămuri de brad, iar pentru ceilalți se așternea rămuri, pe care se culcau coperiți de bolta înstelată a ceriului și adormeau încălziiți de jeratecul focurilor mereu alimentate cu lemne.

Peste o sută de cerbi, două sute de caprioare, optzeci de mistreți și cincizeci de urși, afară de un număr mai mare de lupi și vulpi, au fost trofeele primelor două zile ale vînătorii domnești. Vodă, mulțumit de acest rezultat, voia ca a treia zi să se întoarcă la sat. Cuciuc însă l-a rugat ca să mai asiste măcar la o bătaie, pe unul din munții unde se credea că s-a refugiat tot vînatul speriat în bătăile

precedente. Se făcu deci a treia zi ultima vînătoare. Se mai omorîră cîteva zecimi de fiare mari, cu ale căroră ecatombe trebuia să se încheie petrecerea domnească. O întîmplare năprasnică însă veni ca să întristeze toată veselia acestei petreceri.

Cînd se detoră semnalele de retragere, Cuciuc tatăl, lăsînd pe fiul său pe lingă domnitoriu, plecă cu vreo sută de pași înainte, mergînd mai răpede, pentru ca să cerceteze despre o potecă pe care să poată apuca spre a ieși mai curînd la luminiș. Cîțiva plăieși îl precedau, pre cînd strigătele unor bătăiași mai întirziați încă răsunau, făcînd să salte fiarele care se pitulau în desişuri sau în culcușurile lor. Iată că un urs foarte mare, ieșînd din dosul unui jneapăn¹, se întilni piept în piept cu Cuciuc. Acesta, avînd pușca descărcată — fiindcă nu se mai aștepta a da peste asemenea surprinderi — cînd văzu că ursul se aruncă asupra sa, scoase un pistol ce avea la briu și îl slobozi drept în cap. Glonțul însă sfîrteoînd numai o ureche a animalului, nu-i făcuse decît o rană ușoară, dar destul de forte pentru ca ursul, care de două zile suferea de o altă rană ce suferise de la un plăieș, să se arunce asupra agresorului său, să-l apuce în brațe și să-l strîngă astfel încît să nu poată scoate cuțitul ce avea la briu. Cuciuc, strigînd și cerînd ajutor, se lupta acuma în desperare; apucînd și el pe urs brățiș, cu vînjoasele și puternicele sale mîini, îl ținea în stare de a nu se putea servi nici cu ghearele spre a-l sfișia, nici cu gura spre a-l omori. Lupta se mărginea într-o luptă dreaptă ca între doi flăcăi cari, cînd n-au ce face, se iau la trîntă: se vedea cînd ursul deasupra lui Cuciuc, cînd

¹ Specie de brad pitic care se găsește numai pe vîrfurile munților.

acesta deasupra lui. Domnul, cu toți arnăuții săi și cu o mulțime de plăieși, se apropiase, dar nici strigarea poruncitoare a lui vodă, nici compătimirea generală a spectatorilor, nu foloseau; nimeni nu cuteza să se apropie; iar ursul, fără a ținea seamă de strigătele oamenilor și de pocnetele puștelor cari se slobozeau împrejurul său, urma lupta cu înverșunare și cu intențiune ca să sfișie pe adversarul său. Nicolae, băiatul lui Cuciuc, nu mai putu suferi spectacolul acesta; se decise a scăpa pe tatăl său cu orice preț. Așadar făcându-și cruce, ingenunchiind și puindu-și pușca la ochi, întinse cocoșul, trase de piedecă și, când arma pocni, se văzură două cadavre căzînd îmbrățișate! Același glonț, trecînd prin inima ursului, trecuse și prin inima tatălui său! Fatalitatea a făcut ca blăsteful lui Ali să se execute prin mîna fiului ucigașului său!

*

Constantin vodă Maurocordat, foarte pătruns de tragica moarte a finului său, se grăbi a se coborî din munți cu toți curtenii săi și, după ce adresă călduroase cuvinte de mîngiere mult întristatei familii, în sinul căreia petrecuse atît de mulțămît, a plecat spre reședința sa, lăsînd pe postelnicul cel mare spre a-l reprezenta la înmormîntarea serdarului Cuciuc și îmbrăcînd pe tînărul Nicolae cu caftan de serdaru, spre a-l consola de pierderea tatălui său.

Jupîneasa Ileana, cătră primăvara viitoare, a fost poftită de doamna lui Maurocordat cu familia sa ca s-o vadă. Ea a plecat cu două rădvane, luînd cu sine patru din fetele ei cele mai mari și pe fiul său ca conducătoriu, lăsînd acasă pe cele mai mici sub îngrijirea mamei sale. La Iași ea a fost poftită să

găzduiască la curtea domnească, unde doamna îi făcu toate onorile și-i arătă multă afecțiune; după o ședere de două săptămîni, ea se întoarse acasă lăsînd în haremul doamnei pe fetele ei, cari erau de o frumuseță ideală. În toamna viitoare, cînd s-a împlinit anul de doliu, ea se întoarse ca să-și ia fetele. Atuncea însă ea le găsi logodite de doamna cu tineri fii de boieri de starea întîi și le mărîtă pe toate într-o zi în biserica unde cu 26 ani în urmă se botezase soțul ei. Tot atuncea se logodi și fiul său cu o fată greacă din haremul doamnei, căreia i se făcu mare și frumoasă nuntă domnească, cununîndu-se chiar de doamna cu unul din beizadele și dîndu-i drept dotă portăria de Suceava, post ce echivala cu prefectura.

După domnia din 1733—35, Constantin vodă Maurocordat mai revenînd la tronul Moldovei în 1741—1743 și 1748—1749¹, a fost protector familiei Cuciuc, botezîndu-i și cununîndu-i copiii, băieți sau fete, și revărsînd asupra tuturor binefacerile sale generoase.

Aice voi lăsa romanțierilor sarcina de a urmări istoria acestei familii, mîrginîndu-ne deocamdată a spune pe scurt că toți urmașii de sex bărbătesc au fost împinși de fatalitate la paricid, ucizînd fiii pe tatăl lor, pînă la a șaptea generațiune ce a apucat-o acel ce scrie acest episod.

II

Între anii 1840—2 eram copist în cancelaria logofetiei dreptății, care în timpii moderni s-a numit *Ministerul Justiției*. Acolo cunoscuî, printre alți

¹ În original: 1742—1748 și 1769 (n. ed.).

colegi, pe unul care se numea Dumitrachi Cuciuc. El era cu trei-patru ani, poate, mai în vârstă decât mine și funcționa mai de mult; de aceea el ajunsese copist activ, adică cu leafă, pre cînd eu eram numai *practicant*, primind numai cincizeci lei pe lună din leafa ministrului, căci, trebuie s-o spun, pe atunci miniștrii erau mai muchelefi, mai mîndri; pretindeau că servesc pentru patrie și pentru onoare, iar nu pentru leafă; de aceea leafa lor o distribuiau pe la funcționarii lor inferiori lipsiți de mijloace, dupe o listă dresată de directorul logofetiei.

Cuciuc, camaradul meu, îmi arăta multă dragoste și afecțiune. Aveam și eu oarecare simpatii pentru el și-mi plăcea spiritul lui cel ager, în care prevedeam o capacitate remarcabilă. El făcuse clasele gimnaziale la Academia Mihăileană și asculta ca extern cursurile de drept ce le făcea răposatul iuris-consult Bojinca și Neculai Docan, care venise doctor în drept de la Paris și adeseori ascultam cu plăcere cum relata el lecțiunile ce le asculta și cum definea diferitele cestiuni de drept cari veneau la ordinea zilei în judecățile tribunalelor și ale divanurilor apelative, cari se rezumau în hrisoave domnești ce se lucrau în logofeție. Avea însă un *tic* curios amicul meu Cuciuc: adeseori se întrerupea din narațiunile ce începea, părea că e distract, se uita în tavan sau pe fereastră, mișca buzele ca cum ar vorbi în sine, sau se primbla prin casă bălăbănindu-și minile într-un mod bizar, care nici serios, nici comic nu se putea califica. Aceasta i se întîmpla uneori și chiar cînd scria: deodată azvirle condeiul cu un aer spasmodic, se rădica în picioare, umbla cu pași răpezi și largi fără de nici un scop, gesticula, bodogănea sau mormăia fără a putea cineva înțelege ce spunea și apoi, frecîn-

du-și minile și scuturîndu-și capul cu pletele lui lungi (căci atunci erau de modă), se așeza iarăși pe scaun la scris.

— Are gîrgăuni în cap, zicea unii din colegii lui.

— L-a apucat pandaliile, zicea un altul.

— E apucat de iele, sărmanul!

— Hai să-i citim moliftele sintului Augustin! zicea altul.

În realitate însă, fondul caracterului lui Cuciuc era minunat: el nu se supăra de glumele și sarcasmele noastre; din contra, părea că-i place să ne vază rîzînd de el, surîdea și chiar îmbrățișa pe cel ce spunea glume mai mușcătoare. Eu singur îl cruțam; departe de a-i adresa vreo ironie, mă uitam la el cu un aer de milă; pare că presimțeam că în sufletul său se petrec ceva stranii sentimente. În fața superiorilor, Cuciuc era foarte bine văzut și apreciat. Întru adevăr, el era un funcționar model: niciodată n-a dat motiv cuiva ca să-l mustre sau să-i observe vreo abatere de la cuviință sau datorii. Între copiiți el era de frunte: scriia frumos, iute, corect și fără omisiuni sau greșeli; adeseori arăta și probe de talent în stilistică; stolonacealnicul de atuncea (care astăzi se traduce prin termenul de *șef de masă*) îl punea să lucreze la concepte, fiindcă le brodea mai bine decât el și-i recunoștea superioritatea.

Eu atuncea începusem a rima. În întreprinderea aceasta mă aflam în stadiul unui prunc care începe a vorbi, sau al unui copil care se încearcă a scrie: nu știam dacă ceea ce fac este bine; nu eram sigur pe puterile mele. Adeseori trăgeam pe Cuciuc la o parte și-i arătam producerile schiopătîndei mele muze. Ceream părerea lui, fiindcă el avea oarecare autoritate înaintea mea: mi se părea și eram convins că avea și cunoștințe și spirit

mai mult decît mine. Cuciuc, cu toate că-mi mărturisea necompetința în materie de versuri, îmi da avizul său cu francheță : îmi spunea, de exemplu, că cutare vers se părea slab, cutare fără cadență, cutare prost rimat, cutare frază încălciată sau obscură, sau de prisos, cutare expresiune fericită sau lipsită de idei — și toate observațiunile lui mi se păreau drepte, bunc, raționale, capabile de a mă corige.

Pentru consultațiuni de asemenea natură venind și acasă la mine, Cuciuc făcuse cunoștința și cu tatăl meu ; părea foarte înduioșat cînd vedea blîndețea, fericirea, dragostea și amorul care-mi arăta tatăl meu. De aceea, cînd eram singur, îmi zicea :

— Ce fericit trebuie să fii tu, că ești așa de iubit de tatăl tău ! Cum de nu mi-a dat și mie Dumnezeu un tată așa de bun !

După această exclamațiune am ghicit că amicul meu avea o lespede grea pe inimă, din cauza tatălui său. Cu toate aceste nu cutezam să-i cer a mi se mărturisi. Apoi, știind că tatăl său ședea la țară, în districtul Dorohoiului, pe cînd el sta în Iași, îmi închipuiam că, chiar de va fi suferind ceva neplăceri, aceasta trebuie să se întîmple prea rar. Altă dată, după moartea mamei mele (care s-a întîmplat la anul 1842), venind ca să mă console în sfîșierile cumplite ale doliului meu, mă întreba despre multe amărunte familiare și mai cu seamă despre afecțiunile tatălui meu pentru soția sa. Nu putea el să asculte decît adevărul : îi spuneam că nu mi s-a întîmplat să aud între părinții mei niciodată vreo ceartă, vreo neînțelegere, cu atîta mai puțin scene de violență, ci totdeauna dragoste liniștită și armonie, cari singură îi făceau să poarte fără greutate simțită sarcina celor 13 copii ce eram în casă. Într-o zi, întrebîndu-mă din ce cauză s-a

stins maică-mea și spuindu-i că aceasta i-a venit din facere, nu s-a putut opri de a se rădica drept în sus și a zice, frîngîndu-și pumnii :

— Sărmana maica mea !

— Cum ? Din ce cauză a murit maica ta ?

— Oh ! nu știu de trebui să-ți spun, scumpul meu amic ! E grozav de dureros !

— Bine, frățioare, dacă aceasta îți face rău, lasă, nu mai spune. Eu nu sunt așa de curios. Poate că altă dată îmi vei spune... cînd vei fi mai liniștit, mai puțin emoționat. Liniștește-te.

— Dar niciodată, niciodată — măcar de-aș trăi o mie de ani — niciodată n-aș putea fi mai puțin emoționat, fiindcă pînă voi intra în mormînt nu voi putea uita scena ce am văzut la moartea mamei mele !

— Dar cum ? Ce a fost ? A avut vreo boală cumplită, dureroasă ?

— Cumplită și dureroasă atît pentru ea, cit și pentru mine și pentru fratele meu, cari asistam la scena oribilă a morții sale.

— Dar ce Dumnezeu ? Fost-au asasinată poate ?

— Ai spus cuvîntul, dragă Iorgule. Asasinată subț ochii noștri și, vezi tu ? înțelegi că asemenea scene nu să uită.

— Dar cine a fost ucigașii ? Hoții ?

— Ah, ce cumplită întrebare — și ce cumplit răspuns trebuie să ascuți !

— Dar cine ?... Cine ?

La această întrebare l-am văzut îngălbenind, sculîndu-se în picioare, cu așa mină încît părea că e un uriaș și, cu ochii holbați și speriați, cu părul de pe cap zbîrlit în sus ca spinarea unui viezure¹, zise :

¹ În Moldova : bursuc.

— Dar cine, cine altul putea să fie decît tatăl meu ?

Cu aceste vorbe și cu un plîns infundat, a ieșit din camera mea, lăsîndu-mă sub niște impresiuni de durere, care nici astăzi, după jumătate de secol, nu le pot uita !

După această destăinuire, care nu putea decît secretă să rămîna între mine și simpaticul meu amic și care nu putea decît milă și compătimire să-mi inspire, după aceasta, zic, de cîte ori îl întilneam la cancelarie, în loc de a-i da bună dimineața sau a-i da mîna, îl sărutam, crezînd că cu aceasta voi consola amăritul său suflet. Dar după toate încercările ce am făcut după aceasta, n-am mai putut aduce surîsul pe buzele sale !

Într-o sîmbătă, ieșind de la cancelarie, Cuciuc îmi spune că nu va putea veni seara la mine, după cum îmi promisese, fiindcă teribilul său tată se afla în Iași. A doua zi dimineață, îl văd intrînd în camera mea, pre cînd mă aflam aplecat pe masă și scriînd.

— Aha ! zisei. A plecat teribilul tău tată, se vede.

— A plecat, dar uită-te ce suvenire mi-a lăsat.

În adevăr, avea ochiul drept umflat cît pumnul, iar obrazul stîng brăzdat de vinețele.

— Dar ce este asta, pentru Dumnezeu ?

— Cînd se gătea să plece, îi spusesei că trebuie să-mi dea ceva parale, căci rămăsesem că n-aveam cu ce-mi scoate cămășile de la spălătorită ; frate-meu asemenea îi cerea ceva haine și încălțăminte și mijloace ca să-și cumpere cărți pentru școală. El însă, în loc de parale, sau vreo vorbă dulce, a tăbărit mai întîi pe frate-meu : l-a lovit cu pumnul încît a căzut jos, apoi a început a-l călca în picioare. Apoi, cînd m-am dus să-l rog să înceteze

cu asemenea sălbătăcii, s-a întors cu toate furiile asupra mea și... iată-mă ! După asemenea maltratări cu cari ne-a gratificat, încă sub ochii slugilor, s-a suit în trăsura și a plecat.

— Sărmani copii ! zisei eu.

A doua zi fiind o serbătoare și avînd prin urmare două zile de ferie, propusei nefericitului meu coleg să mă însoțească la viaie. Deci, luînd o birjă și apoi trecînd și pe la frate-său — care zăcea zdrobit de maltrătarile tatălui său — meraserăm împreună la Valea Adîncă unde-mi era viaia și acolo, cu ajutorul compreselor cu apă rece aplicate pe umflături, amîndoi frații a doua zi simțiră durerile lor mai potolite.

După trecere de vreo două luni, fiind timpul vacanțelor de vară, cînd frații Cuciuc trebuia să se ducă în districtul Dorohoiului iar eu în districtul Vasluiului, colegul meu veni să-mi zică adio.

— De ce nu vii să petreci vacanța la mine ? îi zisei eu. După cum îmi spui că este tatăl tău, poate iarăși vei avea scene desplăcute.

— Nici asta nu pot s-o fac, din nenorocire. A trimis trăsura cu ordin ca să mergem amîndoi și nu cutez să-i calc ordinul ; atunci furiile lui m-ar urmări pîn' la marginele țării. Avem oarecare mîngiere acolo de la consoarta actuală a tatei. Ea este o femeie cu inimă bună și, cu toate că are și ea doi copii făcuți în căsătorie cu tatăl meu, totuși ne arată și nouă adevărate sentimente maternelne. Cei nenorociți, știi, compățimesc între dînșii.

— Cum ? Și ea este nenorocită ?

— Nu mai puțin decît noi. Sufere, sărmana, supliciurile lui Tantal : înjurături, palmuiri, pumnulele, mai în toate zilele, de față cu slugile, de față cu oricine. Ca să-ți faci idee cît de nenorocită este și ea, este destul să-ți spun că de patrusprezece

ani îndură viața aceasta ! Maltratările i-au zăpăcit, mi se pare, chiar mintea ; ea nu mai are voință a sa proprie ; cînd îl vede tremură, căci îi știe de frică ca o sclavă care trăiește sub biciul unui stăpîn tiran.

— Dar mare ești, Doamne ! Cum a putut să se producă în lume asemenea oameni cu natură de tigri ?

— Suntem o familie blăstămată, amicul meu ! Blăstămată, înțelegi tu vorba aceasta ?

— Înțeleg, dar nu pot să cred. Tu ești amărit și vezi toate în negru.

— Înțelege-vei însă cînd îți voi spune că de două sute de ani, de cînd cunoaștem că există familia noastră, nici un Cuciuc n-a murit de moarte bună ? Înțelege-vei cînd vei afla că în familia noastră numărăm șapte generațiuni de paricizi ?

— A !... taci, pentru Dumnezeu, că mă înfioarezi !

— Înfiorătoriu este ceea ce-ți spun, dar din nenorocire adevărat. Și mă simț cu atîta mai nenorocit, că pare că simț în toate zilele o fatalitate plănind asupra casei noastre.

Cu această ocaziune, amicul meu Dumitrachi îmi spuse istoria lugubră a străbunului său Osman, care am narat-o în capitolul de mai sus.

III

După vacanțe, Cuciuc nu se mai întoarse. Postul său de copist rămîind vacant, mi s-a încredințat mie. N-am putut să-i scriu pentru ca să-i arăt regretele mele, fiindcă pe atuncea nu era serviciu postal organizat pentru corespondența privată și omul, dacă nu găsea o ocaziune sau dacă nu trimi-

tea înadins pe cineva cu o scrisoare, n-avea mijloc de comunicațiune.

În vara anului viitoriu, tatăl meu hotărîndu-se a face un pelerinagiu pe la monastiri, puse patru cai la o brașoveancă¹ mare ce avea, grămădi în ea cinci din copiii săi cei mai mari — între cari eram și eu — și, de la Iași, ne îndrumarăm spre monastirea Neamțului. Pe atuncea se făcea mare caz de minunele unei icoane a Maicei Domnului, la care alergau toți cei ce sufereau de boale, de necazuri și de sărăcie. Pentru ziua de Înălțare, cînd este hrumul nonastirei, venise multă lume mai din toate părțile din țară, încît n-am fi avut loc de găzduire, de n-am fi luat cu asalt chilia unui călugăr cu care tatăl meu zicea că ne rudim. Ne duserăm, ca toată lumea curioasă, să vedem azilul alienaților. Cînd colo, ce-mi văzură ochii ! Amicul meu Dumitrachi, îmbrăcat în costumul ordinar al internilor, cu picioarele și cu capul goale, ducea un ciubăr (hirdău) purtat pe umeri împreună cu un alt intern ca și dînsul. Era atît de schimbat, încît nu l-aș fi putut recunoaște, dacă nu se uita el la mine și nu mă striga pe nume !

După ce puse ciubărul unde trebuia, veni la mine și mă apucă de gît, plîngînd.

— Dar ce este asta, Dumitrachi dragă ? Ce va să zică ? Ești nebu ?

— Sunt tot acela ce mă știi, scumpe Iorgule ! Dar, cum vezi, sunt victima urgiei tatălui meu.

— Cum ? Ce felu ?... Nu înțeleg.

— Iată ce este. După obiceiul pămîntului, părinții știi că au dreptul să-și pedepsească copiii cu închisoarea în monastire. Tatăl meu a voit să mă pedepsească și iată-mă aici !

¹ Un fel de trăsură coperită, dar fără arcuri, ca acele ce se zic în București *de Herasca*.

— Cum ? Fără judecată ? Fără nici o înculpăre ?... După un simplu capriciu ?

— A dat o denunțare la mitropolie că eu aș fi voit a atenta la viața lui și a căpătat ordin ca să mă ție aici încarcerat pe timp de un an.

— Dar cum a putut face aceasta ? Făcut-ai tu ceva pentru ca să atragi asupra-ți o asemenea oribilă bănuială ?

— A fost un adevărat eveniment al fatalității. Anul trecut cînd, după cum știi, am venit împreună cu frate-meu la țară ca să petrecem vacanțele, am plecat într-o zi, împreună cu frate-meu, la vînătoare. După ce am umblat pe sub poalele pădurei după turturele, de care am ucis cîteva, în-spre amiază ne întorceam spre casă. Drumul fiindu-ne prin fundul livedei, ne-am luat după niște cîrduri de grauri cari săreau dintr-un copaci în altul, tupilîndu-ne și silîndu-ne ca să ne apropiem de ei. În urmărirea aceasta, observînd că graurii se lăsase pe un loc semănat cu linte, care des-părțea livedea de vie, cînd mi s-a părut că m-am apropiat indestul, am tras. Căzuse vreo patru. Cînd m-am răpezit ca să-i iau, deodată mă pomenesc cu tatăl meu că iese din marginea viei, plin de sînge pe obraz. Atuncea, aruncîndu-se asupra mea, îmi ia pușca din mînă, strigînd :

— A ! hoțule, tu tragi asupra tatălui tău ? Așteaptă, tilharule, că ți-oî arăta eu ție !

Frate-meu voiește să intervie, dar îi ia și lui pușca din mînă și, aceea fiind încărcată, o îndreaptă asupra noastră, ordonîndu-ne ca să mergem înainte spre casă. L-am ascultat : am mers bocîndu-ne, plîngînd și jurîndu-ne că nu ne-a trecut prin gînd asemenea crimă și că, dacă în adevăr l-a atins vreun halici cînd am tras în grauri,

aceasta n-a putut să fie decît un joc al întîmplărei. El însă, îndată ce ne-a dus acasă, ne-a închis într-un hambar, ne-a legat cu minele îndărăt pironiți de niște stilpi și ne-a bătut într-un mod teribil ; nopțile ne ținea închiși acolo, tot legați, așa că nu puteam nici măcar să ne culcăm, iar zilele ne puneau la torture pînă ne vedea că leșinăm. A treia zi, surprinzînd pe soția sa că ne adusese vin de băut și apă ca să ne aplice pe vînătăi, a luat-o și pe ea la bătaie așa de cumplit, încît ne rugam s-o ierte și să grăbească a veni spre a ne omori. După trei zile de torture, în fine văzurăm că a trimis pe un țigan bătrîn să ne dezlege și să ne aducă o sarcină de paie pentru ca să ne așternem.

Țiganul, care compătîimea de suferințele noastre, ne aduse apoi cîte ceva de mîncare și ne îngriji o săptămînă cît am stat încarcerati, cu un devotament pentru care-i vom păstra recunoștință cît vom trăi. Peste o săptămînă, pe mine mă puse, legat ca pe un criminal, într-o căruță și mă trimise la isprăvnicie, cu adresă ca să mă încarcereze la monastirea Neamțului pe un an de zile ; pe frate-meu, acuzîndu-l că mi-a fost complice, spre a-l pedepsi, l-a îmbrăcat în haine de argat și, fără a-l mai trimite la școală la Iași, l-a destinat să muncească cu argații la plug și la toate lucrurile cîmpului, să trăiască și să mănînce cu argații și să nu aibă voie a veni pe sus prin casă ; iar soției sale și copiilor ei le-a dat aspre ordine ca să nu ne mai cunoască ca fii ai săi, nici să vorbească cu noi. Mai sunt vreo trei luni pînă să-mi închei termenul pedepsei ; ce va mai fi după aceasta, nu știu. Plînge-mă, amicul meu, căci nu știu des-părarea unde mă va putea duce. Ți-am mai spus, mi se pare, că mă trag dintr-o familie blestemată.

— Nu pierde speranța, amicul meu. După viscole și vijelii vin zilele cele senine și plăcute.

— Zile senine? Pentru mine?... Nu știu, zău!

IV

Trecuseră aproape trei ani și nu mai auzisem nimica despre familia Cuciuc. Dar într-o bună dimineată, când mă găteam să ies din casă, mă pomenesc cu amindoi frații strângându-mă în brațe și îmbrățișându-mă.

— O, Doamne, cum mă bucură că vă văd sănătoși și veseli! Dar ce vă faceți voi! Venit-au zilele senine, cari vă îndoiți de a le revedea?

— A dat Dumnezeu!... da!... Tatăl nostru, după ce și-a potolit pofta de a ne tortura, în fine și-a luat seama ca să ne ierte și să-și facă vînt spre calea infernului.

— Taci, dragă amice, știi că nu-mi place să aud pe un fiu vorbind astfel pentru tatăl său.

— A! uitasem că ești poet. Spre a mă îndrepta, ca să-ți plac, voi zice dar că el s-a dus să se desfăteze în Cîmpii Elisei. Fie-i țărîna ușoară.

— Și ce sunteți hotărîți să faceți voi acuma?

— Pe frate-meu Alexandru l-am băgat în armată ca iuncăr. Miine ai să-l vezi în uniformă. Frate-meu cel mic va urma frecuentînd școala de la Dorohoi, unde avem casă. Soția tatălui nostru s-a însărcinat cu administrarea moșiei, din venitul căreia are a ne da nouă, celor mari, cîte trei sute de galbeni pe an.

— Dar tu, ce ai de gînd să faci?

— Știi că m-am cam ocupat cu dreptul. Cit am fost închis în casa de nebuni, căpătînd un exemplar din codica civilă, atît de mult am citit-o, încît

am învățat-o pe de rost; pot să dau concurs cu Bojinca iurisconsultul. Așadar sunt preparat ca să mă fac șoarece de tribunale: judecător sau *cilen*, dacă nu cumva și președinte.

— O!... dar ca s-ajungi la asemenea trepte trebuie să ai protectori; pe cine ai?

— Am punga mea, dragul meu. Am risipit vreo două sute de galbeni pe la logofeție, știi, printre cei mari, și miine sau poimîine am să capăt decretul de judecător. Dar tu, ce faci? Te-am căutat pe la sf. Nicolae și am găsit pe alții șezînd în casa voastră.

— Da, am închiriat-o.

— Am întrebat pe la logofeție și am aflat că nu mai ești funcționar al statului, adevăr e?

— Prea adevăr, amice. M-au dat afară din cauză că am tipărit în *Gazeta Transilvaniei* o biată poezie, care n-a plăcut consulului rusesc.

— Se vede că respira prea mult patriotism și putea prea tare a naționalism, nu-i așa?

— În direcțiunea aceasta voi lucra cît voi trăi, căci sper că se va emancipa o dată țara noastră de epitropia sub care lîngezește.

— Asemine speranță trebuie s-avem toți, noi cei tineri. Dar pînă una alta, cu ce mijloace trăiești? Ce faci?

— Acuma mă aflu, pot zice, mai bine. Am o ocupațiune privată: sunt secretar la cancelaria vămilor, care știi că le țin niște jidani; am leafă de trei sute lei pe lună, locuință și alte avantagii.

— Mă bucur... adio! la revedere!

— La revedere, îi zisei. Însă cu o condițiune: să nu-mi mai vorbești despre tatăl tău. Aceasta îmi face rău.

— Ți-o promit, dacă-mi pretinzi, spre a păstra intactă plăcuta ta amicitie. Noi ședem în ulița Tîr-

gului de Sus, la no... avem un apartament cu trei camere în etajul de sus. Când vei voi să ne vezi, să știi unde să ne cauți.

Cu toate manifestațiunile aceste de amicitie, de astă dată niște sentimente extraordinare simții că se nasc în mine; unde mai înainte eram afectat de trista soartă care o îndura, acuma pare că mă supăra fericirea de care vedeam că se bucură. De aceea, figura cea inteligentă a vechiului meu amic, în loc de a-mi fi tot simpatică ca mai înainte, mi se părea sinistă și repulsivă de astă dată. Pare că citeam pe fruntea lui misterul unei crime. De aceea evitam pre cât puteam cordialitatea lui; refuzam partidele de plăcere la cari adeseori mă invita, nu mă prea duceam prin locurile care știam că el le frecventează și mă feream pe cât puteam de a veni în contact cu el.

Cu toată deciziunea aceasta ce o luasem în interiorul meu, împrejurări sociale aduceau lucrul acolo că tot trebuia din când în când să-mi dau coatele cu el.

*

Permită-mi-se să fac aici o digresiune, spre a vorbi despre niște persoane cari au oarecare legătură cu episodul acesta.

Era pe atunci în Iași un individ Iordachi Harnav, fost cap de masă la Ministerul Justiției, sub care odinioară servisem atât eu cât și D. Cuciu, când fusesem funcționari acolo. Acest Harnav părăsise cariera funcționilor și îmbrățișase pe aceea de avocat, carieră care abia pe atunci începuse a se forma în țară. În această meserie, lucrurile mergeau bine pentru el: câștiga mult, ținea masă bună, iar casa lui era foarte frecventată de lumea cumsecade. Ceea ce atrăgea lumea în casa lui, mai

ales pe tineri, era femeia lui, nu prea frumoasă, dar plăcută și foarte spirituală. Între alții cari frecventau casa lui Harnav, am fost și eu atras, nu numai de graciile și spiritul cocoanei, dar și de prinzurile ei suculente, la care foarte des eram invitat, și de societatea plăcută ce adeseori întâlneam acolo. Până la oarecare grad, acolo se făcea câteodată și politică antigubernamentală: citiva liberali sinceri se adunau și-și comunicau părerile și credințele, făcând uneori și planuri de propagande liberale și naționale. Mai tirziu am aflat că Harnav, despre tot ce se vorbea la el, raporta [...].

Profesiunea lui Harnav era foarte lucrativă. Toți împričinații cu documente și dreptăți îndoiioase alergau la serviciile lui. El câștiga adeseori procese foarte mari, învingând avocați învățați și cu diplome. El producea adesea înaintea tribunalelor acte și documente care surprindeau pe clienții săi proprii, fiindcă nu se pricepeau de unde le-a scos și de unde le-a găsit. Cu șapte-opt ani în urmă s-a dovedit că el era un faimos escroc, care făcea acte și documente spre a proba aserțiuni de fapte cari nu erau adevărate. El în adevăr organizase o adevărată fabrică de falsificațiuni: găsisse vreo doi-trei scriitori, cari aveau talentul de a imita scripturile cele mai vechi și mai dificile și, după ce el făcea concepte de polițe, de contracte, de testamente, de sineturi, de hrisoave vechi, îi pune de la copia imitind cu esactitate scriitura și caracterele persoanelor cari trebuia să figureze în cauze. Cu acest mod a ruinat o multime de oameni, făcându-i să piardă procese pentru averi colosale. În timpul lui Grigori vodă Ghica, între anii 1852—3, s-a descoperit banda de escroci, al căror cap era Harnav și în care erau compromise și unele persoane marcante din societate. Se vorbea

că au fost implicate și chiar persoane din familia domnească, lucru ce atât de mult afectase pe bunul și dreptul vodă Ghica, încît a avut chiar cîteva zile de alienațiune. Harnav a fost dat judecării, a fost condamnat și averea lui s-a vîndut pentru despăgubirea victimelor escrocheriilor sale. Femeia lui atuncea s-a sinucis, luînd arsenic ; iar el, mai tîrziu, după ce și-a făcut pedeapsa, a murit în mizeria cea mai mare, sub streășina unui gard.

Ca să reieșir firul narațiunii mele, mă voi întoarce la relațiunile mele cu Harnav, pre cînd nu era nici bănuir și pre cînd casa lui era bine văzută.

În ziua de sînta Ecaterina (a anului 1846, dacă nu mă înșel), ducîndu-mă să felicit pe doamna Harnav de onomastica ei, ea, care totdeauna cînd mă vedea îmi făcea ochi dulci, m-a poftit la masă la prînz. Ducîndu-mă la ora reglementară, găsii lucrurile întocmite pentru o serioasă veselie. Un taraf de buni lăutari întona cîntece de acele cari fac să salte și inimele celor bătrîni, cu cît mai ales a celor tineri, cari atuncea se mai vedeau electrizați de graciile altor trei-patru dame tinere, invitate și ele pentru prînz. Între cei zece sau doisprezece invitați erau și frații Cuciuc. Încă înainte de a ne pune la masă, fiindcă lăutarii ne cîntau după pofta inimei ce știau a citi pe fețele noastre, învîrtirăm vreo două hore vesele, ba mi se pare și cîteva valsuri. Prînzul a fost de cele mai suculente și cu atât mai bine savuram mîncările, cu cît aveam înainte vinuri generoase, vechi și profumate, gata a ne esalta imaginațiunile pînă la delir. Nu țin minte bine, decît mi se pare că am rădicat și un toast în versuri, improvizate pentru ochii galeși ai cocoaanei de gazdă. Țin însă minte bine că, după mîncare, dăntuirăm, pînă după miezul nopții, iar unii din noi veniseră la așa grad de veselie, încît abia

îi țineau picioarele. În cele din urmă ne decidserăm să ne ducem spre casele noastre.

Cu toate că de cu seară timpul fusese foarte frumos, peste noapte însă s-a schimbat fără de veste. Cînd am ieșit, ploua de părea că toarnă cu găleata. Harnav mă împrumută cu o umbrelă, sub care luai pe Cuciuc cel mai mare, ca să-l conduc pînă la el acasă. Frate-său Alecu, avînd mantaua sa de ofițeriu, era destul de bine adăpostit. Gazda lui Cuciuc fiindu-mi în drum, lăsai pe amîndoi frații în dreptul porțiței lor, pe deasupra căreia era un fel de streășină ca un cozoroc¹, și mă dusei spre locuința mea, cîit de nebunia ce făcusem, fiindcă pentru prima oară, cu mare rușine, mă simteam beat.

Itată ce am aflat apoi că au făcut frații Cuciuc.

După ce i-am lăsat eu, ei au tras clopotul ca să vie țiganul lor să le deschidă. Bietul țigan, amețit de somn se vede, n-a putut merge destul de răpede la porțiță, dar în fine a venit. Atuncea Dumitrachi, trăsînt cum era de beție, după cîteva înjurături minioase, îi trage două palme. Țiganul, după ce intrară stăpînii lui, pe cînd se urca după ei pe scară, plîngînd, începe a le observa că el n-a bătut ca dînșii, pentru ca să merite bătaie. Ofițeriu, după ce a intrat în casă, îl cheamă și, apucîndu-l de cap, începe a-l bate nebunește. În mijlocul gemetelor și vaietelor lui, bietul țigan pomeni despre omorul tatălui lor ; după aceasta, îmbrîncit, fu dat afară din camera stăpînului său și se duse în cămăruța sa, ca să-și mai plîngă soarta.

A doua zi, aducîndu-și aminte de maniera brutală cu care se purtaseră către robul lor, amîndoi

¹ Partea de la șapcă sau caschetă, care vine denaintea ochilor.

frații îl cheamă, îi cerură iertare și-l îmbunără, dîndu-i parale și haine. Dar oricît s-a arătat țiganul de împăcat, vorbele ce răsufleseră în timpul cînd îl bătea ofițerul, vorbe care le auzise și Dumitrachi, le intrase ca niște cuțite în inimă și, amîndoi într-un gînd și-au zis :

— Noi pe cît va trăi țiganul acesta, nu putem fi siguri pe viață.

Deci, într-una din zile, Dumitrachi zise fratelui său :

— Ce crezi că trebuie să facem cu Ion țiganul ?

— Să-l pierdem, zise Alexandru. Alta nu e de făcut. El cunoaște crima noastră și nici știi cînd și cum poate să o dea pe față o dată.

— Tot într-un gînd suntem. Să lăsăm însă să mai treacă vreo lună, pentru ca să-i treacă orice prepus de ostilitate din partea noastră, și apoi vom vedea.

După trecere de o lună, Alexandru zise fratelui său :

— A trecut luna. Cum crezi că trebuie să facem, te-ai gîndit ?

— Da, așteaptă să vezi.

Trase clopotul. Ion intră.

— Ioane dragă, avem să-ți spunem o vorbă de taină, care numai tu trebuie s-o știi, fiindcă trebuie să ne ajuți, ca să facem o treabă bună.

— Spune, coconașule. Aibi toată credința și nădejdea în mine.

— Iată ce este. Pe coasta Gălății, din sus de rohatcă¹, am descoperit o comoară. Locul unde am văzut pîlpîind flacăra l-am însemnat. Trebuie să mergem ca s-o dezgropăm. Pe altul nu putem lua

¹ Așa se numea pe atunci bariera.

de tovarăș la treaba aceasta decît pe tine. Dacă vom găsi-o, va fi fericit și de noi și de tine.

— Da' oare bani or fi ?

— Bani, Ioane, bani și încă aur, căci numai unde este aur flacăra se arată verde-roșie... Galbeni, galbeni și galbeni mulți trebuie să fie. Poate că abia vom putea rădica ce vom găsi. Trebuie să luăm și o pereche de desagi, ca să punem galbenii.

— Și cînd să mergem ?

— Să așteptăm o noapte întunecoasă, pentru ca să ne strecurăm nevăzuți printre rohatce, ca să mergem acolo.

— Bine, coconașule, să mergem cînd veți socoti. Eu voi lua un hîrleț¹ și o lopată și să ne îngrijim de desagi, ca să fie gata.

— Da, Ioane ! iacă o liră, du-te și ia ce trebuie. Dar mai întîi să te duci tu singur, ziua, ca să vezi pe unde am putea trece bine printre rohatce.

*

Nu mai departe decît a doua zi, devotatul bătrîn, care părea că dorea să-și grăbească moartea, vine și spune stăpînilor săi că s-a dus de a căutat și a găsit o potecă prin care să treacă șanțul orașului între Bariera Galatei și aceea de pe Podul Lung. Deci, fiindcă ploua și cerul era coperit cu nori, frații Cuciuc se îmbrăcară ca de ploaie, se încălțară cu botforți, Dumitrachi² puse seleaful cu pistoalele tatălui sau la briu, Alexandru se încinse cu sabia bine ascuțită, Ion se înarmă cu cazmaua și cu lopata luîndu-le de-a umărul și pe la nouă ore se strecurară nebăgați în seama pe de la vale de strada Bellicului, pe Podul Lung. De la

¹ Cazma sau lopată de fier cu care se sapă pămîntul.

² În original : *Mihalachi* (n. ed.).

un loc, lăsară strada aceasta și apucară pe o ulicioară la dreapta. Apoi din acea ulicioară trecură un mic șanț care înconjura un loc numit grădina doctorului Peret. După ce traversară acea grădină care era pustie, ajunseră la șanțul cel mare al orașului, de sub dealul Gălăței. Pe cărarea descoperită de bătrînul țigan trecură dincolo și, dînd în drum, apucară spre nord, pînă trecură de barieră o bună bucată de loc ; apoi se opriră, apucară la stînga pe coastă și, după ce au făcut vreo sută de pași, Dumitrachi, care mergea înainte, oprindu-se și arătînd cu bastonul un moșoroi vechi de cîrțiță, zise :

— Aici e ! sapă, bade Ioane !

Ion înfipse cazmaua în locul indicat, risipi cîteva brazde de pămînt, dar deodată se simți lovit pe dînderăpt în cap cu sabia lui Alexandru ; pînă a nu avea timp să țipe, căzu jos ; apoi mai simți un glonț că-i pătrunde umărul stîng și apoi un alt glonț intrîndu-i în coasta dreaptă ; apoi nu mai auzi, fiindcă stăpînii săi dispăruseră, decît lătrăturile unor cîini cari se apropiau de dînsul, și nu vedea decît două stele printre norii ce se risipeau și cari sclipeau ca o speranță de răzbunare pentru inima lui.

Rareori rămîne o crimă nedescoperită. Mai totdeauna degetul lui Dumnezeu vine de arată pe cei ce au comis-o. Astfel degetul lui Dumnezeu atuncea deșteptă din somn pe niște ciobani cari dormeau într-o colibă, între oile lor, cu o sută de pași mai din sus de locul crimei. Ieșind afară un băiețan mai tînăr și auzînd cîinii lătrînd în direcțiunea barierii, dete alarma că se apropie lupii. Cei doi ciobani din colibă își luară armele și apucară spre locul unde lătrau cîinii. Acolo văzură cadavrul unui om care gemea încă. Alergară de spuseră căpitanului de barieră ; acesta, fără a pierde timp,

merse la fața locului și, după ce văzu cadavrul, alergă în marginea satului Galata, la un țigan căruțaș pe care îl cunoștea ; îl puse să înhame calul, puse în căruță un braț de paie și, mai curînd decît într-o oră, muribundul țigan fu dus în curtea agiei și așezat binișor pe un pat într-o cameră de jos.

În mai puțin de un pătrar de oră, agerul comisar Urzică fu lingă victimă. Imediat trimise un călăreț la aga de oraș, care era P. Mavrogheni, și un altul la președintele Divanului Criminal, pentru ca să le anunțe crima. El, din puținele vorbe ale muribundului aflînd cine sunt criminalii, încălecă numaidecît, se duse la dejurstva militară și de acolo luă pe un ofițer cu patru soldați, pentru ca să poată aresta pe militar. Mergînd la locuința fraților Cuciuș și găsiind portița încuiată, puse de o săltă pînă o scoase din țîține și se urcă fără zgomot pe scara ce ducea la apartamentul lor.

Amîndoi frații, fiecare în camera sa, se găsiră dormind atît de liniștiți, încît au trebuit să-i miște pentru ca să-i deștepte. Îi arestară fără a-i lăsa să se întilnească unul cu altul. Găsiră hainele lor ude de ploaia de peste noapte, botforții plini de noroi, sabia lui Alexandru cu sînge pe ea și pe hainele lui Dumitrachi cîteva stropituri de sînge. Pe Alexandru îl porniră între puști, iar pe frate-său îl însoți coconu Dumitrachi Urzică, țînîndu-l cu mîna de o sfoară cu care-i legase mînile îndărăt.

Se făcuse ziuă. Pe cînd soarele arunca primele sale raze pe crucile și clopotnițele bisericelor, în curtea agiei intra aga de oraș, un membru delegat al Curții Criminale pentru ca să facă instrucțiunea, medicul respectiv și Urzică cu cei doi frați criminali. După cererea instrucțiunii, se constată mai întii starca pacientului, pe care medicul a decla-

rat-o alarmantă, apoi se confruntă victima cu fratele cel mai mic. Țiganul, cum îl văzu, zise :

— Iată cel ce m-a lovit cu sabia ! M-au ucis de frică, că prin mine nu cumva să se descopere că ei au ucis pe tatăl lor... Ucgă-i acuma Dumnezeu și pe ei !

Cu aceste vorbe în gură, Ion a expirat ; iar tînărul Cuciuc, lovit poate de remușcare, a început a plînge cumplit și a cere iertare, aruncîndu-se în genunchi lîngă patul pe care zăcea victima sa. Introduscîndu-se după aceasta și fratele cel mare, la auzirea mărturisirilor lui Alexandru, a crezut de prisos a mai nega.

Din depozițiunile detaliate asupra ambelor crime, vîzîndu-se că la prima crimă a participat și soția tatălui lor, s-au trimis comisarul Urzică de au arestat-o, aducînd-o și pe ea de la Dorhoi. Aceasta, aflînd că băieții au mărturisit totul, și-a pierdut mintea. Cu toate acestea, în loc de a o închide într-o casă de alienați, ea fu închisă în temniță.

*

Într-una din zile mă dusei la Curtea Criminală și cerui voie să văz pe frații Cuciuc. Sentința de moarte se pronunțase pentru dînșii, dar nu se determinase ziua cînd urma să se execute. Armașul al doilea, sau supraveghetorul temniței, dîndu-mi permisiunea ce cerusem, frații Cuciuc fură scoși și aduși în fața mea, într-un coridor în care era un grilagiu ce mă despărțea de dînșii. Cel mai mare, cum m-a văzut, s-a arătat foarte vesel :

— Doamne, știi ? Parcă aveam o presimțire c-oi să te văd înainte de a face cunoștință cu Buzatul¹. Îți mulțumesc din suflet, Iorgule dragă.

— Cu mare frîngere de inimă însă am venit ca să te văz. Nu mă așteptam niciodată să aflu cele ce s-a petrecut.

— He, știu bine. Poetii cred că toți oamenii trebuie să fie ca îngerii. Dar vezi că nu e așa. Ți-am spus, mi se pare, că mă trag dintr-o familie blăstemată. Ți-am povestit o dată istoria străbunului meu Osman. Nu vezi tu că blăstemul lui Ali s-a perpetuat asupra generațiunii lui Osman ?

— Nu credeam însă niciodată ca voi, tineri instruiți, inteligenți, civilizați, să vă coboriți pînă la asasinare ordinară.

— Dar nu vrei tu să crezi că Fatalitatea nu-și alege brațele cu care lovește în victimele ce voiește a face ? Am știut foarte bine ce oribil lucru este paricidul ; dar puteam oare să mă rețiu de a-l comite ? Era imposibil, dragă Iorgule. Tatăl meu, care ajunsese o fiară turbată, trebuia să fie ucis de cineva, dacă nu de mine, de frate-meu ; dacă nu de frate-meu, de soția sa. Eram trei nenorociți cari vecinic și cumplit sufeream și, mai curînd sau mai tîrziu, natura însăși ne împingea spre a ne coaliza și a complota spre a-l face să dispară, convingîși că facem un bine pentru familie și pentru lume. Dar ce să mai vorbesc ? Ce a fost fatal s-a făcut ; o să ne luăm pedeapsa după dreptate. Măcar de s-ar fi putut stinge familia Cuciuc o dată cu noi ! Dar mai rămîne, din nenorocire, un frate mai mic, de 12 ani ; cine știe ce soartă i se rezervă și lui !

¹ Călăul care spînzura la Moldova se numea Gavril Buzatul, un țigan condamnat la moarte pentru crime și grațiat pentru ca să facă meseria de carnefice.

— Dar spuneți-mi, este adevărat ce se vorbește prin lume că tu, Dumitrachi, ai fost în relațiuni amoroase cu femeia tatălui tău ?

— Ne-a mai spus cineva despre aceasta, dar este un neadevăr și o curată infamie, inventată de cei ce le place să birfească. Și dacă cumva îți va veni ideea să scrii trista noastră istorie, te conjur să spui că de asemenea infamie n-a fost capabilă biata femeie. Ea a avut pentru noi numai sentimente de comizațiune și altă legătură n-a fost între noi decât compătămirea mutuală dintre cei ce suferă și complicitatea la crima ce am comis. Ferice de ea, că acum nu mai simte nimica !

— Și cu ce mod ați curmat zilele tatălui vostru ?

— Vrei să știi ? Îți voi spune tot, fiindcă n-am negat nici înaintea judecătorilor noștri. Mai întâi am încercat mijlocul asfixiei. Într-o seară de iarnă, el se întorsese de la Dorohoi răcit și ceruse să-i facă mereu foc în sobă, ceea ce s-a și făcut. A mîncat, a băut bine și s-a culcat. Atuncea țiganul Ion, chemîndu-ne, ne spune că ar fi bine să punem capacele la sobă pînă nu se potolește jeratecul ; ca unul care era coalizat cu noi ca să-l pierdem, el a cugetat la asfixie. Am aprobat părerea ; capacele s-au pus.

Asfixia era pe aproape de a-și produce efectul atuncea, dacă un joc al întîmplării nu-i venea în ajutor. Patul fiind în dreptul unei fereste, el, în agonia asfixiei, se vede că a dat cu pumnul în geam ; geamul spărgîndu-se și aerul pătrunzînd drept [spre] capul său, el și-a venit în fire ; a înțeles ceva și, după ce a stat cu capul mai mult la fereastră spre a se răcori, a deschis ușa, a intrat în camera unde se culcase soția sa și a tăbărit pe ea ca un sălbatic, ca s-o omoare. Auzind zbiretele ei, am ieșit din camera ce ocupam în rînd cu ca-

merele argaților, unde ne condamnase să ședem și am alergat să vedem ce putem face. Fără a intra înăuntru, ne puserăm să ascultăm la ușa tindei. Atuncea încetase de a o bate, dar striga :

— A, ticăloasă ! Te-ai unit cu țilharii cei de jos ca să mă omori ? Lasă că te învăț eu !

— Dar nu cocoana, ci eu sunt vinovatul, păcatele mele ! zice bietul Ion țiganul. Eu am socotit că fac bine ; ca să facă cald în casă am pus capacele ; mi se păruse focul potolit.

— A, tu ? Așteaptă... și zicînd aceste vorbe, luă drugul de la ușa tindei și, dîndu-i cîteva lovituri, îl culcă la pămînt ; apoi, călcînd peste el, reintră în camera sa și se puse a-și turna apă pe cap.

Noi, cari purtam sarcina de argați, pînă a nu se face ziuă am înjugat boii la sâni și am plecat la pădure, ca să tăiem și să aducem lemne. Seara, cînd ne-am întors, am simțit că lucrurile se potolise în casă. Țiganul Ion, care avea capul spart, își venise în fire. Tatăl meu însuși am aflat că s-a dus să-l vadă și a zis să-i puie prosoape muiate în apă rece. Numai nenorocita de femeie a tatei zăcea, strivită de bătaie, și numai peste două săptămîni se putu scula spre a se ocupa de afacerile casei. După toată liniștirea ce se restabilise în casă, noi persistam în complotul ce făcusem spre a ne scăpa de el și, oricînd găseam timp spre a ne întruni, ne consultam cum să executăm lucrul. Nu tîrziu ni se prezentă ocaziunea. Tata căzuse bolnav de friguri și, după vreo două accese ce avusese, observasem că, după ce-l lăsa scuturăturile, cădea într-un fel de fierbințeală care-l slăbește tare și-l face să vorbească într-aiurea. Cînd fu în al treilea acces, pare că instinctiv ne lovi și pe noi un feliu de acces de nebunie : deodată tăbărirăm pe el, atît soția sa, cît și noi doi, ba încă și țiganul Ion. Nu

mai țin minte ce făcurăm, dar cred că-l omorîrăm prin sufocațiune ; mi se pare că și țiganul, care era foarte pornit asupra lui, l-a apucat de testicule și i le-a strivit, spre a-i accelera moartea. A doua zi tata a fost îngropat, ca mort de moarte naturală.

*

În prima săptămână din postul mare se face mare iarmaroc la Iași, pe lunca unde este mănăstirea numită Frumoasa. În ziua de Sîntul Teodor a anului 1847, un convoi lugubru ieșea din curtea Criminalului. Înainte venea armașul cel mare. După dînsul urmau mai întîi 12 soldați cari băteau tobele, apoi ca o sută de soldați cu puștele la umăr, formînd două garduri mișcătoare, iar între aceștia ambii frați Cuciuc, unul lîngă altul, mergînd în urma unui preot cu crucea în mînă și urmat de Gavril Buzatul îmbrăcat în uniformă de postav roșu și ținînd peste umeri două ștreanguri. Era tină, fiindcă noaptea precedentă plouase ; aceasta însă nu împiedicase pe publicul curios de a ieși din toate părțile spre a vedea și a acompania cortegiul pînă la locul execuțiunii. Frații Cuciuc, îmbrăcați în haine negre, purtînd pe cap niște caschete de plisă neagră, cu pantalonii sumeși ca să nu-i umple de noroi, ținîndu-se de braț unul pe altul, mergeau veseli ca la o paradă, salutînd în dreapta și în stînga pe cei ce cunoșteau. Urmii și eu cortegiul, urcat într-o birjă alături cu amicul meu Lascar Rosetti. Cînd cortegiul a ajuns la iarmaroc, el s-a despărțit în două : frații și-au zis adio îmbrățișîndu-se, apoi a apucat unul spre o spînzurătoare, altul spre alta. Ambele spînzurători erau așezate pe două movițe, cari se văd și astăzi. După cererea lor, cel mai mare¹ a suferit mai

¹ În original : *mic* (n. ed.).

întîi supliciul. Din trăsură am privit pe Dumitrichi urcîndu-se pe un scaun, iar pe Gavril Buzatul punîndu-i ștreangul de gît și apoi dîndu-i un pumn după cap în momentul cînd i se lua scaunul de sub picioare. Cînd am văzut că corpul se lăsa în jos și am auzit mai multe țipete de la femeile ce priveau, un fel de amețeală am simțit că mă cuprinde și apoi n-am mai putut vedea nimica, fiindcă leșinasem.

Amicul meu Rosetti atuncea strigă la birjariu să plece, nemaiputînd asista la a doua execuțiune. Cînd treceam pe Podul Lung mă deșteptai în vîrșături, cu capul sprijinit de minele amicului meu.

Soția lui Cuciuc, condamnată la aceeași pedeapsă, deși tot în stare de alienațiune, a fost dusă și executată, conform cu sentința, la Dorohoi, acolo unde s-a comis crima. Băiatul ei, am auzit că după execuțiunea mamei sale ar fi căzut într-o stare de prostrațiune, din care n-a putut ieși decît peste 3-4 ani.

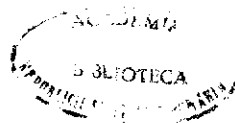
*

În curs de patru zecimi de ani mereu îmi făceam întrebarea : oare să scriu sau nu istoria fraților Cuciuc ?

În cele din urmă mi-am zis : și de ce nu ?

1888, ianuarie.

PE BĂRĂGAN

I

Pe podișul din dreapta Ialomiței, unde se încep cîmpiile întinse ale Bărăganelor, am moșioara mea dotală, lipsită de sat sau de locuitori. Pe toată suprafața plană a acestei moșii (căreia i s-a dat numele de Elisa, de către socrul meu Meltiade Mărculescu, în dragostea fiicei sale care mai târziu a devenit soția mea), nu se aflau decît doi peri sălbateci, cari singuri înfruntau vijeliile iernelor și căldurile cele mai mari ale verelor.

Pămîntul acestei proprietăți, deși de calitate excelentă, îmi aduceau un venit neînsemnat, din cauză că era prea rău cultivat, pot zice chiar părăginit, căutat abia de cei mai păcătoși dintre plugarii satelor vecine, sau păscut de ciobani ce nu se puteau învoi în alte părți. Eram prin urmare abia clasificat printre proprietarii cei mici, pre cînd am intrat în posesiunea ei, pe la anul 1858.

Greutatea crescîndă a familiei mă îmboldea să fac ca acest patrimoniu să ajungă a-mi aduce un venit mai bunicele, mai ales că comptam pe fertilitatea solului. Trebuia dar să mă apuc de agricultură, cu pasiunea poetică ce aveam pentru natură și puterea sa productivă și cu experiența ce aveam în cultura pămîntului dobîndită din copilărie în

casa părintească. Cite dificultăți însă n-am avut de întâmpinat pînă să-mi organizez o mică fermă în mijlocul cîmpiei incolte, care mi-a căzut la sorți ! Cit capital, cită muncă, cită luptă, pînă să ajung la aceasta ! Trebuia să aduc pe roate, din depărtare, și lemn, și nisip, și cărămidă, și cel din urmă cui, cu care să-mi fac casă, împrejmuiri, grajduri, magazii și atîtea îndemănări cerute unui așezămînt agricol. Trebuia să creez totul, ca Dumnezeu cînd a făcut lumea : puțuri, grădini, arbori rozetori, fînețe artificiale și chiar o pădure, pe care o vedeam necesară în viitor.

Această întreprindere nu era pentru curagiurile comune. Dar eu, care citisem multe despre viața colonilor din America și Australia, care aveam convingerea că înaintea stăruinței nimica nu e cu neputință, îmi urmăream idealul, voind mai cu seamă a proba, prin fapte și exemple, că prin munca asiduă și prin inteligență, pămîntul Ialomiței, mai bine cultivat, poate deveni sorginte de producțiuni mult mai mănoase și de o înăvuiere mai sigură. Am reușit pînă la oarecare grad, mi se pare ; căci pe cînd mai înainte era o idee acreditată că prin regiunea aceasta grîul nu prosperă, că numai secara abia se face și că pămîntul tot atîta produce, măcar oricum l-ar cultiva, oricum l-ar lucra cineva, acum, după exemplele date de mine, pămîntul Ialomiței pare a fi patria celui mai frumos grîu, cultivîndu-se însă prin duble și profunde arături, ceea ce nu se cunoștea cu 20 ani în urmă. În adevăr, am avut fericirea a vedea prosperitatea locului ajunsă la așa zbor, încît pauperitatea pot să zic a dispărut, rămînînd doară pintre țărani leneși sau degrațați de vițitul beției ; agricultura mică a luat așa extensiune, că arendașii sau proprietarii nemaiputînd face agricultură mare

ca mai înainte, sunt nevoiți a-și închiria locurile la țărani, sau a le cultiva prin argați recrutați de pe la munte sau de peste frontieră.

Stăruințele mele n-au ajuns a aduce avuția lui Cresus în casa mea, dar au ajuns a împătri valoarea mică a mele proprietăți și a mă ajuta de a pluti pe valurile grele ale vieții materiale.

De la un timp, abandonînd agricultura pe seama cultivatorilor mici, închiriîndu-le pămînturile în bani, m-am mărginit a privi ferma mea ca un simplu leagăn de delectare, unde, cînd mă simt obosit de viața zgomotoasă a capitalei, merg de respir aerul de liniște și de sănătate în mijlocul frumoasei păduri de salcîmi ce mi-am făcut, a arborilor fructiferi ce am sădit eu însumi cu mîna mea, și a cîteva vaci, a căror dezmierdare îmi face mare plăcere. Locașul meu servă iarna adesea de adăpost binefăcător călătorilor, cari sunt surprinși de vijelii de acelea cari omoară, iar vara ca casă de pietate, unde muncitorul sărac capătă gratis mămăligă, brînză sau lapte la nevoie, iar cel lovit de friguri sau alte boale ușoare, cite un medicament reparatoriu, cum prafuri de chinină, picături de inimă, unt de sunătoare și altele. Asculte Cel-de-sus urările cite se fac la pragul casei mele de cei lipsiți și nevoiași, cari iese zicînd : Dumnezeu să vă ajute și să vă ferească de dureri și de neajunsuri !

Ajutor și tovarăș la viața din Bărăgan aveam pe un văr al meu, Nicolae Schina. E cunoscută românilor familia aceasta, căci, deși originară din Constantinopole, totuși mulți din membrii săi astăzi se bucură de cetățenia română și figurează între numele notabile ale țerei. Bunul meu, adică tatăl maicei mele, Gheorghe Schina, compromis în mișcarea renașterii elene, cunoscută sub numele de Eteria grecească, fu decapitat la Constantino-

pole în anul 1816. După aceea numeroasa sa familie se răspîndi în toate părțile lumii : din fiicele sale, una, Eufrosina, a venit cu haremul lui vodă Șutu la Moldova, unde a devenit soția tatălui meu ; alta s-a măritat în Constantinopole și din ea se trage familia Pitzipio, iar din fiii săi, unul, numit Constantin, s-a făcut supus britanic și a murit ca medic la Malta ; altul, Mihail, om foarte cunoscut în istoria renașterii elene, ales chiar ministru și consul general în București, a murit la Atena ; alți doi, Alexandru și Eustațiu, încetățeniți români, au fost părinții actualilor frați și veri Schina, cari se disting în armată și magistratura română ; altul, cupariul Iancu Schina, s-a așezat și a trăit în Basarabia. Din acesta se trăgea vărul meu despre care voi să vorbesc, fiindcă viața lui a fost atît de intim legată de a mea.

II

Nicolae sau Nicolachi, după cum îl numeam în familie, era puțin mai în vîrstă decît mine, născut la 1821. El fusese atras de unchiul Mihail la Atena pentru ca să-și facă cariera în armata de acolo. Nu i-a plăcut însă Grecia cu munții săi pleșurvi, ci a preferit să se întoarcă în România, a căreia limbă o iubea mai mult. Era om bun la inimă, onest, afabil cu toată lumea, afectuos către rude și amici, gata a alerga pentru faceri de bine și a se sacrifica pentru orice idee nobilă, modest, filosof, în fine omul lui Dumnezeu. Toți din familie și toți cei ce-l cunoșteau îl iubeau pentru distinsele calități sufletești ce-l caracterizau. El fusese în mai multe rînduri împieगत la vămi, la regia tutunurilor în cari s-a distins prin zel și onestitate, precum

și probează numeroasele atestate ce au rămas pe urma lui. În cele din urmă, dezgustat de tracaseriele funcționarismului, el se puse la dispozițiunea mea și se oferî a dirige menagiul casei mele din Bărăgan. Ce achizițiune pentru mine, care schimbasem mereu la logofeți și îngrijitori cari de cari mai pretențioși, mai păcătoși și mai de rea credință ! Acum aveam un adevărat amic al intereselor mele, un frate neinteresat și devotat pînă la viață ! Cîți alții nu-i ofereau salarii îndoite și întreite de ce avea la mine și el totdeauna răspundea : „Nu, nu mă depărtez de casa vărului !“

Și pentru un om deprins cu societatea și cu viața din orașe nu e tocmai plăcut a trăi și iarna și vara în Bărăgan. Trebuie ca cineva să aibă sau mari interese, sau mare amor pentru viața cîmpenească, sau devotamentul unei conștiințe ferme, pentru ca să se împace cu singurătatea și cu uritul, mai ales în lunele de iarnă, cînd nopțile sunt atît de lungi și vijeliile atît de înfiorătoare.

Cînd veneam la reședința mea solitară, eram întîmpinat de îmbrățișări fraterne, totdeauna atît de călduroase ca și în cei mai tineri ani ai vieții noastre ; eram informat despre mersul afacerilor moșiei cu punctualitatea cea mai severă și cu minuțiozitatea cea mai largă. Găseam arborii din grădină curățiți și îngrijiți de însăși mina sa, vitele blînde venind la dezmierdările sale, servitorii supuși și ascultători ca la părintele lor, păsările furnicînd cu sutele la vederea lui, și toate ustensilele casei în bună regulă, bine păstrate și bine întrebuințate. Îl întrebam adesea cum se împacă cu uritul ; el îmi răspundea că supărarea aceasta nu o simte, pe cît timp are cărți ca să citească și afaceri cu cari să se ocupe.

— Singura îngrijire — zicea el — care îmi trece câteodată prin minte, este ca să nu vie niscai hoți să mă calce, deși știu că asemenea răi vin numai acolo unde sunt parale. Nu mă tem însă decît să nu fiu surprins, altfel, în loc de bani le-aș da gloanțe, ca să-i impac.

În adevăr, vărul meu era bun pușcaș : nu trecea săptămîină fără ca un erete sau doi să nu cadă sub loviturile puștei sale ; apoi eu aici țineam toate armele mele și peste 30 focuri erau la dispozițiunea lui, totdeauna gata pentru eventualitate agresivă.

În vara anului acestuia mai mult decît totdeauna, el îmi povestea anecdote despre brigandagiurile din Grecia. Pe timpul cît fusese în serviciul armatei grecești, permutat cu garnizoana în mai toate punctele însemnate ale Eladei, avusese ocaziunea a se familiariza cu crimele barbare ale clefților tradiționali, căci adeseori făcuse expedițiuni în urmărirea făcătorilor de rele care mișunau odinioară în patria lui Homer și despre a căror faimă atîtea pene ilustre s-au ocupat. Brigandagiurile de pe la noi, despre cari uneori citea în gazete, lui i se păreau nimicuri, comparativ cu cele ce se petreceau în Grecia : cu toate acestea, părea preocupat și spunea adeseori că se teme a nu fi surprins.

Fatalitatea, vai, a demonstrat că presimțirile lui nu erau himerice !

Ialomița, în adevăr, anul acesta mai mult ca totdeauna era bîntuită de făcători de rele. Nu trecea săptămîină să nu se auză despre furturi de vite, spargeri și alte borfășii comise prin satele vecine. Administrațiunea însăși era pusă în mișcare pentru urmărirea făcătorilor de rele, dar, neputincioasă de a nemeri mijloacele eficace, ea avea re-

curs la măsuri ridicole, care numai ineptia le putea concepe. Într-una din zilele lui septembrie, moșia mea a fost vizitată de una din acele putere care se văd în operele bufе. Vreo câteva sute de oameni, conduși de un ofițer de dorobanți și de doi primari comunali, au făcut o adevărată hăituaală de vînătoare, care n-a putut da alte rezultate decît mi-au zdrobit porumburile, mi-au jefuit fructele din grădină, mi-au scotocit toate ungherele parcului de pădure de lîngă casă, mi-au persecutat chiar curcunii, în iluziune că erau niscai hoți deghizați ! Cu asemenea chip credea onorabila administrațiune a pune mina pe răii periculoși societății, neștiind măcar compt de înțelepciunea proverbului popular că „mîta cu clopoței nu prinde șoriceii“.

Simultaneu, districtul Ilfov nu era mai puțin bîntuit de făcători de rele. Mai cu seamă o bandă de trei briganzi scăpați din ocne răspîndeau teroare prin faptele lor cutezătoare. La 3 spre 4 octombrie (1882) au călcat casa unui mare proprietar, numit Hagi Velciu, situată în marginea unei păduri de pe moșia sa numită Dona. Venind mai întii pe la amiază-zi cu pretextul de a se băga argați, dar cu scopul de a observa localitatea și vîzîndu-se primiți cu răceală de către proprietar, carele le cerea răvașe de drum sau garanții, deocamdată s-au retras fără a zice nimic, vîzînd mai ales că pe timpul acela erau prea mulți oameni în curte. Dar în deseară, pe la 6 ore, pe cînd soarele scăpăta către apus, au revenit cu toate preparațiunile, spre a-și realiza planul. Din fericire, bietul Hagi Velciu a putut să se strecoare pe o ușă din dos și să se arunce într-o groapă de bucate, scăpînd astfel de ochii lor. Ei, după aceasta, răspîndind teroarea prin țipete și impușcături repetate spre a înspăimînta pe servitori — cari în adevăr s-au și

făcut nevăzuți — au pus mâna pe o soră a lui și pe o servitoare a sa, pe care le-au torturat spre a putea descoperi banii ce așteptau să găsească. Cu toate acestea n-au putut descoperi decât ce erau în casă, abia vreo două mii de lei. Turbăciunea lor atuncea nu mai avu margini; și-au vărsat necazul pe tot ce le-a venit sub mână: mobile, lampe, farfurii, sticlării, ferestre, uși, lăzi, toate au fost sparte și zdrobite într-un mod adevărat sălbatic. Numai după ce au nimicit toate și s-au îmbuibat cu mâncări și băuturi cari le-au găsit în casă, și-au luat drumul spre cartierele lor misterioase.

III

În pădurea unei moșii vecine, numită Vispeasca, era bordeiul unui pădurar, cu care ei aveau înțelegere de mai înainte, spre a se adăposti și a găsi cele trebuincioase pentru mâncare și repaos. După călcarea de la Hagi Velciu, care se vede că tot i-a fost făcut să le palpate piepturile, pestre trei zile, și anume în 8 octombrie, pădurarul care îi găzduia i-a îndemnat să treacă în Ialomița la moșia mea, unde, după cunoștințele ce avea (căci de locul lui acel pădurar era din comuna Vlăiculeștii, vecină alăturată cu moșia mea, și prin urmare cunoștea oamenii și casa mea), spera să găsească bani mulți. Venind de-a dreptul peste holde, în apropiere de fruntariile mele, deteră peste doi țărani cari culegeau porumb. Îngrijiiți ca nu cumva aceștia să bănuiască ceva și să dea alarma, au apucat pe țărani și i-au legat burduf, astfel ca să nu se poate mișca din loc, apoi, înaintînd fără obstacol sau sfiială, pe la 5 ore și jumătate au intrat cu pași de lup în curtea casei mele. Mai întii au năvălit în camera

servitorilor, pe cari i-au găsit grămadă, stînd la mîncare. Acolo au întreat: „Unde este boierul?“ căci hoții sperau ca pe mine să pună mîna, cu iluziune ca la mine să găsească tezaurele lui Cresus. Apoi, îngrozind pe argați că vor fi uciși de vor face zgomot, s-au aruncat ca fulgerul în camera de sus, arătată de argați. Acolo găsiră pe vărul meu rezemat într-un colț pe pat și pe o servitoare pe care o aveam de mai mulți ani purtînd sarcina menagiului casei. Vărul meu, cum a văzut aceste figuri sinistre, s-a ridicat de a pus mîna pe un revolver ce era în cui deasupra capului său în perete; se vede că atit își pierduse mintea nefericitul, încît uitase că era surprins și că era prea tîrziu spre a se putea apăra. Unul din hoți însă, tot atit de răpede ca dînsul, l-a apucat de pumn și i-a smuls arma, înainte de a se putea servi cu ea. Căpitanul lor, Enachi Marcu, a zis atuncea:

— Dă-i, mă!

Atuncea unul dintr-înșii, după ordinul acesta, i-a tras un glonț în piept, cauzîndu-i moartea la moment, fiindcă-i pătrunsese inima și coasta. După aceasta căpitanul însuși începu perchizițiunea lucrurilor din casă, iar ceilalți doi, unul din fața casei și altul din dos, slobozeau mereu la focuri de puști și pistoale, cu scop de a terifica pe trecători și pe oricari ar fi cercat să vie în ajutorul casei. Toate lăzile și dulapurile, toate rufele și hainele au fost scotocite cu de-amănuntul. Biata servitoare a fost bătută și stilcită cu paturile puștelor și cu pumnii, ca să scoată banii ce știau ei din auzite că are. Servitoarea în adevăr a arătat și a dat tot ce a avut ea și toate ce a știut că putea fi în casă; și n-au fost mai mult decât vreo mie de lei noi ai casei, adică ai mei și ai vărului meu, și vreo mie

două sute ai bieteii servitoare, toate economiele ce-și adunase de vreo zece ani de când servea în casa mea.

IV

Primii știrea prin telegramă la comuna Dimăchenii din districtul Dorohoi, moșia bunului meu amic Ion Docan, [unde]¹ mă dusesem să petrec câteva zile atras și delectat de amabila societate a familiei sale. Mă repezii imediat la București și de aci la locul catastrofei, unde-mi găsi casa turburată de tragicul eveniment, iar pe regretatul meu văr încă neîngropat, fiindcă au trebuit să-l țină cinci zile pînă la venirea procurorului și a unui medic, pentru ca să-i facă autopsia legală.

După ce au comis această crimă, hoții s-au retras spre locul de repaos, la bordeiul din pădurea Vispeasca, împreună cu pădurarul care-i adusese la mine. Ei nu știau însă că, încă după călcarea de la Hagî Velciu, se organizase potera pentru prinderea lor. Într-adevăr, un procuror și un judecător de instrucțiune de la Parchetul de Ilfov veniseră cu două zile mai înainte la locul unde se comisesse călcarea. Aceștia avuseseră inteligența de a descoperi și afla vizuina făcătorilor de rele: cecură să le vie 20 de călărași înarmați de la subprefectura plășei Colintina, care are stațiune militară la Pantelimon; dar după eroarea telegrafului se trimiseră numai 10 călărași, și aceștia rău armați, cu puștele stricate și fără cartușe. Deși s-a judecat că n-ar fi îndestulători, totuși nu se putea

¹ În original un cuvînt incurcat de tipograf, fără nici un înțeles (n. ed.).

întîrzia, căci dacă innopta, hoții ar fi părăsit poate bordeiul. Așadar se asediă ascunzătoarea briganzilor, pe care avuseseră prevederea a o înconjura cu mai multe rînduri de odgoane și funii, legate de la un arbore la altul, cu scop de a încurca pe asediatori. Cu toate acestea, se dete asaltul: hoții ieșiră la apărare. După o mică luptă însă, în care un caporal a fost lovit de un glonț în picior, se puse mîna pe Enachi Marcu, iar ceilalți scăpară în desișul pădurei.

Potera aduse în triumf pe căpitanul hoților și pe pădurarul care ospătase pe musafirii săi cu plăcinte și cu fripturi succulente. Ceilalți hoți, grație energiei și inteligenței Parchetului de Ilfov, au fost mereu urmăriți și în cele din urmă prinși și trădați justiției.

Iar eu, în ziua de 13 octombrie, înmormîntai pe nefericitul meu văr la comuna Stoenestii-Elisa, plîns și regretat de toți acei ce l-au cunoscut, fiindcă bun și drept era și merita lacrimile vărsate pe mormîntul său!

Administrațiunea n-a întîrziat de a pune mîna pe asasini. Toți au fost prinși, dați în judecata Curții cu jurați și condamnați la muncă silnică pe viață. Eu am rămas însă neconsolat de pierderea iubitului meu văr, care m-a făcut ca să-mi dau moșia în arendă, să desfac vitele și instrumentele agricole și să mă duc foarte rar pe la casa unde, în singurătatea Bărăganului, odinioară mă delectam cu atîta plăcere.

1882, decembrie

DIN ANUL 1848

CITEVA CUVINTE

In anul 1860 am întreprins publicațiunea unei reviste literare, apărind în fascicole, de două ori pe lună, sub titlul de Revista Carpaților. Ca unica publicațiune literară pe atunci în capitala României, întreprinderea mea a avut oarecare succes. Port și astăzi recunoștință celor 800 de abonați cari s-au grăbit a mă susține, precum și junelor talente cari au colaborat la opera mea. Revista aceasta, după doi ani de viață, s-a văzut nevoită a înceta : mai mult de jumătate din abonații ce avea au părăsit-o spre a trece la Revista română, fondată de o societate de mai mulți tineri cari promiteau o fundațiune mai solidă și mai interesantă și cu o existență mai bine asigurată, fiindcă mulți din colaboratori dispuneau, pe lângă mari talente, și de averi personale respectabile, cu cari ar fi putut-o susține chiar fără abonați. Acei tineri însă s-au simțit prea curînd obosiți și Revista română n-a putut trăi nici cît a mea, părăsită și de colaboratori și de contribuitori.

De astă dată, decis a-mi publica Suvenirile, atît nouă cît și vechi, sper că voi face plăcere lectorilor generațiunii actuale, reeditînd, îndreptate și ada-

ose, pe acele publicate în Revista Carpaților, ca să îndestulez totodată și pe mulți din cititorii vechi ce mi-au manifestat dorința de a le mai citi o dată după 28 de ani. Rog însă pe lectori ca, înaintea acestora, să citească pe acele cu titlurile: Din copilărie și Tinerețe.

[PARTEA ÎNTII]

I

Toată lumea știe că la 1848 a fost și în Moldova o mișcare politică, ca în toată Europa.

[.]

Puține s-au scris pînă acuma asupra evenimentului aceluia, și mulți poate nu știu detaliurile sale. Dar merită oare să ne mai aducem aminte de zilele acelea? Eu cred că da, fiindcă ele au făcut o pagină dureroasă în istoria românilor; fiindcă au lăsat suvenirii încă vii în toate clasele și în toată țara.

Pîn-a nu veni la fapte, să aruncăm o căutătură de ochi răpede asupra stărei Moldovei pe la începutul anului 1848. Nu s-a scris de ajuns, nu s-a caracterizat îndestul domnia de cincisprezece ani a fostului domn Mihai Sturza. [...] Dotat de natură cu o iubire de argint nesățioasă și o capacitate speculativă, el domnea cu o tactică imperturbabilă. Spre a avea un sprijin sigur pe lângă treptele Porței otomane, el luă de soție pe fiica bătrînului Vogoride, om versat în diplomația orientală, cu mare și sigură influență pe lângă turci. [...]

Astfel susținut dinafară, înlăuntru își bătea joc de așezămintele ce-i fuseseră încredințate. Prin simulacrul de constituțiune ce se dădese Moldovei

sub titlul de Regulamentul Organic, cum erau în realitate lucrurile? Reprezentațiunea națională ajunsese o adevărată păpușerie: adunarea se compunea după voia Domnului, din sateliții săi; alegerile se făceau prin corupțiune, amenințări, exiluri, arestări, promiteri de favoruri. Administrațiunea, un mijloc de apăsare și de stoarcere a bunurilor private și publice. Justiția, o formalitate de sprijinire și de răpire, un trafic de cupiditate și de licență. Finanțele, o sorginte de întreținut zbirii și hoția organizată spre a mări comorile domnitorului. Poliția, un instrument de spionajiu și de tiranie. Boieria, un alt instrument de demoralizare a tuturor treptelor societăței. Servilismul, intriga, spionajiu, trădarea, lașitatea, infamia, erau titluri de a se recomanda cineva către guvern spre a-și face cariera. Demnitatea, capacitatea, integritatea, talentul, erau facultăți ce atrăgeau persecuțiunea din partea guvernului. Dacă cineva se tinguia pentru vreo judecată nedreaptă, era dat în judecată. Dacă reclama în contra mituirei, era lipsit de drepturile politice. Dacă cuteza a se arăta contrar voințelor guvernului, era arestat și exilat. Astfel domnul acesta, căutînd să-și mărească comorile, prin care se susținea politicește, ucidea orice instinct nobil, orice inimă patriotică, orice spirit liberal, orice virtute civică.

II

Dar poate să vie o posteritate, care să întrebe: cum s-au putut comite asemenea lucruri în secolul XIX? Cum putea domnul acesta să se poarte

astfel sub protecțiunea cu ochi de Argus a reprezentanților Rusiei, cari după tratatul de la Andriopole erau permanenți în aceste Principate? În adevăr, posteritatea ar zice că aceste lucruri sunt scrise din patimă sau din exagerare tinerească. Dar acea posteritate cată să știe că [...] orice agenți, orice comisari, orice consuli trimitea Rusia, pînă în cele din urmă ajungeau a fi fascinați (fermecați) de Mihai Vodă Sturza, încît închideau ochii la orice descoperiri și încă copereau orice nelegiuiri.

Țara, în astfel de pozițiune, nu avea nici un recurs.

De se găseau oameni cu curajiu ca să protesteze, nu aveau unde. De se adresau la puterea protectoare, nu căpătau nici o îndestulare. De se adresau la puterea suzerană, suplicele veneau îndată în mîna domnului, și era vai de cei ce le subscriau. Căci, precum s-a zis, la Constantinopole domnul avea agent pe socrul său, carele știa a se pune în intimitate cu oamenii influenți de acolo. De se adresa cineva la reprezentanții celorlalte puteri europene, ei răspundeau că nu au nici o competență alta decît a protege pe supușii lor.

Astfel, Moldova reprezenta două tabere mari distincte: una guvernamentală, compusă din sateliții domnului; alta zisă națională, compusă din diverse elemente. În această de pe urmă partidă intrau oameni de toate clasele și de diferite nuanțe: funcționari paraponisiți de pierderea posturilor, aspiranți de posturi, liberali convinși, patrioți sinceri sau de calcul, nemulțămii pentru diverse cauze, ambițioși; în fine oameni de felurite culori.

III

Pe cînd în Franța clocotea vulcanul revoluțiunii, toate popoarele și naționalitățile apăsate pîn-deau momentul izbucnirii sale. De la acel foculariu de viață, toate popoarele așteptau să aprindă făclia libertății și a drepturilor lor uzurpate, spre a putea intra într-o viață nouă și mai bună.

Românii pe atunci erau încă prea puțin cunoscuți Europei civilizate. Ei nu dăduseră încă vreun semn de viață politică, spre a atrage atențiunea oamenilor însemnați ai secolului. Presa europeană foarte rar se ocupa de chestiunea lor. Diplomația încă nu cunoștea nici drepturile lor politice, nici istoria lor, nici importanța geografică a țării lor, nici suferințele ce îndurau, nici aspirațiunile de renaștere națională cari le nutrea spiritele.

Dar soarta acestui popor brav și demn de viață nu putea să rămînă pentru de-a pururea staționară. Europa în curînd sau mai tîrziu trebuia să-l cunoască și să se ocupe de dînsul. Studenții români din Paris și de prin alte părți se puseseră în relațiuni cu publiciștii și cu bărbații politici, cari începură a le da cele mai frumoase speranțe.

În zilele cele furtunoase ale Franței, românii din Paris, atît studenți cît și alți bărbați, maturi de vîrstă, din ambele Principate, începură a se întruni și a se ocupa de soarta patriei lor. Ei se deciseră în cele din urmă ca o dată cu scularea celorlalte naționalități, să facă a se manifesta și în țările lor o revoluțiune de renaștere. Unirea Principatelor, emanciparea lor de protecțiunea rusească, o constituțiune liberală, erau bazele programei politice care rumegaui.

Cu asemenea proiecte, îndată după revoluțiunea din februarie toți românii din Paris plecară ca să reintre în patria lor și să se apuce de lucru. Lăsînd a vorbi mai departe despre participarea acestei junimi în evenimentele cari s-au preurmat, să ne întoarcem puțin la Iași spre a vedea ce se petrece acolo.

Încă înainte de izbucnirea revoluțiunii în Paris, a fost venit în Principate un personaj însemnat cu titlu de comisar împărătesc extraordinar al Curței protectoare. Acesta era faimosul general Duhamel.

Acest diplomat venise cu o misiune misterioasă. Cînd veni în Iași, el fu dat în quartiră la casa splendidă a logofătului Costaki Sturza (bătrînul); și mulți se mirau de aceasta cu drept cuvînt. Acest boier era din partidul paraponisiștilor, fiindcă i se luase portofoliul ministerial pe care-l avusese în mai multe rînduri și care credea că i se cuvine ca apanagi.

Unii ziceau că guvernul înadins i-a dat pe acest mare om în quartiră, pentru ca să-i astupe gura, dîndu-i prin aceasta o garanție că în curînd va recăpăta ministeriul pierdut. Unii credeau că comisarul rusesc însuși ceruse această quartiră. Dar era timpul ipotezelor, și nimeni nici astăzi nu știe adevărul, decît doar vodă Sturza și Duhamel.

Se răspîndise vorba că marele diplomat rusesc avea misiunea a face pe vodă să intre în calea legalității și că i-ar fi făcut aspre muștrări pentru abuzurile guvernului său. De aceea mai mulți din nemulțumiții se hazardară a se duce la el și a-i arăta păsurile țării. Diplomatul avea dictionarul oamenilor din țară; știa împrejurările și caracterul fiecăruia din cej ce veneau să i se înfățișeze. De aceea pe unii îi primea cu cordialitate, pe alții cu aroganță; unora le da consilii părintești;

altora amenințări [...]; unora le promitea decorațiuni și cariere, altora perspectiva pedepselor și exilul chiar pînă în Siberia.

După cîteva zile de petrecere în Iași, comisarul rusesc plecă la București, lăsînd în urmă-i dezoilațiunea și desperarea.

Era pozițiunea cea mai dureroasă, în adevăr. Oamenii inteligenți nu vedeau nici o perspectivă de mîntuire, nici un chip de vindecare atîtor rele de care țara suferea. A răsturna guvernul prin o răscoală, nimeni nu cugeta; întîi că era un pas prea hazardos; al doilea că vecinătatea puterii protectoare era prea aproape și totdeauna amenințătoare.

IV

În mijlocul acestor fierberji și frămîntături, iată vine ca o bombă știrea despre revoluțiunea din Paris.

Proclamarea republicei, fuga regelui Louis Philippe, manifestul lui Lamartine, răscurarea tuturor naționalităților, electricizarea inimile moldovenilor. Toți oamenii bine cugetători văzură o rază de speranță pentru schimbarea lucrurilor. În lipsă de foi românești, care nu puteau fi tolerate sub regimul absolut al lui Mihai Sturza, gazetele franceze, cari veneau în plicuri prin poșta austriacă, se traduceau și, prin mii de copii răspindite, se făcea propaganda ideilor și faptelor revoluționare din Franța.

Domnul, văzînd această mișcare mare în spirite, prevăzînd vreun feliu de răscurare și neavînd, se vede, destulă siguranță în credința ostirei pămîntești, se puse îndată a-și organiza o gardă

pretoriană: înrolă vreo două sute și mai bine de arnăuți și aventurari străini, însemnîndu-le și lăfe bune, prin care crezu a-și asigura credința lor. Pe acești mercenari spera el sau să-i puie înainte la foc în caz de revoluțiune, sau, în caz de a fi învins, să se poată strecura însoțit de dînșii peste hotar.

Locuitorii de toate clasele din capitală se înspăimîntară de dezvoltarea unei asemenea măsuri. Cuvîntul era prea natural. Aceasta semăna întocmai cu adunătura volintirilor lui Penedeca¹, locotenentul din Iași al lui Ipsilante de la 1821. În toate zilele și în toate casele nu se vorbea decît de esesele acestor vagabonzi. Lumea se aștepta din zi în zi la vreun incendiu, urmat de deprădare generală. Supușii străini, prin consulii lor, cerură garanția vieței și averilor lor. Consulii intrară în corespondență formală cu guvernul pentru aceasta. Dar domnul ajunsese la cinismul cel mai imprudent; se mărgini a le răspunde consulilor cu banalități și bandele de volintiri se mîntîneură.

V

În astfel de stare erau lucrurile în Iași pe la începutul lunei lui martie.

Acuma îmi voi permite să vorbesc ceva despre mine. Pe cetitoriu sper că-l va interesa, căci din viața unui individ uneori se poate judeca caracterul unei epoci.

În primăvara anului 1848, după împrejurările vieței mele private (despre care voi vorbi în alt capitol mai departe) mă aflam la țară. Mă făcusem

¹ Eterist grec, rămas în locul lui Alexandru Ipsilanti după fuga acestuia (n. ed.).

arendaș al tatălui meu, care ajunsese prea bătrîn pentru ca să mai poată a se ocupa cu agricultura. Luasem de la el în arendă moșia sa Hirșova din districtul Vasluiului, moșie moștenită de la strămoși, loc în care-mi legănasem copilăria și primii ani ai tinerețelor mele. Acolo este un loc istoric nu numai pentru mine, dar și pentru țara întreagă. Aice în apropiere se făcuse faimoasa bătălie de la Racova, pe timpul lui Ștefan cel Mare. Crescut de mic pe valea Racovei, mergeam cu bucurie să mai văd movilele acele, asupra cărora tradițiunea a lăsat atît de frumoase anecdote. Chiar pe moșia tatălui meu este o movilă care se numește movila lui Sion. Documentele și tradițiunile familiei spun că aci un Demir Gherei, fiu al hanului tătăresc, fiind în serviciul marelui domn, dezvoltase cea mai mare vitejie asupra turcilor ; aci Demir înmormîntă victimele sale, aci el îmbrățișă legea creștină : aci Ștefan îl boteză cu numele de Sion și-l cunună cu o nepoată a sa ; aci Ștefan îi dăruie o întinsă moșie.

Dar strămoșii mari și tari s-au pierdut întru întunerecul timpului și al uitărei ! Generațiuni numeroase au urmat și s-au strecurat. Timpul de durere și de decadență a venit peste poporul român. Geniul mizeriei planează peste oamenii și locurile cu suvenire memorabile !

VI

Nu pot arăta senzațiunile ce m-au cuprins cînd, după o absență de opt ani, mă întorceam la Hirșova. Pînă a nu ajunge la așezarea părintească, trebuia să trec pe lingă clopotnița de lemn a unui schit, fundat de un strămoș al meu și închinat Mi-

tropoliei. Acolo cu opt ani în urmă depusesem, rece și abandonat de viață, corpul aceleia ce mă adusese pe lume ! Un simțămînt de pietate mă făcu să mă opresc la poartă, să merg spre biserică făcîndu-mi cruce, și apoi să cad în genuchi pe piatra rece ce coperea mormîntul maicei mele. Leșinai plîngînd. Preotul bisericei veni, cu una din fiicele sale, ca să mă stropească cu apă pentru ca să mă deștepte. După ce intrai în biserică și mă închinai, după ce mă mai rugai pentru sufletul maicei mele, apucaii calea spre casă.

Așezarea părintească era situată pe un loc de cele mai pitorești : pe peptul ridicat al unui deal. De aice spre sud se vede întinzîndu-se o vale lungă ca de jumătate poștă, prin care șerpuiesc trei riulețe vii. Despre apus și despre răsărit — două sătulețe pe două văi, iar dincolo de sate — alte două dealuri, coperite cu crînguri și cu semănături, care se pierd nu departe în valea prelungă ce se întinde spre miazăzi.

Cînd intrai în curtea casei părintești, o sudoare rece de pe frunte se uni cu lacrimile mele. Acest locaș, pre care eram deprins a-l vedea plin de viață și de mișcare, acuma vai ! respira un aer de deșert, trist și dureros ! Nu mai vedeam pe maica mea ieșindu-mi în scară cu brațele deschise ca mai nainte ! Nu mai vedeam pe cei doisprezece frați și surori împrejurul meu ! Nu mai vedeam acea mulțime de servitori cu care am fost crescut în copilăria mea !

Mă primi un bătrîn bucătaru, sclav al părinților mei, cu lacrimi de bucurie. Intrai prin camere și nouă dureri mă sfișiară, văzîndu-le deșerte și delabrate.

Peste cîteva momente fui distras din durerile mele cu venirea unui mare număr de locuitori din

sat. Un aer de fericire strălucea pe fețele acelor oameni. Toți mă cunoșteau din pruncie și mă adora: bătrînii mă purtasera în brațe; tinerii crescuseră cu mine, luînd parte la toate jocurile copilăriei mele; casele tuturor îmi erau cunoscute; inima mea tuturor le era știută; fiecare purta cîte o speranță sigură în bunătatea și în protecția mea.

VII

În cîteva zile îmi regulai economia casei. Chemai pe una din multele mele surori cari se trăsuseră la mănăstire, ca să vie să-mi țină companie. Îmi înființai șase pluguri, cu boii și cu toate cele necesarii. Îmi regulai camera și biblioteca de studiu. Îmi închipui, în fine, toate comoditățile vieții cîmpenești.

Speram să pot în curînd restabili vechea ordine a casei părintești, să readun împrejurul meu pe surorile de la mănăstire, și să redau viața familiei și casei părintești, care acum o vedeam struncinată.

Deprins cu iluziunile și cu sublimul, îmi făceam proiectele cele mai poetice și mai frumoase. Uitîndu-mă la brazda răsturnată de fierul plugului, mă simțeam mai fericit decît toți muritorii de pe pămînt. Acea brazdă la anul viitor proiectam să o exploatez cu un mod mai rațional. Cu chipul acesta aveam speranța să scot din pămînt înzecit folos decît alții, în curînd să pot cumpăra moșia de la tatăl meu, să mai cumpăr o altă moșie mai mare în vecinătate, să fac fericite pe surorile mele, să fundez școli și institute de faceri de bine și, peste jumătate secol, să mă văd într-o Romînie mare și

fericită, în mijlocul unei familii demne de sufletul meu, și a unei posterități demne de viață.

O, dulce poezie! Nu voi uita niciodată acele puține zile, pe care Dumnezeu n-a voit să mi le mai lungească. Nu voi uita robul meu de călărie, cu care goneam iepurii de pe cîmpii. Nu voi uita visurile poetice ce mă răsătau, aflîndu-mă între plugari și între pluguri, șezînd pe iarba verde dintre colnice, ascultînd cîntările pasărilor de primăvară și admirînd natura cea plină de viață.

Cu durere îmi voi aduce aminte de micul album în care puseseam atîte bucăți din inima mea, atîtea jucării ale spiritului meu, album care în curînd a trebuit să-l perd împreună cu toată averea mea!

VIII

Într-o dimineață, aflîndu-mă pe cîmp cu semănătorii, văd că sosește omul ce făcea pe curierul meu, de-mi aducea în toată săptămîna corespondența și gazetele de la Iași. Îmi dă pachetul, rump sigiliul și, între gazete, găsesc o scrisoare cu următoarele cuprindere:

„Amice,

Mă grăbesc a te înștiința că aici lucrurile iau o față serioasă și gravă. Este o mare mișcare. De la patriotismul romînilor sperăm a vedea ceva. De prin toate districtele au sosit mai mulți oameni cugetațori la binele țării, ca să se consulte de ceea ce s-ar cădea să facă în împrejurările actuale. Știi că Europa toată este în foc. Pînă și în Viena este revoluțiune mare... Țarul muscălesc a dat un manifest prin care promite a privi ca neutru la toate mișcărilor popoarelor. Prin urmare, nu ne putem teme de invaziune... Nu-ți pot scrie mai multe.

Scoală și vino la Iași. Pierderea de timp este o crimă în împrejurări grave. Te aștept. Lucrurile sunt serioase... Adio !"

Această scrisoare era de la o damă care juca oarecare rol politic pe atunce. Dotată cu mult spirit natural, această damă, deși din clasa a doua a boierilor, avea întimități și în societatea înaltă. Casa ei era ca un fel de club, unde se adunau nemulțămii în contra guvernului și elocuența ei era adeseori răpitoare.

La primirea acestei scrisori, mi se sui părul în vârful capului și mă cuprinsese un tremur.

— Aflat-ai tu ce este pe la Iași ? întrebai pe curierul meu.

— Nu știu de-a fi bine sau rău. Știu că s-au adunat o mulțime din toate părțile și se vorbește de zaveră.

— Dar cine este în cap ?

— Asta n-am înțeles. Știu atîta, că este mare fierbere. În drumul meu cît am venit, am întîlnit o mulțime de boieri vasluieni și birlădeni, înarmați cu puști și cu pistoale, ca cum s-ar duce la bătălie. Cîțiva m-au întreat de unde sunt și apoi mi-au spus să-ți arăt că numai decît să mergi și d-ta la Iași.

— Cumpăratu-mi-ai praf de pușcă ?

— Nu se găsește nici un dram. Poliția l-a adunat de prin toate părțile și l-a dat la arnăuți, care slobod toată noaptea la pistoale prin cîrciume, ca prin pădure.

Omul acesta era un bătrîn sătean carele mă purtase în brațe în copilărie. Pentru aceasta îi purtam o afecțiune particulară, care mi-o plătea cu un devotament nemărginit.

— Ce mai stai, Costane ? Du-te acasă și spune vizitiului să-mi gătească trăsura și caii pe deseară.

— Eu, cuconășule (astfeliu erau deprinși oamenii a mă trata), aș zice să m-ascuți pe mine și să nu te duci. Drept să-ți spun, mie nu-mi miroase a bine lucrurile de la Iași. Cine știe ce poate să ți se întimple ?

— Întimple-se orice, trebuie să mă duc. E vorba de binele țării.

— Să ajute Dumnezeu ! Dar cel puțin să te rog și eu ceva.

— Spune, Costane.

— Să mă iei și pe mine. Cine știe ? Poate ți se va întimpla ceva și ți-oi putea fi de ajutor.

— Bine, dar tu abia-abia ai sosit de pe cale și apoi ai femeie, copii...

— Nici osteneală, nici femeie, nici copii nu mă împiedecă la aceasta. De ți-o fi d-tale bine, o fi și de casa mea bine.

— Bine, Costane. Vom merge dar împreună.

Bietul om plecă cu fața plină de bucurie, iar eu rămăsei lăcrimînd și cu inima strînsă de o mie de cugetări.

IX

După ce-mi pusei lucrurile la cale pentru o absență de cîteva zile, plecai seara pe lună. Era o noapte de cele mai splendide. Stelele se întreceau cu luna în revărsarea scînteilor lor luminătoare. Cea mai mică umbră de nor nu venea a păta seninul cerului.

Echipagiul meu era compus din o căruță mică de țară și din doi cai mici, cari zburau uneori cu aripele fantaziei.

Din cînd în cînd mă distrăgeam fumînd cite o țigară, sau dînd foc unui mic pistol de buzunariu,

singura armă ce luasem cu mine. Din cînd în cînd, răpit de cugetări la vederea naturii desfătătoare, cădeam în estazuri delicioase. Din cînd în cînd compuneam fragmente de versuri, pe care, după ce le recitam cu buze tremurătoare, le pierdeam îndată din memorie, pînă ce le împrăștiu cu altele. Din cînd în cînd, Costan mă întrerupea cu convorbirea sa naivă și interesantă.

Despre ziuă mă oprii pe vârful unui deal pentru ca să răsufle caili. Mă abătui puțin din drum pe o pajiște. Vizitiul scoase căpețelele din capul cailor, îi lăsă să rumege ceva din iarba ce începea a crește, apoi se culcă și adormi înaintea cailor. Costan, văzînd că nu prea aveam poftă de vorbă, se culcă și el jos, alături cu căruța.

Grierii cîmpului, strigătele unor rațe sălbatece de pe un iaz ce era în vale, zbierătele unor oi din depărtare, lătrăturile unor ciîni de stîină, strănutările cailor mei ce pășteau, aceste singure turburau adîncă tăcere a naturii adormite. Dar ori cu cîtă poezie se răsfața sufletul meu la vederea aurorei ce părea a se lupta cu noaptea spre a-i sparge întunerecul și a-i lua locul, somnul puse degetele sale pe pleoapele mele. Atunci un vis dulce începu a mă legăna. Vedeam România mare și unită, [...] pămîntul e coperit cu flori, locuitorii săi fericiți, dezvoltînd științele, industria, artele, comerțul, agricultura. Lăcrimam de entuziasm. Un suspin simțeam că mă îneca și cînd voi să izbucnescă, deschisei ochii și văzui... o, tristă realitate! soarele răsbind milioanele sale de raze peste aceeași țară ticăloasă, peste aceeași mizerie!

Pe la amiază-zi intrai în Iași. Căpitanul de barieră mă întrebă de arme. Mă coborii din trăsura și el căută cu luare-aminte prin paiele pe care ședeam, pînă la scînduri. După aceasta, incredin-

țindu-se că nu sunt om periculos, îmi pofti cale bună.

— Ce e cauza de atita strășnicie ? il intrebai eu.

— Porunca stăpînirii, domnule.

— Se vede că stăpînirea are nevoie de arme. Iată un tun, dă-i-l ca să se apere.

Detei pistolașul meu, pe care bietul căpitan îl luă rîzînd.

După aceasta intrai în oraș. Ajungînd pe la Curtea Administrativă, cițiva amici îmi făcură semn să mă opresc ca să-mi vorbească.

Mă oprii și zisei vizitiului să meargă cu trăsura la vila de la Valea Adîncă. Iar Costan pretinse a nu se despărți de mine.

X

Amicii, după ce mă felicitară de bună venire și mă îmbrățișară, îmi spuseră cum stau lucrurile.

În seara de 28 martie, în ajunul venirii mele, se făcuse o mare întrunire în sala spațioasă a otelului de Petersburg. Adunarea a fost compusă din o mulțime de cetățeni, boieri și fii de boieri de toate clasele și de toate vîrstele, neguțitori și comerțanți, atît pămînteni cît și străini. Ministrul din lăuntru, logofătul Ștefan Catargiu, veni în numele domnului să întrebe care e scopul convocării sale. Președintele întrunirii (ce era un boier bătrîn notabil) îi spuse că țara era nemulțămîtă și dorește oarecare reforme și îmbunătățiri. Atunci ministrul zise că să-i dea în scris acele dorințe, căci și mări sa, ca părinte bun, e în plăcere a le lua în băgare de seamă ; dar că sub nici un cuvînt nu va mai îngădui convocarea de doua oară a unei asemenea adunări, care turbură liniștea publică. Minis-

trul fu apostrofat pentru înrolarea bandelor de arnăuți, de care s-au spăimintat orașul. La aceasta răspunse că, dacă adunarea pretinde, el va stărui la mărirea sa ca să desființeze acele bande. Atunci adunarea proclamă un comitet carele să moduleze dorințele ei, care apoi, subscrise de public, să se supuie domnului. Adunarea apoi se risipi. Comitetul, peste noapte, a făcut lucrarea cerută și acumă toată lumea merge de le subscrie.

Aceste relațiuni mi le daseră amici ce înlînisem pe strade, plini de iluzii și de speranțe.

— Și ce coprind dorințele acele ? întrebai eu.

— Haide și le vei vedea, căci și noi mergem să le subscriem.

— Unde ?

— În casele logofătului Costachi Sturza. Sunt 35 de articole.

— Cine au fost în comitetul care le-a scris ?

— Au fost vreo cincisprezece inși ; frații Rosetti, Rola, Alecsandri, V. Ghica, A. Cuza, Muruzestji și mai nu știu cine.

— Dar Kogălniceanu și Panu ?

— Nu. Ei sunt la țară.

XI

Ne duserăm la casele logofătului C. Sturza.

Curtea era plină de echipagiuri, ca la o nuntă. Pe scări se suia și se cobora o mulțime de oameni de toate condițiunile, întocmai cum se întâmplă la o solemnitate funebră.

Saloanele erau asemenea pline de lume. Bătrînul Sturza, cum mă văzu, mă apucă și mă sărută cu un aer părintesc, zicîndu-mi cu ochi lăcrămă-

tori că acumă întrevode un viitor de reală fericire pentru patrie.

Într-o cameră laterală era mai multe mese ocupate de mai mulți inși, cari decopiau dorințele naționale ; în lipsă de tipar, această lucrare se reproducea prin copii manuscrise, spre a se răspîndi în public.

Mă pusei și eu să scot o copie. Eram la o masă unde mai scriau încă vreo trei inși, din trei județe deosebite. Pe cînd scriam, convorbeam totodată. Îi întrebai cum le veni în cuget să vie de prin districte într-o zi așa anume fixată.

Îmi răspunseră că ziua de 28 martie le-a fost notificată de la Iași, după care s-au grăbit a veni.

Persoanele ce-mi numiră ca inițiatoare acestei manifestări nu-mi insuflară mare încredere. Erau oameni a căroră sinceritate nu prea inspira confiență.

— Dar cum se face, întrebai eu, că această adunare se face în casa unde a fost Duhamel ¹ în gazdă și încă în casa unui boier, al cărui fiu este postelnic ?

Această întrebare puse pe gînduri pe interlocutorii mei.

— Drept să-ți spun — zice unul — și mie îmi pare curios aceasta. Apoi chiar în hîrtia aceasta sunt lucruri care nu-mi prea miroase a bine. Ce va să zică : „Sfînta păzire a Regulamentului“ ? Și apoi cum se potrivește asta cu garda națională, cu desființarea censurei și cu libertatea presei ? Mă mir cum de s-a subscris hîrtia aceasta de public înainte de a se fi consultat.

— Dar, în fine, ce o să facă cu hîrtia aceasta ?

¹ Agent diplomatic rus, trimis în 1848 la București.

— O să fie trimisă la domn, cu o deputațiune care să ceară a încuviința dorințele aceste.

— Și dacă nu va voi ?

— Atuncea să-l silim.

— Ce fel ?

— Negreșit... cu pușca în mină și la palat.

— Dar oștirea ?

— Nu va cuteza, nici va avea cine-i ordona.

— Dar arnăuții ?

— Li s-a promis bani, ca să facă cauză comună.

Intre aceste auzim vorbe declamatorii în sala cea mare și vedem mulțimea ducându-se să asculte.

Logofătul C. Sturza ruga pe mulțime cu lacrimi ca să-i deșerte casa, zicînd că poate vodă să trimită oștire să o risipească și nu voiește ca casa sa să ajungă teatrul unei dragonade.

Păstrătorii actului cu dorințele naționale anunțară că actul s-a încredințat d-lui Al. Mavrocordat, unde va putea să meargă oricine spre a subscrie și că acolo va veni și deputațiunea de la domn cu rezultatul.

Mulțimea atuncea deșertă casele logofătului C. Sturza și se risipi.

Eu, coborîndu-mă, găsii pe Costan al meu în scară ; îl luai cu mine și, citînd dorințele naționale, mă îndreptai către casa unchiului meu An-tohi, căci era ora prinzului și mi-era foame.

XII

Casa lui A. Mavrocordat era situată la o extremitate a capitalei, aproape la bariera Copoului. Era o casă mică, cu un singur etagiu și cu fața la uliță.

Persoanele ce-și luase misiunea de a merge la domn ca deputați ai partidului național erau : C. Rola, unul dintre frații Moruzi și Vasiliică Ghica. Aceștia după ce făcură o anticameră cam lungă, fură primiți de domn.

După ce ascultă citirea documentului cu dorințele naționale, vodă răspunse că mai toate puncturile arătate le primește, afară de trei, și anume : desființarea Adunărei, garda națională și desființarea censurei. Acestea nu le putea încuviința, pentru considerațiune că treceau peste competența sa.

În loc de a ieși cu asemenea răspuns de la domn, în loc de a aduce publicului acest rezultat, unul din deputați, neautorizat de nimeni, declară domnului că Națiunea voiește ori totul ori nimic și că dacă măria sa se opune, Națiunea va cuceri drepturile sale cu puterea.

Inspăimîntat de un asemenea limbagiu, domnul se sui în trăsură cu doamna și cu un copil mic ce avea și, escortat de garda palatului, plecă la cazarmă. Iar deputații plecară către casa lui Mavrocordat ca să aducă relațiune despre rezultatul însărcinării lor.

Pe la 7 ore plecai și eu către locul de întîlnire.

Eram pe aproape să ajung și iată că văz pe Costan al meu viind de la vale cu pași iuți și gâfăind :

— Laudă Domnului că te gălesc ! Nu-e glumă. Viu de la cazarmă ; știi că am un nepot. Mă du-sesem să-l văz. Era cam beat și numai pe fereastră am putut vorbi cu el. Soldații de ieri încă stau închiși în cazarmă. Astăzi pe la amiază-zi le-au dat vin și rachiu de au băut oît au putut. Mai dineaori a venit vodă ; i-a scos pe toți afară și i-a întrebat dacă poate să fie sigur pe credința lor. Jurară toți.

Apoi a poruncit ca să meargă să risipească și să omoare chiar pe răsculați.

— Bine — zic — vom vedea.

— Ce să mai vezi, coconașule ? Haideți la vie, să ne suim în căruță și să ne ducem acasă.

— Nu se poate, Costane. Ce vor suferi toți, câtă să sufer și eu. Nu se poate să se omoare oameni așa, fără de judecată. Nu vezi tu ? Aici e toată floarea țării.

— Floarea țării ! Dar românul cel îndrăcit dă cu coasa prin flori ca și prin pălămidă. Să vezi... acuși vin soldații și cum sunt ei ameiți de rachiu, or să dea de foc.

Cu astfel de convorbire mă apropiaș de casa lui Mavrocordat. Mica curte din fața casei și ulița erau pline de popor. Răzbătui prin mulțime și intrai în casă.

Deputațiunea trimisă la domn spunea scena ce avusese. Cei ce erau de față se consultau ce să facă. Unii erau de părere ca să meargă o altă deputațiune ca să arate că să mulțumesc cu cele 32 de puncturi. Unii făcură imputări lui V. Ghica despre limbagiul semeț ce l-a ținut domnului.

Ce era de făcut ?

Mai multe idei se deteră. În cele de pe urmă predomni părerea de a merge cu toții a doua zi la Mitropolie, a pune în frunte pe mitropolitul și, trăgându-se clopotele, a merge la palat și a cere dorințele naționale.

Această socotință se găsi cu cale a o face cunoscută mulțimei ce inunda casa, curtea și ulița, spre a se risipi.

Vasilică Ghica ieși în pragul scării și, cu totul din contra de cum se vorbise în casă, ținu o harangă în limbagiul următor :

— Fraților, tiranul care șede pe scaunul domniei nu vrea să asculte de glasul poporului. Dorințele naționale, rostite cu atita duh de pace, iscălite de mitropolitul și de toată floarea țării, el le respinge și încă ne amenință. Dar voi știți, fraților, că glasul norodului este glasul lui Dumnezeu. Prin urmare, ceea ce voiește țara, și Dumnezeu o încuviințează. Nu e dară de făcut decit să ne dăm mâna cu toții și să sfărîmăm idra cu șapte capete care ne chinuiește de patrusprezece ani. Noi cu toții am hotărît și am găsit cu cale ca miine de dimineață să mergem cu mic cu mare, cu tînăr cu bătrîn, cu orice arme vom avea prin casele noastre, la Mitropolie ; să luăm pe mitropolitul înaintea noastră, cu icoanele și cu prapurele, și să mergem la palat. Soldații nu vor cuteza să dea cu armele lor în icoana Maicei Domnului, în capul bisericei, în floarea boierimei și în fruntea norodului. Așadar mergeți fiecare pe-acasă și vă pregătiți în liniște. La arme, fraților, la arme !

XIII

[.]

După cit mi-aduc aminte, la scenele acestea din casa lui Mavrocordat lipseau cea mai mare parte din persoanele ce au fost luat parte la redacțiunea celor 35 de puncturi. Frații Rosetti, Rola, Alecsandri și alții nu erau aici.

Sînt încă prepusuri sau bănuiele, care pînă astăzi rămîn în stare de enigmă. Conduita problematică a unor oameni stă încă învălită de mistere și de ipoteze.

[.]

Este știut însă că capi mișcării erau d. d. Rola, Alecsandri, V. Ghica, frații Rosetti, Cuzeștii și alții cari aveau influență și credit în țară. Dar acești oameni fost-au oare atît de mărginiți în judecata lor, încît [...] să se facă complici inconșcii ai conspiratorilor ?

Cată să afirmăm această ipoteză. Imprejurări ulterioare au demonstrat că acești oameni au fost de bună-credință în mișcarea aceea, dominați de amorul către patrie și de iluziile frumoase ce respira chiar în aerul anului 1848.

Dar să mă întorc la istoria mea.

XIV

După discursul lui Vasilică Ghica, publicul începu a se răspîndi, ducîndu-se fiecare pe la casele sale. Inșuși tribunul demagog se făcu nevăzut.

Îndată după aceasta se răspîndește știrea că oștirea a plecat de la cazarmă în marș iute și vine asupra casei lui Mavrocordat, sub comanda lui beizadea Grigorie, sprijinită de toată artileria, care atuncea se compunea dintr-un tun mititel, care se trăgea de un singur cal.

Cu toată teroarea ce insufla o asemenea știre, vreo douăzeci de tineri se determinară a sta pe loc. Unii mai curajoși se arătară atunci cu ideea că de va cuteza oștirea să violeze domiciliul, să o respingă cu armele. D. Mavrocordat poseda în adevăr un arsenal de arme de lux ; avea poate vreo 40 de focuri, puști și pistoale, cu care niște brațe iuți și sigure ar fi putut doborî vreo sută de oameni. Majoritatea însă găsi mai prudent ca să evite o măsură atît de temerarie ; putea să prorumpă o

turburare peste noapte și vagabonzii să dea foc orașului și să se puie pe prădăciuni.

Așadară se deteră la o parte armele de foc, și tinerii, punîndu-se a fuma țigări, așteptau dezno-dămîntul comediei.

În numărul acestora mă aflam și eu, vorbind despre literatură cu amicul meu Petrache Casimir.

Actul original al dorințelor naționale, în care erau subscriși vreo cinci sute inși, d. Mavrocordat avu îngrijire a-l trimite la o persoană sigură.

— Oare ce o să facă oștirea dacă va veni aici ? zice unul. Cum o vedea că lumea s-a risipit, o să se întoarcă la cazarmă.

— Dar dacă va intra în casă ?

— Dacă va intra, o să ne găsească fumînd țigări și negreșit cu oamenii inofensivi n-o să aibă ce să facă. Prin urmare are să se ducă cum a venit.

— Ba mi se pare c-or să ne sune spetele, zicea un altul.

— A...șă ! asta nu se poate. Nu se poate să vie astfel la excesuri și apoi chiar așa să fie, ziua de miine ne va răzbuna.

Începură toți a se legăna cu iluziunile. Preziceau cum o să meargă la Mitropolie, cum de acolo era să se facă fraternizarea cu soldații, cum or să arêsteze pe domn, cum or să proclame guvernul provizoriu și altele de aceste.

— Dar pe cine să punem în guvernul provizoriu ? zise unul.

— Iată o idee — zise un altul — la care nu ne-am gîndit. În astă noapte numaidecît să hotărîm lucrul acesta.

În mijlocul acestor întrevorbiri un zgomot mare se aude.

— Militia, militia ! strigau cițiva oameni cari mai rămăseseră prin curte.

Alergînd la fereastră, vedem în realitate mai întii baionetele și apoi pe soldați.

Aceștia, oprindu-se în dreptul porței, așezară mai întii tunul, îndreptîndu-l asupra casei. Se vedea în mîna unui soldat chiar fitilul aprins, gata ca să-i dea foc.

O teroare ne coprinsă pe toți, căci oricît de mic era tunul, totuși era în stare să spargă geamurile și chiar să nimicească pe cineva, lucru ce nu putea să fie tocmai plăcut.

Două șiruri de soldați coprind și înconjoară casa... o bandă ca de cincizeci de soldați se desparte și se suie pe scară.

Ușele salonului se deschid cu vuet și o mulțime de baionete întinse intră în lăuntru.

Șirul de soldați se desface și se arată în mijloc un arnăut ca un uriaș, țîind o pală între dinți, iar în mîini, cu degetul pe cocoș, o carabină, tromblon larg cit un crater.

După arnăut se vedea beizadea Grigorie, ce era adiutant și colonel, cu sabia scoasă.

— Domnilor — zise el — în numele legii vă provoc ca să depuneți armele.

— Cine are, să le depuie ; dar noi, ciți suntem aici, nu avem nici o săbiuță.

— Ce fel ? D-voastră sunteți în revoluțiune. Voiți să oboriți pe măriia sa vodă din tron și credeți că nu va fi cine să-l apere ?

— Noi am voit să facem o revoluțiune pacifică. Am supus dorințele naționale cu pace. Dacă măriia sa nu le acordă, lumea și Dumnezeu va judeca. Iar noi, precum vedeți, suntem cu țigările în mînă.

— Înțeleg dară, domnilor, că este o neînțelegere. Pofțiți dară de mă întovărășiți de vale la palat. Acolo veți vedea și pe măriia sa ; după aceasta vom deșerta citeva butilce de șampanie.

— Foarte mulțumim de șampanie. Dacă e cit pentru asta, să o bem aici și să ne lași în pace.

— Nu se poate. Măriia sa mi-a poruncit că pe ciți voi găsi aici să-i duc de vale la cazarmă, unde-i așteaptă.

— În fața puterii n-avem ce face. Dar de vom fi maltratați, vom trata de infami și lași pe cei ce ne duc.

— Eu vă garantez că nu veți suferi nimic.

Ne scularăm cu toții și, după ce ieșirăm, ne văzurăm înconjurați de soldați și urmați de beizadea Grigorie, precedat ca și mai înainte, de arnăutul cu tromblonul. Acesta era faimosul Ingé Robert, de origine din Avganistan.

XV

D. A. Mavrocordat, după cit îmi aduc aminte, rămase acasă. Aceasta nu ne puse în mirare, știind că el era nepotul lui vodă ; și apoi chiar această de pe urmă considerațiune nu ne făcea niciodată a ne îndoi de lealitatea și sinceritatea sa în favoarea cauzei patriotice care ne agita.

Coborirăm scările, ajunserăm în curte, dar abia ne aflam la poartă și deodată auzim comandînd : foc ! Toți soldații ce ne înconjurau întinseră baionetele asupra piepturilor noastre. O teroare de moarte ne coprinsă inimile... așteptam să vedem cocoșele ridicîndu-se. Încă o dată auzim : foc ! dar o altă voce, mai puternică, strigă : în sus !

Atuncea soldații, ridicînd puștele în sus, le slobod în aer.

Mulți au crezut, și cred încă, că primul ordin de a da foc a fost dat de beizadea Grigori. Dar adevărul numai însuși poate să-l știe. Să fi avut oare în adevăr ordin de a vărsa sînge inocent? Să fi avut cruda plăcere a vedea oameni murind? Să fi avut oare ideea ca să ne sperie numai? Ar fi fost o crudă glumă, dacă soldații, precum erau beți, ar fi dat foc la cel întii comandament!

Se întîmplă că un soldat ce era tocmai în aripa din urmă căzu lovit (de bună seamă) de un glonte al unui soldat. Rănitul, espirînd, țipă cu turbare. Soldații ce erau în frunte crezură că cei din urmă au venit în risc cu poporul. Atunci se auzi un alt comandament:

— Dați de tot, nu-i lăsați cu zile!

Ne pomenirăm deodată atacați și loviți cu paturile puștelor, trintiți la pămînt și stîlciți de loviturile furioase ale soldaților, turbați de rachiul și de minie.

Cea întii lovitură ce căpătai fu un strat de pușcă drept între umere. Căzui în brînci, răsturnînd pe un soldat ce era înaintea mea. Peste mine căzu soldatul ce mă lovise. Văzînd amețitura soldaților, îmi reprimsei puterile, pusei mina pe o pușcă și începui a răsturna și eu cîțiva dintr-înșii. Împiedicîndu-mă, iarăși căzui și peste mine căzură iarăși alți soldați, răsturnați de camarazii mei.

Deodată simții că un braț tare mă apucă de o mîină și un altul de altă mîină, tirîndu-mă pînă afară din rîndurile soldaților. Era Costan al meu, carele, împreună cu nepotul său, soldatul, îmi căuta scăparea.

Amețit încă de cele ce mi se întîmplase, turbat încă de minie, nu vedeam înaintea ochilor nimica;

voiam să mă vir iarăși în mulțime, ca să mă apuc la luptă.

Costan însă mă ținea cu brațul său cel vînos și în fine mă tîri către o uliță laterală.

XVI

Eram singerat la nas, la o sprinceană și la amîndouă minele. Pieptul mi se bătea cumplit, încît răsufierea mi se împiedica.

Cu toate acestea, ajutat de credinciosul meu bătrîn, ajunsei la unchiul meu, unde căzui leșinat de durere și de sfișierile sufletului.

Nu trecu însă o oră și iată un subcomisar de poliție, amic al unchiului meu, care vine și ne spune că au să ne calce îndată casa, ca să mă caute pe mine și pe alții.

Trebuia să părăsesc casa unchiului meu. Ieșii îndată pe poartă împreună cu omul meu, carele se ținea ca și umbra de mine. Dar unde să mă duc? Cerc să intru pe la alte rude și amici; în deșert! Toate porțile erau închise!

Pe oricare uliță apucam, trebuia să întîlnesc patru-le de soldați și să mă întorc cu fuga, ca să nu fiu apucat.

În fine, rătăcind astfel pe ulițe, trecui prin curtea unei biserici. Din norocire iată un peristil și deasupra o clopotniță.

— Iată otelul nostru, Costane!

Fără a pierde timp, ne suirăm în clopotniță. Omul meu se dezbracă de haina sa cea groasă ce purta pe deasupra și mi-o așternu în loc de saltea. Mă culcai și, o minune! adormii ca în leagănul cel mai desfătător, fără a mă gîndi nici la strigoi, nici la vircolaci, nici la vodă, nici la dracul.

A doua zi de dimineață mă deșteptai de pașii unui om ce se suia în locașul meu provizoriu.

Era un cîntăreț de biserică ce venea să toace și să tragă clopotul. Bietul om deodată se speria; dar pe urmă mă întrebă cu uimire cum se poate să mă găsească aci?

— Așa a venit vremea, dragă băiete, îi zisei. Dar știi tu cine sunt eu?

— Te cunosc prea bine. Cine nu te cunoaște pe d-ta? Cîte versuri de ale d-tale n-am învățat eu de rost!

— Dacă-i așa, dragă, nu mă mai întreba și că-tă-ți de treabă. Iată, îți dau locul, că eu mă duc.

— Da' bine, cum? Așa, plin de sînge? Ce-ai pățit?

— Se vede că au ieșit vîrcolacii și m-au supt. Dar tu, dacă ești băiat bun, du-te și-mi adă niște apă ca să mă spăl.

— Dar să toc întii și să trag clopotul.

— Lasă treaba asta pe socoteala noastră. Tu du-te la apă.

Costan se puse a toca și, zău, știa toca de minune.

Pe cînd trăgea clopotul, veni și băiatul cu apa și cu un ștergar curat.

Mă spălai și mă coborii.

— Ei, coconașule, ce facem noi acum?

— Știu eu ce să facem, Costane?

— Nu-ți spuneam eu că ceea ce vedeam nu-i a bine? Iaca, vezi? Prins, stîlcit, batjocorit, dormit prin clopotnițe... Ca și cînd ai fi un fugar din ocnă.

— Astea nu sunt nimica, Costane, pe lingă cele ce-or fi suferit ceilalți; și eu la dînșii mai mult mă gîndesc.

— Ei, așa, sărmanii boieri, și ce mai oameni de treabă! Dar Dumnezeu e bun, aist lucru nu poate să rămîie nepedeptit.

— Dar vezi tu, Costane? Pînă la Dumnezeu s-ar cădea ca oamenii să dea din mîini. Acest lucru dacă să întîmpla în altă parte de lume, toată țara s-ar fi sculat în picioare.

— Țara! Ce-i tot dai cu țara! Dar de unde știe țara că o mină de oameni s-au adunat în Iași ca să-i facă binele? Iaca, de pildă, d-ta te-ai sculat și ai venit și-ai pătimit și la noi la sat nu se știe nimica. Ar fi putut și orașul, care e destul de mare; dar ce-or să facă niște jidani nemernici și fricoși? Eu mă mir de boieri: dacă avea să facă un lucru ca aista, de ce n-au dat de știre satelor, că, crede-mă, ar fi venit cinci sute de mii de oameni și atunci...

Eram uimit de inteligența omului meu și ziceam; iată că țărani se pricep la revoluțiuni mai bine cît noiăștia, oameni luminați și civilizați.

XVII bis¹

Pe cînd convorbirea cu Costan îmi întreținea mintea, eu mă apropiam de casa logofătului C. Sturza. Intrai pe poarta de din dos și, văzînd pe bătrînul în balcon, mă apropiai și-l întrebai de pot să mă sui ca să-i vorbesc ceva.

Îmi făcu semn cu mîna ca să mă sui.

Costan rămase la scară.

Bătrînul (Dumnezeu să-l ierte!) îmi arătă mare afecțiune. Mă întrebă ce am de gînd să fac.

¹ Am notat cu bis acest capitol, al cărui număr e din greșeală repetat în original, spre a nu fi nevoiți să le decalăm pe toate cele următoare.

Ii spusei cum am dormit. Rise și lăcrămă.

— Ce zicea lumea — mă întrebă el — de mine, ieri cînd v-am zis să-mi deșertați casa ?

— Erau fel de fel de idei.

— Vezi, dragul meu, eu simțisem de ce vi se pregătește. Vasilică Ghica a stricat toată treaba. Noi dacă ne mulțumeam cu cele 32 puncturi, am fi făcut foarte bine și nu se întîmpla batjocura asta.

— Dar bine, cine-l autorizase pe d-lui ca să spuie lui vodă că țara cere totul sau nimica ?

— Dumnezeu să-l judece ! Dar știi că aseară mi-au călcat și mie casa ?

— Ce fel ? de ce ?

— Aseară, după ce s-a întors oștirea de la Mavrocordat, văz că se oprește în dreptul porței mele. Vreo cițiva soldați se despart și intră în curtea mea. Se suie pe scări. Ies în capul scării și întreb ce caută. Auz glasul lui beizadea Grigori că-mi răspunde.

— Nu-i nimica, avem să căutăm pe cineva... A intrat cu soldații săi prin toate odăile și apoi, negăsind pe cine căuta, a ieșit și s-a dus.

— Negreșit — zisei — se vor fi călcat mai multe case.

— Toate casele suspecte, și s-au făcut o mulțime de arestări. Dar apropo de aceasta : ești în lista celor 17.

— Care 17 ?

— În lista de proscritie ; între cei pentru cari a dat vodă poruncă ca să-i prinză cu toate mijloacele.

— Adevăr ?

— Am văzut eu lista, mi-a adus-o un om al guvernului.

— Dar bine, eu ce am făcut ?

— Ce mai întrebi ? Ești revoluționar.

— Eu ?

— Negreșit, tu, și toți acei ce fac versuri.

Imi făcui cruce.

— Ce mai stai pe gînduri ? Du-te, fă-te nevăzut, dacă nu vrei să infunzi vreo mănăstire. Te rog ieși pe poarta de din dos, să nu vază cineva că ai ieșit de la mine.

Ieșii și găsii pe credinciosul meu în scară.

— S-a trecut de glumă, Costane, pentru mine. N-am să mă mai pot întoarce la moșie. Orișunde în țară oi să fiu prins și trimis la ocnă. Trebuie să părăsesc țara.

Bietul om începu a mă văita.

XVIII

Apucai tot pe ulițe laterale, cu hotărîre ca să ies la casele fraților Rosetti, cu cari eram în intimitate.

Cînd ajung în ulița Goliei, ce face răspîntii cu ulița Poliției, văz o adunătură mare de jidovi și soldați. Mă ferii de a mă apropia. După ce adunătura aceea de oameni trecu la vale, intrai răpede în casa Roseților.

Am găsit pe venerabila lor mumă în scară. Cum mă văzu, mă apucă de gît și începu a plînge cu suspine spasmotice, zicînd grecește :

— Ta garsonia-mu, ta caimena, ta garsonia-mu¹.

Nu puteam înțelege ce vra să zică și ce s-a întîmplat.

Întristata mumă mă introduse în camera lui Răducanu² și căzu pe o sofa, fără putere de a mai vorbi.

¹ În jargon greco-francez : băieții mei, săracii, băieții mei (n. ed.).

² Fiul ei cel mai mare.

Deodată se deschise ușa iatacului și să arătă Panu.

Acesta, după ce mă-mbrățișă, îmi spuse că în zori de ziuă a venit o bandă de soldați, a spart porțile ce erau închise și au ridicat din așternut pe Răducanu, pe Mitică și pe Lascar, scoțându-i pe poartă numai în cămeși și cu capetele goale, rădicind toate armele prețioase ce le aveau și comițind și alte prădăciuni în casă.

Panu, cu toate că venise abia atunce seara din provincie, cu toate că nu credea la posibilitatea de a figura între proscriși, totuși găsi mai prudent a se da deoparte. El se dosi în buduarul mumei, unde soldații nu cutezară a răzbate.

Cu toată durerea ce sfișia inima acestei bătrîne femeii, nu puteam îndestul admira curagiul sufletului său. Ea nu plîngea, nu blasfema, nu voci-fera, ci se exalta în contra apăsătorilor și chema răzbunarea cerească. Ea privea martiriul fiilor săi ca un prognostic pentru binele patriei în viitor.

Șezui toată ziua în casa aceasta, convorbind cu amicul meu asupra întîmplărei de zi. Din oră în oră și din moment în moment ne veneau știri care de care mai fioroase.

Peste noapte se călcaseră toate otelurile și cele mai multe case. Se făcuseră o mulțime de arestări, se confiscaseră armele ori de pe unde se găsiră. În esecutarea unor asemenea ordine, pe la locurile cele mai suspecte se ducea mai cu seamă curagiosul Ingé, arnăutul lui beizadea Grigori. Acesta călcă și casa bătrînului Grigori Cuza, căruia îi luă o mulțime de arme, dar nu cuteză a-l aresta, căci bătrînul îl amenință cu un pistol ce-l ținea gata de foc.

Cu tinerii prinși la casa lui Mavrocordat, cu alții ce culeseră de prin oteluri și de prin alte case, se umpluse cazarma și închisorile de la Criminal. Cea mai mare parte din acești nenorociți fură bătuți și schingiuiți în închisorile unde-i puseseră. Iar treisprezece inși fură legați cot la cot cu frîngii, puși în căruțe jidovești și espediați cu escortă de soldați spre Galați, unde trebuia să fie dați peste Dunăre în seama autorităților turcești.

Aceștia erau : Manolachi Epureanu, Alecu Cuza, Alecu Romalo, Ion Cuza, trei frați Rosetti, Zaharia Moldovanu, N. Catargiu, D. Filipescu și Alecu Muruzi (pictorul).

Știrile aceste nu puteau decît să mă înfioreze. Ce aveam de făcut ? Dacă mă duceam la moșie, urma să mă aștept a fi prins, batjocorit, aruncat în închisoare și Dumnezeu mai știe ce.

Amicul meu mă consultă că voi face mai bine să stau încă în Iași, unde printre amici mai ușor m-aș putea ține ascuns.

Aveam un frate în colegiu. Trimit pe omul meu de-l cătită și mi-l aduse.

Îi zic să lase școala, să meargă la vie, să se suie în căruță și să meargă la țară, să-mi grijească de semănături, după instrucțiunile ce i-am dat, și pînă în cinci zile să mă înștiințeze dacă m-a căutat cineva pe la moșie.

Costan se despărți plîngînd de mine și se duse cu frate-meu.

XIX

În casa unde mă aflam, deși eram primit cu cea mai mare afecțiune, nu voii a sta decît pînă în seară. Ca unul ce mă știam în numărul proscrișilor, mă temeam a nu fi descoperit ; și nu-mi era

atita de soarta mea, cit de supărarea ce aş fi cauzat casei ospitaliere în care mă aflam.

Amicul Panu încă se hotărî a ieşi de acolo, îndată ce va înnopta, şi a se retrage undeva la moşia vreunei rude. Îmi luai adio de la doamna Rosetti, şi mă dusei la lordaki Voinescu, consulul grecesc, cu care mă aflam în intimitate. Negăsindu-l acasă, îi lăsaî un bilet în următoarea cuprindere :

„Dacă va veni de undeva vreo scrisoare pe numele meu, te rog să nu se piarză. Eu voi trimite să întrebe de ea.“

Dar unde să mă adăpostesc ? Mă dusei la câţiva amici, care cu mare părere de rău îmi refuzară ospitalitatea. Terorismul era în culme. Spionagiul era organizat într-un chip infernal : oamenii se temeau chiar de păreţii caselor lor ; servitorii mai din toate casele erau plătiţi de poliţie ca să spioneze şi să trădea.

Umblind astfel rătăcind din casă în casă, într-o uliţă strîmtă cit pe ce eram să dau peste o patrule. Căta să evit întîlnirea ei. Dar cum să fac ? Dacă o rupeam de fugă, putea să mă gonească şi să mă ajungă. Din norocire, văz la o casă pe lîngă care treceam nişte perdele roşii, semn distinctiv al caselor de prostituţiunc.

Intru.

Era o poloneză, tinără şi frumoasă, dar topită de escsele păcătoasei sale profesiuni.

O întrebai de pot dormi acolo. Mă primi cu bucurie.

Îi pusei condiţia că nu voi să mai deschidă uşa nimărui altuia. Ea primi.

O, Dumnezeule ! ce poziţiune cumplită ! cu inima plină de suferinţe morale, cu imaginaţiunea aprinsă de atitea cugetări înalte şi generoase, în

nişte momente atit de solemne, să ajung la casa unei prostituate, ca să cer ospitalitatea şi poate chiar mîntuirea mea !

XX

Căta a mă supune soartei. Căta a mă mulţumi şi de această favoare a întîmplărei.

„Cele sacre nu se spurcă“, ziceam în sine-mi.

Inima mea, sufletul meu, sint departe de a se asimila cu degradarea prostituatei. Dar... o, Dumnezeule ! nişte fiori mă cuprinsă ; o cugetare amară trecu prin inima mea.

— Olimpio, spune-mi, te rog, vine poliţia pe la tine ?

— Poliţia ? Nu te înţeleg. Ce treabă are poliţia cu mine ?

— Nici te cunoşti tu cu nimeni din poliţie ?

— Nu ştiu ce vrei să zici d-ta.

— Voi să zic, Olimpio, că eu n-aş voi să fiu ştiut de poliţie ; şi vezi tu ? dacă ştii ce vra să zică păcat, apoi îti spun în credinţă că n-ar fi mai mare păcat, decit...

— Destul... înţeleg ce vrei să zici... Ah, domnule ! dar d-ta nu ştii în ce casă te-a adus Dumnezeu. Dacă am ajuns la meseria asta infamă, în care mă vezi, crede, domnule, că am o inimă nobilă şi că am avut părinţi mult mai nobili decit îti poţi inchipui. Eu am înţeles îndată poziţiunea d-tale, „şi iată-ţi jur pe crucea asta, singura suvenir care am de la tatăl meu, că nu vei găsi inimă mai compătimitoare şi mai devotată pentru persoana d-tale.

— Dar tu nici mă ştii cine sunt, Olimpio !

— Nu e trebuință să-ți știu numele. Știu că trebuie să fii un om persecutat de guvern, unul din numărul acelor tineri nobili și bravi, din cari s-au făcut atite victime de ieri încoace.

— Olimpio, tu ești o fată fină, precum văd eu.

— Protestez contra acestui cuvânt. Nu sînt fină, nici prefăcută; sunt sinceră, cu inima curată și deschisă. Dar vezi d-ta, cînd e vorba de victime patriotice, se revoltă inima în mine, căci în vinele mele circulă sîngele unei familii care a suferit martiriul pentru patriotism.

Un asemenea limbajiu, niște asemenea sentimente și expresiuni, ieșite din gura unei prostituate, mă uimără. Toate prepusurile mi se risipără. Toată încrederea îmi pusei în această ființă necunoscută pînă atunce.

— Olimpio, îi adăugai, nu crede că, ieșind din casa ta, te voi lăsa mai bogată decît ești.

— Asta nici mi-a trecut prin minte. Dar ascultă-mă : ești foarte poetic și animat ; te rog liniștește-te. Spune-mi : vrei să mănînci ceva ? vrei un ceai ?

— Nimic decît sinceritatea sufletului tău.

— Ei bine, de asta fii sigur, și poți dormi ca în casa surorii d-tale.

Olimpia mă întrebă numai de sunt provincial sau ieșan. Despre numele meu nu mă întrebă ; asta mă încredință și mai mult despre lealitatea și deliceteța inimei sale.

Mă rugă să priimesc așternutul ei ; și ea se culcă pe o canapea, într-un colț al camerei, despărțit de un paravan.

Făcîndu-mi cruce, îmi recitai rugăciunea de culcare ce mi-o recomandase maică-mea încă din pruncie. După aceasta mă culcai și adormii mai iute decît îmi puteam închipui, ca un om ce făcuse o cale lungă și ostenitoare.

O zornăitură de arme și un tropot de picioare mi se păru că auz. Ușa se deschise și văzuî pe Ingé intrînd cu sabia în gură și cu tromblonul întins, urmat de vreo cinci arnăuți, mai fioroși decît el. Îmi făcu semn cu capul ; și ca cînd înțelegeam ce-mi spune, mă sculai, luai haina pe mine și plecai cu el. Picioarele îmi tremurau, și nu puteam merge. Zbirii ce mă duceau mă loveau cu minerele iataganelor lor, ca să umblu mai iute. Fusei dus la cazarma de cavalerie și dat pe mîna unei sentinele. Apoi fui introdus într-o sală spațioasă și abia luminată cu două luminări de seu. Sala era plină de oameni.

Uitîndu-mă la acci oameni, mă încredințai că nu erau soldați. Toți erau culcați în neorînduială și în pozițiile cele mai capricioase. Auzind pe unul că geme, mă dusei la el și-l întrebai ce are. El ridică capul și gemu zicînd : „Lasă-mă, lasă-mă !“ Cunoscui vocea : era a amicului meu P. Casimir. Îl strigai pe nume, și el atunce repetă pe al meu.

— Ce, și tu ești aice, nenorocitul ? mă întrebă el.

— Vai ! dar.

— De cînd ?

— Nu mă mai întrebă. Spune-mi : ce ai ?

— Ce să am ? întrebă pe ceilalți toți. Îi vezi ? Apropie-te de ei și vezi : trăiește vreunul ? Vezi, frate-meu aice e ?

— Dar ce este ? ce ai ?

— Of ! am fost torturați, stâlciți... Oh !... Dumnezeu ! nu te uiți tu pe pământ ?

Căutai să-l rădic, și începu a țipa de dureri. După aceasta luai una din luminări și începui a mă uita de aproape la figurile celorlalți camarazi de arest.

Erau nenorociții tineri ce fuseseră prinși la casa lui Mavrocordat.¹ Unii dormeau, unii gemeau.

Mai toți singerați și cu fețele desfigurate. Găsi pe fratele lui Petrachi ; și, cunoscându-l, îl întrebai cum îi este. Îmi răspunse că-l doare tare peptul și mă rugă să-l las în pace. Vizitai pe toți ceilalți și mă incredințai că nici unul nu e mort ; dar toți în suferințe cumplite de torturile ce le aplicaseră.

Casimir îmi zise să mă culc, căci le dedese ordin ca să doarmă, sub amenințare de a fi iarăși torturați. Mi se sfișia inima, văzînd atite victime și închipuindu-mi suferințele lor. Mă culcai pe un pat soldătesc pe care era așternut o rogojină.

Dar deodată văzui că ușa se deschide și intră vreo douăzeci de soldați.

Unul din ei strigă să ne sculăm toți în picioare.

Strigarea sa cea furioasă făcuse se răsune păreții.

Ne supuserăm ordinului mai toți, afară de cîțiva inși, care nu avură putere a se rădica.

— Cine este noul venit între voi ? întrebă un caporal ce semăna a gide.

— Eu sunt, zisei înaintînd spre el.

— Îmi pare bine că facem cunoștință, zise el cu un aer sarcastic. Dar pîn-a nu răsări zorile, cată să te tratăm cu un feliu de bucate revoluționare, de care și camarazii d-tale au gustat.

După aceasta, luînd o frînghie de la unul din soldați, îmi legă pumnii minelor și, trecînd frîn-

¹ Intre aceștia mai erau și alții, prinși peste noapte în deosebite locuri și case.

ghia peste grinda tavanului, mă rădică în sus, cît nu mai ajungeam cu picioarele de podele.

Apoi veniră doi soldați cu cîte un braț de nuiele, din care luară fiecare cîte două. Iar caporalul, dîndu-se deoparte, comandă : una, două, trei !

Atunci țipai ca un tigr, rănit de moarte...

XXII

Deodată simții că mă apucă cineva de mîină, întrebîndu-mă ce am.

Era Olimpia, care se deșteptase de țipătul meu din vis.

Cu toate aceste, nu credeam încă în realitate. Eram încă atît de agitat, inima mea se bătea atît de tare, încît se confunda cu bătăile regulate ale ceasornicului ce era pe masă.

— Dormi ? ce ai ? mă mai întrebă ospătătoarea mea.

— Apă ! apă ! zisei.

Băui apă și mi se alină ceva bătaia de inimă.

După aceasta spusei Olimpiei visul teribil ce mă muncise, durerile ce zbuciumau inima mea și neastîmpărul în care mă aflam. Stătui de vorbă cu ea pînă ce razele dimineții îmi anunțară venirea zilei.

XXIII

— Olimpio, fiind sigur că tu nu-mi refuzi ospitalitatea nici astăzi...

— Nici mîine, nici poimîine, nici răs-poimîine.

— Voi dară să-ți spun că eu nu voi să-ți cad greu. Cheituiala menagiului voi să mă privească pe mine.

— Asta nu se poate. O poloneză se insultă cu astfel de propuneri. Laudă lui Dumnezeu, din miserabila și infama mea meserie am atâtea economii încât să trăiesc independentă în astfel de împrejurări și să pot da ospitalitate cuiva câteva zile.

Din asemenea limbaj și maniere, înțelesei că am a face cu un suflet nobil.

După acestea, Olimpia începu a se îngriji de persoana mea cu un interes adevărat fratern.

Ea se ocupă pînă și de toaleta mea; îmi procură pînă și primenele; în cea dintîi zi puse a-mi spăla vestmintele de vară ce purtam și cari erau pline de sînge și de praf. Iar cît pentru mîncare, prepară ea singură bucatele, ca să fie mai gustoase și mai curate.

Arătîndu-i nerăbdarea ce aveam de a ști ce se mai petrece, ea se oferă a-mi duce o scrisoare către unchiul meu. Îmi aduse răspuns că l-a găsit și că, luîndu-i adresa, a promis că va veni la noapte ca să mă vadă.

Unchiul meu veni. Îmi spuse cum i se călcă casa în noaptea din 29 martie. Cea întîi persoană de care întrebare fusesem eu. Negăsindu-mă pe mine, luară pe un fiu al său; îl duseră la închisoarea Curței criminale, îi administrară 25 de lovituri, și apoi a doua zi îl liberară pe garanție.

Unchiul meu se numea Antohi și avea atunci vîrsta ca de 60 ani. Era un om cuminte, cu învățătură și studios; dar cu toate meritele și vîrsta sa, el nu ocupa decît un post modest de șef de secție în visterie. Fiul său Costachi, despre care vorbii, era în statul biroului său. El fusese acuzat de poliție că în ziua de 29 martie a mers împreună

cu mine la casa lui Mavrocordat; pentru aceasta suferi tratamentul barbar de bătaie, și totodată depărtarea din serviciu.

— Ce zici, moșule, d-ta, la aceste toate?

— Zic, fătul meu, că zilele acestea seamănă cu zilele cele mai nefaste ale istoriei noastre. Numai în timpul domnilor fanarioți se persecutau, se băteau și se sugrumau oamenii în chipul acesta. Ba, ce zic? și atunci încă, boierii și fiii de boieri, chiar în crime de cădeau, totuși erau judecați în Divan. Pe boieri, pentru crime de stat, domnul îi bătea singur cu buzduganul în piept, dar nu-i da pe mîna zbirilor, ca să-și bată joc de ei prin temnițe ca de hoții cei mai infami. Cu toate acestea, fătul meu, orice ecces are rezultatele sale. Astă stare de lucruri nu poate să prelungească. Chiar Rusia o să descuviînteze purtarea domnului. Și mai la urmă, cum o să domnească el? Toată țara este în contra sa. După cruzimele acestea, toată biurocrația s-a debandat. Astăzi peste șasezeci de funcționari și-au dat demisiile. Eu mîine plec la țară, la moșioara mea. Ce mai am de așteptat, cînd îmi văd familia tratată în asemenea chip?

Bietul bătrîn plîngea, și eu cu lacrimi îl primeam.

— Dar eu oare ce să fac, moșule?

— De tine e prea ușor. N-ai nici femeie, nici copii; n-ai decît a trece peste hotar.

— Dar interesele moșioarei mele? dar tatăl meu, bătrîn și fără sprijin? dar frații? dar surorile?

— Ei bine, ce vrei? ce poți face? cum te-i arăta, or să te prindă; și precum te are vodă la stomac, desigur că după schingiurii te va trimite și în vreo mănăstire în fundul munților. Știu de sigur că s-au dat ordine la toate isprăvnicile ca

unde vă vor găsi, să vă prindă și să vă aducă legați la Iași. Eu așa te consult : fă toate chipurile și te strecoară peste hotar ; și bun e Dumnezeu ! în curind or să se prefacă lucrurile.

Unchiul meu, după aceasta, îmi dăte o mică sumă de bani ; mă îmbrățișă, mă mîngîie, mă încurajă și mă lăsă cu lacrimile în ochi.

Dar acea îmbrățișare a fost, vai ! cea de pe urmă ce am primit de la această rudă iubită !

XXIV

— Cine ești tu, Olimpio ? și care este istoria ta !

— Este un sacrificiu pentru mine ca să răspund la ceea ce mă întrebi. Istoria mea este dureroasă ca și aceea a patriei mele. De multe ori m-am jurat ca să o uit, să nu-mi mai aduc aminte de ea, și să n-o mai spun nimărui. Dar unui oaspe ca d-ta nimica nu pot refuza. Ascultă.

Și Olimpia, după ce se asigură de uși și ferestre, ca să fie închise, după ce luă oarecare dispoziții în trebile micului său menagiu, începu să-mi spuie istoria sa. Iat-o cum am fost scris-o atunci, în cele trei zile cît am șezut în casa ei. O reproduc întocmai cum o aflu în manuscrisele mele.

OLIMPIA

Sunt născută în Lituania. Tatăl meu, comitele August Ilofski, era un avut proprietar, posesor a cinci moșii întinse în provincia aceea, pe care număra peste trei mii de servi. Mumă-mea era româncă din Basarabia, și doica ce mă crescuse ase-

menea ; de aceea am crescut de mică vorbind românește, tot așa de bine ca și leșește.

În timpul războiului independenței de la 1830, eu eram de doi ani. Aveam un frate și trei surori mai mari.

Tatăl meu, prevăzînd evenimentele, înainte de a izbucni revoluțiunea, trimise toată familia la moșia unui văr al său, aproape de Cracovia ; opri însă cu sine pe frate-meu ce avea atunci abia 14 ani. După aceasta el luă parte la războiul independenței ca colonel de regiment, avînd pe frate-meu ca adiutant al său. Campania se făcu cu toate sacrificiurile și nenorocirile care sunt cunoscute de istorie. Rezultatul fu, precum știi, poate, căderea și îngenuncheara Poloniei ! Tatăl meu scăpînd cu viața și cu cîteva răni, se strecură cu fratele meu peste frontieră ; și după ce umblă vreo trei ani proscris în lume, veni la moșia unchiului meu unde se găsea familia sa. Averea sa din Lituania confiscîndu-se ca a tuturor celor ce luaseră parte în război, el se apucă de speculațiuni agricole pe moșia destul de întinsă a vărului său.

Fratele meu, trimis pentru studii la Viena, se amestecă în societățile secrete revoluționare. La 1837 fu arestat, judecat și osîndit pe șase ani la Spilberg, la muncile publice.

În deșert se încercă bietul tatăl meu ca să-l scape.

Dreptatea împărăției era nemilostivă pentru criminalii politici. După împlinirea termenului pedepsei, el fu liberat pe garanția tatălui meu și veni acasă.

Surorile mele cele mai mari se măritară, înzestrate cu liberalitatea unchiului meu ; două se du-

seră cu bărbații lor în provincia Posen, și a treia în Galiția de Jos.

Unchiul meu avea doi fii. Cel mai mare, Enric, absolvind cursul dreptului, venise acasă cu hotărîre ca să se ocupe de agricultură. Cel mai mic, Eduard, era la Institutul Teresian la Viena. Enric răpi sufletul meu. Eu încă intrai în inima sa. Era un amor platonice și romantic, de care, cînd îmi aduc aminte, îmi vine să leșin. Părinții noștri simțiră și ne binecuvîntară. Dar pe cînd inima lui Enric se desfăta cu amorul meu, sufletul său se ocupa cu amorul patriei. De aceea căsătoria noastră se tot amîna neîncetat.

Enric, împreună cu tatăl meu și cu fratele meu, făceau excursii neîncetate prin Posen, prin Galiția și chiar prin Lituânia. Oamenii necunoscuți veneau adesea pe la moșia noastră, și aveau înțelegeri și întîlniri misterioase cu acești trei oameni. Unchiul meu, de bună seamă, știa și era inițiat în planurile lor, de aceea căuta totdeauna să risipească bănuielile și temerile ce-i arăta maică-mea.

În toamna anului 1845 auzim de revoluțiunea din Posen. Știrea ne-a venit chiar de la generalul Mieroslavski, carele era în capul revoluțiunii, și era de mult în intimitate cu tatăl meu și cu fratele-meu.

După cît am înțeles, planul era ca revoluțiunea să înceapă din toate părțile, și Polonia să se ridice deodată în picioare, ca un singur om.

Enric, carele adesea îmi încredința secretele sale, își făcea cele mai frumoase iluziuni și avea cele mai sigure speranțe în reușire.

În conspirațiunea aceasta erau toți nobilii și proprietarii poloni. Între bazele constituțiunii ce-și propuneau să proclame, cel dintîi punct era eman-

ciparea și improprietărirea țăranilor, ca astfel să-i poată rădica și atrage sub stîndardul libertății.

Guvernul austriac simțind de toate acestea, organizează o contrarevoluțiune : găsi mijloc a sugruma pe revoluționari chiar prin miințele de care ei voiau a se servi. El mai întîi populariză printre țărani ideea că împăratul voiește să-i facă proprietari și liberi, și că aceștia se opun. Apoi puse la cale a-i răscula contra nobililor într-o zi și într-o dată fixă. Această măsură se organizează cu atîta măiestrie, încît nici unul din nobili nu avea cea mai mică idee sau bănuială despre un astfel de plan.

Abia intrasem în anul 1846. Era o iarnă mare și geroasă, precum sunt în genere iernele Galiției.

Făceam partide de vinătoare cu ogarii, la care luam și eu parte cu fratele-meu și cu Enric. Ne preumblam la fiecare două zile pînă la Cracovia, unde aveau o mulțime de amici. Luam parte la balurile splendide ale nobleței și la picnicurile ce se făceau, și adeseori pe după miezul nopții ne întorceam la moșie, care nu era mai departe decît o oră de Cracovia. Dar aceste plăceri, aceste petreceri, aveau un îndoit carmen pentru mine, fiindcă pretutindeni lua parte și prea iubitul meu Enric, de care eram mai nebună.

Ah ! Dumnezeu, mult îl iubeam ! Crez că niciodată o femeie în lume nu poate să iubească cu inima de poloneză.

(Olimpia aici își puse miinele la ochi și capul pe genuchi, izbucnind în plîsete sfîșietoare. După ce-și revărsă durerile prin lacrimi, se liniști și urmă istoria sa.)

Într-o duminică seara, pe la capătul lunii ianuarie, vine un servitor în casă și ne spune că, vind din sat, a văzut mai toți locuitorii din sat adu-

nați în piața din dreptul cîrciumei și înarmați cu topoare, cu furci și coase. Unchiul meu, tatăl meu, frate-meu și Enric, se sculară îndată și alergară la locul arătat.

Unchiul meu îi întrebă pentru ce s-au adunat și ce au gînd să facă ? Ei răspund că sînt poftiți de satul vecin ca să meargă să-și răzbunc pe proprietar, carele s-ar fi purtînd tiranicește cu locuitorii.

— Oameni buni, zise Enric, gîndiți-vă bine la cele ce voiți să faceți. Ce pas este acesta ? Nu vă temeți de guvern ?

— Ce guvern ? răspunse unul din țărani. Împăratul voiește binele nostru, și proprietarii sunt împilătorii noștri. A venit timpul să ne curățim de ei ; altă mîntuire nu e. Voi vă purtați bine cu noi, și de aceea rămîne a ne înțelege cu binele. Păziți-vă dar de treabă și lăsați-ne în pace.

Țăranii plecară vociferînd și ieșiră din sat. Enric i-a urmat pînă în marginea satului, cercînd în deșert ca să-i abată de la pornirea lor desperată. El se întoarse acasă și găsi pe tatăl său și pe al meu în îngrijirile cele mai serioase.

— Ce să fie asta ? zicea tatăl meu. Noi de atîția ani ne zbuciumăm pentru ca să consolidăm o naționalitate. Noi proiectam o revoluțiune, și aceasta se face fără de noi, și chiar în contra noastră ! Dumnezeu oare orbește pe poporul nostru ? Pus-a Dumnezeu sigiliul pe cartă ce a împărțit Polonia ?

— Aici, zise Enric, e vederat că este o mină infernală. Guvernul de bună seamă va să ne ucidă prin noi înșine. O, patrie ! O, Dumnezeule ! astfel de soartă merită ilustra naționalitate polonă ?

Dar pe cînd se urma consiliambulul patriotic în salonul nostru, deodată intră un vînător al lui Enric, zicînd :

— Blestem ! foc și pieire ! sculați, nu e glumă.

— Ce e ? ce e ? întrebaram cu toți.

— Vreo sută de oameni armați, ce vin dintr-un sat vecin, ne calcă.

Ne duserăm la fereastră, și, la lumina lunei, văzurăm în adevăr că curtea se umpluse de oameni.

Unchiul meu și tatăl meu alergară întru întîmpinarea lor. După dinșii alergai și eu cu maica mea. Iar Enric, frate-meu și cu vînătorul lor își luară puștele și veniră după noi.

Ne aflam toți în mijlocul curții. Unchiul meu perora într-o parte, tatăl meu într-alta, voind a le explica intențiunile revoluțiunii pentru binele lor.

Țăranii murmurau. Toți erau oameni necunoscuți ; nici unul nu era din satul nostru.

Venirea lui Enric și a fratelui meu cu puștele în mîni revoltară pe sălbaticii țărani. Deodată îi impresurară și într-o clipă îi dezarmară. Apoi văzu o amestecătură unită cu zbierăte și țipete. Neputînd vedea ce se petrece, voii a-mi face loc printre țărani... Dar... o, Dumnezeule... văzu două cadavre, pe care încă țăranii furioși le călcau în picioare ! Erau... vai ! corpurile lui Enric și al fratelui meu... Leșinaî...

Nu știu cît timp voi fi șezut leșinată, dar știu că... oh ! mă înfiorez a spune !... cînd am deschis ochii, am văzut salonul iluminat cu toate candelabrele și policandrele... Doi sălbatici țărani mă duceau de mîină... Maica mea, unchiul meu, Enric, frate-meu, tatăl meu, o, grozăvie !... erau lungiți pe parchet, morți, și din membrele lor încă gilgiia sîngele !...

Am început a țipa, a mă boci, și a cere ca să mă omoare și pe mine cît mai curînd.

— Ba nu, nu, drăguță, tu nu se poate să mori ; e păcat ; ești frumușică ; poți servi de plăcere pe lumea asta... Acuma să ne cînți ca să jucăm... Clavirul ăsta desigur că e al tău... cîntă-ne ce știi mai frumos.

— Nu ! asta nu se poate, zisei. Creștini sunteți voi ? să mă puneți voi să cînt între cadavrele părinților mei ?... călăi cruzi ce sunteți !... Ucideți-mă și nu mă mai chinuți.

— Să ne cînți, drăguță ! sau de nu, noi nu te omorim ; dar te vom dezbrăca și de cămașă și te vom țiri în danțul nostru.

Ideea aceasta infernală mă înfiora. Căutam vreo armă, vreun cuțit, ca să mă omor, și nu puteam găsi. Dar deodată o inspirațiune subită îmi veni.

Îmi restrînsei tot curagiul, și mă pusei la pian. Cîntai Marselieza poloneză... Cruzii dăntuiau împrejurul cadavrelor... După aceasta le propusei să le dau de băut. Veniră după mine într-o cămară unde era depozitul de vinuri și spirturi ; luară tot. Eu încă le cîntam, și ei jucau. După aceasta le mai propusei de băut. Îi dusei în pivniță. Umplură cîteva ciubere ; le duseră sus... băură... cîntară... dăntuiră... dar în fine beția atît îi amețise, încît începură unul cîte unul a adormi sau a cădea din picioare. Încredințindu-mă că nici unul nu mai e deștept, mă coborîi răpede în pivnița de sub casă, unde erau vreo cinci buți de rachiu ; trag cepul de la una și-i dau foc cu luminarea. Ies îndată afară ; închid ușile, atît pe cele de din dos cît și pe cele din față, și apoi plec pe poartă... Abia eram în marginea satului... și deodată simț o exploziune înfricoșată... Mă uit îndărăpt. Casa unchiului meu era azvîrlită în nori, și focul mistuia temeliele sale !

Un rîs teribil veni pe buzele mele ; și cu capul gol, cu niște botine subțiri în picioare, într-o rochie de mătase, apucaî calea spre Cracovia, fără a cugeta că puteam să mor de ger, sau să fiu sfișiată de lupi.

Dumnezeu însă voi să prelungească mizerabila mea existență. Făcusem în adevăr mai jumătate calea ; dar cînd puterile mă abandonaseră, cînd gerul amortise membrele mele, mă oprii, mă pusei jos... simții o sudoare rece că-mi coprinde tot corpul... și apoi un somn dulce lăsîndu-se pe genele mele. Era somnul morții pe care îl doream !

Din întîmplare trecu o trăsură cu niște jidovi. Găsindu-mă astfel, mai goală și fără de simțire, mă luară îndată și mă duseră răpede la Cracovia. Acolo îmi deteră toate îngrijirile putincioase, încît mă aduseră la viață ; mă făcură să trăiesc, pe cînd mai bucuroasă aș fi dorit moartea !

Pentru căutarea mea, jidovii aduseră un medic carele mă cunoștea. Cu toate că mă aflam într-o mizerabilă cîrciumă, medicul mă îndatoră să șez în așternut mai multe zile, pînă mă văzu pe deplin vindecată. Acestuia îi spusei nenorocirea familiei noastre, și el pe urmă îmi spuse că în toată Galiția s-au repetat scenele acestea. Îl rugai să se ducă la cîteva cunoștințe de ale mele, ca să le spuie să vie a mă vedea. Îmi aduse răspuns că nici unul nu se află în oraș.

Ce aveam de făcut dupe toate acestea ? În tot timpul convalescenței, aceasta mă preocupa.

Aducîndu-mi aminte de fericirea care m-a fost legănat din copilărie, pînă la catastrofa înfiorătoare care venise deodată să sfărîme totul, îmi venea să înnebunesc. De o mie de ori îmi veni ideea de sinucidere ; și cugetam cum să o pun în lucrare. Dar cînd îmi adusei iarăși aminte că în noaptea

aceea cumplită eu nu am putut muri, calculai că Dumnezeu voiește să prelungească mizerabila mea existență ; și prin urmare nu voi a mă opune decretului creatorului lumii.

Cu mare mirare văzui că la urechile mele spînzurau încă cerceii mei de briliant ce mi-i dădese unchiul meu de Anul nou. Asemenea la mîna stîngă un inel de rubin, pe care îl purtam alături cu inelul de logodnă. Scumpe-mi erau aceste obiecte; acuma aș da jumătate din viața mea ca să le recapăt ; dar atunci, cu o indiferență rece, le scosei și zisei să-mi aducă un giuvacrgiu ca să le vînd.

Numai pe inel prinsei 150 florini, peste așteptarea mea. Cerceii îi pusei bine pentru altă ocaziune. Rochia mea de mătase încă o schimbai pe o rochie de lînă groasă. Îmi cumpărai cîteva rufării albe și o manta groasă de iarnă.

Detci jidovului ce mă culesese de pe drum cincizeci de fiorini, de care rămase prea mulțumit. După rugămintele mele, el îmi găsi un arabagiu spre a mă duce la Stanislau. Ajungînd aici, cercetai despre moșia lui Gustav Gurețki, carele ținea pe soră-mea Cati. Aflînd despre aceasta, mă dusei acolo. A trebuit însă să aflu că cumnatul meu și soră-mea, cu toată casa lor, avură aceeași soartă ca și familia noastră. Țăranii făcuseră asemenea excesuri și măcelării în toată întinderea Galiției. Rămasă singură pe lume, fără părinți, fără frați, fără surori, fără amici, zdrobită în toate afecțiunile inimei mele, mă determinai a mă duce oriîncotro, spre a mă perde pentru totdeauna.

Întorcîndu-mă la Stanislau, cu puținele parale ce mai aveam, venii în Bucovina la Cernăuți. Aci vîndui și cerceii. Apoi venii la Iași.

D-aci înainte nu mă întreba : istoria mea s-a scris pe o pagină neagră pe care numai minel profane o pot atinge.

XXV

— Tristă și în adevăr dureroasă este istoria ta, Olimpio. Dar după toate lovirile ce ai primit, după toate durerile ce te-au sfișiat, tu merita o soartă mai bună.

— Îmi place a crede că vorba asta mi-o zici din inimă. Dar dacă Dumnezeu a voit astfel cu mine !

— Nu blestema, Olimpio ! Multe lucruri pe pămînt se fac fără de știrea și fără de voia lui Dumnezeu. Cruzimile din Galiția s-au făcut cu amestecul infernului, cu voia lui Satan. Cu durere cată să-ți spui ¹ că numai Satan ți-a insuflat hotărîrea desperată de a...

Nu apucasem a încheia fraza, și Olimpia izbucni în plînsете nemîngiate.

— Știu... știu ce vrei să zici, îmi răspunse ea ; știu, căci am avut o mămă model de virtute ; știu, căci am fost crescută în principii de onoare și de virtute. Dar acuma, spune-mi, spune unei nenorocite ceea ce încă nimeni nu i-a spus ; spune-mi : o femeie care a căzut o dată, poate a se mai scula oare din tîna care a copleșit existența ei ? Spune-mi : poate-se găsi un burete care să ștergă o pată așa de neagră, o viață devergondată, un corp stigmatizat de infamie ?

— Recunoști tu, Olimpio, oroarea vieții ce duci ?

— O, Dumnezeule ! poate-se să nu o recunosc ? Dintru început, mă crede, aveam oarecare iluziuni pentru această ticăloasă meserie. Sensualismul mă

¹ În original : *spuiii* (n. ed.).

adusese într-un fel de beție ; mă făcuse a uita și onoare, virtute, și toate simțimintele nobile care inima mea fusese deprinsă a cultiva. Dar apoi văzîndu-mă condamnată a deschide brațele celui întii venit, a mă lipi de orice corp diform sau putred de desfrînare, a mă deștepta adesea din somn spre a lua parte la orgii și la poște infame, în curînd m-am încredințat că este soarta cea mai ticăloasă a unei existențe pe pămînt. Văz prea bine viitorul meu. Peste puțini ani frumusețea mea o să se vestejească; atunci o să fiu abandonată de cei cari acuma frecventează casa mea ; mai curînd poate să mor într-un spital, ca cea de pe urmă cerșitoare. Infamia o să lucească pururea pe fruntea mea : n-o să fiu primită nici într-o casă onestă ; n-o să-mi pot scoate pînea de toate zilele nici cu un fel de muncă onestă ; o să caut sau să comit crime, sau să mă sinuciz ; și-astă de pe urmă hotărîre este încă o idee fixă pentru mine.

— Ești foarte rătăcită, Olimpio ; și după a mea părere, este încă timp ca să te ridici din căderea ta ; este mijloc ca să ieși din tîna în care te-ai tîrît, spre a intra într-o viață nouă și onorabilă.

— Spune-mi, spune-mi, domnul meu, și-ți voi fi cu viața recunoscătoare.

— Dacă este adevăr că viața asta ți-aduce dezgust și oroare ; dacă este adevăr că voiești a te pocăi, să-ți arăt calea care cată să apuci.

— Care ?

— Tu-mi ziseși că ai două surori în Posen, mi se pare ?

— Da.

— Trăiesc ele ? Știi ceva de ele ?

— Vai ! nu știi nimica. Din ziua cînd m-am decis a mă perde, m-am decis totodată a uita și suvenirul lor.

— Cu toate acestea, Olimpio, tu cată să te întorci la ele : să te informezi despre starea în care se află, să le scrii că după catastrofa familiei, vînturile te-au dus în țări străine, că ești nenorocită, și că ai nevoie de sprijinul lor. Ca surori, ele nu vor putea refuza de a-ți da azil în casa lor. Pe urmă tu te vei duce la vreuna din ele. Vei putea trece ca văduvă ; și, în fine, vei putea sau să te măriți, sau să trăiești ca o orfană pe lingă surorile tale, într-o viață onorabilă și respectabilă.

XXVI

Olimpia îmbrățișă consiliul acesta ca o inspirațiune salutară. Ea scrisese îndată ambelor sale surori, cerîndu-le azil și protecțiune. Văzînd-o decisă a intra pe calea aceasta, îi propusei să se retragă de îndată la viaa mea, unde să trăiască nesupărată de ochii coruptori ai desfîrnării. Ea primi cu recunoștiță. Puse îndată să-i vînză mobilele, sculele și obiectele de toaletă, oprind numai cele neapărate pentru o călătorie.

Olimpia cercă trei zile de-a rîndul la locul unde recomandasem ca să-mi trimiță frate-meu scrisoare. A patra zi îmi aduse scrisoarea următoare :

„Bădiță,

A doua zi după venirea mea aice, m-am pomenit asediat de o trupă ca de douăzeci de slujitori¹ înarmați, avînd în frunte pe privighetorul de ocol². Spuîndu-le că nu ești acasă, ei nu mă crezură. Apoi se puseră a te căuta prin pod, prin cămări, prin pivnițe, prin grajdii; în fine prin toate

¹ Slujitorii în anul 1850 se organizară în jandarml.

² Subprefectul de plasă.

părțile. După aceasta au spart ușa de la odaia d-tale, sub cuvînt că poate să fiu acolo; au spart și garderoba de te-au căutat.

Văzînd armele în cuieriu, le luară pe toate, în număr de 8 puști, trei perechi de pistoale și o sabie. După aceasta își sparseră scrinul, din care și-au luat toate hîrțile, pînă și albumul d-tale cu versuri; luară și o pungă cu bani de argint, ce aveai d-ta acolo. Eu țipai, zbierai, dar în deșert. M-am dus după aceasta la moșu Antohi, carele a venit alaltăieri de la Iași. D-lui m-a sfătuit să-ți trimit trăsura, căci poate să-ți fie trebuitoare; vei găsi-o la vie, unde am zis vizitiului să tragă. Dumnezeu să te țină cu bine!

N.S.

Post scriptum. Uitam să-ți spun că, după ce nu te-au găsit prin casă, slujitorii au intrat călări prin vie și prin livadă, de te căutară. După aceasta am auzit că s-au pus pază la toate drumurile pe unde ai putea veni la moșie. Pe bietul Costan, auzînd că a fost cu d-ta la Iași, după ce l-au bătut în trei rîspînteni prin sat, l-au dus jumătate mort și legat într-un car la Vaslui la isprăvnicie. Dar cu toate schingiuirile ce a suferit sărmanul om, n-a voit să spuie nimica despre d-ta; el n-a arătat decît că de la Iași l-ai trimis îndărăt cu mine.“

Împreună cu această scrisoare viîndu-mi și vizitiul, îi zisei ca să aștepte la viie.

După aceasta începui a mă gîndi mai întii cum să ies din Capitală, și apoi cum să mă strecor peste hotar.

Terorismul, perchezitiunile, persecutările, arestările încă domneau în Iași. Atît ziua cît și noaptea, ulițele erau neîncetat frecventate de sluji-

tori, de soldați și de arnăuți. Barierele erau păzite cu o mare severitate: pe lângă căpitani, mai erau cîte cinci soldați și cîte doi arnăuți. Vizitiul ce-mi aduse scrisoarea îmi spuse că a fost căutat și prin cizme; dar el avusese inspirațiunea a ascunde scrisoarea în fundul îndoit al căciulci, unde nu venise în gînd nimărui ca să caute.

Dar este știut că omul cînd vrea poate. Pe lângă aceste, este o vorbă veche: „Românul nu piere; din orice nevoie el scapă“. Așadară cugetai, cugetai și iar cugetai, și în fine îmi făcui planul.

XXVII

— Planul d-tale e de minune, zise Olimpia. Acuma arnăuții sînt singurii oameni care nu mai sunt suspecti. Transformat în arnăut, poți ieși ziua mare pe uliță și pe barieră, fără să-ți zică măcar cineva că nu-ți șede bine.

— Bine. Dar unde dracu să găsesc fustanelă, fes și celelalte?

— Asta e treaba mea, zise Olimpia. O poloneză se pricepe în astfelu de lucruri. D-ta șezi acasă și-ți fă toaleta.

— Ce fel de toaletă?

— Cum? Nu înțelegi că un arnăut cu barbă nu poate să fie?

— Să-mi tai barba?

— Negroșit. Știu că ții la ea; dar s-o sacrifici.

— Dar n-am brice.

— Nu e nevoie. Iată foarfeccele mele.

Olimpia după aceasta își puse pălăria, își luă umbrela și ieși.

Eu mă apucaii de operația barbei. Mă costa în adevăr să mă desfac de ea, dar mai ales că pînă

atunci fusese vergură ; ea nu făcuse cunoștință nici cu briciul, nici cu foarfeca ; și apoi era o barbă frumoasă de culoare castanie închisă, care contrasta cu părul meu cel alb. Aice cată să vă spuie că și la 1848 eram sur, deși nu aveam decît douăzeci și cinci de ani. Acest sacrificiu mă puse într-un fel de furie nervoasă ; îmi venea să ies în uliță, să pui mîna pe cel întîi arnăuț ce aș întîlni și să-l strîng de git ; nu aveam astîmpăr ; cîntam, plîngeam, rîdeam, mă trînteam pe pat, pe scaune, pe parchet.

Din fericire intră Olimpia cu o marc boccea în mînă. Vederea ei mă liniști.

— Lucrul s-a pus la cale. Fustanela, fesul și toate cele trebuincioase s-au găsit. Peste o oră, cum va apune soarele, vom putea ieși.

— Cum ai făcut, Olimpio, de ai găsit vestmintele aceste ?

— Ehe ! Precum se vede, și d-ta ești cu noroc, și eu sînt făcută pentru trebi de aceste.

— Ce fel ?

— M-am dus întinsă la consulul grecesc, fiindcă văzusem la el în serviciu arnăuți. Îi cerui un rînd de haine, spuindu-i anume că sînt pentru d-ta. Chemă îndată pe arnăuțul său și-i zise să mi le dea. Dar pe cînd acesta îndeplinea ordinul domnului său, îmi veni o idee. Mă înturnaî către el și-i cerui două costume.

— Pentru ce ?

— Pentru ca să merg și eu cu d-ta.

— Ce fel ?

— Prea bine : îmbrăcată ca un arnăuțel.

— Pînă unde ?

— Pînă la viae. Nu mi-ai promis acolo ospitalitate ?

— Olimpio ! asta e copilărie. Rămii acasă ; nu te expune.

— Nu e nici o grijă de expunere. Sîntem mai mult decît siguri de reușire. Voi să fac cea de pe urmă partidă de plăcere. Nu m-am îmbrăcat așa nici în carnaval la bal mascat. Voi să văz cum o să-mi meargă.

— Renunță, te rog, Olimpio, de la aceasta. Poate să ne compromitem amîndoi.

— Nu se poate. Ceea ce mi-a intrat în cap, cată să o fac. Voi să te însoțesc pînă te voi vedea plecat de la viae în siguranță. Voi să-ți zic adio cînd vei pleca ; căci cine știe dacă ne vom mai vedea.

Și Olimpia începu a plînge cu suspine.

XXVIII

Abia soarele cu razele sale scăpătase după munți și o lună splendidă și plină îi luă locul în firmament. Timpul era așa de senin, natura așa de frumoasă, încît muritorii prefereau splendoarea acelei nopți maiestății zilei ce trecuse.

Intr-o birjă mică de un cal și descoperită, de care numai în Iași poate vedea cineva, doi arnăuți treceau repede prin bariera podului Lung despre mănăstirea Frumoasa. Căpitanul de barieră, cu soldații și cu arnăuții de pază cercetau răvașele de drum și bagajele unor trecători. Arnăuții din birja mică trecură repede pe podul de la barieră, făcînd o salutare orientală către cei ce semănau a fi confrații lor de arme.

După ce ieșiră din barieră, cei doi arnăuți din birja mică se uitară unul la altul și riseră pînă nu

mai putură. Ei trecură pe lângă cerdacul lui Ferent și apoi ziseră birjarului să apuce la dreapta.

Birjarul, văzind că arnăuții vor a se depărta, începu a-i întreba unde merg, spuindu-le că el nu poate merge mai departe, căci calul este obosit.

— Colo la circiuma de la Galata, zise unul din arnăuți.

Birjarul, împăcindu-se cu vorba aceasta, dete bici calului.

— Departe ți-e viaa ? mă întrebă șoptind Olimpia.

— Am trecut jumătate cale, îi răspunsei.

— Ei, dacă-ți așa, e bine să ne ducem pe jos până acolo. Cu chipul acesta, și birjarul nu va putea avea cel mai mic prepus.

Pină a nu ajunge la circiuma de la Galata :

— Apropo, îmi zice Olimpia, pentru ce se cheamă aice Cerdacul lui Ferent ?

— Îți voi spune îndată când vom rămînea singuri. Dar iată-ne ajunși ; să dăm drumul birjei !

Ne coborîrăm din trăsură, și deterăm birjarului plata cuvenită. După aceasta, în loc să intrăm în circiumă, apucarăm pe o cărare la stînga printre ogoare, care știam că duce drept la viaa mea. Fiindcă cărarea era îngustă, Olimpia mergea înainte. Eu, care o urmam, admiram aerul ei cel marțial, talia ei cea mlădioasă ; iar cînd cugetam la ideea sa de a face această copilărie și mai ales la curagiul de a o esecuta, eram răpit de entuziasm.

— Drept să-ți spun, Olimpio, dacă, nu ar fi timpurile așa cum sunt ; dacă n-aș fi în pozițiunea de proscris și dacă aș fi atît de avut încît să pot răs-pîndi fericirea cu amîndouă mîinele...

— Ce vrei să zici ?

— Voi să zic că aș face cel mai frumos romanț cu tine : m-aș sili să te iubesc, te-aș face să mă iubești și din asta cine știe ce poate să rezulte.

— Știu că ai inspirațiuni cîteodată. Inchipuiește-ți că eram mai tot într-un cuget.

— Ce feliu, Olimpio ?

— Eu tocmai acuma ziceam în mîntea mea : „Cum de nu sunt o milionară ?“

— Ei, ș-apoi ?

— Cetit-ai pe *Secretarul intim* de George Sand ?

— Da.

— Ei bine, te-aș face un secretar intim, și atuncea, împreună, am face cel mai poetic romanț din lume. Dar nu. De cînd am venit la hotărîrea de a nu mai face romanțuri, nu voi să mai am astfeliu de cugetări. Te rog, spune-mi mai bine istoria ce mi-ai promis despre cerdacul lui Ferent.

O luai de braț și începu să-i spuie istoria cerdacului.

XXIX

Cu 130 de ani în urmă, Moldova era într-o stare de ticăloșie, aproape comparabilă cu cea de astăzi. Ea căzuse de tot din puterea și din gloria sa de mai înainte. Turcul pusese genunchiul pe peptul ei, și cîrmuirea sa o încredințase domnilor fanarioți.

Cetățile atît despre Nistru cît și despre Dunăre căzuseră în puterea turcilor ; iar pe cele dinlăuntru le arsaseră și le desființaseră. Oștirea pămînteană se dezorganizase și domniile nu erau decît niște satrapi, al cărora tron și viață depindeau de satrapii din Stambul.

Boierimea țării desprețuită, căzută și înlocuită de grecii din Fanariu, nu avea unde-și pleca capul și nu mai știa ce să facă, pentru ca să rădices țara din ticăloșia în care se afla.

În Moldova pe la anul 1716 domnea Mihai-vodă Racoviță. De două ori mai fusese el domn (în anul 1704 și 1708), dar domnie numai câte un an¹, după intrișele Fanariului. În cele întâi două domnii el se arătase bun, blînd, drept și cu dragoste către țară.

Dar în domnia a treia, după legăturile de rudenie ce contractase cu grecii din Fanariu, se arată cu totul altfel din ceea ce fusese mai dinainte.

El aduse cu sine o mulțime de greci, care ca niște corbi flămînzi puseră mina pe toate posturile publice și încărcară țara cu diverse dări și angării. Pe lingă aceasta, chiar elementele păreau ordonate de Dumnezeu a biciui țara aceasta nenorocită. În anul acesta (1716) de ploi și de revărsări de ape se făcuse o mare foamete : „Nu s-au făcut (zic cronicarii) decît fin, orz și pușintele mere“.

Pe atuncea, Poarta otomană se afla în război cu Austria. Cimpul războiului era pe Dunărea din sus, și austriacii cîștigaseră cîteva bătălii.

Boierii țării, disprețuiți și batjocoriți de Mihai-vodă și de rudele sale, crezură în posibilitatea de a se mîntui de el și de turci prin nemți. Ei complotară a pune mina pe Mihai-vodă și a-l da pe mina nemților. Stolnicul Vasile Ceauru (ce se trăgea din familia lui Ștefan cel Mare), slugeriul George Velicu, căpitanul Conțescu, serdarul Miron Aslan și alți boieri trecură în Ardeal și comunicară planul lor guvernatorului de la Sibii, ce se numea Stainvile. Acesta primi pe conjurați cu

¹ Mai exact : sept. 1703 — febr. 1705 ; iul. 1707 — oct. 1709 (n. ed.).

mare bucurie și onoră cu titlul de graf pe Vasile Ceauru, pe care boierii îl destinau pentru domnie, în privirea sufletului bun și a capacității ce avea.

După aceasta, cerind de împăratul său, ordonă unui căpitan numit Franț (sau Ferent, după cum îl numeau moldovenii) de la Lorena, ca să treacă cu oștirea ce el comanda în Moldova și să susțină revoluțiunea.

Boierii intraseră în țară înainte de Ferent și, sub comanda lui Velicu, recrutînd o oștire destul de numeroasă din seimenii și aprozii licențiați, rădicară stindardul rebeliunii. Ei se ținură în monastirile fortificate dintre Siret și Carpați, puind mina pe toate orașele și arestînd pe pușinii partizani ai lui Mihai-vodă.

Domnul auzind de aceasta, chemă pe Cuza spătarul și-l trimise, cu seimenii și cu lefegiii ce avea pentru serviciul țării, în contra rebelilor și, spre a fi mai sigur despre credința acestuia, puse la închisoare pe un fiu al său, după sistema turcească. Maniera aceasta însă amări pe Cuza și-l făcu a se arunca în partidul rebelilor. De aceea cînd se întîlnea cu ei, făcea numai loviri prefăcute, și apoi se retrăgea ca învins raportînd la domnie despre infrîngerile sale.

Mihai-vodă, văzîndu-se amenințat de un pericol iminent, care putea să-l coste chiar viața, se grăbi a trimite la Constantinopole spre a cere ajutor. Sultanul ordonă îndată hanului de la Crîm și comandanților de la Ismail și Chilia ca să trimită oaste tătărăscă și turcească.

Cu toate acestea, domnul era spăimîntat dintr-o zi în alta de progresele rebelilor. Teama sa era ca să nu-l surprinză. De aceea, cum însera, ieșea din oraș și dormea sau în pădurea despre Prut,

sau în mănăstirea Cetățuia¹. Între acestea, conjurații înaintau cu pași răpezi. Ceauru, după ce coperise toată Țara de Jos pînă în Siret, călcă Galații, robi mai mulți turci și chiar pe o soră a lui Mihai-vodă. După această sumeață lovire, deși se văzu amenințat de turcii din Brăila, însă, după cuvîntul ce-și dedese cu Velicu, înaintă răpede spre Iași, ca să taie drumul lui Mihai-vodă în caz cînd ar fi voit să fugă spre Dunăre.

Pe de altă parte Velicu, carele se ținuse mult timp în cetatea Neamțului, ieși cu oamenii săi și se cobori la Roman. Acolo se întilni cu căpitanul Ferent și cu ceilalți conjurați și plecară cu toții asupra Capitalei. Domnul auzea despre aceste mișcări, dar nu avea științe pozitive. Vedetele ce erau puse în direcția Romanului, fraternizînd cu rebelii, nu veneau să aducă știri despre mișcărilor lor. Dar sosind un curier de peste Prut cu știrea că tătarii și turcii se apropie, domnul mai prinse ceva la inimă.

În ziua de 9 ianuarie pe la amiază, domnul șezu la masă împreună cu mai mulți boieri și turci neguțitori, și apoi se culcă după dăina sa, ordonînd ca calul de călărie să stea gata la scară. Ostașii domnești încă se duseră pe la casele lor ca să se restaureze fiindcă de dimineață stătuseră împreună cu domnul mai multe ore pe dealul Copoului, într-un ger înfricoșat. O negură neagră domnea

¹ Accastă mănăstire este în partea meridională a Iașilor, pe un picior de munte înalt, de unde se poate domina tot orașul. Este probabil că aici a fost o cetățuie veche, și de aceea cînd Duca vodă și-a făcut un palat de plăcere și o biserică, a lăsat-o cu numele de Cetățuia. Zidurile și-acuma sunt în bunăstare, dar palatul lui Duca vodă s-a prefăcut în ruine la 1821. El este cu două rînduri și chiar rîndul de sus este construit în bolte colosale de cărămidă.

pe Valea Bahluiului, încît nu se vedea în depărtare și nici se auzea despre venirea inamicilor.

Aga Conaki, unul din partizanii domnului, după ce mîncă la Curte, voi a se duce acasă la familia sa. Dar pe cînd se apropia de casa sa, ce era în extremitatea orașului, deodată aude strigările poporului zicînd: „Catanele, catanele!” El alergă îndată la curte călare.

Domnul, deșteptîndu-se din somn cu ceilalți boieri, se cobori și încălecă pe cal, strigînd să se adune călărașii și copiii din casă. Ieși împreună cu boierii săi și cu cîțiva ostași, apucînd spre ulița Păcurarilor. Acolo se văzu în față cu antegarda lui Ferent, ce se compunea din vreo 50 husari călări. Aceștia, fără a pierde timp, se aruncară asupra grupei de oameni ce înconjurau pe domn și omorîră vreo patru copii din casă. Mihai-vodă, nefiind om de arme, nu mai avu curajul de a-și face alt plan decît a fugi. El se întoarse răpede cu toți ai săi, și traversînd orașul, trecu pe la Frumoasa și se urcă în Cetățuia.

Antegarda lui Ferent lovi drept la curtea domnească, crezînd a pune mina pe domn. Acolo Cuza spătarul deschise porțile fără nici o rezistență și priimi ceata de unguri ca pe niște oaspeți binevoitori. Aventurarii ce o compuneau, beți de dorul prăzii, comiseră o mulțime de excese: liberară pe toți vinovații și criminalii din închisori, omorîră mai mulți turci ce le căzură în mînă pe strade, și jefuiră mai multe case boierești. Velicu cu căpitanul Ferent nu întîrziară a veni cu toate oștile lor. Cum se încredințară că Mihai-vodă s-a închis în Cetățuia, nu perdură timp și se luară după el. Ajungînd sub poala dealului Cetățuiei, lăsară caii devale, și se urcară pe jos să ia cetatea cu asalt. Ideea era realizabilă, fiindcă cetatea nu avea ca

întărire decît niște ziduri șubrede ; înlăuntru nu era decît un tun și vreo 600 ostași pe a căroră fidelitate domnul nu putea să conteze vreun devotament mare.

Mihai-vodă era în desperare. Dar din norocire văzu pe dealul Ciricului călărimea tătărăscă care înainta asupra orașului. El atunci așază la poarta cetății spre pază cîțiva arnăuți ce avea mai de credință ; totodată puse să tragă clopotele și să sloboază mcreu din tun, spre a da a înțelege tătarilor să vie mai curînd.

Tătarii, cari se vedeau, erau în număr de 2 000 și mai bine, sub comanda lui Cantemir-Mirza. La auzirea clopotelor și a pușcăturilor din Cetățuia, ei au înțeles că încăierarea s-a început. Atunce s-au grăbit a trece podul Bahluiului și a înainta către locul de luptă. Fără greutate mare, ei puseră mîna pe cail ungurilor.

Această surprindere însă nu dezînimă pe unguri. Ei lăsară îndată asediul cetății, se realiară și se puseră în bătaie regulată cu tătarii. Atunce ieși și Mihai-vodă cu cei 600 de oameni din cetate și începu a-i lovi pe dîndărăt.

Cu toate că înnoptase, bătălia se prelungi, la lumina lunei, mai mult de cinci ore. Victoria se disputa cînd de o parte, cînd de alta. Dar lipsa de munițiuni, în care se aflau conjurații moldoveni, determină situația. Velicu cu ai săi, nomaivînd cu ce-și încărca puștele, căutară a fugi care încotro. Ungurii, rămîind singuri între două focuri și în față cu puteri de patru ori mai numeroase, în fine nu mai putură rezista : începură a fugi și ei, risipindu-se prin pădurea Hlincei, care era în apropiere. Căpitanul Ferent însuși căzu în mîna unui tatar. Pînă a doua zi dimineața, tătarii și cu

ostașii lui Mihai-vodă goniră pe unguri prin păduri și prin rîpi, și mai pe toți îi prinseră și-i uci-seră.

A doua zi în poarta curței domnești poporul se uita cu înfiorare la corpul spătarului Cuza. Mihai-vodă, incredîntîndu-se de înțelegerea ce avusese cu conjurații, îl pedepsi cu spînzurătoarea. Mai mulți afidați de ai săi avură aceeași soartă. Căpitanul Ferent fu cumpărat de la tatarul ce-l prinsese pentru 200 lei. Domnul îl aduse înaintea sa și-l puse să ingenucheze : după ce-l mustră cu vorba, se răpezi asupra-i și-l bătu cu însăși mîna sa ; apoi îl dete pe mîna unui turc, care-l scoase la scara curței și-i tăle capul.

Mihai-vodă ordonă ca să se adune cadavrele tuturor ungurilor căzuți în bătălie. Cadavrele acele se făcură grămadă și se coperiră cu pămînt încît se făcu movila care se vede, iar deasupra movilei s-a pus o cruce pe care se vede scrisă toată istoria aceasta. Acolo s-a făcut și un cerdac (pavilion) carele s-a numit cerdacul lui Ferent¹, după numele acestui căpitan, al căruia cadavru zace aci împreună cu al soldaților săi.

XXX

Narațiunea istoriei cerdacului lui Ferent, cam prea serioasă pentru înțelegerea unei femei, fu ascultată de Olimpia cu o tăcere solemnă. Sufletul

¹ În copilăria mea am apucat cerdacul acesta. El a fost întreținut cu îngrijire mai bine de un secol de către guvernele care s-au succedat, ca un monument comemorativ. Astăzi însă s-a desființat cu totul. Există însă crucea, coperită cu niște scînduri prin îngrijirea răposatului (în anul 1857) Mihalachi Pășcanu (Cantacuzen).

ei părea transportat, împreună cu al meu, în regiuni mai înalte și nici o cugetare profană nu trecea prin imaginațiunea sa.

Ieșind din cărarea lăturașă prin care veneam, intrarăm într-un drum îngust care trecea prin niște garduri împănate cu arbori roditori. Locurile mi-erău binecunoscute, fiindcă pe acolo îmi petrecuserăm copilăria. Luna se apropia mărăeță de orizonte, pre cit noi înaintam pe cale. Ne coboram în Valea Adincă — așa se numește valea podgoriei unde se afla via mea. Privighetorile, care-și spărgeau gușa în cîntece, grierii cîmpului și broaștele, care orăcăiau cu mare zgomot în vale, făceau o solemnitate misterioasă în natură. Apropiindu-ne de casa viierului meu, trei cîni cu gura mare începură a lătra și, sărind peste poartă, a veni la noi. Dar abia începui a-i striga pe nume, și ei veniră a-mi linge hainele și a se gudura pe lîngă picioarele mele și ale Olimpiei. Oamenii mei se deșteptară și se sculară cu toții spre a mă întîmpina.

Era miezul nopții. Cu toate acestea nu eram determinat să mă culc. Zisei îndată vizitiului să gătească trăsura și să înhame caii. Pe cînd eu mă ocupam de lucrurile acestea, Olimpia intrase în casă și, aprinzînd lumina, observă mica cămăruță ce era destinată pentru ospitalitatea sa. Dar peste puțin ieși afară și veni acolo unde mă auzea vorbind. Văzînd preparativele cari arătau curînda mea plecare, ea apucă mîna mea și o strînse cu mîinele ei ce tremurau; și apoi simții, cu bătaie de inimă, lacrimile ei curgînd șiroaie peste mîna mea. Pentru ca să risipesc tristețile ei cugetări, strigai pe Carol, ajutorul viierului meu, și-i ordonai ca să fie la ordinele Olimpiei. Acesta era un bătrîn ga-

lîțian, care, după masacrurile de la 1846, acompanyase pe un nobil emigrat politic. Stăpînul său, după evenimentele acelea, venise în Moldova și cea întii cunoștință ce făcuse fusei eu. După ce șezuse mai mult timp ascuns la via mea, unde spionii austriaci nu putuseră răzbate, nobilul fugar primise ospitalitate în curs de un an și mai bine la moșia unui amic al meu, unde-l recomandasem. Dar acolo, auzînd despre revoluțiunea din Paris și despre speranța entuziasmată a naționalităților, fu lovit de un fel de nebulie, care peste cîteva zile îl puse în mormînt. Servitorul său rămase la mine încă din început și, după moartea stăpînului său, nu voi a mă mai părăsi. Eu îl întrebuițam la miclele lucrări de la via, unde se ocupa mai cu seamă de curățitul și altoitul arborilor, treabă la care se aplica cu pasiune și pricepere.

Olimpia, fericită de a putea vorbi limba părinților săi cu omul ce-i recomandam, uitase pentru un moment simțimintele dureroase ce avea pentru apropierea orei plecării mele. După aceasta, cînd caii erau înhămați și trăsura gata de plecare, intrai cu Olimpia în casă, pentru ca să-i zic adio.

— Așadar pleci? îmi zise ea.

— Plec, Olimpio, și să ajute Dumnezeu ca să ne vedem în niște zile mai bune.

— Să ne vedem? Dar dacă nu ne vom mai vedea?

— Cel puțin să ne auzim de bine! După ce vei primi răspuns de la soră-ta, nu uita consiliul meu, Olimpio. Du-te acolo și trăiește ca o fată onestă. Cînd vei auzi că lucrurile în țările noastre s-au așezat, îmi vei scrie și mie. Altfel nu, căci pînă atunci nu crez să mai văz Iașii și vișoara asta, care cu mulțumire o pui la dispoziția ta.

Mă dezbrăcam de costumul meu arnăuțesc și-mi făceam toaleta mea ordinară.

— Așadar nu simți nimica? om de gheață ce ești!

— Olimpio, nu fi copilă; simț, dar simț niște datorii sacre către patria mea; simț o durere sfișietoare că mă depărtez de ea. Și dacă aș ști că inima ta poartă altfel de simțiri, te-aș desprețui.

Olimpia astădată plîngea cu hohot. Eu nu-mi aduc aminte ce simțeam; știu numai atita că simții trbuință a-mi lua inima în dinți, a-i zice încă o dată adio și a ieși din casă.

XXXI

Mă sui în trăsură și zisei vizitiului să miște mai repede. Nu putui însă a mă domina și a nu întoarce capul spre a mă uita către căsuța viei mele, unde se concentrău atîtea suvenire scumpe inimii mele.

Cei întii obiect ce făcea dureroasă plecarea mea era depărtarea de locul acesta în care petrecusem atîtea zile frumoase și unde cunoșteam cea mai mică ramură de arbore. Din cauza nopței de domnea, a unei ce dispăruse și a Olimpiei care începuse a se face un obiect de simțimint pentru mine, nu avusei măcar timpul ca să dau un ocol prin ea, să mă bucur de vederea plantelor și a arborilor ce plantasem cu însăși mîna mea. Al doilea subiect care-mi strîngea inima, era pozițiunea acei nenorocite ființe ce lăsam în urma mea. Sărmana fată! Nu era destul istoria și pătimirile sale dureroase din trecut; nu era destul muștrarea de cuget care o rodea pentru nevrednica meserie la care s-a fost

dedat; trebuia să vie împrejurarea relațiunilor ei cu mine, care să-i mai amețească încă capul și să-i mai strivească inima!

Cine știe? Olimpia poate mă iubea; poate spera să fie iubită de mine; poate că eu meritam să fiu iubit; poate că ea merita să fie iubită. Altfel, nu-mi pot explica devotamentul acela ce-mi arătase de la cea întii vedere, nici lacrimile ce curgeau din ochii săi pe mîinele mele, nici plîngerile acelea sfișietoare la despărțirea noastră.

Da, o, inimă omenească! Mister ai fost totdeauna și mister ai să rămii pentru lumea asta deșartă!

Eu insumi, care mă mîndream a fi solidar cu inima mea, de cite ori nu am roșit de neconsecințele ei! De cite ori am venit în pozițiunea a o vedea șovăind în împrejurările cele mai solemne și renegîndu-și simțimintele cele mai tinere! Cu ce nepăsare, cu ce cruzime lăsam pe Olimpia! După ce văzusem atîtea lacrimi, după ce ascultasem atîtea cuvinte dureroase, o lăsam leșinată și fără simțire!

— Dar nu, nu! Asta nu se poate, pentru toți dumnezeii! Vizitiu, întoarce la viae!

Vizitiul se uită la mine; nu putea crede ce auzea.

— Dar ce? ai uitat ceva?

— Da, întoarce iute.

Mă întorsei, după ce făcusem cale mai de un pătrar de oră. Olimpia era încă în pozițiunea care o lăsasem. După îngrijirile femeii viierului meu, își revenise ceva în fire: deschise ochii, dar îi ținea țintîți spre tavanul casei; gura ei nu proferă nici o vorbă. Femeia ce era lingă ea era desperată; auzind de vocea mea, ieși și-mi spuse despre starea ei alarmantă. Intrai înlăuntru; mă dusei lingă pa-

tul ei ; o apuca de mână ; nici o simțire ! — începu a-i vorbi. După cîțva timp ea întoarse asupra mea ochii săi stinși și deodată dete un țipăt infri-coșat. O luai în brațe și o rădicai în sus. Ea mă apucă cu mâinele de după gît, strîngîndu-mă în convulsiuni și zicîndu-mi : *merci !* După aceasta începui iarăși a-i vorbi, a cerca să o liniștesc, să o consolez. Ea însă plîngea cu hohote. Aflîndu-mă cu mai mult sînge rece decît ea, înțelesei că plînsul acesta avea să-i facă bine. În adevăr a plîns ca jumătate oră în brațele mele ; apoi deodată a tăcut. Îi detei apă rece să bea. După aceasta liniștindu-se cu totul, zise cu un suris sarcastic :

— Ce nebună am fost ! Nu știu eu singură ce am avut. Ce faci, dragul meu ? N-ai plecat încă ?

— Plecasem, dar m-am întors, fiindcă inima-mi zicea că poate nu ți-e bine...

— Cu toate acestea trebuie să pleci. Du-te. Acuma nu mai am nimic. *Merci !*

— Adio, Olimpio.

— Adio ! și Dumnezeu cu tine !

Ne îmbrățișarăm ca frații și ne despărțirăm cu liniște.

XXXII

Plecai de a doua oară, fericit că am terminat accidentul acesta cu pace, mulțumit că evenimentul n-a luat un deznodămînt mai dramatic.

Cerul cel mohorit al nopței începea a-și schimba culoarea. Stelele se făceau din ce în ce mai palide. Negurele se lăsau pe văi ca niște aburi apăsăți de aer sau ca niște pînze mari de păiajeni. Aurora, numită în limba poporului zorile, se desfășurau

despre răsărit în culori purpurii ; după zisa poeților, ea părea că dezmiardă cerul și pămîntul cu degetele sale de crini și cu buzele sale de roză. Splendida lumină a zilei se manifesta cu o măreție dumnezeiască. Iar eu ieșeam dintre viile Văieii Adînci și intram în drumul cel vechi al poștei, coborîndu-mă la Valea Iezărenilor.

Acolo oprîndu-mă puțin la un puț ca să beau apă, văzui venind în urma mea, despre Iași, două trăsuri cu cîte patru cai. Deodată îmi veni în gînd ca să mă dau în lături, să nu fiu văzut, închipuindu-mi că poate să fie ceva oameni oficiali, căci auzisem că guvernul trimisese în toate părțile spioni, pentru ca să urmărească și să puie mîna pe oamenii trecuți în registrul său ca periculoși, și mai ales pe acei cari luaseră parte la mișcarea de la 29 martie. Dar pe urmă îmi închipuii că cercarea de a dosi ar fi fost nefolositoare, fiindcă era ziua mare și ei aveau cai mai mulți decît mine. Apropîindu-se trăsurile, recunoscu familia unui scump amic al meu, Nicolae Negruzzi. Cum mă văzură se opriră și-mi arătară mare fericire, încredințîndu-se că am scăpat nepris.

Amicul Negruzzi mergea la moșia sa ce era în depărtare ca patru poste de Iași, hotărît a petrece acolo vara și mai ales a fi departe de intrigele și mizeriile ce se petrecuseră în capitală.

Fusese și el bînuît și n-a scăpat de arest și maltratări decît după mijlocirea unor rude ce erau bine cu curtea. Spuîndu-i deciziunea mea de a mă expatria, el mă aprobă cu totul, dar îmi observă că fac mare imprudență de a pleca astfel cu trăsura mea, cu care mă espuneam a fi recunoscut. El mă consultă să dau drumul trăsorei, să o trimit acasă și să mă duc cu el la moșia sa, de unde pro-

mise a-mi închipui mijloace spre a trece peste hotar.

Consiliul amicului meu îmi păru prea înțelept. Primii cu recunoștiință ideea și propunerea sa și zisei vizitiului meu să meargă cu trăsura acasă la moșie și să spuie fratelui meu ca să nu se îngrijească de mine, căci de unde voi ajunge îi voi scrie. După aceasta mă pusei în trăsura amicului meu, sigur și fără nici o grijă.

Trecusem dealuri și văi ornate de dumbrăvi și locuri delicioase, narînd amicului meu aventurile mele serioase și romantice și el spunîndu-mi despre scenele la cari asistase în parte după evenimentele cunoscute.

XXXIII

La o mizeră circiumă ce era pe la jumătatea drumului nostru ne oprirăm spre a răsufla caii. Se scoaseră merindele de mîncare din trăsuri, pentru ca să ne restaurăm foamea, căci la circiumă atît era de mare mizeria, încît nu puturăm afla nici măcar ouă de fiert. Profitarăm cu toate acestea de o cămăruță ce avea mai curată, fiindcă afară nu era nici măcar un arbore de umbră și era o căldură apăsătoare.

Abia începusem a mîncă și un fecior vine de ne spune că o trăsură se vede viind în urma noastră. Ne uitarăm pe ferestruie și văzurăm și noi în adevăr trăsura, care, după ce sosi, se opri la poarta circiumei.

Era o căruță mică, la care era înhămat un cal la hulube și un altul la praștie. Unul din compa-

nionii mei, apucîndu-mă de mînă, îmi zise că bine ar fi să mă cobor în pimniță, sau să mă sui în pod.

Omul din căruță era voinicește înțorțonat cu toate tacîmurile de vinătoare, cu deosebire că, pe lîngă o pușcă cu două țevi, avea și două pistoale la brîu, o sabie atîrnată și un hanger de cele persiene. Mai întii el se coborî la poartă și vorbi cu vizitiul și oamenii noștri și apoi intră în curte, înaintîndu-se către noi. Mărturisesc că atunci mă prinsese spaima ; credeam desigur că e vreun zbir sau vreun subcîrmuitor. De aceea ieșii răpede în tindă și din două sărituri ce făcui pe o scară ce era așezată în tindă, mă urcai în pod, unde mă văzui în societate cu o turmă de șoareci ce căutau fără s-o poată ajunge o bucată de coastă de porc afumată, spînzurată într-un cui.

Noul venit intrînd în tindă, pînă a nu intra în cameră, își scoase pălăria și, oprindu-se, întrebă cu un aer cavaleresc dacă onorabila companie îi permite a se recomanda cine este și a-i face complimentele sale.

Eu atunci, intinzîndu-mi gîtul și aplecîndu-mi capul, zării figura voinicului cavaler și îndată recunoscu că este unul din acei grozavi revoluționari, carele în seara de 29 martie striga mai tare : la arme, la arme ! De aceea, pe cînd el intra în camera de oaspeți, eu, coborîndu-mă, intrai după dînsul.

— Nu mă cunoașteți — zise el — nu-i așa ?

Iar eu, pentru ca să scot pe toți din confuziune, zisei cu un aer cam teatral :

— D-lui este fiiul logofătului Lupu Balș !

Ținărul se uită la mine și mă întrebă de unde-l cunosc. După ce-i spusei, mă mai rugă să-l fac cu-

noscut cu compania în care se afla, lucru ce-mi fu prea ușor de făcut.

— Dar dă-mi voie, domnul meu, să te întreb ceva, zisei eu. La vinat sau la bătaie te duci ?

— Nici la una, nici la alta, răspunse cavalerul rîzînd. Gîndesc să trec peste Siref. Nu mă îngrijesc de a vă mărturisi că, după evenimentele de la Iași, sunt persecutat și urmărit de zbirii guvernului. Așadară gîndesc să caut chip să trec peste hotar.

— Dă mîna încoace — zisei eu — suntem tot pe o cale.

— Cum se poate ? Dar d-ta cine ești ?

Junele aristocrat nu-mi fusese cunoscut decît din vedere. Deși cu răposatul său tată-său avusem mai veche cunoștință, cu toate acestea, cînd îi spusei de numele meu, el nu avea nici o idee despre mine. El fusese din copilărie trimis în țări străine la studii ; își făcuse debutul în diplomație pe lângă ambasada turcească din Viena și de curînd venise de acolo ca să ia parte în trebile publice ale patriei. După evenimentele de la 29 martie, el să strecurase cu multă greutate afară de barieră și trecuse la Codăești, moșie a unchiului său dupe mamă, Vasilică Ghica. Acolo venise și unchiul său, carele scăpase de bariera Socolei ziua mare într-o caretă, îmbrăcat femeiește ca o damă bătrînă. Dar după ce ajunse la moșie, află că s-au dat ordine în sat să-l aresteze. Țăranii însă, cari în Moldova au mai mult respect către proprietari decît către ocîrmuire, se mărginiseră a-i spune. El atunci își luă vreo doi oameni credincioși, cu cari se retrase prin păduri, iar nepotul său, decidîndu-se a emigra, apucă drumul Romanului, cu scop ca să treacă la moșia sa Bozienii.

Camaradul meu de fugă aprobă planul ce-mi dedese amicului meu Negruzzi. Arătînd însă că vitele sale sunt foarte oboșite și că nu poate merge mai departe, amicului meu îi oferii și lui loc în trăsură. Atunci junele Balș liberă trăsura sa.

Astfel plecarăm cu toții și scara de timpuriu ajunserăm la Buciumi, moșia bunului nostru amic.

CUPRINS

<i>Prefață</i>	V
<i>Tabel cronologic</i>	XXVII
<i>Notă asupra ediției</i>	XLIII

VERSURI

<i>Din poeziile lui George Sion</i>	3
Prefață	3
Cenzorul meu	5
Bunul creștin	8
Părul meu alb	10
Zi-ntâi april	13
Dorul țării	16
Rînduncelele proserisului	18
La moartea lui Petru Cazimir	21
La ea	24
Cîntec	26
Azi nebun și mîine cuminte	28

Limba românească	31
Glumă	34
O muză în spital	35
Pluguşorul	38
Din 101 fabule	41
Una sută una	41
Țăranul și barza	42
Trepte de scară	44
Struțul și vulturul	46
Osia neunsă	4
Fiii de rege și privighetoarea	49
Veverița și coțofana	51
Stejarul și trestia	53

SUVENIRE CONTIMPURANE

EMANCIPAREA ȚIGANILOR	57
Cîteva cuvinte	59
FRĂȚII CUCIUC	135
PE BĂRĂGAN	201
DIN ANUL 1848	215
Cîteva cuvinte	217
Partea întâi	21

